

БЪЛГАРИЯ

ОЦЕНКА НА ИНВЕСТИЦИОННИЯ КЛИМАТ

(в гва тома)

Том II *Погрoбен доклад*

Отдел „Финансиране и развитие на частния сектор“
Регион Европа и Централна Азия

октомври 2008
Документ на Световна банка

Доклад No. 45819-BG

THE WORLD BANK
Washington, DC

Copyright © 2008

The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank

1818 H Street, N.W.
Washington D.C. 20433, U.S.A.
All rights reserved
Manufactured in the Republic of Bulgaria
First printing: October, 2008

Доклад No.45819-BG

Настоящият том е дело на служители на Международната банка за възстановяване и развитие (Световна банка). Констатациите, тълкуванията и заключенията, представени в този документ, не отразяват непременно мнението на Борда на изпълнителните директори на Световната банка или на правителствата, представявани от него. Световна банка не гарантира точността на данните, включени в доклада.

Държавните граници, цветовете, наименованията и всякаква друга информация, показана на картите в настоящия материал, не отразяват становище от страна на Световна банка за правния статут на дадена територия или потвърждение, или приемане на такива граници. В случай на евентуални несъответствия, водещ е английският текст на доклада "България: Оценка на инвестиционния климат".

Материалът в настоящата публикация е обект на авторски права. Копирането и/или препредаването на части или на цялата публикация без разрешение може да представлява нарушение на законодателството. Международната банка за възстановяване и развитие (Световна банка) насърчава разпространението на своите разработки и обикновено дава незабавно разрешения за възпроизвеждането на части от тях. За получаване на разрешение за фотокопиране или препечатване на каквато и да е част от настоящия доклад, моля, изпратете заявка с подробна информация до:

Copyright Clearance Center, Inc.
222 Rosewood Drive, Danvers, MA 01923, САЩ
тел. 978-750-8400, факс 978-750-4470
<http://www.copyright.com/>.

Всички други въпроси и запитвания, отнасящи се към авторските права и лицензи, в това число, към сродните с тях права, следва да се адресират до офиса на издателя - Световна банка, 818 H Street NW, Washington, DC 20433, USA, факс 202-522-2422, електронна поща: pubrights@worldbank.org.

ISBN: 978-954-91029-4-9

ВАЛУТА И ЕКВИВАЛЕНТНИ ЕДИНИЦИ

(Валутен курс към 28 октомври 2008 г.)

Валута=Български лева (BGN)

1 евро = 1.95583 лв. 1 щ.д. = 1,57 лв.

Финансова година: 1 януари – 31 декември

Мерни единици: Метрична система

Съкращения и акроними

АД	Акционерно дружество
АЗ	Агенция по заетостта
АППТ	Активна политика на пазара на труда
БАН	Българска академия на науките
БВП	Брутен вътрешен продукт
БИМ	Български институт по метрология
БИС	Български институт по стандартизация
БНБ	Българска народна банка
БНД	Брутен национален доход
БФБ	Българска фондова борса
ГМД	Гарантиран минимален доход
ГИС	Група за подпомагане на иновационните системи
ДАМТН	Държавна агенция за метрология и технически надзор
ДВ	Държавен вестник
ДАС	Данък добавена стойност
ДСНК	Двустепенни най-малки квадрати
ДОИ	Държавни образователни изисквания
ДССП	Доклади за спазването на стандартите и процедурите
ЕБВР	Европейска банка за възстановяване и развитие
ЕБС	Единна бюджетна сметка
ЕК	Европейска комисия
ЕС	Европейски съюз
ЕСФ	Европейски социален фонд
ЕЦА	Европа и Централна Азия
ЗНЗ	Закон за насърчаване на заетостта
ЗОАРАКСД	Закон за ограничаване на административното регулиране и административния контрол върху стопанската дейност
ЗПС	Заем с променлив спред
ЗУТ	Закон за устройство на територията
ИАБСА	Изпълнителна агенция „Българска служба за акредитация“
ИАНМСП	Изпълнителна агенция за насърчаване на малките и средни предприятия
ИАС	Икономически анализ по сектори
ИАСИ	Изпълнителна агенция „Сертификация и изпитване“
ИНИРД	Индустриален институт за научноизследователска и развойна дейност
ИОО	Институт „Отворено общество“
ИПИ	Институт за пазарна икономика
ИС	Интелектуална собственост
ИСУФ	Информационна система за управление на финансите
ИТ	Информационни технологии
ИЦ	Иновационен център
КФН	Комисия за финансов надзор
МБВР	Международна банка за възстановяване и развитие
МВФ	Международен валутен фонд
МЗ	Министерство на здравеопазването
МИЕ	Министерство на икономика и енергетиката
МОН	Министерство на образованието и науката
МОТ	Международна организация по труда
МРРБ	Министерство на регионалното развитие и благоустройството
МС	Министерски съвет
МСП	Малки и средни предприятия
МТСП	Министерство на труда и социалната политика
МФ	Министерство на финансите
МФИ	Международни финансови институции
НАП	Национална агенция за приходите

Съкращения и акроними

НАПОО	Национална агенция за професионално образование и обучение
НАТО	Организация на Североатлантическия договор
НВМС	Национална ветеринарномедицинска служба
НЗОК	Национална здравно осигурителна каса
НИРД	Научноизследователска и развойна дейност
НИС	Национална иновационна стратегия
НИФ	Национален иновационен фонд
НОИ	Национален осигурителен институт
НРД	Национален рамков договор
НРС	Наблюдение на работната сила с анкетиране на домакинствата
НСИ	Национален статистически институт
НСНИ	Национална стратегия за научни изследвания и развитие за периода 2005-2013
НСОРБ	Национално сдружение на общините в Република България
НФНИ	Национален фонд "Научни изследвания"
ОИК	Оценка на инвестиционния климат
ОИСР	Организация за икономическо сътрудничество и развитие
ОК	Обединено кралство
ОНК	Обикновени най-малки квадрати
ООПС	Оценка на обществените поръчки в страната
ОП	Оперативни програми
ОРВ	Оценка на регулаторното въздействие
ОУФС	Оценка на управлението на финансите в страната
ОФП	Обща факторна производителност
ПА	Програмен документ
ПЗП	Програмен заем за реструктуриране (PAL)
ПИС	Права на интелектуалната собственост
ПОО	Професионално образование и обучение
ПОФС	Програма за оценка на финансовия сектор
ППРИ	Преглед на публичните разходи и институции
ППС	Паритет на покупателната способност
ПСР	Пакт за стабилност и растеж
ПУП	Подробен устройствен план
ПЧИ	Преки чуждестранни инвестиции
РВМС	Регионална ветеринарномедицинска служба
РПКИ	Рамкова програма за конкурентоспособност и иновации
РИОКОЗ	Регионална инспекция за опазване и контрол на общественото здраве
САЩ	Съединени американски щати
СБ	Световна банка
СБС	Стенд-бай споразумение
СИП	Съвет за икономическа политика
СИР	Съвет за икономически растеж
СМСВ	Съвместен меморандум по социално включване
СПС	Стратегия за партньорство със страната
СПТ	Специални права за тираж
СРР	Средносрочна рамка на разходите
ТП	Техническа помощ
УПР	Управление на публичните разходи
ЦИЕ	Централна и Източна Европа
ЦКОКО	Център за контрол и оценка на качеството в образованието
ЦХР	Цели на хилядолетието за развитие
ЧР	Човешко развитие
ARCS	Проучване на административните и регулативните разходи
BEERS	Проучване за бизнес обстановката и ефективността на предприятията
СЕН	Европейски комитет за стандартизация
СЕНЕЛЕС	Европейски комитет за стандартизация в електротехниката
EUR	Евро
FIAS	Консултативна служба за чуждестранни инвестиции
FP7	Седма рамкова програма за научни изследвания и технологично развитие

Съкращения и акроними

FSAP	Програма за оценяване на финансовия сектор
GCGF	Глобален форум за корпоративно управление
HKPC	Хонконгски съвет по производителността
IFRS	Международни стандарти за финансова отчетност
IRCA	Международен регистър на сертифицирани одитори
ISO	Международна организация за стандартизация
JPEIR	Преглед на публичните разходи и институциите в съдебната система
KIST	Корейски институт по наука и технология
NACE	Класификация на икономическите дейности в Европейския съюз „NACE”
NWO	Нидерландска организация за научни изследвания
PAL	Програмен заем за реструктуриране
PIRLS	Международно изследване на четивната грамотност на учениците
PISA	Програма за международно сравняване на успеваемостта на учениците в ОИСР
PPP	Паритет на покупателната способност
ROSC	Доклад за спазването на стандартите и кодексите
RTI	Изследване и технологичен институт
RTO	Изследване и технологична организация
TIMSS	Изследване на успеваемостта на учениците по математика и естествени науки
USAID	Американска агенция за международно развитие

Вицепрезидент:	Шигео Кацу, ECAVP
Директор за страната:	Орсалия Каландзопулос, ECCU5
Директор на сектора:	Фернандо Монтес-Негрет, ECSPF
Ръководител на сектора:	Лалит Райна, ECSPF
Ръководител на екипа:	Джордж Р. Кларк, ECSPF

Съдържание

БЛАГОДАРНОСТИ

ГЛАВА 1: ВЪВЕДЕНИЕ	1
I. Макроикономическата среда	1
II. Неформалният сектор	9
III. Проучването „Наблюдение на предприятията”	12
ГЛАВА 2: ФИРМЕНА ПРОИЗВОДИТЕЛНОСТ	15
I. Производителност на труда	15
II. Разходи за работна сила	17
III. Техническа ефективност	17
ГЛАВА 3: ИНОВАЦИИ И УСВОЯВАНЕ НА ТЕХНОЛОГИИТЕ	23
I. Координация на българската национална иновационна система	24
II. Представяне на националната иновационна система	25
III. Иновации и дейности по усвояването на технологиите	28
IV. Внедряване на чуждестранни технологии	34
V. Финансови ресурси за иновации и усвояване на технологиите	37
VI. „Мека” и „твърда” инфраструктура за иновации и трансфер на знания	44
VII. Препоръки за политиката	52
ГЛАВА 4: СТАНДАРТИ И КАЧЕСТВО	59
I. Въведение	59
II. Стандарти, производителност и растеж	60
III. Българската национална инфраструктура по качеството	61
IV. Оценка на съответствието	63
V. Акредитация	69
VI. Метрология	76
VII. Стандартизация	82
ГЛАВА 5: ВЪЗПРИЯТИЯ ОТНОСНО ИНВЕСТИЦИОННИЯ КЛИМАТ	89
I. Възприятия относно ограниченията за дейността на предприятията и растежа	89
II. Основни възприемани ограничения	91
III. Разлики между възприятията на различните видове фирми	93
IV. Сравнения с резултатите от предшестващи проучвания	98
V. Резюме	106

ГЛАВА 6: РЕГУЛИРАНЕ И ДАНЪЧНО ОБЛАГАНЕ	109
I. Регулиране	110
II. Достъп до земя	126
III. Съдилища и престъпност	132
IV. Данъчно облагане	135
ГЛАВА 7: ПАЗАР НА ТРУДА	141
I. Заетост и безработица в България	141
II. Умения на работната сила	144
III. Трудово законодателство	147
IV. Гъвкавост на пазара на труда	151
V. Закljučения и препоръки за политики	154
ГЛАВА 8: ДОСТЪП ДО ФИНАНСИРАНЕ	159
I. Финансовият сектор в България	159
II. Възприятия за достъпа до финансиране	162
III. Обективни показатели за достъпа до кредитиране	163
IV. Инвестиции	169
V. Институционална среда	171
ОБОБЩЕНА МАТРИЦА НА ПРЕПОРЪКИТЕ ЗА ПОЛИТИКИ	179
БИБЛИОГРАФИЯ	193
БЕЛЕЖКИ	203

Списък на фигурите

Фигура 1: Макар че растежът в България беше енергичен, началният доход беше по-нисък отколкото в други страни, което показва по-големия диапазон за конвергенция	2
Фигура 2: Брутните вътрешни инвестиции в основен капитал през последните години в България се увеличиха значително, макар че остават в съответствие с растежа на инвестициите в другите страни, които наскоро се присъединиха към ЕС	3
Фигура 3: През 2007 г. повечето инвестиции в основен капитал бяха вложени в сектора на услугите - инвестициите в основен капитал в промишлеността определяха едва около 20% от инвестициите	3
Фигура 4: Между нивата на заплатите и дела на инвестициите по сектори в България има отрицателна корелация	4
Фигура 5: Макар че дефицитът по текущата сметка в България е голям, няколко наскоро присъединили се към ЕС страни от ЦИЕ през 2006 г. също така имаха големи дефицити по текущата сметка	6
Фигура 6: През 2007 г. преобладаващата част от ПЧИ беше в недвижимите имоти, наемите, бизнес-услугите, финансовото посредничество и строителството	7
Фигура 7: Инфлацията на потребителските цени от началото на десетилетието досега е умерена, но не е на ниско ниво	8
Фигура 8: Фирмите в сектора на информационните технологии е по-малко вероятно да се конкурират с неформални фирми, отколкото фирмите в други сектори	11
Фигура 9: Производителността на труда в промишлеността в България е по-ниска, отколкото в другите новоприсъединили се страни-членки на Европейския съюз	16
Фигура 10: Разходите за работна сила също са по-ниски за фирмите в промишлеността в България.	17
Фигура 11: Техническата ефективност в България е по-ниска, отколкото в другите новоприсъединили се страни към ЕС	18
Фигура 12: Иновативните фирми в България са по-продуктивни	19
Фигура 13: Въздействие от подобряването на променливите величини, определящи инвестиционния климат, за достигане на най-добре представящите се страни в региона	21
Фигура 14: Българският производствен сектор се доминира от нискотехнологични фирми	26
Фигура 15: България е получила сравнително малко патенти	27
Фигура 16: Високите технологии представляват малък, но нарастващ дял от българския износ	27
Фигура 17: България инвестира прекалено малко в научноизследователска дейност, за да успее да скъси технологичното си изоставане от ЕС	29
Фигура 18: Производственият сектор определя ограничен дял от научноизследователските разходи в България	29
Фигура 19: България харчи повече средства за всеки генериран патент отколкото повечето други страни	30
Фигура 20: Недостигът на изследователи в България компрометира благоприятните възможности за компенсиране на технологичното изоставане	31
Фигура 21: Бр. на заетите, занимаващи се само с НИРД в частния сектор в България, е малък	31
Фигура 22: Българските фирми са по-малко иновативни, отколкото аналогичните фирми в други страни	32
Фигура 23: Малко български фирми осъществяват иновативни дейности	33

Фигура 24: Българските фирми изостават технологично	34
Фигура 25: България внася по-малко високотехнологични продукти, отколкото би могло да се прогнозира според нейното ниво на доходите	35
Фигура 26: България закупува малко лицензи за чуждестранни технологии, но настига другите страни	36
Фигура 27: Малко иновативни фирми в България получават финансиране от правителството	39
Фигура 28: Слабото правоприлагане в областта на интелектуалната собственост затруднява иновациите в България	44
Фигура 29: България има сравнително нисък брой докторанти по естествени науки и инженерство	49
Фигура 30: Източниците за финансиране на НИРД са ограничени и в България съществува сериозен недостиг на финансови средства за началния етап на иновативните начинания	54
Фигура 31: Висока ефективност на иновациите през 2002-2004 г. в предприятията с иновативни дейности	64
Фигура 32: Показателите на сертифициране в България се увеличават бързо	64
Фигура 33: България има повече сертификати от другите страни-членки на ЕС при отчитане на броя на предприятията	65
Фигура 34: Пазарът за сертифициране на системите за управление на качеството в България е конкурентен	66
Фигура 35: България има много одитори и консултанти с международно призната квалификация в областта на сертифицирането по ISO 9001	66
Фигура 36: Брой на националните нотифицирани органи в избрани страни - юни 2007 г	67
Фигура 37: България е акредитирала голям брой тестови и инспектиращи органи, но много малко лаборатории за системно сертифициране	69
Фигура 38: България заделя ресурси, сравними с тези на другите страни, когато се отчете нивото на доходите, а сумата се увеличава стабилно	72
Фигура 39: Националният орган за акредитация в България има адекватна численост на персонала за справяне с текущия брой на акредитираните фирми.	73
Фигура 40: България има достъп до сравнително изобилен квалифициран персонал от технически оценители	73
Фигура 41: Българският институт по метрология предлага сравнително малко услуги за калибриране и малка част от тях се предоставя на комерсиални лаборатории за калибриране	76
Фигура 42: Българският институт по метрология осигурява малък брой услуги за обучение, техническа помощ и консултантски услуги	76
Фигура 43: Брой на областите за еталониране, предлагани от националните метрологични институти, и дял на първичните еталони в наличните национални измервателни стандарти	77
Фигура 44: Вземайки предвид мащабите на България, тя има адекватен брой на международно признати възможности за еталониране и измервания, но броят им в химията е твърде малък	80
Фигура 45: България има голям каталог за стандарти, повечето от които са регионални	82
Фигура 46: Националният орган по стандартизацията в България разполага с повече финансови и човешки ресурси отколкото в повечето други страни	84

Фигура 47: Трансферите от държавния бюджет определят голям дял от бюджета за стандартизация в България	84
Фигура 48: България е сравнително ефективна в събирането на приходи от дейностите по стандартизацията	85
Фигура 49: България участва в приблизително толкова комитети на ISO, колкото другите малки новоприсъединили се страни-членки на ЕС, но няма длъжности в секретариатите на комитетите на ISO или ръководители на работни групи	86
Фигура 50: Фирмите най-често са загрижени за корупцията, нестабилността, конкуренцията с неформални фирми и за уменията и образованието на работниците	91
Фигура 51: Първите четири основания за загриженост според въпроса за най-голямото ограничение са същите като тези, посочени в отговорите на предишния въпрос	93
Фигура 52: Недостатъчно образованите работници са обект на особена загриженост в сектора на информационните технологии и в някои подсектори на промишлеността	94
Фигура 53: Мениджърите на малки фирми в повечето страни в Европа и Централна Азия е по-вероятно да са загрижени за достъпа до финансиране	95
Фигура 54: Големите фирми и фирмите в сектора на информационните технологии са по-малко обезпокоени от конкуренцията с неформалните фирми	96
Фигура 55: Регистрацията на фирмите е по-голям проблем за фирмите в сектора „Други услуги“ и в някои подсектори на промишлеността	97
Фигура 56: Според проучването „VEEPS“ от 2005 г. фирмите бяха най-загрижени за данъчните ставки, несигурността на регулативната политика и разходите по ползването на заемно финансиране	100
Фигура 57: Според „Наблюдение на предприятията“ от 2004 г. фирмите бяха най-загрижени относно финансирането, конкуренцията с неформалните фирми и неопределеността на регулативната политика	101
Фигура 58: Според Проучването за бизнес обстановката и ефективността на предприятията „VEEPS“ фирмите бяха най-загрижени за несигурността на регулативната политика, макроикономическата нестабилност и достъпа до финансиране	102
Фигура 59: Според проучването за бизнес обстановката и ефективността на предприятията „VEEPS“ от 1999 г., фирмите бяха най-загрижени от данъчните ставки, достъпа до финансиране, макроикономическата нестабилност и несигурността на регулативната политика	103
Фигура 60: Фирмите са загрижени от това дали тълкуването на законите и разпоредбите е последователно и предсказуемо	111
Фигура 61: Прилагани регулаторни режими в България	114
Фигура 62: България се сравнява неблагоприятно с другите новоприсъединили се към ЕС страни по отношение на законността	132
Фигура 63: Малко от ръководителите на фирми в България вярват, че съдебната система е справедлива, безпристрастна и неподкупна	133
Фигура 64: През 2005 г. България се класираше по средата на новоприсъединилите се към ЕС страни по отношение на мненията относно честността и неподкупността на съдебната система	133
Фигура 65: Големите фирми, износителите и фирмите с чужда собственост са изправени пред повече данъчни проверки	138
Фигура 66: Докато квалификацията на работниците е най-сериозният повод за безпокойство на иновативните фирми, тя изобщо не се класира сред първите опасения на по-малко иновативните фирми	145

Фигура 67: За българските фирми е по-малко вероятно да осигуряват обучение на работниците си, отколкото за фирмите в повечето други нови страни-членки на ЕС	146
Фигура 68: Големите фирми, по-иновативните фирми и фирмите, загрижени за уменията, е по-вероятно да осигуряват обучение, отколкото другите фирми	147
Фигура 69: Мениджърите на по-бързо растящите фирми и фирмите, които наемат неквалифицирани работници и работници на непълно работно време, са по-загрижени от трудовото законодателство в сравнение с другите мениджъри	150
Фигура 70: Заетостта във фирмите с неквалифицирани работници нарастваше по-бързо отколкото заетостта в другите фирми в България	150
Фигура 71: Средно, производствени фирми в България имат малко заети лица при непълно работно време	151
Фигура 72: Заетостта при непълно работно време е по-малко разпространена в България, отколкото в другите страни-членки на ЕС	152
Фигура 73: Относителен дял на самонаетите лица в общата заетост	153
Фигура 74: След половин десетилетие бърз растеж, кредитирането в частния сектор беше по-голямо, отколкото в много от другите новоприсъединили се страни-членки на ЕС	160
Фигура 75: В края на 2006 г. кредитирането в частния сектор в България беше сравнимо с кредитната дейност в другите страни с аналогични нива на БВП на глава от населението	160
Фигура 76: Много фирми, които не ползват кредити, не съобщават, че достъпът до кредит е проблем: най-вероятната причина е, че много от тези фирми не считат, че се нуждаят от кредит	163
Фигура 77: Достъпът до кредитиране, включително дългосрочно кредитиране (над 1 година), след 1998 г. се увеличи значително	164
Фигура 78: През 2007 г. фирмите в България финансираха толкова инвестиции с банково кредитиране и са също толкова склонни да ползват кредити, както фирмите в повечето други страни в региона през 2005 г.	165
Фигура 79: Големите фирми имат по-добър достъп до финансиране, отколкото малките фирми	168
Фигура 80: Българските фирми бяха по-склонни да инвестират през 2006 г., отколкото през 2004 г., макар че инвестициите остават по-ниски в някои други страни в региона	169
Фигура 81: Макар че по-малко фирми са използвали банкови заеми за инвестиции в България през 2004 г. отколкото в преобладаващата част от другите новоприсъединили се към ЕС страни, бързото разширяване означава, че положението вече не е такава	171

Списък на таблиците

Таблица 1: Макроикономически растеж в България, 2000-2007 г.	2
Таблица 2: Безработица, участие на работната сила и показатели на заетостта в България и ЕС-27	5
Таблица 3: Показатели за външния сектор на България	5
Таблица 4: Притоци на ПЧИ в новите страни-членки на ЕС	6
Таблица 5: Средната месечна заплата в номинално изражение след 2003 г. се увеличи значително	8
Таблица 6: Държавни финанси в България, 2003-2007 г.	8
Таблица 7: Недекларирана заетост в избрани страни	9
Таблица 8: Заети лица според основните източници на информация (средно за година)	10
Таблица 9: Заети лица в частния сектор според „Проучване на домакинствата и работната сила” и „Наблюдение на предприятията”	10
Таблица 10: Производителност на труда и разходи за работна сила (2006 г.)	16
Таблица 11: Постъпленията от роялти и лицензи в България са сред най-ниските в Европа	28
Таблица 12: Българските фирми, които действително осъществяват иновации, навакхват технологичното изоставане	33
Таблица 13: Малките български фирми са по-малко иновативни от средните и големите фирми	33
Таблица 14: Смесените предприятия играят ограничена роля в трансфера на технологии в български производствени фирми.	37
Таблица 15: По-голямата част от държавното финансиране на иновациите е под формата на институционални трансфери.	40
Таблица 16: Показатели на българското софтуерно пиратство остават сред най-високите в света	45
Таблица 17: Процентът на сертифициране е много по-нисък за малките фирми в България	65
Таблица 18: Брой на акредитираните органи от Изпълнителната агенция „Българска служба за акредитация” за всяка година	70
Таблица 19: Процесът на акредитацията в България е бавен	70
Таблица 20: В националния акредитационен орган в България има ограничено представяне на частния сектор	72
Таблица 21: Акредитацията в България изостава от гледна точка на межд. интеграция	74
Таблица 22: Научноизследователските инвестиции в Българския институт по метрология отговарят на регионалните норми	77
Таблица 23: България инвестира сравнително много ресурси в метрологията	78
Таблица 24: Българският национален институт по метрология има голям персонал, но той се използва недостатъчно	78
Таблица 25: България е член на повечето международни метрологични организации и многостранни метрологични споразумения	79
Таблица 26: България има уникално разделяне на отговорностите за научната и законовата метрология	80
Таблица 27: Организацията на разработването на стандартите в България е сходна с тази в другите страни-членки на ЕС	83

Таблица 28: Управленската структура в областта на стандартизацията в България сега е в съответствие с другите страни	83
Таблица 29: България е член на повечето международни органи по стандартизация	85
Таблица 30: Класация на ограниченията в Докладите за глобалната конкурентно-способност (2003-2008) по отношение на България	105
Таблица 31: Брой на процедурите, необходимо време в дни и разходи за започване на бизнес	112
Таблица 32: Регистрация и лицензиране в хранителната промишленост и търговския сектор в България	119
Таблица 33: Инспектиране на хотелите, частните квартири, общежитията и т.н. от гледна точка на спазването на стандартите по страни	122
Таблица 34: Процент на фирмите, които са подали заявления за сертифициране през последните две години	122
Таблица 35: Време и разходи за закриване на фирма в избрани страни	124
Таблица 36: Наемите в София са по-високи отколкото в другите столици в региона	127
Таблица 37: Сравнение на броя процедури и броя дни, необходими за получаване на разрешение за строеж в избраните страни	129
Таблица 38: Сравнение на данъчните ставки в избрани страни	136
Таблица 39: Показатели на заетостта по възрастови групи (в %)	141
Таблица 40: Процент на безработните по възрастови групи в България	142
Таблица 41: Разпределение на емигрантите според техните нагласи и възрастови групи през 2006 г.	142
Таблица 42: Показатели на заетостта в България по полов признак за възрастовата група от 15 до 64 години (в %)	142
Таблица 43: Промени на заетостта по сектори	143
Таблица 44: Заетост и безработица по образователно ниво и трудов статус	144
Таблица 45: Индекси за липсата на гъвкавост в заетостта през 2007 г.	148
Таблица 46: Заети лица на непълно работно време в България	152
Таблица 47: Сравнение на показателите на заемното финансиране в новите страни-членки на ЕС	161
Таблица 48: Повечето фирми, които не са кандидатствали за кредит през 2006 г. съобщават, че нямат нужда от кредит	165
Таблица 49: Характеристики на наскоро предоставените кредити	167
Таблица 50: България се класира доста добре от гледна точка на индексите за получаване на кредит спрямо избраните за сравнение страни	172

Списък на каретата

Каре 1: Усвояване на знания в бразилската обувна промишленост от глобалните купувачи	36
Каре 2: Държавна подкрепа за фондовете за рисков капитал в Тайван и Корея	38
Каре 3: Ролята на индустриалните научноизследователски институти	47
Каре 4: Роля на университетите в подкрепа на иновациите и усвояването на технологиите	48
Каре 5: Фондацията “ГИС–Трансфер Център” - пример за добра практика в трансфера на технологии	50
Каре 6: „Бизнес иновационен център-ИЗОТ” - самофинансиращ се технологичен парк	50
Каре 7: МЕР и СИМО — Два подхода за облекчаване на усвояването на технологиите в традиционните сектори на промишлеността	51
Каре 8: Компоненти на националната инфраструктура по качеството	61
Каре 9: Оценка на съответствието и достъп до пазара на ЕС	63
Каре 10: Прилагане на регистрационния режим от общините (2007 г.)	115
Каре 11: Регистрация на фирмите в хранителната промишленост (2007 г.)	115
Каре 12: Данък образование	155

Благодарности

Докладът „Оценка на инвестиционния климат в България“ беше изготвен като съвместен проект за техническа помощ на Световната банка и Министерството на икономиката и енергетиката. Екипът на Световната банка беше ръководен от Мариализа Мота и Роберта Гати по време на подготовителния етап, и от Джордж Кларк по време на етапите на анализа и съставителството. Екипът на Световната банка включваше Мехмет Джан Атаджик, Евгени Евгениев, Мадалена Онорати, Ина Ходжа, Смита Куриакоса, Емануел Салинас Муньос и Жан-Луи Шарл Расин. Екипът на Министерството на икономиката и енергетиката се ръководеше от Ели Анави (директор на дирекция „Политика по отношение на предприятията“) и включваше Ивайло Грънчаров и Николай Истатков. Фатиха Амар, Весела Стамболийска и Кара Дзапала оказаха изключителна подкрепа. Победа Луканова подготви предварителен доклад върху пазарите на труда в България. Този доклад е също резултат от всеотдайната работа на преводача, Симеон Енчев, който направи възможна българската версия на доклада.

„Наблюдение на предприятията“ беше разработено от звеното за анализ на предприятията в Световната банка, състоящо се от Хорхе Луис Родригес Меса и Веселин Кънчев. Евгени Евгениев предостави неоценима помощ за координацията на доклада в тясно сътрудничество с партньорите на Банката от страна на правителството и с представителите на държавния и частния сектор, и за изготвянето и редактирането на окончателния доклад.

Докладът беше разработен под общото ръководство на Ананд Сет, директор за България преди м. януари 2008 г. и Орсалия Каландзопулос, директор за България след м. януари 2008 г.; и Фернандо Монтес-Негрет, директор на отдела за финансиране и развитие на частния сектор (ECSPF) в регион Европа и Централна Азия. Лалит Рейна (ръководител на сектор, ECSPF) и Флориан Фихтъл (постоянен представител на Световната банка за България) дадоха подробни коментари и стратегически указания на екипа.

Екипът би желал да благодари на заместник-министър Анна Янева и нейния екип в Министерството на икономиката и енергетиката, на членовете на Консултативния съвет за насърчаване на малките и средни предприятия и на Дирекция “Стратегическо планиране и управление” в Министерския съвет за ползотворното сътрудничество и за предоставените коментари в процеса на работата по доклада. Благодарности също се дължат на Националния статистически институт в София за подготовката на база от данни на ниво фирма, изпълнена за много кратко време.

Алваро Гонзалес (старши икономист, AFTFP), Уилям Малоуни (водещ икономист, LCRCE) и Стефка Славова (старши икономист, LCSPF) бяха официални рецензенти на доклада. Полезни съвети и коментари също бяха предоставени от Ирина Астрахан, Кристиан Бодевиг, Силви Босутро, Герардо Корочано, Пауло Кореа, Даниел Дулицки, Аврора Ферари, Ицхак Голдбърг, Мери Холуърд-Дримайер, Стела Илиева, Серин Джума, Томас Лорсън, Джон Полнър, Донато Де Роса, Софи Сиртен, Ивелина Таушанова и Майла Уилямс.

Глава 1: Въведение

Устойчивото подобряване на жизнения стандарт зависи от цялостния икономически растеж. Той се осъществява само когато фирмите повишават производителността на труда чрез инвестиране в човешки и физически капитал и разширяват своя технологичен капацитет. Фирмите обаче ще инвестират единствено, когато инвестиционният климат е благоприятен.

Инвестиционният климат влияе върху решенията на фирмите, предприемачите и инвеститорите за назначаване и освобождаване на заетите, за инвестиране във физически и човешки капитал и за развитието на нови технологии (Stern 2002a; Stern 2002b; Stern 2002c). Разглеждан в неговата най-широка дефиниция, инвестиционният климат включва неизменни фактори, като например, климата на дадената страна, богатството на природни ресурси и местоположението ѝ. Въпреки това, от гледна точка на практическите си цели, Оценката на инвестиционния климат (ОИК) се съсредоточава върху факторите, които се влияят пряко от политиката на правителството. Те включват макроикономическата стабилност, нормативната уредба и стимулите, съдържащи се в институционалните механизми, като например, неприкосновеността и сигурността на имуществените права, законността и качеството на управлението. Политиката в тези области въздейства върху очакваната възвращаемост на инвестициите, въвеждането на иновации и свързаните с тях несигурност и рискове. Дефиниран по този начин, инвестиционният климат влияе върху доходността и рисковете, свързани с различните икономически дейности.

Целта на настоящия доклад се състои в извършването на оценка на инвестиционния климат на България във всички негови оперативни измерения и в изготвянето на препоръки за политиката за укрепването на частния сектор. Оценката на инвестиционния климат до голяма степен се основава на резултатите, получени от обширно проучване с анкетиране на фирмите, което събра информация за представянето на фирмите, разходите за правене на бизнес, регулаторната обстановка, пазара на труда, финансовия сектор, търговския режим, инвестициите и въвеждането на иновации. В допълнение на данните от анкетата са използвани допълнителни източници на информация, включително данни от доклада на Световната банка "Правене на бизнес", който дава подробна и сравнителна информация за нормативното регулиране в световен мащаб, данни от Националния статистически институт в София и доклади на българското правителство, Световната банка, Международния валутен фонд, Европейския съюз, научните среди и други източници. Проведени бяха задълбочени събеседвания с мениджъри на управленско ниво, научни центрове, учени и експерти, които обогатиха познанията за средата на управленска политика.

1. Макроикономическата среда

След сериозната банкова и валутна криза през 1996 г. българското правителство въведе механизъм на валутен борд, който през 1997 г. обвърза българския лев с германската марка. Това стабилизира успешно икономиката, свали рязко инфлацията от над 1000% през 1997 г. до едва 3% през 1999 г.¹ Инфлацията остана на умерено ниво до 2007 г. и началото на 2008 г., когато тя се повиши.²

Растеж

Банковата и валутната криза, която засегна България през 1996-97 г., доведе до голямо спадане на брутния вътрешен продукт (БВП) – с намаление на БВП от -9% през 1996 г. и -6% през 1997 г. Този голям спад последва след значителното съкращаване на БВП през ранните години на прехода (възлизайщо средно на около -6% годишно между 1989 и 1993 година) и след двете години на скромнен растеж (възлизайщо средно на 2.3% годишно между 1994 и 1995 г.). След кризата растежът на БВП се възстанови. След 2000 г. средногодишният растеж превиши 5%, а след 2004 г. се ускори до над 6% (вж. таблица 1).

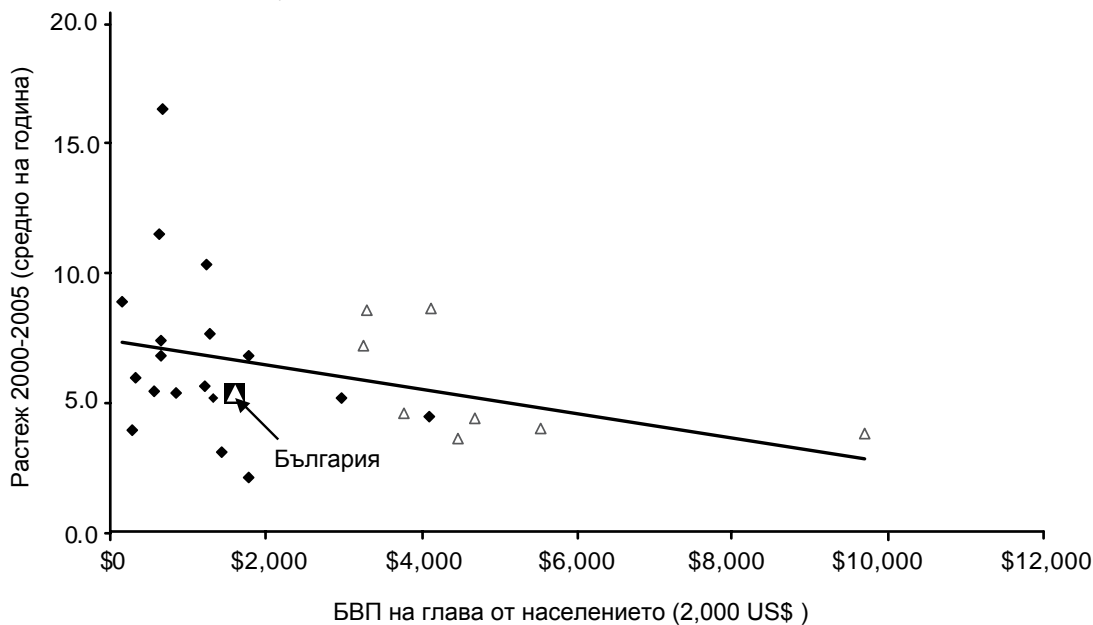
Таблица 1: Макроикономически растеж в България, 2000-2007 г.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Растеж на БВП (годишно, в %)	5.4	4.1	4.9	5.0	6.6	6.2	6.3	6.2
Растеж на БВП на глава от населението (годишно, в %)	7.3	6.1	5.4	5.6	7.2	6.8	6.7	6.2

Източник: Национален статистически институт; СБ (2008); данните за 2007 г. са от ЕВРОСТАТ (2007а; 2007б).

Макар че възстановяването на растежа беше много внушително, важно е да се отбележат два момента. Първо, макар че растежът беше доста висок, той не беше толкова бърз, като в някои други страни в региона, включително в някои от страните, които наскоро се присъединиха към Европейския съюз (ЕС), както и че началният доход в България беше по-нисък отколкото в много от тези страни, и по тази причина пред България имаше по-голям простор за конвергенция (вж. фигура 1).

Фигура 1: Макар че растежът в България беше енергичен, началният доход беше по-нисък отколкото в други страни, което показва по-големия диапазон за конвергенция

Източник: Световна банка (2008 г.).

Бележка: Празните триъгълници представляват другите новоприсъединили се към ЕС страни, големият квадрат представлява България, а малките ромбове представляват другите страни с ниски и средни нива на доходите в Европа и Централна Азия (ЕЦА).

Второ, през последните години инвестициите – включително преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ) – бяха на много високо ниво. Макар че растежът беше впечатляващ, изглежда, че той не отразява напълно много високите инвестиционни нива. Този проблем се разглежда подробно в следващия раздел.

Инвестиции

След финансовата криза обемът на инвестициите в България се повиши. През 2000 г. брутното образуване на основен капитал (БООК) беше равно на около 16% от БВП. След 2006 г. то се увеличи до около 26% от БВП (вж. фигура 2) и нарасна по-нататък до 30% от БВП към 2007 г.³ Брутното образуване на капитал се увеличи още по-значително, от около 18% от БВП през 2000 г. до около 37% от БВП през 2007 г.⁴ Това значително увеличение на инвестициите отразява един дълъг период на недостатъчно инвестиции, както публични, така и частни. Инвестициите са също на високо ниво в повечето от другите наскоро присъединили се страни-членки на ЕС - брутното образуване на основен капитал във всичките десет новоприсъединили се страни в Централна и Източна Европа (ЦИЕ) възлиза поне на 20% от БВП и е малко по-високо в Латвия, Естония и Словения, отколкото в България.

Фигура 2: Брутните вътрешни инвестиции в основен капитал през последните години в България се увеличиха значително, макар че остават в съответствие с растежа на инвестициите в другите страни, които наскоро се присъединиха към ЕС

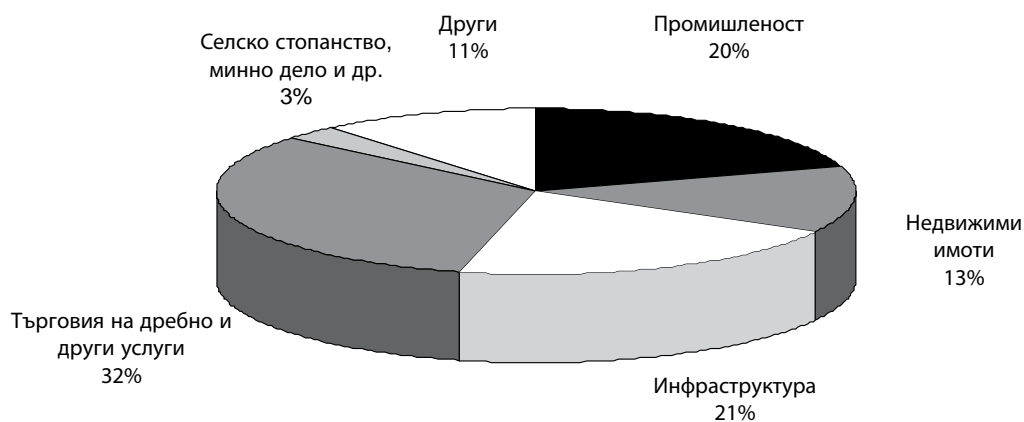

Източник: Световна банка (2008 г.).

През 2007 г. предприятията и другите субекти в сектора на търговията на дребно и другите услуги определяха около една трета от разходите за придобиване на основен капитал, нараствайки от около 27 до 29% от разходите в началото на десетилетието (вж. фигура 3). Промислеността имаше по-малко значение, тъй като определяше около 20% от разходите. В сравнение с горното, производствените фирми определяха около 24 и 27% от разходите между 2000 г. и 2002 г. Въпреки това, тъй като инвестициите в основен капитал се увеличиха толкова бързо в парично изражение, общите реални разходи в промислеността се увеличиха, въпреки че делът ѝ в инвестициите спадна.

Разходите на фирмите в сектора на недвижимите имоти, наемите и бизнес дейностите се увеличиха като процент от общите разходи от около 4-5% през 2000-2001 г. до около 13-15% през 2006-2007 г.

Фигура 3: През 2007 г. повечето инвестиции в основен капитал бяха вложени в сектора на услугите - инвестициите в основен капитал в промислеността определяха едва около 20% от инвестициите

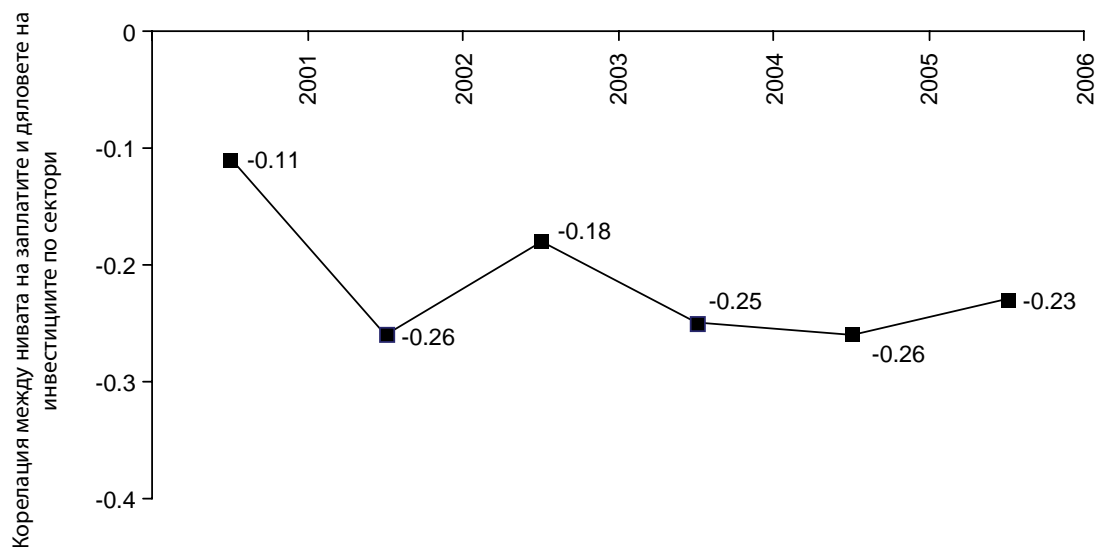

Източник: Българска народна банка (2008 г.).

Тъй като заплатите в България са по-ниски отколкото в другите страни-членки на ЕС и дори от другите новоприсъединили се членки на ЕС (вж. гл. 2), България има сравнително конкурентно предимство в секторите с ниска степен на умения и ниски заплати. Данните на секторно равнище изглеждат в съответствие с това. През последните години повечето инвестиции са постъпили в секторите, където заплатите са ниски (вж. фигура 4).

Макар че инвестициите след 2002 г. нараснаха рязко, растежът на БВП се ускори далеч по-скромно. Както беше отбелязано по-рано, макар че растежът на БВП беше сравнително енергичен, след като страната се възстанови от кризата през 1996-1997 години, той остава под този в най-добре представящите се страни в ЦИЕ и след 2002 г. се увеличава доста скромно. Съществуват няколко различни възможни причини за това несъответствие. Международният валутен фонд (2007b) твърди, че несъответствието може да се дължи частично на това, че текущите оценки на растежа на БВП подценяват действителния растеж в България или на забавянето на реакцията на БВП спрямо увеличените инвестиции. Фондът обаче твърди също така, че растежът би се ускори, ако работната сила се преразпредели към секторите с най-голям потенциал за растеж. Проучванията установяват, че това става бавно. По-специално, скорошният доклад "Ускоряване на конвергенцията" на Световната банка отбелязва, че по-голямата част от растежа на производителността се дължи на повишаването на вътрешносекторната производителност, и че преразпределението на ресурсите между секторите е допринесло много малко за повишаването на производителността (Световна банка, 2007a). Подобряването на инвестиционния климат и, по-конкретно, облекчаването на фирмите при реагирането им спрямо подобрената макроикономическа обстановка също така ще бъде от голямо значение за изразяването на тези увеличени инвестиции в ускоряване на растежа и повишаване на заетостта.

Фигура 4: Между нивата на заплатите и дела на инвестициите по сектори в България има отрицателна корелация

Източник: Изчисления на авторите, основаващи се на данни на Националния статистически институт.

Заетост и безработица

В началото на десетилетието безработицата в България беше много висока. През 2000 г. нивото на безработицата беше над 18% (вж. таблица 2), тоест, значително по-високо от средната стойност за ЕС (около 9%). Въпреки бързия икономически растеж в началото на десетилетието (вж. таблица 1), безработицата не започна да спада до 2003 г., когато тя стигна до 13%. До 2007 г. процентът на безработицата спадна едва до около 7% - малко под средната стойност за ЕС и по-ниско, отколкото в много от големите страни-членки на ЕС.⁵

Процентът на активността (тоест, на дяла на лицата, които или имат работа, или са безработни и търсят работа, но не са напълно излезли от работната сила) се е увеличил по-скромно. През 2000 г. дялът на неактивните лица на възраст между 15 и 65 години беше около 38.4%. Към 2007 г. този процент беше спаднал до около една трета от общия брой на хората в тази възрастова група (33.7%). Растежът на регистрираната заетост се сравнява благоприятно с другите страни-членки на ЕС - 2.8% в България в сравнение с 1.1% в ЕС-27. Растежът беше по-висок само в Естония, Ирландия и Испания (3.6, 4.4 и 3.3 процентни пункта). Сравняването на процентите на заетите лица, на безработните и на икономически неактивните лица между 2000 г. и 2007 г. обаче показва, че растежът на заетостта се е дължал по-скоро на постъпването на безработните на работа, отколкото на притока на неактивни лица към работната сила.⁶

Таблица 2: Безработица, участие на работната сила и показатели на заетостта в България и ЕС-27

	ЕС-27/ % на активността (15- 64 години)	България/ % на активността (15- 64 години)	ЕС-27/ % на заетостта (15- 64 години)	България/ % на заетостта (15- 64 години)	ЕС-27/ Безработица (15- 64 години)	България/ Безработица (над 15 години)
2000	68.5	61.6	62.1	51.5	9.2	18.2
2001	68.5	63.4	62.5	50.7	8.6	18.8
2002	68.6	62.5	62.4	51.1	8.9	18.1
2003	68.9	61.7	62.6	53.1	9.1	13.7
2004	69.2	62.8	62.7	55.1	9.2	12
2005	69.7	62.1	63.4	55.8	8.9	10.1
2006	70.1	64.5	64.3	58.6	8.2	9.0
2007	---	66.3	65.4	61.7	7.1	6.9

Източник: ЕВРОСТАТ.

Салдо по текущата сметка на платежния баланс

От средата на десетилетието дефицитът по текущата сметка на платежния баланс стана много голям (вж. таблица 3). Той беше между 2 и 6% от БВП между 1999 г. и 2004 г., но се увеличи близо до 7% от БВП през 2004 г., 12% от БВП през 2005 г. и по предварителни данни е близо до 22% от БВП през 2007 г. Увеличението на дефицита по текущата сметка между 2004 г. и 2006 г. се дължи в най-голяма степен на значителното нарастване на вноса на средства за производство, горива и суровини.⁷ Вносът на потребителски стоки се увеличи умерено.

Такива големи дефицити по текущата сметка на платежния баланс едва ли могат да бъдат устойчиви в дългосрочен план. Международният валутен фонд счита, че едно устойчиво ниво за дефицита по текущата сметка би се движило приблизително между 5 и 10% от БВП, а за България то вероятно би било около 8% от БВП (МВФ, 2007а; 2007б). Фондът отбелязва, че текущите нива от 15 до 20% от БВП в средносрочен план вероятно няма да са устойчиви, и че ще се наложи въвеждането на корекции.

Таблица 3: Показатели за външния сектор на България

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Баланс на текущата сметка	-4.8	-5.6	-5.6	-2.4	-5.5	-6.6	-12.4	-17.7	-21.5
Търговски баланс	-8.3	-9.4	-11.7	-11.3	-13.7	-14.9	-20.2	-22.0	-25.5
Износ	30.7	38.4	37.6	36.6	37.7	40.2	43.3	47.6	46.6
Внос	39.0	47.8	49.3	47.9	51.4	55.1	63.4	69.6	72.1

Източник: Българска народна банка (2008 г.).

Макар че големият дефицит по текущата сметка дава основание за загриженост, съществуват няколко смекчавачи фактора, които трябва да бъдат взети под внимание. Първо, разширяването на дефицита по текущата сметка не беше придружено от загуба на външна конкурентноспособност. Макар че реалният ефективен валутен курс през последните години се повиши, темпото на повишаването му изглежда в съответствие с развитието в другите страни в региона, а текущият реален ефективен валутен курс (РЕВК) е в съответствие с оценките на Международния валутен фонд (2007а; 2007б) за неговото равновесно ниво. По аналогичен начин, но на макроикономическо ниво, разходите за работни заплати изглежда не дават убедителни доказателства, че валутата е надценена. Освен това, растежът на износа остава енергичен, като обемът му достигна близо 50% от БВП през 2007 г. (вж. таблица 3).

Второ, дефицитът по текущата сметка се покрива с излишък от преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ). ПЧИ възлязоха на около 21% от БВП през 2007 г. и превишаваха по обем дефицита по текущата сметка през повечето години след 2000 г. Макар че - поне частично - това отразява увеличеното доверие на инвеститорите във връзка с очакванията за присъединяването на България към ЕС, важно е да се отбележи, че след 2003 г. притокът на ПЧИ беше по-голям, отколкото в повечето от другите нови страни-членки на ЕС (вж. таблица 4). Тъй като преките чуждестранни инвестиции се считат за значително по-стабилен

поток от другите видове притоци и отливи на средства, например, в сравнение с потока от краткосрочни портфейлни инвестиции, при които една промяна на посоката е по-вероятна, има по-малко опасения, че потокът от ПЧИ може да промени бързо посоката си и да доведе до финансова криза.⁸

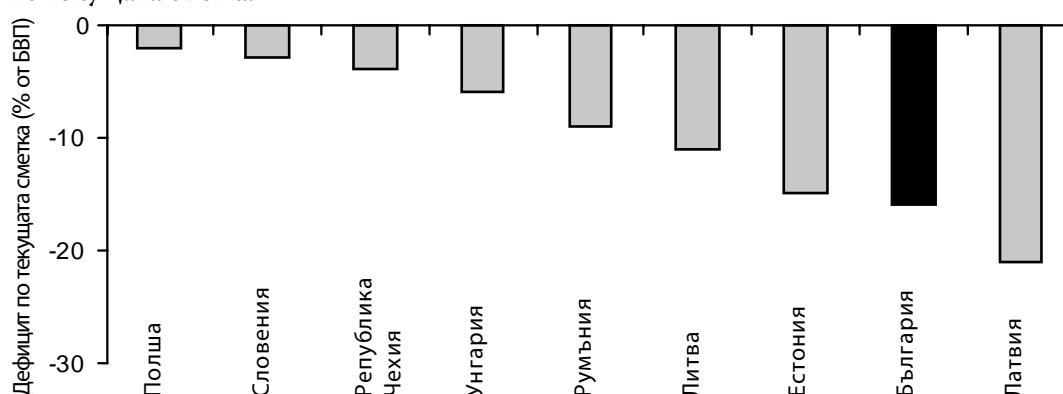
Таблица 4: Притоци на ПЧИ в новите страни-членки на ЕС

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
България	8.1	5.9	5.9	10.5	13.8	14.2	23.6	21.1
Чехия	8.9	9.1	11.3	2.3	4.5	9.3	4.2	---
Естония	7.0	8.7	4.0	9.5	8.1	20.1	10.1	11.7
Латвия	5.3	1.6	2.7	2.7	4.6	4.4	8.3	8.0
Литва	3.3	3.7	5.1	1.0	3.4	4.0	6.1	5.0
Унгария	3.4	7.4	4.5	2.5	4.4	7.0	17.5	26.6
Полша	5.5	3.0	2.1	2.2	4.9	3.4	5.6	4.2
Румъния	2.8	2.9	2.5	3.7	8.5	6.5	9.3	6.0
Словения	---	1.4	3.9	3.7	2.1	2.3	1.7	3.2
Словакия	10.5	7.0	15.6	6.5	7.2	5.1	7.5	3.9
ЕС (15 страни)	2.2	1.6	1.3	1.3	0.6	1.3	1.4	---

Източник: Българска народна банка, ЕВРОСТАТ (2008 г.).

Накрая, макар че дефицитът по текущата сметка е висок, важно е да се изтъкне, че аналогични дефицити са били наблюдавани и в други страни с икономики в преход и бързо растящо потребление (вж. фигура 5). През 2006 г. няколко страни, в това число Литва, Естония и Латвия, имаха дефицити по текущата сметка, превишаващи 10% от БВП, а дефицитът по текущата сметка в Латвия превишава 20% от БВП.

Фигура 5: Макар че дефицитът по текущата сметка в България е голям, няколко наскоро присъединили се към ЕС страни от ЦИЕ през 2006 г. също така имаха големи дефицити по текущата сметка

Източник: Световна банка (2008 г.).

Между 1999 г. и 2006 г. промишлеността определяше по-голям дял от ПЧИ, отколкото който и да било друг сектор (около 24%). Следващите по важност сектори са операциите с недвижими имоти, наемите и бизнес услугите (16.3%), и финансовото посредничество (16.1%) (Българска народна банка, 2007).

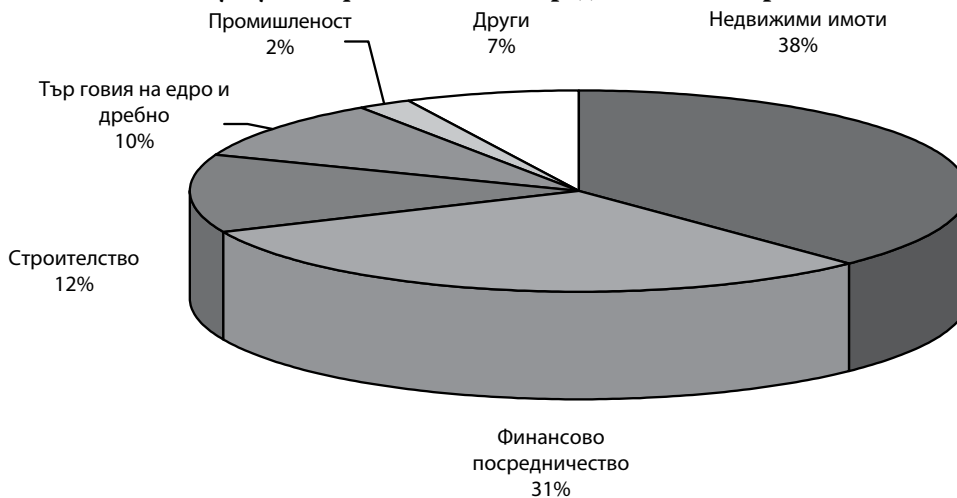
Според данните от Международния валутен фонд (2007а) притокът на ПЧИ в промишлеността като дял от всички ПЧИ в България е по-малък, отколкото в повечето от наскоро присъединилите се към ЕС страни, за които са достъпни сравними данни. Например, ПЧИ в промишлеността определят приблизително 46% от общия обем на вложените ПЧИ в Словения, около 44% в Унгария и около 40% в Чешката Република и Словакия.

През последните години преките чуждестранни инвестиции в България се пренасочват от промишлеността към други сектори. През 2007 г. недвижимите имоти, наемите и бизнес услугите определяха повече от една трета от инвестициите, като финансовото посредничество допринесе още една трета, а строителството - около 12% (вж. фигура 6). В допълнение към закупуването на недвижими имоти, преките чуждестранни инвестиции в сферата на недвижимите имоти, наемите и бизнес услугите се включват строителството и придобиването

на търговски и промишлени сгради, инвестиции в операции с недвижимо имущество и услуги за даване на оборудване под наем (Българска народна банка, 2007 г.).

Макар че поглъщането на значителни части от преките чуждестранни инвестиции в нетъргуемите сектори създава известна загриженост, Международният валутен фонд (2007а) отбелязва, че глобализацията направи по-трудно провеждането на рязко разграничение между търгуеми и нетъргуеми сектори, и че общият обем на инвестициите в търгуемия сектор в България - за разлика от преките частни инвестиции - общо взето остава постоянен. Въпреки това, споменатото пренасочване подчертава необходимостта от подобряване на инвестиционния климат с оглед стимулиране на инвестиционния процес - както на вътрешните, така и на чуждестранните инвестиции - и насочването им към експортно-ориентираната промишленост.

Фигура 6: През 2007 г. преобладаващата част от ПЧИ беше в недвижимите имоти, наемите, бизнес-услугите, финансовото посредничество и строителството

Източник: Българска народна банка (2008 г.).

Инфлация

Като следствие от валутната и банковата криза инфлацията в България се ускори значително, превишавайки 1000% през 1997 г. Тя спадна значително през следващите години, стигайки до 19% през 1998 г. и до 3% през 1999 г. След 2000 г. инфлацията най-често се движи между 5 и 10% (вж. фигура 7). След спадането близо до 4% през април 2007 г. в сравнение със същия период през предходната година, инфлацията се ускори до почти 6% към м. юли 2007 г. и продължи да се ускорява още - над 11% – за периода 2007 г., когато се завършваше изследването „Наблюдение на предприятията“. За ускоряването на инфлацията може би са изиграли роля няколко различни фактора, включително много бързото разширяване на кредитната дейност (вж. гл. 8) и сравнително бързият икономически растеж.

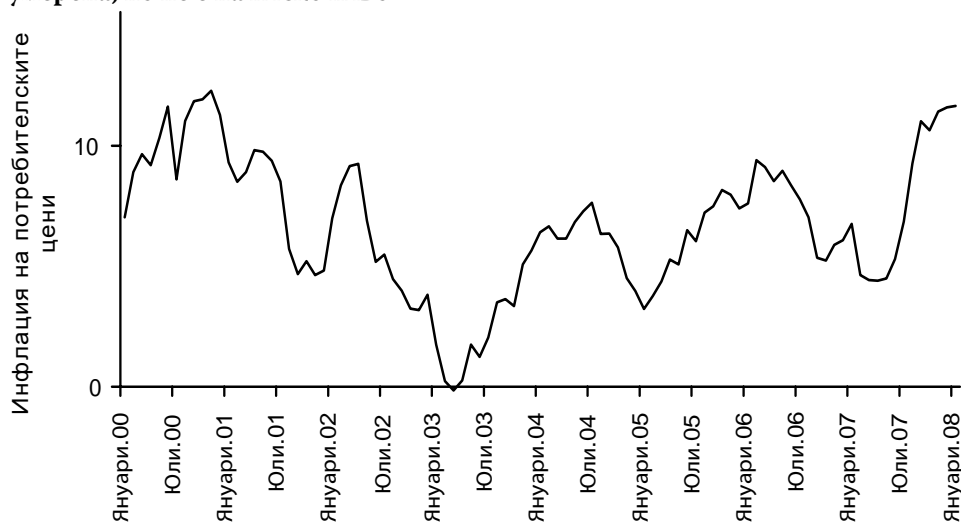
Макар че инфлацията е далеч под хиперинфлационните нива, достигнати по време на кризата, тя остава над нивото, наблюдавано в другите страни-членки на Европейския съюз. Инфлацията в Еврозоната през 2007 г. беше едва около 2%, т.е., далеч по-ниска, отколкото в България.

В допълнение към повишаването на потребителските цени през последните години, заплатите и цените на материалните активи също така се увеличават бързо. Макар че заплатите остават на ниско ниво в сравнение с другите страни в Европейския съюз, в това число, другите наскоро присъединили се страни (вж. гл. 2), след 2003 г. заплатите нараснаха значително. След няколко години на сравнително скромнен растеж след кризата, растежът на номиналната работна заплата възлезе средно на повече от 10% годишно между 2003 г. и 2007 г. и продължи да се ускорява през първото тримесечие на 2008 г. (вж. таблица 5).

Освен бързото увеличение на заплатите през същия период се наблюдаваше също така значително нарастване на цените на активите. Цените на жилищата се увеличиха почти трикратно между 2003 г. и 2007 г.⁹ По подобен начин и индексът на фондовата борса нарасна

над 16 пъти след края на 2001 г. Международният валутен фонд (2007b) твърди, че членството в Европейския съюз е дало сигнал на инвеститорите, че рискът е спаднал и може да се очаква цените на материалните активи да се доближат до по-високите нива, наблюдавани в другите страни-членки на Европейския съюз.

Фигура 7: Инфлацията на потребителските цени от началото на десетилетието досега е умерена, но не е на ниско ниво

Източник: НСИ

Таблица 5: Средната месечна заплата в номинално изражение след 2003 г. се увеличи значително

	2003 г.	2004 г.	2005 г.	2006 г.	2007 г.	2008 г. I тримес.
Средна месечна заплата (BGN)	273	292	324	360	431	484

Източник: Българска народна банка.

Държавни финанси

Благоразумната фискална политика изигра положителна роля за намаляването на риска, свързан със страната, и за подобряване на инвестиционния климат. През последните години България постигна умерени, но нарастващи бюджетни излишъци. Общите разходи, включително лихвените разходи, като дял от БВП спадат бавно. Тук следва да се вземе предвид, че докато общите разходи възлизаха на около 40.6% от БВП през 2003 г., те спаднаха до около 38.8% през 2007 г. (вж. таблица 6). В същото време държавните постъпления се увеличиха от 40.6% през 2003 г. на 42.6% през 2007 г. Увеличението на постъпленията се дължи на увеличени данъчни постъпления, които нараснаха от 32.1% до 34.2% през този период.

Таблица 6: Държавни финанси в България, 2003-2007 г.

(% от БВП)	2003 г.	2004 г.	2005 г.	2006 г.	2007 г.
Постъпления и субсидии	40.6	40.8	42.0	40.6	42.6
Разходи - всичко	40.6	39.1	38.9	37.0	38.8
Първичен баланс	2.1	3.5	4.7	4.8	4.9
Правителствен и правителствено гарантиран дълг	48.1	40.1	31.3	24.8	19.8

Източник: Българска народна банка.

Бележка: Първичният баланс не включва лихвените разходи.

Увеличението на постъпленията и спадането на разходите доведе до голямо увеличение на бюджетния излишък. Първичният излишък се увеличи от 2.1% от БВП през 2003 г. до 4.9% през 2007 г. Касовият излишък също така се увеличи - от 0.0% от БВП през 2003 г. до 3.8% от БВП през 2007 г. Това доведе до голямо спадане на правителствената задлъжнялост (вж. таблица 6). Тъй като механизмът на валутен борд може да се окаже уязвим спрямо външна небалансираност, големите финансови излишъци са от съществено значение за осигуряването на неговата средносрочна устойчивост.¹⁰

II. Неформалният сектор

Както даването на точна дефиниция, така и измерването на неформалния сектор са трудни задачи. Стандартните дефиниции обикновено се съсредоточават върху производството на стоки, предназначени за пазара, които са законни, но които се укриват умишлено от държавните органи, за да се избегнат плащанията на данъци, вноските за социално осигуряване, нормативни изисквания за наемането на работници или спазването на административните процедури и други норми (Schneider и Enste, 2000 г.; Schneider и Klinglmair, 2004 г.).

Тъй като производството се укрива умишлено, самата дефиниция на неформалността показва, че тя трудно може да бъде измерена точно. В резултат на това е трудно да се стигне до съгласие за една приблизителна оценка на размерите на неформалния сектор и следователно е трудно да се правят сравнения на нивата му в процеса на времето или по страни. Имайки това предвид, наличните данни, с които разполагаме, говорят, че неформалният сектор в България е сравнително голям и че до 2007 г. той вероятно се е увеличавал.

Размери на неформалния сектор

Един скорошен опит за определяне на размерите на неформалния сектор беше направен чрез провеждане на проучване с въпросник за анкетиране, изпълнено от Българската индустриална асоциация (БИА). Въз основа на това проучване БИА прави оценка, че неформалният сектор определя около 35% от икономиката, и че между 2004 г. и 2007 г. той се е разширил.¹¹ Асоциацията счита, че ако заетостта в неформалната икономика се добави към оценката на БВП, тогава растежът би се увеличил от официално регистрирания процент от 6.5% за 2006 г. до 7.8%, както и че доходите биха били по-високи с 13%. Резултатите от анкетата показват, че 18% от заетите в частния сектор лица плащат социалноосигурителни вноски в съответствие със своя пълен доход и че около две трети (63%) от всички заети лица плащат данъци и социалноосигурителни вноски върху своя реален доход.

Едно друго проучване с анкетиране - национално представителното емпирично социологическо проучване "Фактори за използване на гъвкави форми за пенсиониране и насърчаване на заетостта на възрастните лица" стигна до извода, че 87% от участвалите в събеседванията считат, че работодателите наемат на работа без договори, а 90% считат, че работодателите плащат социалноосигурителни вноски по минималния осигурителен доход, а не върху цялата заплата.¹² Големият брой на анкетираните, споделящи това становище, е доказателство за широкото разпространена загриженост за неформалния сектор.

Таблица 7: Недекларирана заетост в избрани страни

Новоприсъединили се към ЕС страни		Избрани страни-членки на ЕС	
Страна	% от БВП	Страна	% от БВП
България	22-30%	Австрия	1.5%
Чешка Реп.	9-10%	Белгия	3%
Естония	8-9%	Дания	5.5%
Унгария	18%	Финландия	4.2%
Латвия	18%	Франция	6.5%
Литва	15-19%	Германия	6%
Полша	14%	Гърция	20+%
Румъния	21%	Италия	17%
Словашка Реп.	13-15%	Нидерландия	2%
Словения	17%	Швеция	3%
		Обединено кралство	2%

Източник: Repoou и др. (2004 г.), Световната банка (2007а).

Едно свързано с неформалността понятие е понятието за недекларирана заетост, която се определя като "производствени дейности, които са законни, що се отнася до тяхното естество, но които не се обявяват пред публичните власти, вземайки под внимание и разликите между нормативните системи на страните-членки" (Repoou и др., 2004 г.). Въз основа на едно проучване с анкетиране, изпълнено през 2002 г., Repoou и сътрудниците му (2004 г.)

заклучиха, че недеклаираната заетост представлява между 22 и 30% от БВП в България, т.е., повече отколкото в по-голямата част от страните-членки на ЕС, в това число, повече отколкото в другите новоприсъединили се страни (вж. таблица 7). Макар че от изследователски центрове и институти, професионални съюзи и организации на работодатели периодично се осъществяват алтернативни проучвания, няма достъпни данни от подобни нови проучвания след 2002 г.

Един друг начин за оценяване на размерите на неформалния сектор се състои в сравняване на оценките за броя на заетите лица, получени от наблюденията на предприятията (по методиката за отчитане на работната сила) с оценки от многоцелевото проучване на домакинствата. Това би могло да даде известна представа за нивото на недеклаираната заетост, ако предприятията са по-малко склонни да разкрият точната численост на работната си сила, отколкото отделните частни лица (вж. таблица 8). Макар че тези числа не са сравними с числата, изчислени въз основа на проучванията на фирмите, те предлагат интересен източник на информация.

Таблица 8: Заети лица според основните източници на информация (средно за година)

Година	Брой на заетите лица (в хиляди) според:		Разлика (в хиляди)	% на разликата
	Наблюдението на предприятията с анкетиране	Проучването на домакинствата и работната сила		
2003 г.	2079.9	2399.6	319.7	13%
2004 г.	2152.3	2478.7	326.4	13%
2005 г.	2177.2	2555.7	378.5	15%
2006 г.	2267.7	2701.5	433.8	16%

Източник: НСИ

Разликата между броя на заетите лица според тези две проучвания би могла да се разглежда като признак за съществуването на недеклаирана заетост, но тя не предлага точно средство за измерване на неговия обхват, а резултатите не са сравними със споменатите предшествващи анализи. Имайки предвид тези ограничения, въпросните оценки не дават съществени доказателства, че неформалността е спаднала значително през последните години.

По-добър начин за измерване на заетостта в сивия сектор би могъл да се състои в сравняване на данните, отнасящи се само към лицата, заети в частния сектор.¹³ Двата начина за измерване биха могли да осигурят по-голяма сравнимост между двете проучвания и следователно разликите между тях биха могли да послужат като по-добра илюстрация за обема на сивата заетост (вж. таблица 9). Увеличаващите се стойности на разликите - поне след 2004 г. - говорят, че заетостта в неформалния сектор през последните години би могла дори да се е увеличила.

Таблица 9: Заети лица в частния сектор според „Проучване на домакинствата и работната сила” и „Наблюдение на предприятията”

Година	Брой на заетите лица в частния сектор (в хиляди):		Разлика (в хиляди) (само в частния сектор)	% на разликата (само за частния сектор)
	Наблюдение на предприятията с анкетиране	Проучване на домакинствата и работната сила		
2003 г.	1418.0	1198.1	219.9	18%
2004 г.	1569.8	1423.4	146.4	10%
2005 г.	1690.9	1497.1	193.8	13%
2006 г.	1841.7	1599.7	242.0	15%
2007 г.	2010.1	1697.2	312.9	18%

Източник: НСИ

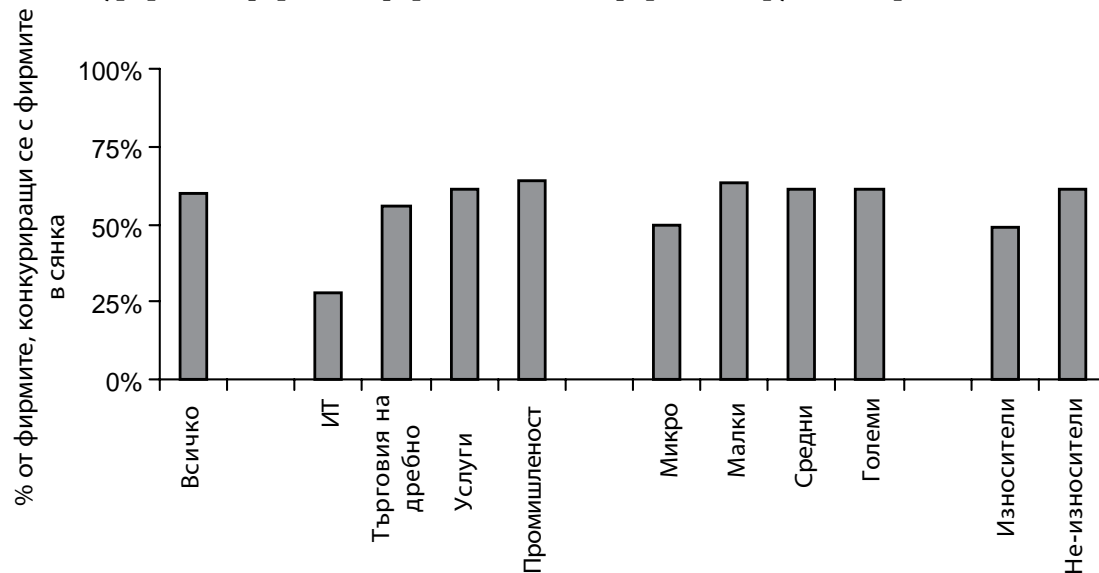
Макар че размерът на неформалния сектор трудно може да се измери точно, наличните данни показват, че в България той е доста голям - според някои оценки може би дори до 30-35 % от БВП, и че той може би се е увеличил през последните години. Скорошните реформи в социалното осигуряване може да са намалили неформалността през 2007/2008 г., но все още няма достъпни данни, за да се установи дали това е така.

Данни от „Проучване на инвестиционния климат”

Наблюдението на предприятията от 2007 г., което е описано по-долу, също така предлага известна информация за неформалността в България. Фирмите бяха запитани дали се конкурират с нерегистрирани и неформални фирми. Около 60% от фирмите посочиха, че се конкурират с такива фирми. За сравнение, само около 32% от фирмите в Хърватия казват същото.¹⁴ Това говори, че неформалността в България е сравнително висока.

Конкуренцията с неформални фирми не е проблем само за малките фирми или само за фирмите в сектори, като например, търговията на дребно. Независимо от големината си, фирмите в преобладаващата част от секторите съобщават, че се конкурират с неформални фирми. Макар и да изглежда вероятно, че по-големите предприятия биха били изправени пред по-слаба конкуренция от неформалните предприятия, отколкото това става с по-малките предприятия, изглежда, че случаят не е такъв (вж. фигура 8).¹⁵

Фигура 8: Фирмите в сектора на информационните технологии е по-малко вероятно да се конкурират с неформални фирми, отколкото фирмите в други сектори

Източник: „Проучване на предприятията” на Световната банка.

Въпреки това има и известни разлики. Вероятността фирмите в сектора на информационните технологии да посочат, че се конкурират с неформални фирми е значително по-малка, отколкото за фирмите в другите сектори (търговия на дребно, услуги и промишленост). Само около една четвърт от фирмите в сектора на информационните технологии посочват, че се конкурират с неформални фирми в сравнение с около 55-65% от фирмите в другите сектори. За износителите също така е по-малко вероятно да посочат, че се конкурират с неформални фирми. Една от причините за това би могла да бъде, че повечето износители не считат, че се конкурират с неформални фирми на чуждестранните пазари, на които изнасят стоките си. Въпреки това дори тези износители, които продават голям дял от своето производство в България, (например износителите, които изнасят по-малко от половината от своето производство) е по-малко вероятно да посочат, че се конкурират с неформални фирми, отколкото фирмите, продаващи само на вътрешния пазар (53% в сравнение с 61%). Това показва, че износителите биха могли да се сблъскат с конкуренция в сферите с по-висока добавена стойност дори на вътрешния пазар в България.

III. Проучването „Наблюдение на предприятията”

Основният източник на информация за Оценката на инвестиционния климат в България е едно проучване с анкетиране на ниво предприятие, което беше проведено между юли и декември 2007 г. „Наблюдение на предприятията - България 2007” беше разработено като част от по-широкото разгръщане на дейността на Световната банка по наблюдение на предприятията в световен мащаб. Наблюденията на предприятията, провеждани от Световната банка, събират данни от основните сектори на промишлеността и услугите във всеки регион от света. Наблюденията използват стандартизирани средства за проучване с анкетиране и еднообразна методология за определяне на извадките с цел намаляване на грешките в измерването и получаване на данни, които са сравними спрямо различните страни.

Информацията от проучването с анкетиране се допълва с информация от други източници, в това число, от доклада “Правене на бизнес” на Световната банка (Световна банка, 2007b); от аналитичните доклади на Световната банка, включително скорошния доклад “Ускоряване на конвергенцията” за България (Световна банка, 2007a), доклади на Международния валутен фонд, данни от Националния статистически институт, доклади от други международни организации, българското правителство и научни изследвания.

Формиране на статистическата извадка

Наблюденията на предприятията са насочени към икономическите сектори извън селското стопанство, в това число, промишлеността и сектора на услугите с изключение на финансовите услуги, минното дело, публичните услуги (например, здравеопазването и образованието) и комуналните услуги. Методологията за формиране на статистическите извадки, използвана за всички наблюдения на предприятията, провеждани от Световната банка, генерира извадки с размери, които са подходящи за постигането на две основни цели и задачи: първо, сравняване на инвестиционния климат в отделните страни по света и, второ, провеждане на анализ на представянето на фирмите, съсредоточаващ се главно върху определяне на начина, по който ограниченията в инвестиционния климат засягат производителността и създаването на нови работни места в избраните сектори.

За постигането и на двете цели в България методологията за формиране на статистическите извадки трябва да генерира извадка, която ще бъде представителна за цялата икономика и ще осигури правилни изводи, отнасящи се към цялата икономика, а не само към сектора на промишлеността. В допълнение към избрани преработващи индустрии извадката включва сектора на услугите и други значими сектори от икономиката. Методологията за формиране на статистическите извадки генерира достатъчно големи извадки за избрани отрасли, така че да осигурят провеждането на статистически надеждни анализи с нива на точност от най-малко 7.5% за 90 процентови доверителни интервали за оценките на дяловете на населението (в проценти), както и за оценките на средния обем на продажбите на отраслово ниво. И двете задачи се постигат чрез стратификация на извадката и определяне на минимален размер на пласта от 120.¹⁶

Стратификация

За да отразява общия състав на българската икономика, извадката беше формирана от съвкупност, определена както следва: всички производствени сектори (група D), строителство (група F), услуги (групи G и H); транспорт, складово стопанство и комуникации (група I).

Съвкупността на индустриите беше стратифицирана с разбивка на няколко преработващи индустрии, два отрасли на услуги (търговия на дребно и информационни технологии други). За да се запазят резултатите сравними с предшествващи проучвания и с резултатите, получени в други страни, двата отрасли в промишлената индустрия бяха формирани като слоеве: производство на хранителни продукти и напитки (ISIC 15) и производство на готови дрехи и кожени изделия (ISIC 18). Избрани бяха четири допълнителни индустрии въз основа на техния принос към добавената стойност, заетостта и броя на фирмите: химикали (ISIC 24); производство на метални изделия (ISIC 28); машини и оборудване (ISIC 29) и електроника (ISIC 31-32). След добавянето на тези два сектора в услугите, на търговията на дребно, на информационните технологии, и на един остатъчен пласт, окончателният размер на извадката възлезе на 1,015 фирми.

Цялата извадка също така беше стратифицирана в съответствие с размера и местоположението на фирмите. Размерът на фирмите беше определен съгласно стандарта на всички наблюдения на предприятията с анкетиране: малки (5 до 19 наети лица), средни (20 до 99 наети лица) и големи фирми (над 99 наети лица). От гледна точка на местоположението на фирмите, бяха включени четирите икономически региона на България с по-голямо значение: областите София, Пловдив, Варна и Бургас. Теглата бяха построени така, че да дадат възможност за генериране на статистически данни за цялата градска икономика (изключвайки секторите, които изобщо не бяха включени в извадката).

Глава 2: Фирмена производителност

Настоящата глава разглежда начина, по който се представят предприятията в промишленост в България в сравнение с аналогични фирми в другите новоприсъединили се към Европейския съюз страни. Този подход, който използва данни на ниво фирма, допълва макроикономическия подход, приложен в доклада “Ускоряване на конвергенцията” (Световна банка, 2007а). Различните критерии за представянето на фирмите показват степента на конкурентноспособност на промишлеността в световен мащаб, на пазара на Европейския съюз и на местните пазари. Подходът също така разглежда връзките между различните характеристики на фирмите, на инвестиционния климат и на производителността на фирмите. Докато настоящата глава предлага общ обзор на качеството на представянето на фирмите в България, следващите глави оценяват начина, по който инвестиционният климат въздейства върху тяхната конкурентноспособност.

Главата разглежда три общи критерия на конкурентноспособността: (i) производителност на труда; (ii) разходи за труд; (iii) техническа ефективност. Първият е просто мерило за обема на продукцията на фирмата, произвеждан от един работник. Едно предимство на този критерий пред другите средства за измерване на производителността е това, че както обемът на производството, така и броят на работниците са сравнително лесни за измерване и сравняване по различни страни. Второто мерило са разходите за заплати. Макар че производителността на труда е полезно мерило за фирмената производителност, и непроизводителните фирми могат да останат конкурентноспособни, ако дават ниски заплати. Следователно, разходите за работна сила са важно допълнение към производителността на труда. Последното мерило е техническата ефективност. Известното предимство, което има тя пред производителността на труда, е това, че тя отчита използването на капитала. Въпреки това тя също така се изчислява по-трудно, а при оценяването ѝ възникват повече методологични проблеми и - тъй като капиталът в много фирми не е добре определен - тя още по-трудно се оценява точно.¹⁷

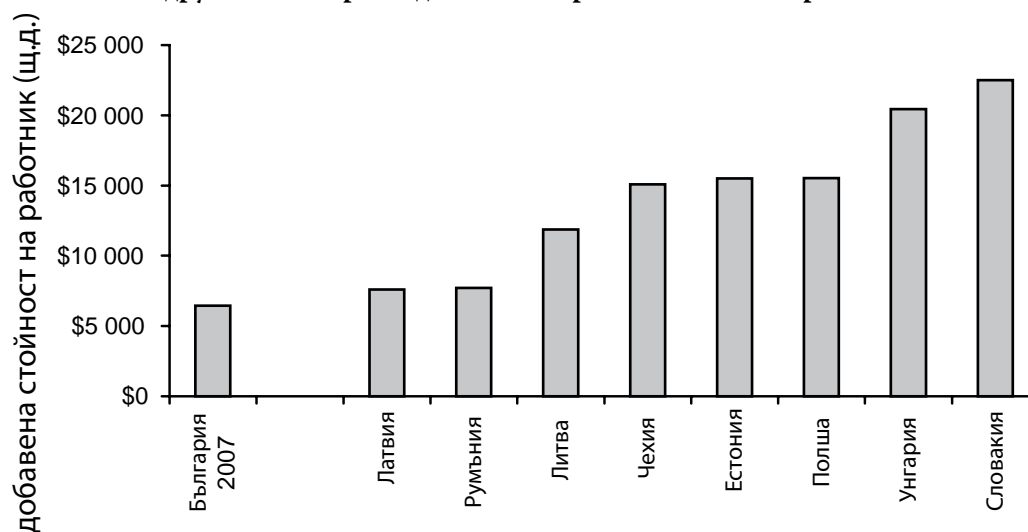
Резултатите в настоящия раздел използват данни само за фирми в промишлеността. Една причина за това е, че много от концепциите (например, техническата ефективност) са разработени за фирми в промишлеността и, следователно, междусекторните сравнения са трудни. Освен това обаче, също толкова важно е и че данните за производителността в наблюдението на предприятията бяха събрани само за фирмите в промишлеността, което означава, че във всеки случай повечето от сравненията с фирми в другите сектори не биха били уместни.

I. Производителност на труда

Производителността на труда, тоест продукцията на един работник, създавана от фирмата, минус цената на суровините (като например стомана или дървен материал) и полуготовите изделия (например машинни части или платове), използвани за получаването на продукцията, е основно мерило за производителността на фирмите. Производителността на труда е по-висока във фирмите, които произвеждат повече продукция с по-малко суровини и по-малко работници. Разликите в производителността на труда могат да бъдат резултат от разлики в технологиите и използването на ноу-хау, разлики в организационната структура, разлики в уменията на работниците, разлики в управленските способности или разлики в количеството или качеството на машините и оборудването, използвани от фирмите. Тъй като производителността на труда не отчита използването на капитала (напр., машините и оборудването), тя ще бъде по-висока във фирмите, които използват капитал вместо труд (напр., фирмите, които са капиталоемки).

Според „Наблюдение на предприятията” медианната (средна) производствена фирма в промишлеността е произвела около 6000 щ. дол. добавена стойност на работник (вж. фигура 9). Това е сравнително близо до добавената стойност на работник за средната фирма в Латвия или Румъния. Въпреки това обаче, тази стойност е значително по-ниска, отколкото в най-добре представящите се нови страни-членки на Европейския съюз, където средните фирми често са повече от два пъти по-продуктивни.

Фигура 9: Производителността на труда в промишлеността в България е по-ниска, отколкото в другите новоприсъединили се страни-членки на Европейския съюз

Източник: „Наблюдение на предприятията“ на Световната банка

Бележка: Данните за другите страни са взети от „Наблюдение на предприятията“ на Световната банка за 2005 г. и 2006 г.

Макар че тези сравнения би трябвало да се разглеждат с известна предпазливост поради малките размери на извадките за другите новоприсъединили се страни-членки на Европейския съюз, те общо взето са в съответствие с другите данни. Например ЕВРОСТАТ събира данни относно БВП на работник за всички страни-членки на ЕС. Изчисленията на ЕВРОСТАТ се различават от изчисленията в настоящия доклад, основаващи се на данни на фирмено ниво, тъй като ЕВРОСТАТ осреднява производителността в цялата икономика и следователно включва други сектори освен промишлеността.

Въпреки това, при разглеждането на тези данни се получава аналогична картина. Производителността на труда в България е по-ниска, отколкото в която и да е от другите новоприсъединили се страни-членки на Европейския съюз (вж. таблица 10). Вземайки предвид малките размери на извадките в „Наблюдение на предприятията“, използвани за изчисляването на равнищата на производителността в служещите за сравнение страни и разликите в двата начина за изчисляване, не е изненадващо, че двата резултата не са идентични. Въпреки това, те са много силно корелирани (корелацията е 0.83). Освен това те дават аналогични изводи спрямо България - производителността на труда в България и според двете изчисления е по-ниска, отколкото в която и да е от служещите за сравнение страни.

Таблица 10: Производителност на труда и разходи за работна сила (2006 г.)

	Разходи за труд на час (в евро)	Производителност на труда (% от средното за ЕС)
България	1.65	34.9
Чешка Република	7.14	70.7
Естония	5.5	64.3
Унгария	6.34	74.5
Латвия	3.41	50.9
Литва	4.21	57.1
Полша	6.03	61.1
Румъния	2.68	39.2
Словакия	5.33	71.8
Словения	11.29	84

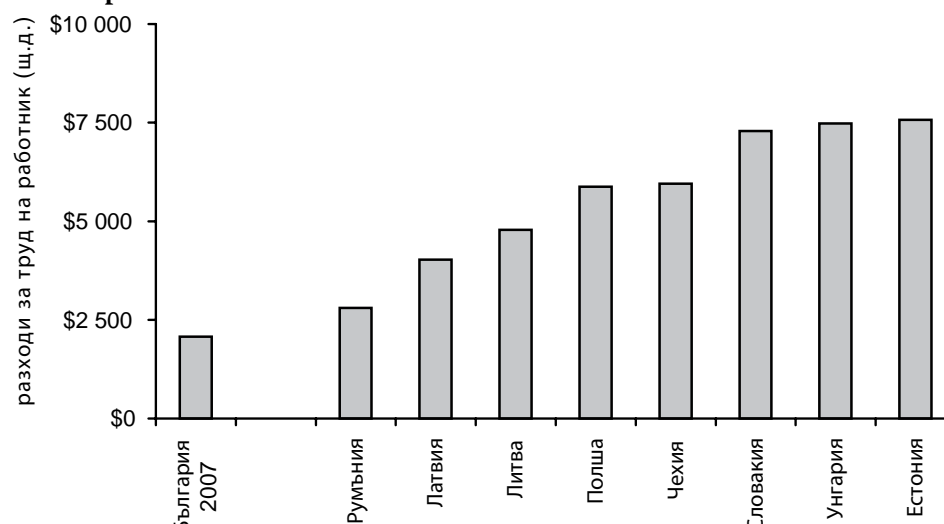
Източник: ЕВРОСТАТ (2008 г.).

II. Разходи за работна сила

Имайки предвид, че фирмите в промишлеността в България са по-малко производителни от фирмите в другите страни-членки на Европейския съюз, естествено възниква въпросът как те успяват да останат конкурентоспособни на един отворен пазар, както е Европейският съюз. Една важна причина за това е, че заплатите и разходите за работна сила в България са по-ниски, отколкото в другите страни на Европейския съюз. Средната фирма в „Наблюдение на предприятията“ за 2007 г. е съобщила, че разходите ѝ за заето лице са били равни на около 2000 щ. дол. годишно (в щатски долари от 2005 г.). Макар че тази стойност е сравнително близо до нивата на заплатите в Румъния и Латвия, тя е по-ниска, отколкото в повечето от другите новоприсъединили се страни в ЕС (вж. фигура 9).

И в този случай, въпреки малкия размер на извадките в някои от наблюденията на предприятията, резултатите са в съответствие с останалата информация. По-специално, ЕВРОСТАТ събира данни за трудовите разходи за отработен час. Както беше посочено по-горе, те се различават от данните в „Наблюдение на предприятията“ по няколко съществени начина. Изчисленията на ЕВРОСТАТ обхващат цялата икономика, а не само промишлеността, като мерилото на ЕВРОСТАТ отчита разходите за всеки отработен час, а не разходите за работната заплата на един работник. Двете изчисления имат висока корелация на национално ниво (0.92), а трудовите разходи в България са по-ниски, отколкото в която и да е от другите страни и по двата начина за изчисляване (таблица 10 и фигура 10).

Фигура 10: Разходите за работна сила също са по-ниски за фирмите в промишлеността в България.

Източник: „Наблюдение на предприятията“ на Световната банка.

Бележка: Данните за другите страни са от 2005 г. и 2006 г.

III. Техническа ефективност

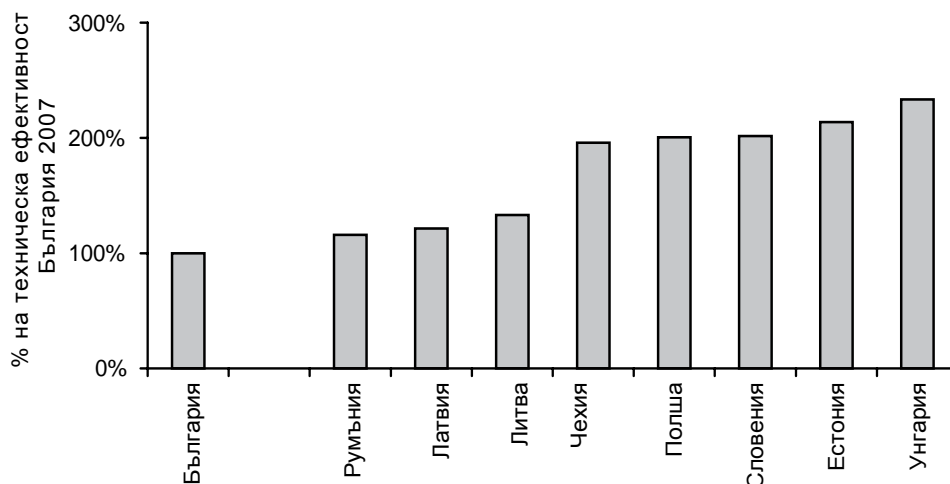
Резултатите, представени в предшестващия подраздел, имат известни недостатъци. Основният проблем се състои в това, че когато се разглежда изолирано, производителността на труда може да представя непълна информация за представянето на фирмите. Техническата ефективност, която за анализа на ниво фирма е аналогична на общата факторна производителност (ОФП) в макроикономическите проучвания и анализите на секторите, заобикаля някои от трудностите и проблемите, свързани с производителността на труда, отчитайки едновременно използването както на капитала, така и на труда. Разликите между техническата ефективност на различните фирми (например, между фирмите в различни страни или между износители и неизносители) се дължат на разлики в други неща, а не само на капитала или труда. Например разликите в техническата ефективност биха могли да се дължат на разлики в организацията на фирмите, управленската ефективност, уменията или образованието на работниците, или инвестиционния климат. Доколкото разликите в технологията не са вътрешно присъщи на използваните от фирмите машини и оборудване, разликите в техническата ефективност могат да отразяват също така и технологични разлики.

Иконометричната методология, използвана за изчисляването на техническата ефективност, е описана подробно в Приложение 2.1, том III. Приложението обяснява начина за изчисляване на техническата ефективност, дава по-големи подробности за получаването на резултатите в настоящата глава и обсъжда различните ограничения на анализа.

Международни сравнения

Като начало се изчисляват средните равнища на техническата ефективност за България и другите новоприсъединили се страни към Европейския съюз. Техническата ефективност в България е систематично по-ниска, отколкото във всяка от другите страни (вж. фигура 11). Макар че тя е сравнително близо до наблюдаваните в Румъния (както и в Латвия и Литва) нива на производителност, производителността е по-ниска, отколкото в най-добре представящите се нови страни-членки на ЕС, като например Естония и Унгария. Тъй като техническата ефективност взема под внимание както използването на капитала и труда, така и сектора и големината на фирмите, горното показва, че производителността не е по-ниска в България, отколкото в служещите за сравнение страни, само защото фирмите са в по-малко продуктивни сектори или защото използват по-малко капитал, отколкото фирмите в другите новоприсъединили се страни-членки на ЕС.

Фигура 11: Техническата ефективност в България е по-ниска, отколкото в другите новоприсъединили се страни към ЕС

Източник: „Наблюдение на предприятията“ на Световната банка.

Бележка: Техническата ефективност е изчислена въз основа на коефициентите за националните модели от неограничените регресни анализи, описани в Приложение 2.1. Формулата за ефекта на коефициента, получен от тези модели, е заимствана от Kennedy (2003 г., стр. 123). Вижте Halvorsen и Palmquist (1980) за начина на извличането му.

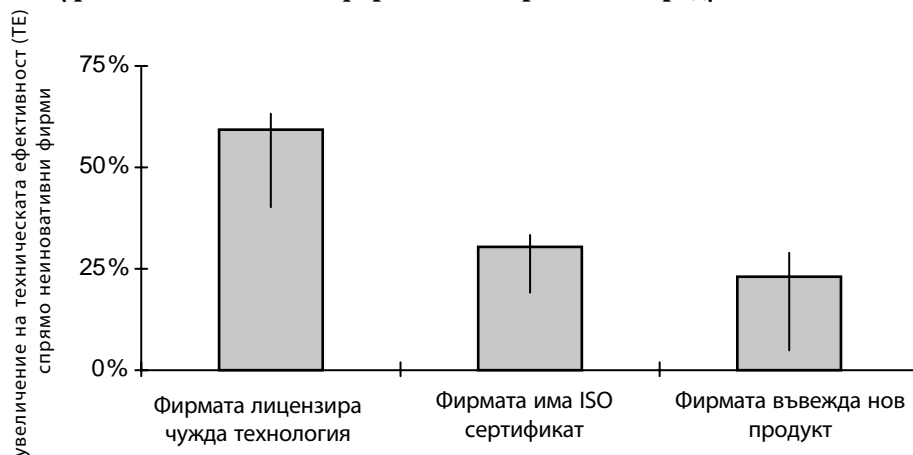
Технология

Следователно какво въздейства върху техническата ефективност в България? За да даде отговор на този въпрос, иконометричният анализ в приложението разглежда факторите, които изглежда имат най-силно и най-стабилно отношение към техническата ефективност според данните от Наблюдението на предприятията за 2007 г. Макар че, както се посочва по-горе и в техническото допълнение, иконометричните резултати трябва да се разглеждат с известна предпазливост поради различни методологични проблеми, убедителните резултати от анализа са важно допълнение към другите качествени и количествени доказателства, изложени в следващите глави. Освен това, много от получените резултати подкрепят другите данни.

Изглежда, че технологиите и тяхното въвеждане имат особено силна корелация с техническата ефективност в България. Фирмите, които лицензират технологии от чужбина, фирмите, които имат сертификати от Международната организация по стандартизация и иновативните фирми, които са въвели нови продукти, са по-продуктивни от другите фирми в България. Разликите са големи. Оценка, получена по различните модели (вж. приложение 2.1), показват, че фирмите, които са въвели нови продукти през последните три години, са между 5% и 29% по-продуктивни, отколкото фирмите, които нямат такива продукти, а фирмите със сертификати от Международната организация по стандартизация (ISO) са между 19 и 33% по-продуктивни, отколкото фирмите, които нямат сертификати; фирмите,

които купуват лицензи от чуждестранни фирми, са между 40 и 63% по-продуктивни от тези, които не купуват лицензи (вж. Фигура 12).

Фигура 12: Иновативните фирми в България са по-продуктивни

Източник: „Наблюдение на предприятията” на Световната банка.

Бележка: Техническата ефективност е изчислена въз основа на коефициентите за националните модели от регресните анализи OLS TE, описани в Приложението. Лентовата диаграма показва високите и ниските оценки от различните модели. Всички посочени проценти се отнасят към процентните разлики в производителността на фирми, които извършват и не извършват съответната дейност. Например, резултатите показват, че фирмите, които са сертифицирани от Международната организация по стандартизация (ISO), са значително по-производителни. Формулата за ефекта на коефициента, получен от тези модели, е заимствана от Kennedy (2003 г., стр. 123). Вижте Halvorsen и Palmquist (1980) за начина на извличането му.

И за трите променливи е трудно да се определи точно дали фирмата е по-производителна, защото въвежда нови технологии или че по-производителните фирми имат повече ресурси да инвестират в новите технологии (т.е., трудно е да се определи посоката на причинно-следствената връзка). Например едно правдоподобно обяснение на това защо сертифицираните от Международната организация по стандартизация (ISO) фирми са по-продуктивни от фирмите без сертификация е, че процесът за подобряване на качеството изисква от тези фирми да оценят грижливо производствените си процеси и организационното си представяне, а това на свой ред повишава тяхната ефективност. Други възможности са, че процесът на сертифициране от ISO или подобрява качеството на продуктите на тези фирми, или действа като сигнал за високо качество, който им позволява да получат по-високи цени на международния пазар. Въпреки това обаче, възможно е също така причинно-следствената връзка да е насочена частично в противоположна посока.

Тоест, може би фирмите, които вече произвеждат качествени стоки и са вече добре организирани, могат по-лесно да получат международно сертифициране, отколкото другите фирми. Тази интерпретация отговаря на другите данни, според които, макар че международното сертифициране осигурява полезен пазарен сигнал за придържането на фирмата към международно призната система за управление на качеството, спорен остава въпросът дали то в действителност *подобрява* качеството и организационното представяне на фирмата (Guasch и др., 2007 г.). Както се посочва в глава 4, трябва непременно да се подчертае, че сертифицирането е само първата стъпка към по-нататъшно повишаване на качеството и не е цел само по себе си. Правителствените програми за стимулиране и насърчаване на повишаването на качеството би трябвало да отчитат това.

По аналогичен начин по-новаторските фирми биха могли да бъдат по-продуктивни, тъй като иновативните фирми могат да обновяват своите производствени линии и следователно да се конкурират по-лесно по отношение на различни от цената неща (например качеството). Въпреки това, другите неразгледани характеристики на ниво фирма биха могли също така да играят роля. Например фирмите, които са по-добре управлявани, вероятно ще въвеждат по-лесно нови продукти и също така вероятно ще са по-ефективни по други начини. В това отношение вместо само да се субсидира научноизследователската и развойна дейност, по-разумно би било фирмите да се насърчават за въвеждането на най-добрите практики на иновативните фирми. Иновацията във фирмите се обсъжда подробно в гл. 3.

Преди отчитането на други фактори като например иновациите, качествено сертифициране и закупуването на лицензи за чуждестранни технологии, износителите изглеждат са с около 22% по-висока производителност от аналогичните фирми, които не са износители. Иконометричният анализ обаче говори, че по-високата производителност би могла поне частично да се дължи на това, че те са по-новаторски. Износителите имат по-голяма вероятност да закупват лицензи за чуждестранни технологии отколкото неизносителите (12% от износителите в сравнение с 8% от неизносителите), по-вероятно да имат сертифициране от Международната организация по стандартизация (ISO) (44% в сравнение с 26%) и е по-вероятно да са въвели нови изделия (64% в сравнение с 59%). Стъпките, които фирмите трябва да предприемат за успешното навлизане в експортните пазари (например, повишаване на качеството и подобряване на продуктите), биха могли да се окажат по-важни за тях, отколкото самият износ.

Други аспекти на инвестиционния климат

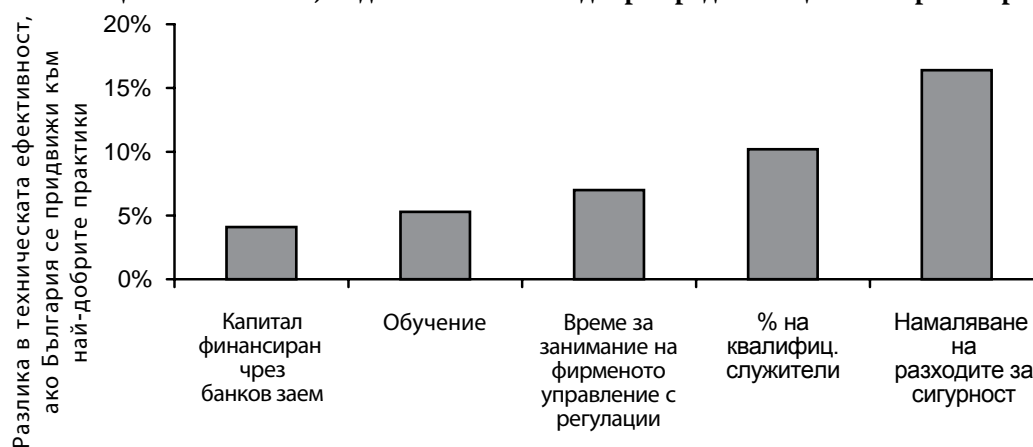
Изглежда, че и други, свързани с инвестиционния климат фактори, също имат значение за фирмената производителност в България. Фигура 9 показва въздействието на различните мерки за подобряване на инвестиционния климат до нивата, наблюдавани в най-добре представящите се страни в региона по отношение на фирмена производителност. Макар че различни проблеми на иконометричната методология, особено такива, свързани с посоката на причинно-следствената връзка, затрудняват извеждането на безспорни заключения въз основа на иконометричния анализ (вж. приложение 2.1, том III за подробности), изглежда, че редица други фактори - регулативното бреме, разходите, свързани с престъпността и сигурността, квалификацията на заетите, са свързани с производителността.

Ако използваме точковата оценка, намаляването на регулативното бреме (например, времето, което ръководителите на фирмите губят за спазване на нормативната уредба) до нивата, наблюдавани в най-добре представящите се страни, би могло да увеличи производителността между 1 и 7%. Намаляването на разходите за сигурност до нивата на най-добре представящите се страни в региона би могло да повиши производителността с около 10 до 18%. Увеличаването на дела на квалифицираните работници би могло да повиши производителността между 6 и 12%, подобряването на достъпа до банково финансиране би могло да повиши производителността между 2 и 5%, а повишаването на квалификацията на работниците би могло да повиши производителността между 3 и 5%.

Важно е да се отбележи, че тези оценки зависят най-вече от два фактора - от предварителната оценка на полуетастичността на иконометричния модел, който измерва силата на съотношението между производителността и оценката на инвестиционния климат, и от това колко далеч е България от най-добрата практика в тази област. Така например, както регулативното бреме, така и разходите за сигурността в България са високи и по тази причина са сравнително далеч от най-добрите практики (вж. гл. 6). Следователно, потенциалът за подобряване в тези области е по-голям. За разлика от това България се сравнява относително благоприятно с другите страни по отношение на достъпа до финансиране (вж. гл. 8) и по тази причина подобряването до нивото в най-добре представящите се страни предполага сравнително по-малко нарастване на производителността при дадена полуетастичност.

Освен разглеждането на процента от оборотния капитал, финансиран с банкови заеми, анализът също така отчита опростени показатели за това дали фирмата е теглила заем или има превишаване на кредитния лимит (а не за размера на заема или превишаването на лимита). Тези променливи не са толкова силно свързани с производителността. Една от възможните причини за това би могла да е, че достъпът до финансиране се подобри значително през последните години и, както е посочено в гл. 8, изглежда, че много фирми, които не ползват заеми, просто не ги искат. В този смисъл, едно от обясненията за това би могло да бъде, че макар и фирмите най-често да могат да получат някакъв заем, ако се нуждаят от него, все още има опасения, свързани с получаването на заем на достатъчно изгодни условия (например от гледна точка на сумата на предоставените средства). В това отношение, макар че фирмите не са подложени на кредитни ограничения, в смисъл че могат да получат заеми, те може би остават затруднени от условията на кредитирането от гледна точка на възможностите си да получат достатъчно средства. Следователно, и размерът на заема, а не само въпросът дали фирмата може изобщо да получи заем, може би определя някои от получените резултати.

Фигура 13: Въздействие от подобряването на променливите величини, определящи инвестиционния климат, за достигане на най-добре представящите се страни в региона

Източник: „Наблюдение на предприятията” на Световната банка.

Бележка: Техническата ефективност е изчислена въз основа на коефициентите за националните модели от регресните анализи OLS TE, описани в Приложение 2.1. Всички посочени проценти са изчислени чрез умножаване на полуеластичността за съответната променлива по разликата в тази променлива величина между България и първата или втората по представяне страна между новоприсъединилите се страни-членки на ЕС или други избрани за сравнение страни. Формулата за ефекта на коефициента, получен от тези модели, е заимствана от Kennedy (2003 г., стр. 123).

Нито една свързана с инфраструктурата променлива величина няма силна корелация с производителността (вж. приложение 2.1, том III). Това, разбира се, не означава, че инфраструктурата не въздейства на производителността¹⁸. Макар че, както е обсъдено в гл. 5, мениджърите на фирмите стават по-загрижени за инфраструктурата, а обективните данни също така показват известно влошаване на качеството ѝ, общото качество остава сравнително добро. Следователно не е изненадващо, че инфраструктурата понастоящем не е съществено ограничение за работата на фирмите.

Имайки предвид силната връзка между производителност и иновации, следващата глава обсъжда иновациите в България. Подобряването на представянето на фирмите както по отношение на създаването, така и по усвояването на познания, би могло да има значително потенциално въздействие върху представянето на фирмите.

Глава 3: Иновации и усвояване на технологиите

При сегашното ускорено темпо на глобалните технологични промени, моделът на Хенри Форд с продължителни производствени серии и големи обеми отдавна не действа. Кратките жизнени цикли на стоките и високата степен на диференциация на изделията облагодетелстват новаторите и им дават предимство пред имитаторите. Имитаторите трябва да придобият съответните технологии достатъчно бързо, като зависят от ниските факторни разходи, гъвкавостта или надеждността си, за да станат конкурентоспособни. Въпреки това обаче, няма основания да се очаква технологията да се пренася към имитаторите без усилия. Усвояването на технологиите е дълъг и рискован процес, обременен с пазарни затруднения и неуспехи в цялата система. Ако за ускоряване на дифузионния процес не се прави нищо, технологията може да остарее, преди да стигне до фирмите имитатори.

Като страна, която не е водеща в новите технологии, България е изправена пред предизвикателството да реагира спрямо динамична околна среда, където технологичната граница постоянно се изнася напред от по-развитите в технологично отношение страни. Българските фирми трябва да усвояват технологиите по-бързо, отколкото се разширяват технологичните граници, или страната ще се сблъска с увеличаващо се изоставане в техническото си развитие. Заедно с това със стремежа си да усвои съществуващи технологии, България не може да си позволи да игнорира иновацията. Капацитетът за усвояване на технологиите, способността да се идентифицират, усвоят и адаптират съществуващите технологии зависят от иновационната култура и резерва от знания, придобити в процеса на провеждането на изследвания. България трябва да започне изграждането на капацитет за научноизследователска и развойна дейност в своите фирми, университети и институти, за да положи основите на конкурентоспособната икономика на знанието. За разработването на изследователски системи могат да са нужни десетилетия и страните, които инвестират отрано в своята научноизследователска инфраструктура, като например, Южна Корея, успяха да извлекат ползи от увеличението си капацитет при въвеждането на иновациите в по-късните етапи на развитието си.

Наскоро българското правителство изведе иновациите и усвояването на технологиите на по-видно място в своя дневен ред, имайки предвид целта си да намали изоставането на производителността от другите страни-членки на ЕС и да осъществи целите и задачите на Лисабонската стратегия. В резултат от това през последните пет години бяха разработени редица нови стратегии, политики, институции и програми за иновации и усвояване на технологиите. Въпреки това новите инструменти за стимулиране на иновациите не винаги се приемат по цялостен начин с ясна стратегия, съобразена с националните приоритети, а много институционални предизвикателства, наследени от централно планираната икономика, съществуват и в момента. Освен това риториката за иновациите и усвояването на технологиите не се съпровожда със съответните съществени увеличения на производителните инвестиции, било в публичния, било в частния сектор, като многобройни програми в подкрепа на иновациите остават в зародишно състояние. Въпреки тези предизвикателства, България е в добро положение да използва за ефективни действия членството си в ЕС и близостта си до западноевропейските пазари с високи изисквания към качеството, за да тръгне по пътя на устойчивото технологично модернизиране.

I. Координация на българската национална иновационна система

Институции

Министерството на икономиката и енергетиката и Министерството на образованието и науката са държавните органи, които играят водеща роля в развитието на националните научни изследвания, иновациите, технологичната стратегия и политика в България. Участват и няколко други ведомства, но дейността им има по-тесен обхват.

Министерството на икономиката и енергетиката (*МИЕ*) носи отговорността за разработването на иновационната политика и стратегия в бизнес-сектора. *Националният иновационен съвет* е съвещателен орган в рамките на МИЕ и включва представители на бизнес-сектора, академичните среди, научната общност и неправителствените организации. *Изпълнителната агенция за насърчване на малките и средни предприятия* в България (*ИАНМСП*), която е подчинена на МИЕ, подготви и сега осъществява мерките, предвидени в „Национална иновационна стратегия на Република България”, включително администрирането на *Националния иновационен фонд*, създаден през 2004 г.

Министерството на образованието и науката (*МОН*) отговаря за националната научноизследователска политика. *Националният съвет за научни изследвания* е координиращият орган в областта на научноизследователската политика и е съставен от представители на министерствата и научните организации. *Националният съвет за научни изследвания* участва в подготовката и одобряването на *Националната стратегия за научни изследвания* и определя приоритетите за финансиране от Националния фонд “Научни изследвания”, учреден от Министерството на образованието и науката през 1990 г.

Няколко други министерства участват с по-малка роля в разработването на иновационната политика. *Министерството на труда и социалната политика* осъществява няколко програми за развитие на предприемачеството. *Министерството на земеделието и храните* организира и финансира *Националния център за аграрни науки*. *Министерството на здравеопазването* ръководи седем национални центъра за медицински изследвания. *Държавната агенция за информационни технологии и съобщения* осъществява държавната политика в областта на информационните технологии и далекосъобщенията.

Стратегическа рамка

През последните пет години в България бяха разработени и приети редица стратегии и закони за научните изследвания, иновациите и технологиите в съответствие със стремежа на страната да приложи най-добрата практика от страните-членки на ЕС. *Националната иновационна стратегия на Република България (НИС)* предвижда мерки за насърчване на иновациите, наваксване на изоставането на научноизследователската дейност от индустрията и повишаване на конкурентноспособността на българския частен сектор. Националната иновационна стратегия, приета от българското правителство през 2005 г.¹⁹, включва финансови мерки, като например, създаването на *Националния иновационен фонд*, както и нефинансови мерки, например, разработване на програми за заетост за млади специалисти в малките и средни предприятия, развитие или усъвършенстване на технологични центрове, изграждане на научноизследователски клъстър, привличащи ПЧИ в научни разработки, и създаване на университетски предприемачески центрове.

Проект на *Национална стратегия за научни изследвания за периода 2005-2013 г.* беше разработен неотдавна. Тя предлага мерки за определяне на приоритетите в научните изследвания, за развитие на човешкия изследователски потенциал и за интегрирането на България в „Европейското изследователско пространство”. Националната стратегия за научни изследвания включва мерки за по-ефективно управление на националната научноизследователска и развойна дейност, мерки за публично финансиране на научните изследвания, мерки за стимулиране на конкурентноспособността им и мерки за увеличаването на частните инвестиции в научноизследователска и развойна дейност. Националната стратегия за научни изследвания не бе одобрена от Министерския съвет.

След присъединяването на България към ЕС българското правителство разработи няколко стратегически документа в съответствие с научноизследователските и иновативните приоритети на ЕС. През м. март 2007 г. правителството прие *Националната програма за реформи (2007-2009 г.)*, озаглавена “За по-висок растеж и повече работни места”, която възприема целите и задачите на Лисабонската стратегия и призовава към повишаване на приоритета на научноизследователската дейност и иновациите. *Националната стратегическа референтна рамка 2007-2013 г.*, също така приета през март 2007 г., съдържа ръководни принципи за използването на Структурните фондове на ЕС чрез седем *Оперативни програми*, някои от които подкрепят целите на Лисабонската стратегия в областта на научноизследователската дейност и иновациите. Тези два стратегически документа, изисквани от Европейската комисия, са в съответствие с Националната иновационна стратегия.

Научноизследователската работа, иновациите и технологичната политика в България са фрагментирани, което води до приемане на програми с припокриващи се цели и задачи и непълноценно използване на ресурсите. Не съществува един определен субект, отговорен за изследванията, иновациите и приоритетите на технологичната политика. Националната стратегия за научни изследвания беше разработвана по различно време и от различни министерства в сравнение с Националната иновационна стратегия – съответно от МОН и МИЕ, като взаимните консултации бяха ограничени до участие на представител на ниско ниво на едното министерство в съвещателната или координираща структура на другото министерство. В епоха, когато научните резултати се пренасят все по-бързо в промишлените приложения, трудно може да се пледира в полза на обособяването на фундаменталните от приложните изследвания или на научноизследователската от иновационната политика.²⁰

Мерките, разработени за стимулиране на иновациите, трябва да отчитат много голямата зависимост между всички елементи на националната иновационна система, включително университетите, изследователските центрове, фирмите, консултантите и индустриалните асоциации. Както е отбелязано в доклада “Ускоряване на конвергенцията” (Световна банка, 2007а), международният опит показва, че по-ефективните и кохерентни политики могат да се разработват чрез една единствена координираща структура и една интегрирана стратегия за изследвания, иновации и технологии. Освен това, сразбирането, че изследванията и иновациите са от голям интерес за много министерства, страните-членки на ЕС във все по-голяма степен възлагат задачата за разработването на своите национални стратегии на централен орган над министерствата. В Ирландия има кабинетна подкомисия по наука, технология и иновации, която е на върха на националната структура за управление на науката и технологиите. В Испания многогодишният *Национален план за научни изследвания и иновации* се възлага на Междудомствената комисия за наука и технология под председателството на министър-председателя.

II. Представяне на националната иновационна система

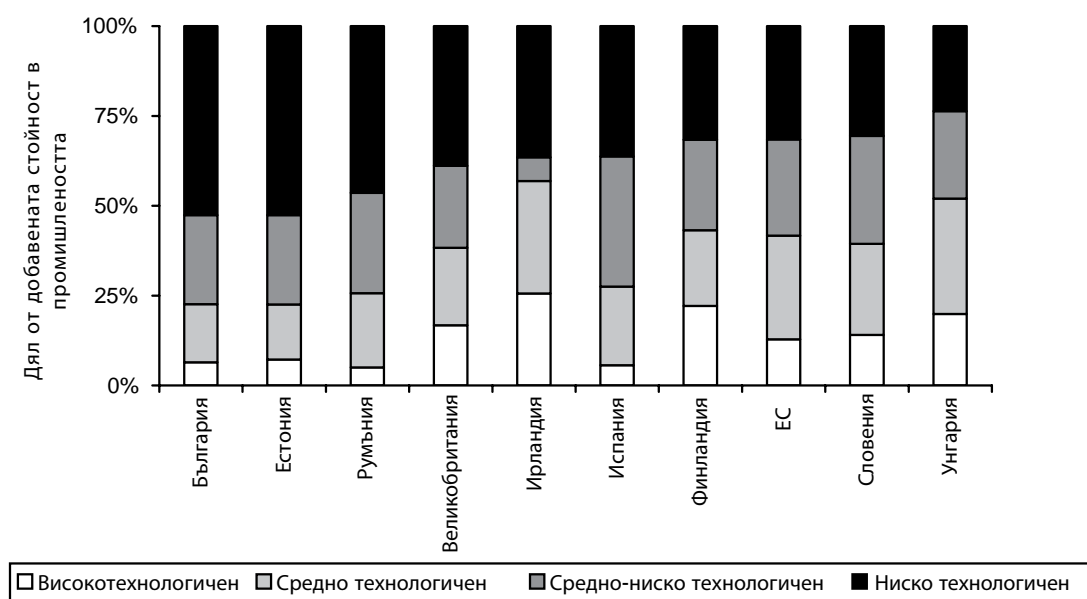
България се класира на 88-о място от 131 страни в стълбицата на иновационната класация на доклада „Глобалната конкурентноспособност 2007-2008” (Porter и др., 2007 г.). В рамките на отделните компоненти на иновационната класация България се представя особено зле по отношение на *фирмените разходи за научноизследователска и развойна дейност* (103-то място) и по *университетско-индустриално сътрудничество в изследванията* (95-то място), но по-задоволително спрямо *наличието на учени и инженери* (65-то място). Ако общото представяне на българската национална иновационна система се измерва по количествените резултати на производствения сектор, включвайки добавената стойност в по-високо технологичните сектори, патентите и износа, тя не се сравнява добре с другите страни-членки на ЕС. Въпреки това има белези в положителна насока.

Индустриална структура

Високо иновативните икономики обикновено се специализират в производството на стоки и услуги с висока интензивност на уменията, свързани с бързите технологични промени и с голяма добавена стойност. Там се наблюдава двупосочна причинно-следствена връзка, тъй като тези технологично-интензивни сектори обикновено предлагат по-големи възможности и в тях има по-големи потребности от иновации, отколкото в трудово-интензивните отрасли. През 2005 г. в нискотехнологичните фирми са създадени 53% от добавената стойност в

промишлеността в България, което поставя България на последно място сред страните-членки на ЕС-27²¹. Средната стойност за ЕС-27 е 32%. През същата година само 6.4% от добавената стойност е била създадена във високотехнологични сектори, което е близко да румънското ниво, но е зад 14-те% в Словения (вж. фигура 14). Освен това, изглежда, че индустриалната структура на България гравитира настрана от технологично интензивните сектори на промишлеността. Заетостта в българските малки високотехнологични сектори расте бавно, с годишно темпо от 0.3% през 2005 г., което се сравнява неблагоприятно с румънския темп на растежа от 9.4%. Заетостта расте най-бързо в българските средно- и нискотехнологични производствени сектори, които постигнаха темп на растежа от 5.4% през 2005 г. От положителна гледна точка общата заетост в средно- и високотехнологичните промишлени сектори расте по-бързо, отколкото заетостта в нискотехнологичните сектори.²²

Фигура 14: Българският производствен сектор се доминира от нискотехнологични фирми

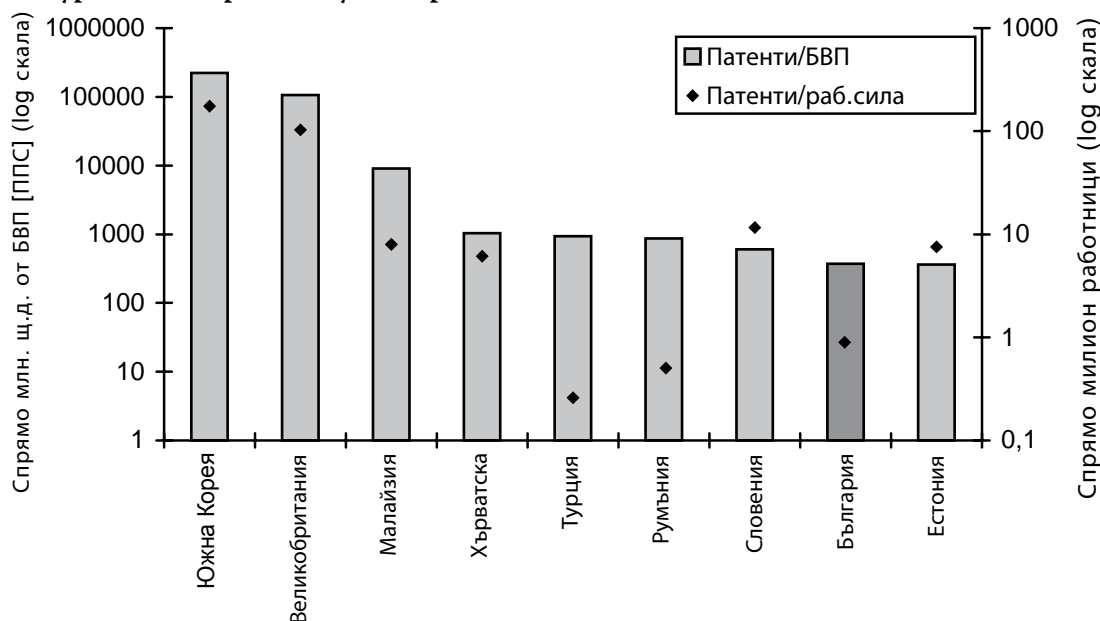
Източник: ЕВРОСТАТ (2005 г.).

Бележка: Секторите са дефинирани според класификацията на ОИСР.

Патенти

Патентите са полезно мерило за иновациите, тъй като фирмите ги използват, за да защитят своите изобретения от имитация. Въпреки това важно е да се отбележи, че фирмите използват също и други средства за защита на своите изобретения, като например, секретност, бързина на производствения цикъл и използване на допълнителни маркетингови и производствени умения. Патентите освен това се използват за защита на изобретенията по-широко в някои индустрии, отколкото в други²³. България изостава от преобладаващата част от служещите за сравнение страни от гледна точка на броя на патентите, дадени от Американската служба за патенти и търговски марки, или по броя на подадените заявки за патенти в Европейското патентно бюро. Заключениеето остава валидно независимо от това дали статистическите данни се сравняват на база един работник или като дял от БВП (вж. фигура 15). Слабото представяне на патентоването в България би могло да означава, че фирмите в страната са ангажирани с технологично догонване, вместо с движение напред и преминаване отвъд технологичната граница. Въпреки това то би могло също така частично да отразява нейната индустриална структура, която е насочена предимно към традиционните ниско- и среднотехнологични сектори, където фирмите типично се конкурират повече посредством *процесни*, вместо посредством *продуктови* нововъведения, които могат да се защитят със секретност, или посредством ниски разходи за работна сила и гъвкавост на производството.

Фигура 15: България е получила сравнително малко патенти

Източник: Американска служба за патенти и търговски марки; Световна банка (2008 b).
Бележка: Данните са за 2005 г.

Износ на технологии

През последните години високотехнологичните продукти са се увеличили значително като дял от общия български износ, нараствайки със средно годишно темпо от 14% между 2001 г. и 2006 г. Въпреки това, те все още представляват по-малък дял от националния износ (3.3%), отколкото в която и да е друга страна в ЕС, и около една пета от средната стойност за страните-членки на ЕС (вж. фигура 16). Освен това, търговският баланс във високотехнологичните области в България е пасивен. Това показва, че българските фирми във високотехнологичния сектор вероятно са ангажирани с асемблиране и преработване на вносни високотехнологични продукти, което води до създаването на ниска добавена стойност, а не с разработването и производството на тези продукти от самото начало. Съотношението между високотехнологичния износ и високотехнологичния внос в България възлиза на 0.4, което е на трето място в ЕС отзад напред, или приблизително същото като Румъния и далеч по-ниско, отколкото в Хърватия и Естония (и двете със съотношение от 0.8).

Фигура 16: Високите технологии представляват малък, но нарастващ дял от българския износ

Източник: ЕВРОСТАТ.
Бележка: Данните за Турция са за 2005 г.

Малко от българските иновации се комерсиализират на международния пазар. Постъпленията от международни лицензни споразумения представляват мерило за трансфера на технологии към другите страни и показват разпространението на иновацията в България, способността на страната да постави своята технология на търговски начала извън страната, и ценността, придавана на българските технологии на глобалния пазар. Постъпленията от роялти и лицензи в България са по-ниски отколкото в преобладаващата част от другите европейски страни (вж. таблица 11). Освен това, изчислени на глава от населението, те не са се увеличили значително след 2000 г. Чили, която беше на същото ниво като България през 2000 г., сега превъзхожда България двукратно. Това е в съответствие с ниското ниво на българската патентна активност.

Таблица 11: Постъпленията от роялти и лицензи в България са сред най-ниските в Европа

	България	Хърватия	Естония	Румъния	Словения	Англия
Постъпления на глава от населението (US\$)	0.7	16.5	4.0	2.2	8.2	220.9

Източник: Световна банка (2008b).

III. Иновации и дейности по усвояването на технологиите

Представяне на научноизследователската и развойна дейност на национално ниво

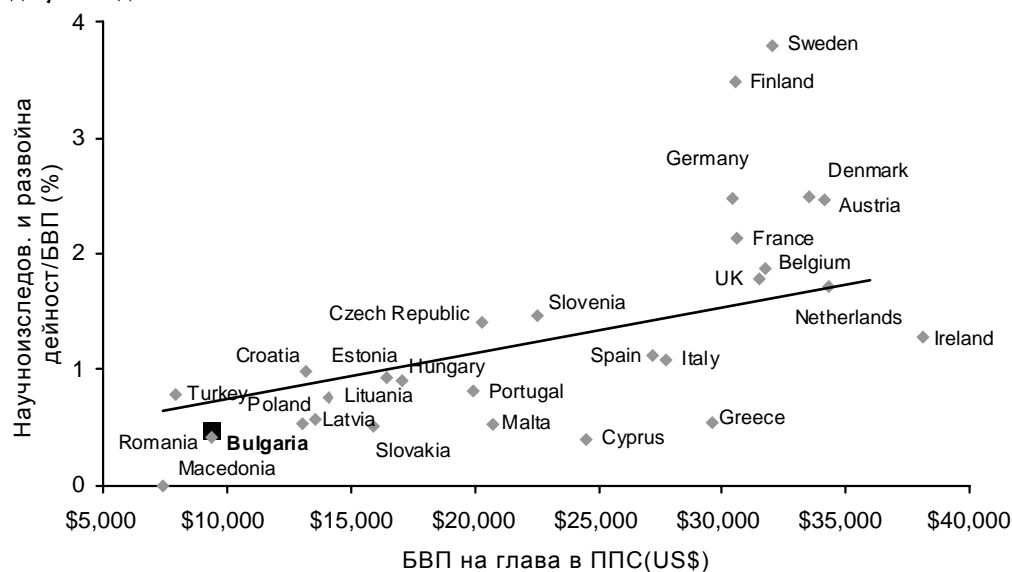
Инвестициите в научноизследователска и развойна дейност са основен вход за иновациите, тъй като водят до създаването на нови или усъвършенствани продукти, но освен това те са жизнено важни за развитието на капацитет за усвояване на технологиите.²⁴ От 1998 до 2006 г. инвестициите в научноизследователски дейности спаднаха от 0.57% от БВП до 0.48% от БВП и сега са много по-ниски в България, отколкото в която и да е от служещите за сравнение страни във фигура 17, освен Румъния и Бивша югославска република Македония. Лисабонската стратегия на Европейския съюз призовава към увеличаване на разходите за научни изследвания от 1.9% от БВП през 2002 г. на 3% през 2010. България не може да се надява да постигне тази цел през следващите две години, нито пък това би било възможно за повечето страни с ниво на доход на глава от населението като в България.

Сравнението на инвестициите в научноизследователска и развойна дейност по нива на националния доход в различните страни показва, че българските инвестиции не са достатъчни за технологично догонване в дългосрочен план. Страните обикновено инвестират повече в научноизследователска и развойна дейност (НИРД) в процеса на развитието на индустриалната си база и вследствие на това загубите от пропуснати материални възможности поради инвестирането в НИРД спадат, а възвращаемостта се увеличава. Много високоиновативни страни, като например Израел и Финландия, инвестираха повече от другите страни със същото (ниско) ниво на доходите на ранен етап от тяхното догонване на технологично напредналите страни. България прави инвестиции в НИРД на по-ниски нива, отколкото може да се предположи според нейния БВП на глава от населението в сравнение със средните стойности в страните-членки на ЕС и в страните-кандидати (вж. фигура 17).

При сегашните нива на инвестициите, малко вероятно е България да успее да съкрати в средносрочен план технологичното си изоставане от страните-членки на ЕС-15. Ниското ниво на НИРД в България може да се обясни частично с икономическата структура на страната, която се доминира от сектори, предлагащи ограничени технологични възможности. Въпреки това, научноизследователските инвестиции са по-ниски, отколкото в Естония - друга страна, в която промишлеността дава приблизително същия дял от БВП, и в която подотраслите на тази промишленост имат аналогично ниво на технологична интензивност (вж. фигура 17). В страните, където икономическата структура предлага ограничени технологични възможности, увеличените инвестиции в научноизследователска и развойна дейност могат да помогнат на фирмите да се пренасочат към дейности с по-висока добавена стойност. Макар че финансирането на научноизследователската и развойната дейност в публичния и финансирането му в частния сектор се допълват, частно финансираните научни изследвания

имат по-голяма възможност да отговорят на пазарните стимули и, следователно, по-вероятно е те да доведат до използваеми иновации. Както се отбелязва в доклада “Ускоряване на конвергенцията” (Световна банка, 2007а), разходите за научноизследователска и развойна дейност в частния сектор са ниски – те възлизат едва на около 0.2% от добавената стойност в промишлеността през 2005 г. Това е сравнимо с Румъния, но е далеч по-малко, отколкото в другите новоприсъединили се към ЕС страни, като например, Естония и Словения (0.8 и 3.4%).²⁵ Към 2005 г., само 28% от общия обем на научноизследователските разходи в България произлизаха от бизнес-предприятия, което е по-малък дял, отколкото в която и да е от служещите за сравнение страни на фигура 18, и е само малко повече, отколкото през 1997 г. (23%). С 66 процентова дял от финансирането на НИРД, правителството е основният източник на това финансиране в България. Картината е много по-различна от тази в повечето страни в ЕС-15, където правителствено финансираните научни изследвания определят едва около 30% от НИРД; във високо иновационна страна, като например Южна Корея, този процент е 21%.

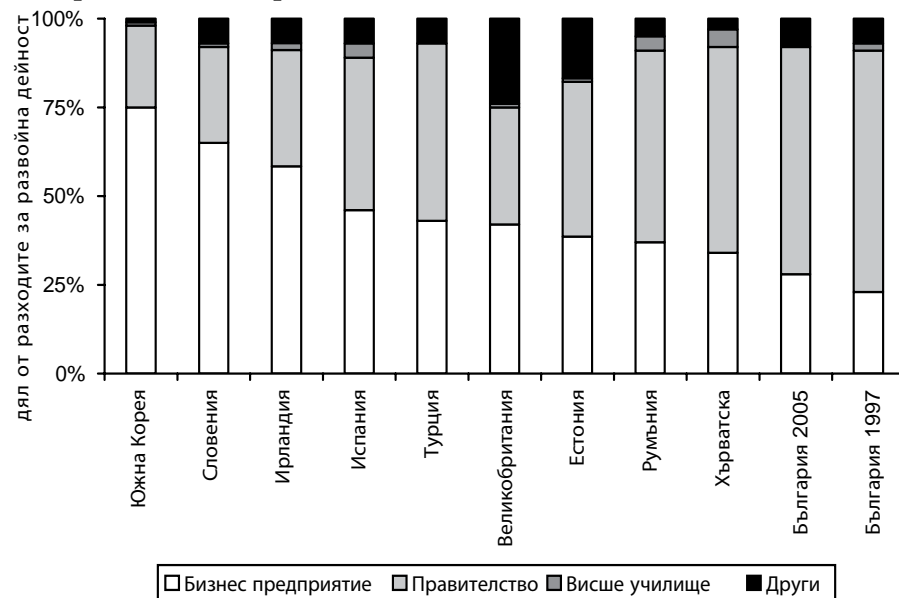
Фигура 17: България инвестира прекалено малко в научноизследователска дейност, за да успее да скъси технологичното си изоставане от ЕС

Източник: ЕВРОСТАТ; Световна банка (2008b).

Бележка: Данните са за 2005 г. За нагледност Люксембург е изключен от графиката (БВП на човек е висок при разходи за научноизследователска и развойна дейност под тренда).

Фигура 18: Производственият сектор определя ограничен дял от научноизследователските разходи в България

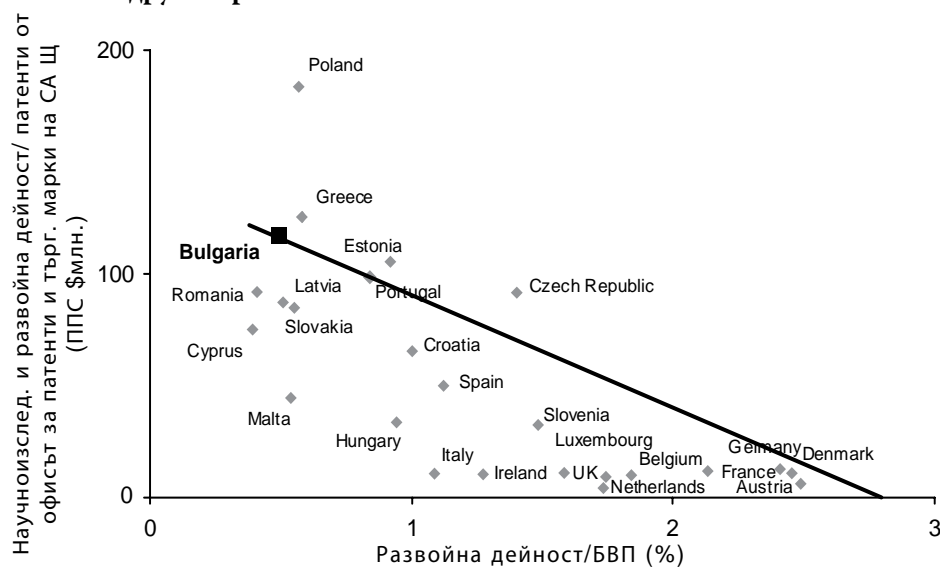

Източник: ЕВРОСТАТ; UNESCO - Science & Technology Statistics

Бележка: Данните са за 2005 г. с изключение на България - 1997.

България също така показва сравнително ниска ефективност в превръщането на научноизследователските инвестиции в приложни резултати. България изразходва повече развойни средства за всеки патент, регистриран от нея, отколкото преобладаващата част от другите европейски страни (вж. фигура 19). Следователно, нейното слабо представяне в областта на патентите може да се обясни както с нейното ниско ниво на инвестиции в НИРД, така и с ниската ефективност на нейната национална иновационна система. Тези изявени проблеми с ефективността са присъщи за страните с ниски нива на научноизследователски разходи поради липсата на възможности за икономии благодарение на мащаба на дейностите.

Фигура 19: България харчи повече средства за всеки генериран патент отколкото повечето други страни

Източник: ЕВРОСТАТ; Световна банка (2008b).

Бележка: Данните са за 2005 г. За нагледност Литва и Турция (със значително по-високи разходи от средния тренд) и Швеция и Финландия с висока НИРД на човек и много по-ниско ниво на разходите за патенти (под средния тренд) са изключени от графиката.

За страни, които догонват водещите технологии, като например България, човешкият капитал в научноизследователския сектор е от жизнено значение за идентифицирането, усвояването, адаптирането, имитирането и усъвършенстването на чуждестранните технологии. Въпреки това твърде малък дял от човешките ресурси в България е зает в сферата на научноизследователските дейности (вж. фигура 20). При отчитане на доходите ситуацията изглежда по-оптимистична. Фактически България има малко повече изследователи, отколкото би могло да се очаква за нейното ниво на доходите, и това би могло да помогне на страната да намали технологичното изоставане от останалата част на Европа.

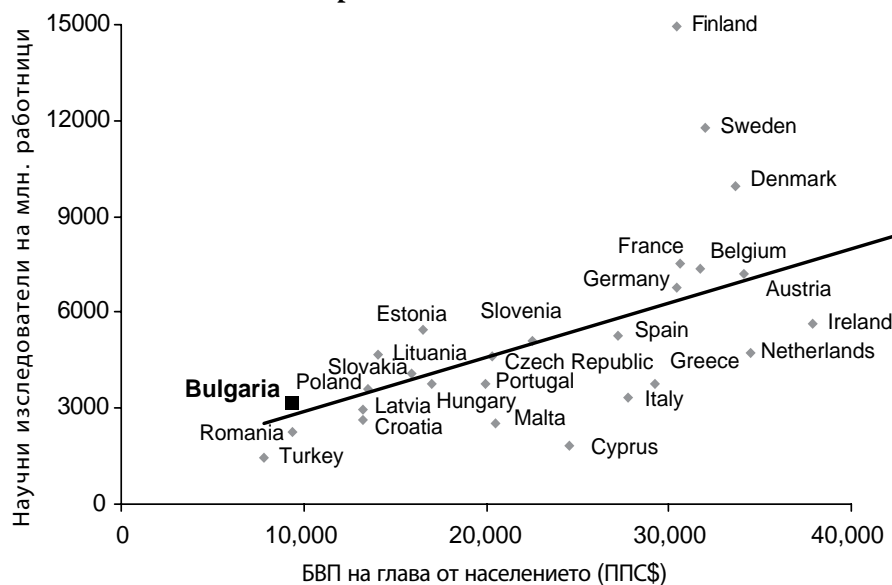
Важно е обаче да се отбележи, че броят на лицата, заети в научноизследователска и развойна дейност, е спаднал значително след 1990 г. и продължава да спада. Между 1996 и 2004 г. броят на лицата, заети в НИРД, е спаднал от 15,000 на 10,000.²⁶ В резултат на това България може скоро да се намери зад служещите за сравнение страни дори след отчитане на нейния нисък доход. Освен това, както и в случая с разходите, компенсирането на технологичното изоставане до голяма степен ще зависи от способността на България да посвети *повече* човешки ресурси на НИРД, отколкото конкуриращите я страни, които също догонват водещите технологии, а не *сравними* нива на ресурсите.

В средата на 2008 г. Дирекция „Научни изследвания“ към МОН обяви конкурс за грантова схема, целяща да привлече обратно в страната българските учени, живеещи в чужбина. Грантовата схема разполага с бюджет от 800000 лв. (около 583000 щ.д.), а индивидуалните грантове са между 80000 и 400000 лв. Следователно, не повече от 10 научни проекта, подадени от университети или колежи, ще могат да се ползват от програмата. В резултат на това, програмата се очаква да има слабо влияние.

Иновацията на фирмено ниво зависи от степента, в която предприятията отделят човешки ресурси и време за НИРД. Делът на научноизследователския персонал в частния сектор в България обаче е много нисък. Научноизследователският персонал е само 0.07 % от работната

сила в частния сектор в България, което е значително по-малко, отколкото в служещите за сравнение страни (вж. фигура 21). В две новоприєединили се към ЕС страни - Словения и Естония, 32% и съответно 61% от научноизследователския персонал е зает в частния сектор. В сравнение с тях в България едва 13% от научноизследователския персонал е ангажиран в частния сектор. Освен това, делът на научноизследователски персонал, зает в частния сектор, е бил в застой през изтеклото десетилетие и не показва никакви признаци на нарастване.

Фигура 20: Недостигът на изследователи в България компрометира благоприятните възможности за компенсиране на технологичното изоставане

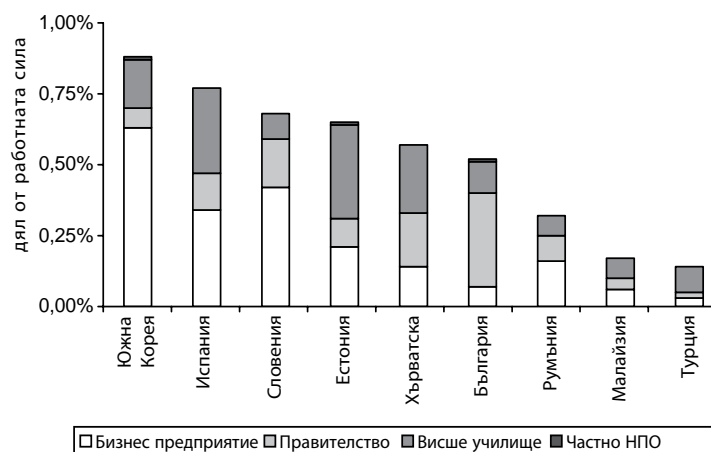

Източник: ЕВРОСТАТ, Световна банка (2008b).

Бележка: Данните са за 2005 г. Люксембург с много висок доход (щ. дол. 70,000) и около 11,000 изследователи на млн. жители (малко под тренда) е изключен за нагледност. Линията на тренда включва тази точка.

С подкрепа от Структурните фондове на Европейския съюз *Оперативна програма "Конкурентноспособност"* включва мярка за субсидиране на разходите на фирмите за научноизследователски персонал. *Националната иновационна стратегия* също така включва мерки за насърчаване на заетостта на млади специалисти в малките и средни предприятия. Една добре управлявана програма за насърчаване на интеграцията на свързания с иновациите персонал във фирмите би могла да има дълготраен ефект върху научноизследователската дейност и иновациите в частния сектор. Международният опит показва, че след като са участвали в такива програми, повечето фирми разбират по-добре облагите от влагане на средства в НИРД и обикновено удължават трудовите договори на научноизследователския персонал след изтичането на срока на програмата за съвместно финансиране.

Фигура 21: Бр. на зетите, занимаващи се само с НИРД в частния сектор в България, е малък

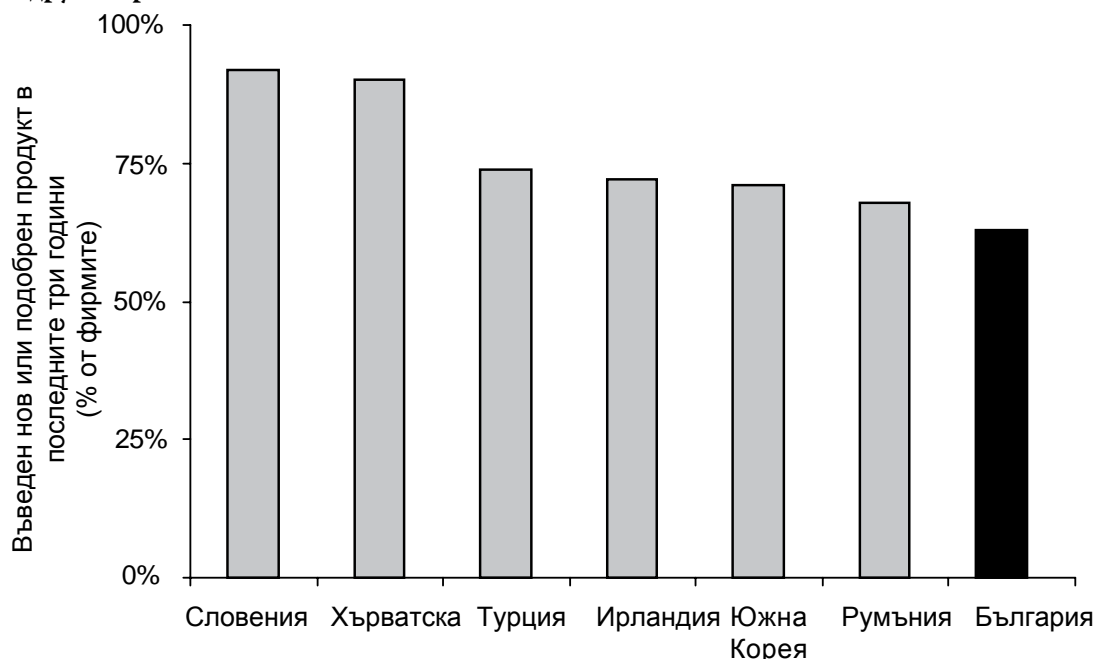
Източник: UNESCO - Science & Technology Statistics; Световна банка.

Бележка: 2004 г. данни, използвани за Румъния, Испания, Малайзия, Хърватия и Турция. Научноизследователският персонал е сметнат като занимаваща се през цялото време равностойност.

Иновации и усвояване на технологиите във фирмите

Въвеждането на нови продукти или модернизирването на производствената гама позволява на фирмите да реагират по-добре спрямо промените на пазарната конюнктура, да намират ниши в пазарни сегменти с по-висока добавена стойност, и е от основно значение за успешната конкуренция в глобализираната икономика с непрекъснато ускоряващ се производствен цикъл. Макар че индустриалната специализация на България влияе върху структурата на индустриалните иновации, това не обяснява напълно ниското ниво на иновациите, установено в българските фирми. Българските фирми са по-малко иновативни отколкото повечето от техните европейски партньори в същите индустрии. Около 63% от българските фирми в сектора на металообработката и машиностроенето са въвели нови или значително подобрени продукти през последните три години преди провеждането на Наблюдението на предприятията (вж. фигура 22). Това трябва да се сравни с 68% от румънските фирми и 74% от турските фирми, които са техните два регионални конкурента.

Фигура 22: Българските фирми са по-малко иновативни, отколкото аналогичните фирми в други страни

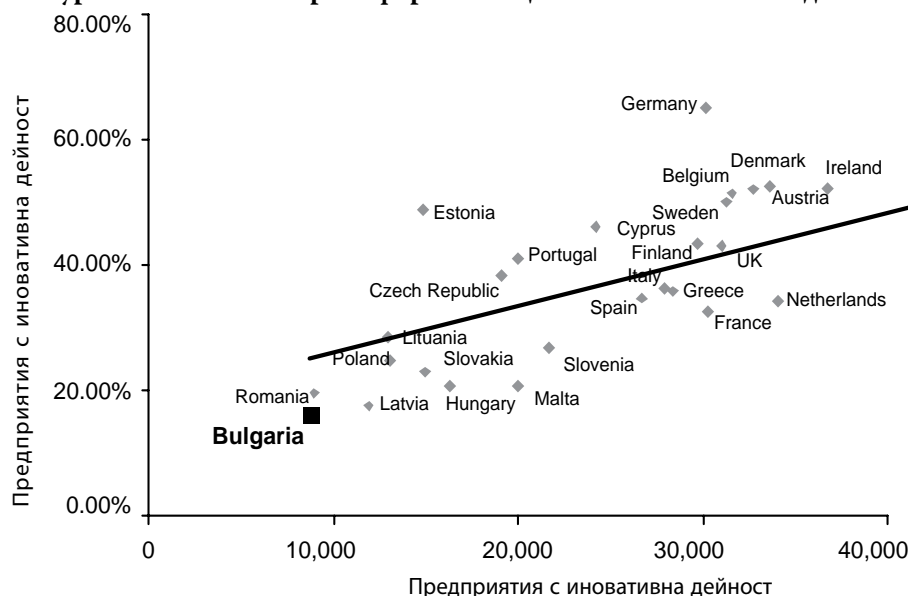
Източник: „Наблюдение на предприятията” на Световната банка.

Бележка: 2007 г. данни за България и 2005 г. данни за другите страни. Данните са показани за сектора на металообработването и машиностроенето за международна сравнимост.

Този извод отговаря на данните от последното „Проучване на иновациите в Общността” (CIS4), което показва, че българските фирми осъществяват по-малко иновативни дейности отколкото в която и да е друга страна в ЕС. Само 16% от българските фирми провеждат иновативни дейности в сравнение с 49% в Естония. Това важи дори при отчитане на ниското ниво на доходите в България (вж. фигура 23).

Повечето фирми в България не се занимават с иновативни дейности или правят това в незначителна степен, следователно, са застрашени да изостанат още по-назад при повишаване на факторните разходи. Въпреки това, някои фирми са възприели агресивна иновационна стратегия. Новите или значително подобрените продукти представляват по-висок дял от оборота на тези иновативни фирми, отколкото за аналогичните фирми в преобладаващата част от другите европейски страни (вж. таблица 12).

Фигура 23: Малко български фирми осъществяват иновативни дейности

Източник: ЕВРОСТАТ; Световна банка (2008b).

Бележка: Данните са за 2004 г. Люксембург с много висок доход (щ. дол. 70,000) и около 50 % от предприятията с иновативни дейности (малко под тренда) е изключен за нагледност. Линията на тренда включва тази точка.

Таблица 12: Българските фирми, които действително осъществяват иновации, навакват технологичното изоставане

	България	Естония	ЕС	Финландия	Румъния	Словения
Оборот с нови за пазара или значително подобрени продукти като дял от общия оборот на иновативните предприятия	8.5%	4.4%	6.3%	9.7%	7.1%	7.4%

Източник: ЕВРОСТАТ, 2004 г.

Малките фирми обикновено са по-уязвими спрямо променящите се пазарни условия поради своя по-ограничен достъп до финансиране в сравнение с по-големите фирми. За да оцелеят, те трябва да се приспособяват бързо и да разработват или да модернизират продукцията си. Въпреки това, малките фирми в повечето страни се сблъскват с повече затруднения при въвеждането на иновации, отколкото по-големите фирми. Такъв е случаят и в България, където по-малък брой малки фирми в промишлеността са въвели нови продукти или процеси, отколкото фирмите със средни или големи размери (вж. таблица 13).

Таблица 13: Малките български фирми са по-малко иновативни от средните и големите фирми

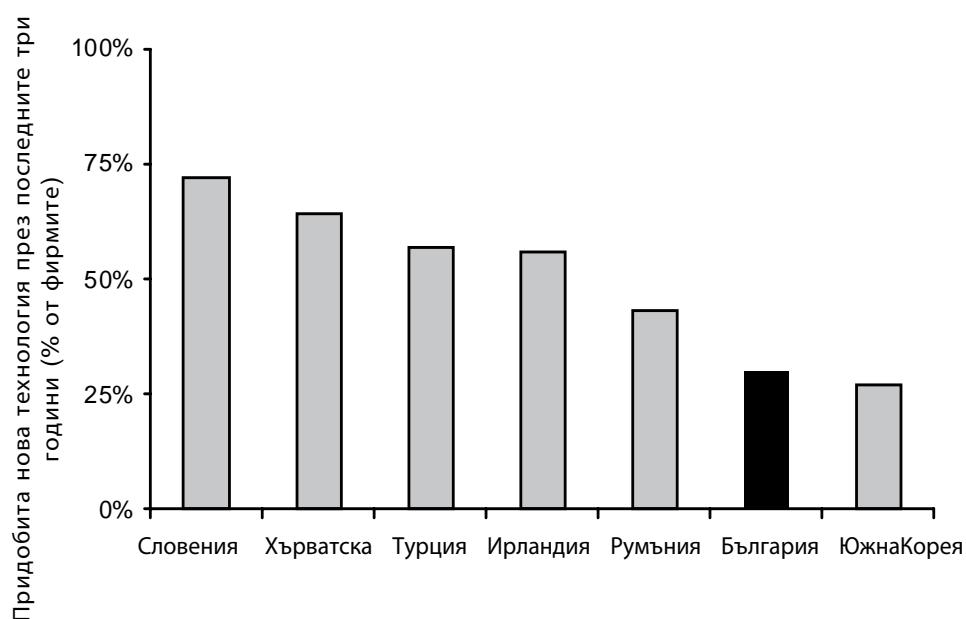
	Малки	Средни	Големи
Процент на производителите, които през последните три години са въвели нови или подобрени:			
Продукти	56%	72%	60%
Процеси	44%	62%	57%
Процент на българските фирми, които са придобили нова технология през последните две години	27%	40%	39%
Процент на фирмите, използващи технология, лицензирана от чужда фирма	7%	13%	27%

Източник: „Наблюдение на предприятията” на Световната банка (2007 г.).

Докато иновациите са важни за реагиране спрямо потребностите на клиентите, те често зависят от усвояването на новите технологии. Същото важи и за намаляването на разходите, подмяната на остарялото оборудване и осигуряването на стабилен производствен процес и качество на продуктите. Покупката на нови „твърди” или „меки” технологии е

най-прекият канал за усвояване на технологиите. Българските производствени фирми не инвестират в новите технологии в степен, която би им позволила да скъсят технологичното си изоставане от останалата част на ЕС. „Наблюдение на предприятията” показва, че само 30% от българските производствени фирми са придобили нова технология през последните две години. Сравнението на фирмите в сектора на металообработването и машиностроенето показва, че българските фирми са сред изоставащите от гледна точка на придобиването на нови технологии (вж. фигура 24).²⁷ Фактът, че България е малко пред Южна Корея, би трябвало да се възприема като знак, че тя догонва технологичните лидери, макар и много бавно. Българските фирми обаче са изправени пред риска да изостанат зад другите страни, които догонват водещите технологии, като например, Румъния и Турция, които внедряват новите технологии с по-бързи темпове (вж. фигура 24). Освен това, малките фирми в България внедряват сравнително по-малък брой нови технологии и са по-заstrasени да изостанат още повече от своите регионални конкуренти, отколкото средните и големите фирми (вж. таблица 13).

Фигура 24: Българските фирми изостават технологично

Източник: „Наблюдение на предприятията” на Световната банка.

Бележка: Данните за България са за 2007 г., а данните за другите страни – за 2005 г. За международна сравнимост, данните са за сектора на металообработването и машиностроенето.

IV. Внедряване на чуждестранни технологии

Търговията, лицензирането и преките чуждестранни инвестиции са три важни канала за въвеждането на нови технологии от чужбина.²⁸ Внедряването на чуждестранни технологии е особено важно за малки страни като България с ограничен ресурс от изследователи за генерирането на нови технологии. Внедряването на технологии от чужбина е по-евтино, по-малко рисковано и по-бързо, отколкото вътрешното разработване на нови технологии.

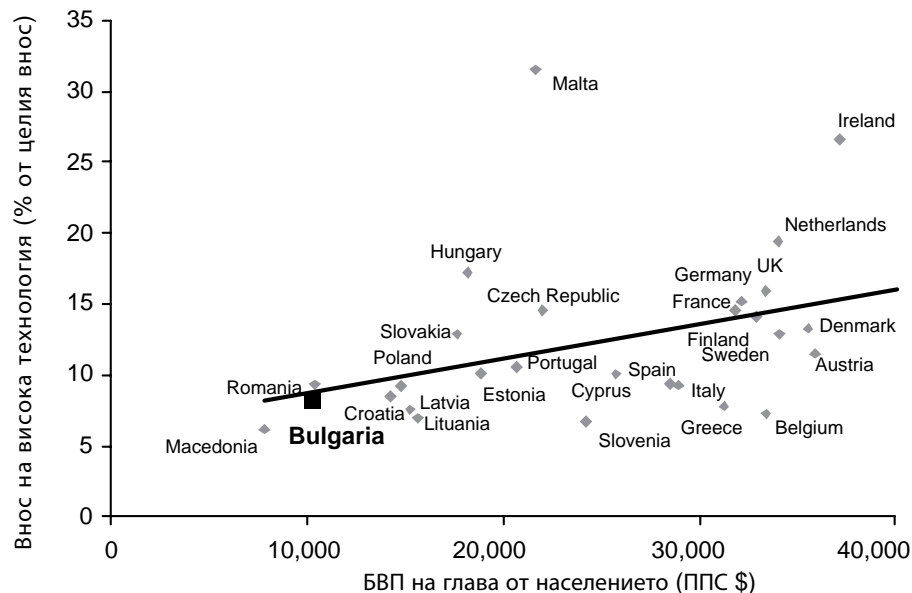
Търговия

Търговията може да действа като канал за трансфер на технология както чрез вноса, така и чрез износа. Технологията може да се предава на вътрешните фирми чрез внесените средства за производство, съдържащи материализирани познания. Технологията също така може да се предава чрез износа благодарение на взаимодействието с глобалните купувачи. Ефективността на двата канала зависи от технологичния капацитет на търговските партньори и видовете на търгуваните стоки.

Тъй като повечето вносни стоки идват от технологично напреднали страни, България би могла да внедрява чуждестранната технология посредством вноса. Въпреки това, технологичното съдържание на по-голямата част от вноса в България не е голямо. Средствата за производство, внесени от технологично напреднали страни, бяха важен източник на нова

технология за фирмите от Южна Корея по време на процеса на индустриализация на тази страна. България би могла да се възползва от аналогични предимства, тъй като приблизително половината от българския внос произхожда от технологично напреднали страни от ЕС-15. Като се вземе предвид сравнителното конкурентно предимство на България по отношение на нискоквалифицирания труд в сравнение със страните от ЕС-15, внасяните от тези страни стоки са най-вече капиталоемки и въплъщават в себе си едно сравнително високо ниво на технологии. Въпреки това, по-подробният анализ разкрива, че твърде малка част от тези стоки принадлежат към технологично интензивните сектори. Всъщност, високотехнологичните продукти представляват по-нисък дял от общия обем на вноса в България, отколкото би могло да се предвиди въз основа на нивото на нейния доход (вж. фигура 25). Освен това, не е ясно дали българските фирми имат технологичния поглъщателен капацитет да извлекат максималните облаги от тези вносни стоки, тъй като иновациите и научноизследователските дейности, и двете от които допринасят за изграждането на поглъщателен капацитет, са на ниско ниво. Вносът на средства за производство е най-ефективен, когато фирмите имат способността да претворят технологията благодарение на инфраструктура, облекчаваща дейностите на изследователските институции и университети, както беше случаят с Корейския институт по наука и технология (KIST) в Южна Корея, или благодарение на високите нива на капацитета си за внедряване на технологиите. Българските фирми изпитват липса на човешки капитал и поддържащи структури за облекчаване на трансфера на технологии по този начин.

Фигура 25: България внася по-малко високотехнологични продукти, отколкото би могло да се прогнозира според нейното ниво на доходите

Източник: ЕВРОСТАТ; Световна банка (2008 г.).

Бележка: Данните са за 2006 г.

Износът може да служи като важен канал за усвояване на технологиите, когато доставчиците пренасят знанието на купувачите в технологично напредналите страни. Международният опит показва, че трансферът на знания е по-голям във вериги с по-висококачествени продукти и в сделки, включващи по-голям брой технологично сложни процеси или материали (вж. каре 1). Освен това, износът засилва конкурентния натиск за усвояване на нови технологии и въвежда нови или модернизирани продукти и процеси. Износът има потенциалната възможност да действа като канал за трансфер на технология от чуждестранните купувачи към България, където през 2007 г. повече от половината от износа беше предназначена за по-технологично напредналите страни от ЕС-15.²⁹ Въпреки това, повечето от българския износ е в нискотехнологични сектори, като например, готови облекла, храни и суровини, които не са насочени към висококачествените пазарни сегменти. Както беше отбелязано по-горе (вж. фигура 37), само малък дял от българския износ засяга средно- и високотехнологичните сегменти, където може да се очаква връзката с чуждестранните купувачи да бъде по-устойчива и основана на споделяне на знания.

Каре 1: Усвояване на знания в бразилската обувна промишленост от глобалните купувачи

Купувачите в глобалните вериги могат да изиграят активна роля в предаването на технически и организационни знания на своите доставчици. Местните производители могат да извлекат полза от знанията на купувачите за подобряване на производствените процеси, постигане на стабилно качество на продукцията, разработване на нови продукти и намаляване на времето за доставките. През 1970-те години, когато бразилската обувна промишленост беше все още на ранен етап на развитие, международните вериги поддържаха съществен технически персонал в Бразилия и изиграха ключова роля в подпомагане на фирмите да постигнат международни стандарти за качеството и доставката. Опитът на бразилската група за производство на обувки „Sinon Valley” показва, че производителите в по-висококачествените пазарни сегменти могат да създадат много по-тесни връзки с глобалните купувачи или транснационалните корпорации. Това е така, защото купувачите в ръководните от качеството вериги трябва да се ангажират в интензивната комуникация със своите доставчици, да ги инструктират за спецификациите и да им помогнат с трансфер на технология, за да осигури производството на висококачествени изделия. След като инвестират в своите доставчици, тези купувачи е малко вероятно да променят партньорите си заради по-ниски цени в краткосрочен план, защото те биха се сблъскали с високи допълнителни разходи по превключването. Освен това, фирмите, които са извлекли полза от купувачите на по-висококачествените експортни пазари, успяха да използват техните познания за проникване в нови експортни пазари със свои собствени марки и разработки.

Източник: Humphrey и Schmitz (2000); Schmitz и Knorringa (2000); Vargas (2003 г.); Monge-Gonzalez и др. (2005).

Закупуване на лицензи

Друг важен път за получаване на достъп до новите технологии минава през лицензните споразумения. Тъй като фирмите закупуват лицензи за технологии, които са патентно защитени, лицензирането показва, че тези фирми използват сравнително модерни технологии. Въпреки това, лицензирането като средство за трансфер на технологии има ограничения. Лицензирането въплъщава само кодифицираната част на една технология и може да не подобри значително технологичния капацитет, ако фирмата, лицензираща технологията, още не е натрупала резерв от знания. В България, както и в други страни, лицензирането е по-малко полезно за малките и средни предприятия, тъй като те се затрудняват в идентифицирането на външните доставчици на технологии и провеждането на преговори с тях (вж. таблица 13).

Закупуването на лицензи и плащанията за роялти от страна на България са значително по-малко, отколкото в повечето от служещите за сравнение страни, много от които също така имат голям брой малки фирми (вж. фигура 26). Например, фирмите в Хърватия през 2005 г. са изразходвали четири пъти повече средства на глава от населението за лицензи и авторски права от фирмите в България. Въпреки това, България я настига, тъй като между 2000 г. и 2005 г. е увеличила плащанията за лицензи и роялти почти десетократно, задминавайки както Турция, така и Румъния за този период.

Фигура 26: България закупува малко лицензи за чуждестранни технологии, но настига другите страни

Източник: Световна банка (2008b).

Преки чуждестранни инвестиции

Преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ) могат също така да бъдат важен източник на чуждестранна технология. Чуждите инвеститори често внедряват нововъведения, свързани с продуктите, процесите и управленските методи от своите страни в чуждестранните си филиали. Технологиите, внедрени във филиалите, често се разпространяват сред другите фирми в дадената страна чрез взаимните двупосочни връзки, имитациите и подвижността на работната ръка.³⁰ ПЧИ допринесоха за бърз икономически растеж в страни, например като Сингапур и Ирландия, където тези инвестиции доведоха материални активи под формата на оборудване, и нематериални активи под формата на обучение и умения. Въпреки това, важно е да се отбележи, че по принцип ПЧИ ще бъдат най-полезни, ако местните фирми имат капацитет за усвояване и използване на чуждестранните практики и технологии.

Притокът на ПЧИ в България се увеличи рязко през последните пет години, достигайки нива, които са високи според международния стандарт (вж. глава 1). Въпреки това, само малка и при това намаляваща част от притока на ПЧИ в България засяга производствения сектор. Това е секторът, който има най-голям потенциал за облекчаване на усвояването на технологиите.

Освен това, България се сравнява неблагоприятно с другите страни в региона от гледна точка на броя на производствените фирми с чуждестранна собственост. „Наблюдение на предприятията“ показва, че едва в 5% от фирмите в промишлеността в България има чуждестранна собственост в сравнение с 13% в Румъния и 33% в Естония. Смесените предприятия, които често се посочват като ефективна форма за трансфер на технологии чрез ПЧИ, тъй като включват местен партньор, са изключително рядко срещани в сектора на българската промишленост. В Хърватия и Естония има почти три пъти повече смесени предприятия с чуждестранни фирми, отколкото в България (вж. таблица 14). Ниските нива на ПЧИ затрудняват българските фирми да съкратят изоставането си от техническото развитие в ЕС. При това, ниското ниво на капацитета на българските фирми за усвояване на технологиите намалява потенциалните възможности на България да използва ефективно преките чуждестранни инвестиции за трансфер на технологии.

Таблица 14: Смесените предприятия играят ограничена роля в трансфера на технологии в български производствени фирми.

	България	Хърватия	Естония	Ирландия	Румъния	Словения
Дял на производствените фирми, които са сключили договори за смесени предприятия с чуждестранен партньор през последните три години	3%	8%	8%	11%	5%	4%

Източник: „Наблюдение на предприятията“ на Световната банка 2007; BEEPS 2005

Бележка: За България са използвани данни от 2007 г., за всички други страни използваните данни са от 2005 г.

V. Финансови ресурси за иновации и усвояване на технологиите

Усвояването на технологиите и въвеждането на иновации ще се осъществяват само когато фирмите имат ресурсите да финансират тези дейности. Също както и при използването на национални ресурси, фирмите могат да приложат различни типове на финансиране, зависещи от пазарната готовност на технологията и етапа на растеж на фирмата. В повечето страни публичното финансиране и, в по-малка степен, финансирането от големи корпорации е насочено към фундаментални или дългосрочни изследвания без непосредствени пазарни приложения и сериозни външни стимули. Приложните изследвания типично се финансират съчетано от публични и частни източници. В повечето страни, и особено в страните в преход, по време на ранните етапи на технологичната комерсиализация възниква сериозен недостиг на финансиране. На този етап фирмата-новатор трябва да търси начален капитал от бизнес ангели. В процеса на подобряване на перспективите на фирмата, вложенията от рисков капитал могат да осигурят нужните средства. С растежа на фирмата и достигането на нейната зрялост стават достъпни и традиционните форми на финансиране със собствен капитал и банкови кредити.

Частни източници на финансиране

Има няколко източника за финансиране на внедряването на технологиите и иновациите в България, особено за малките и средни предприятия. Около 74% от българските фирми, разгледани в Наблюдението на предприятията, използват свои собствени вътрешни ресурси като основен източник на финансиране за внедряването на технологиите и иновациите, а около 23% използват банкови кредити. По-малките фирми, които често са по-малко рентабилни, по-малко прозрачни и е по-малко вероятно да имат изискваното обезпечение, често имат само ограничен достъп до тези източници на финансиране. Макар че банковото финансиране стана по-достъпно за българските фирми през последните няколко години, дългосрочното финансиране, което е важно за дългосрочните научноизследователски проекти, е значително по-малко достъпно, отколкото краткосрочното финансиране за покриване на нуждите от оборотен капитал (вж. Гл. 8).

В България няма пазар за рисков капитал, който да запълни празнината между научноизследователския процес и комерсиализацията на технологията, макар че за потвърдените фирми има достъпно финансиране. Рисковият капитал е от критична важност за финансирането на начинаещите технологични фирми в началната фаза на създаването им. В началната си фаза новите технологично насочени фирми имат няколко други начина да финансират комерсиализацията. Едва когато достигнат зрялост, те могат да използват печалбите, публичните продажби на дялове и акции, институционалните инвеститори, банкови кредити и държавни субсидии или дарения за финансирането на своите операции. Рисковият капитал е полезен в началната фаза на развитието на иновативните фирми, тъй като той обикновено се съчетава с управленска помощ в сферата на иновациите, която увеличава шансовете за достигане на етапа на комерсиализацията. В Тайван, Корея и Израел държавата изигра активна роля в предоставянето на рисков капитал. В Израел правителството създаде първия фонд за рисков капитал през 1993 г., встъпи в качеството на основен инвеститор, привличайки по такъв начин други средства. Към 1997 г. израелското правителство вече беше напуснало сферата на рисковия капитал, която беше станала главен източник на средства за технологично насочените компании.

Каре 2: Държавна подкрепа за фондовете за рисков капитал в Тайван и Корея

Корейското правителство отдавна подкрепя сферата на рисковия капитал чрез съвместни инвестиции с частни инвеститори във финансиране с рисков капитал, започвайки през 70-те и 80-те години с Корейската корпорация за технологичен напредък и Закона за финансовата помощ за нови технологични фирми от 1986 г. Правителството беше и продължава да е най-големият участник във фондовете за рисков капитал в Корея, давайки над 30% от капитала в новите фондове за рисков капитал през 2004 г. Корейската стратегия за стимулиране на фирмите с рисков капитал включва многобройни инструменти: данъчни стимули; участие като партньор с ограничена отговорност; програма за гарантиране на кредитите (не толкова успешна); създаване на по-късно приватизирана банка, специализираща се в предоставяне на заеми за научноизследователски и развойни цели. Както създаването на фирми с рисков капитал, така и инвестиционните ресурси в рисков капитал се увеличиха рязко след 1997 г., след приемането на Закона за специалните мерки за насърчаването на рисковите фирми. Правителствения подход за съвместни инвестиции широко се разглежда от мнозина като критичен катализатор на развитието на пазара за рисков капитал. В Тайван правителството също така оказва активна подкрепа за сферата на рисковия капитал, използвайки данъчни стимули, включително данъчни кредити или ниски данъчни ставки, за да насърчи инвеститорите да инвестират в капитала на фирмите. Тайван разреши на инвеститорите данъчен кредит от 20% от техните инвестиции в определени фондове за рисков капитал и прихващане на данъчните задължения пропорционално на действително направените инвестиции от фирмите с рисков капитал. Тайванската схема за данъчно стимулиране беше много ефективна за насърчаването на националните инвеститори, особено на големите компании, да инвестират във фондове за рисков капитал, водейки до създаването на много такива местни фондове. Въпреки това, отстраняването на данъчните облекчения, оказва много негативен ефект върху индустрията с рисков капитал в Тайван с незабавно спадане на инвестициите в рисков капитал. Компаниите сега предпочитат да инвестират директно, отколкото чрез фондове за рисков капитал.

Източник: Goldberg и др. (2006).

Понастоящем в България не действат никакви фондове за рисков капитал, нито има видими признаци за бизнес ангели, които биха осигурили начален капитал за ранната фаза на развитието на иновативните фирми преди финансиране с рисков капитал.³¹ Двете вероятни причини за отсъствието на тези форми са недостигът на управленски умения, необходими за управлението на фондовете, и липсата на подходяща фондова борса, която да

облекчи публичното предлагане на финансиране за малки иновативни фирми. Последното е съществено за рисковия капитал, тъй като рисковите капиталисти ще инвестират само ако имат собствена стратегия за изход, с която те могат да извлекат полза от своите инвестиции.

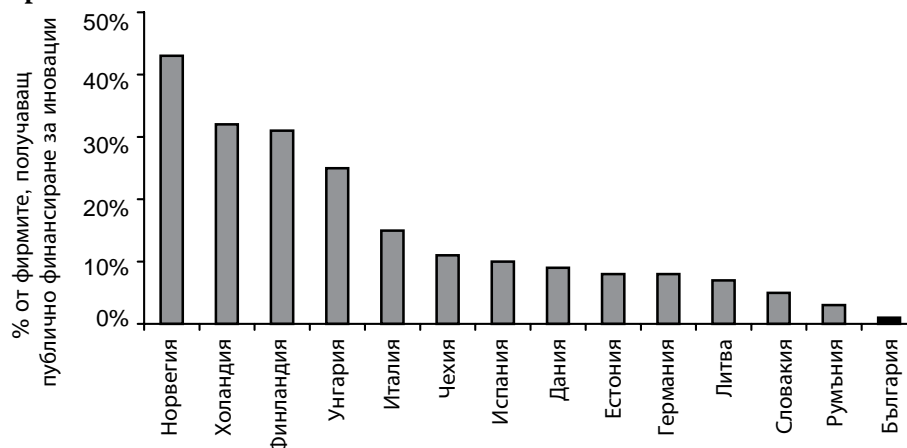
Наскоро приетият Закон за Българската банка за развитие предвижда създаването на голям фонд от рисков капитал за подпомагане на малките и средни предприятия. Потенциалът му да създаде стимули за другите фондове за рисков капитал в страната все още подлежи на оценка. Освен това, *Оперативна програма „Конкурентноспособност”* включва създаването на холдингови фондове за инвестиране в начален и рисков капитал. Тази Оперативна програма включва също така мярка с финансиране от 1 млн. евро за развитието на мрежи от бизнес ангели в България, осигурявайки комуникационни канали между частните инвеститори (бизнес ангелите) и предприемачите, търсещи начален капитал. Предизвикателство е създаването на мрежите от бизнес ангели, тъй като те са независими и често не желаят да се ангажират с формална мрежа (Европейска комисия, 2002 г.).

Публична финансова подкрепа

Публичното финансиране на внедряването на технологии и иновации във фирмите в България е незначително, макар че две програми на правителството биха могли да спомогнат за наваксването на това изоставане в близко бъдеще. През 2004 г. делът на българските иновативни фирми, които са се ползвали от централно държавно финансиране за иновации, беше по-малък отколкото в която и да е друга държава-членка на ЕС (вж. фигура 27). Само 1% от българските иновативни фирми получават публична подкрепа в сравнение с 43% в Норвегия, 8% в Естония и 3% в Румъния. Въпреки това, ситуацията вероятно ще се подобри, тъй като две правителствени програми предвиждат увеличено финансиране за иновации и внедряване на технологиите. Министерството на образованието и науката предлага конкурентно финансиране на изследванията чрез Национален фонд “Научни изследвания”, макар че той е насочен главно към изследователските институти. Министерството на икономиката и енергетиката предлага отпускането на субсидии за научноизследователска и развойна дейност на предприятията чрез наскоро създадения Национален иновационен фонд (НИФ).

По-голямата част от държавното финансиране на научните изследвания в България се предоставя чрез институционално финансиране на научните институти и университетите. Конкурентното финансиране осигурява разпределянето му въз основа на ясни и прозрачно основани критерии и позволява средствата да бъдат насочени към най-добре представящите се изследователски групи. За разлика от институционалното финансиране, конкурентното финансиране е достъпно и за частни предприятия. Макар че Националният фонд “Научни изследвания” и Националният иновационен фонд увеличават конкурентното финансиране на научноизследователската дейност в България, както се отбелязва в доклада “Ускоряване на конвергенцията” (Световна банка, 2007а), институционалните трансфери за научноизследователските институти и университетите все още определят най-големия дял от националния научноизследователски бюджет (вж. таблица 15).

Фигура 27: Малко иновативни фирми в България получават финансиране от правителството

Източник: ЕВРОСТАТ.

Бележка: Данните са за 2004 г.

Конкурентното финансиране представлява едва 20% от държавното финансиране за изследвания. Тази пропорция често е с обратен знак в страните-членки на ОИСР и другите високоинновативни страни, където институционалното финансиране съставя малък дял от общия обем на средствата за НИРД. През 2006 г. само 13% от националния бюджет за изследвания в Словения бяха разпределени чрез институционални трансфери, а останалите средства бяха отпуснати на конкурентни начала, най-вече чрез Словенската изследователска агенция. Едно наблюдение с анкетиране на големите европейски изследователски институции показва, че тенденцията е те да получават приблизително една трета от своето финансиране като осигурено финансиране за основни дейности, другата трета - като конкурентно публично финансиране, а последната трета - от изследвания по сключени договори (Европейска асоциация на изследователските и технологичните организации, 2005). Делът на конкурентното финансиране спрямо институционалното финансиране в България е прекалено несъразмерен и не позволява постигането на стратегическите цели на научноизследователските институти и университети да отговарят бързо на националните изследователски приоритети, нито да гарантират, че средствата се използват по най-ефективния начин.

Таблица 15: По-голямата част от държавното финансиране на иновациите е под формата на институционални трансфери.

Тип на финансиране	Конкурентно финансиране		Институционални трансфери			
	Национален фонд "Научни изследвания"	Национален иновационен фонд	Министерство на отбраната	Българска академия на науките	Национален център за аграрни науки	Университети
Бенефициент						
Бюджет за научноизследователска и развойна дейност за 2007 г. (млн. евро)	7.6	6.1	1.0	34.8	2.3	14.4
	Обща сума: 13.7		Обща сума: 53.5			

Източници: ИАНМСП, Национален фонд "Научни изследвания", ERAWATCH

Забележки: Данните за бюджета на Националния център за аграрни науки са по предварителна оценка, основана на данни за 2006 г. Предварителната оценка за университетите се базира на дяла от университетските бюджети, който ще бъде изразходван за научноизследователска и развойна дейност според Закона за висшето образование; въпреки това, счита се, че университетите ще похарчат значително по-малко за изследвания.

Национален фонд "Научни изследвания" осъществява програма с няколко модула за конкурентно финансиране, които най-вече са в съответствие с международната добра практика, но разпределят много малък дял от общото публично финансиране на НИРД. Национален фонд "Научни изследвания", администриран от Дирекция „Научни изследвания“ на Министерството на образованието и науката, беше създаден през 1990 г. и се оформи като съвременен механизъм за конкурентно финансиране на изследванията. Конкурсите се провеждат ежегодно, като се печелят най-вече въз основа на научната им ценност, отколкото в съответствие с националните приоритети на изследванията.³² Около две трети от бенефициентите на безвъзмездното финансиране на НИРД са научно-изследователски институти от Българската академия на науките. Останалите бенефициенти са университети и, в много малка степен, отделни предприятия. Един програмен модул се съсредоточава специфично върху стимулиране на изследванията в университетите, които в България изпълняват малко научноизследователска и развойна дейност. Друг малък модул е насочен към малките и средни предприятия, сътруднически с научноизследователски институти и университети. Комитети „ad-hoc“, съставени от национални и международни научни експерти, разглеждат и препоръчват финансирането на заявките, и представят на МОН годишни доклади с оценки на проектите.

Самият Национален фонд "Научни изследвания" (НФНИ) се ревизира периодично от независими международни експерти. Бюджетът на НФНИ за 2007 г. възлизаше на 7.6 млн. евро, увеличавайки се от 6.6 млн. евро, които бяха получени от МОН през 2006 г. Въпреки устойчивото увеличаване през годините този бюджет е все още твърде малък в сравнение с европейските стандарти. За сравнение бюджетът на Словенската изследователска агенция през 2006 г. беше 141 млн. евро. Едно от последствията на този малък бюджет е, че средният размер на субсидиите на НФНИ е малък при около 10000 евро за тематична субсидия. Като се вземе предвид неравномерното естество на научноизследователската работа и високите постоянни разходи за оборудване, агенциите за финансиране на изследванията в много

страна предпочитат да увеличават размера на отделните субсидии за изследвания за сметка на финансирането на по-малко проекти.

Националният иновационен фонд осигурява нарастващ и много необходим източник за финансиране на иновациите в производствения сектор. Националният иновационен фонд (НИФ) започна дейността си през 2005 г. въз основа на Националната иновационна стратегия на МИЕ. НИФ се управлява от Изпълнителната агенция за насърчаване на малките и средни предприятия (ИАНМСП). НИФ е единствената българска програма, съсредоточаваща се специално върху увеличаване на иновациите в предприятията. Той осигурява съответни субсидии за два вида програми: техникоикономически изследвания за иновативни проекти, финансирани за 50% от техните разходи, и проекти за приложни изследвания, финансирани от 25 до 50% от техните разходи, като размерът на една субсидия стига до около 250000 евро. На практика изглежда, че някои от финансираните проекти биха могли да бъдат описани по-точно като усвояване на технологиите, отколкото като иновации. Фирмите могат да кандидатстват за финансиране самостоятелно или субсидирането може да покрие 10 % повече от разходите, ако заявителите се сдружат в консорциум с други фирми, научноизследователски институти и университети. Малките и средни предприятия получават предпочитание пред големите фирми. На практика почти всички заявители са малки и средни предприятия, а около 40 % от фирмите подават заявления съвместно с изследователите. През първите си две години НИФ е финансирал приблизително 220 проекта. Бюджетът на НИФ през 2008 г. ще бъде 20 млн. лв. (10 млн. евро) и според Националната иновационна стратегия се очаква да се увеличи постепенно до 52 млн. лв. (26 млн. евро) през 2013 г. Макар че тази програма представлява важна мярка за увеличаване на иновацията в малките и средни предприятия, нейното текущо въздействие се ограничава до финансиране на 100-150 иновативни фирми годишно. НИФ все още не е бил подложен на независима оценка и не е ясно дали агенцията ще има капацитета да увеличи броя на субсидиите при прогнозираните нива.

Някои аспекти от работата на НИФ биха могли да бъдат подобрени, за да го доближат до най-добрите международни практики. Както в случая с Национален фонд "Научни изследвания", субсидиите на НИФ се препоръчват от Оценяващ комитет, съставен от външни експерти, но за разлика от Национален фонд "Научни изследвания", НИФ не използва международни експерти. В толкова малка страна като България международните оценители могат да осигурят независимостта на Оценяващия комитет. Финансирането се основава на възстановяване на разходите, поради което фирмите трябва да чакат изплащането на средствата докато завършат проектите си. Това забавяне на процеса на изплащането на средствата, съчетано с максимум от 50% за съвместното финансиране, поставя значителни ограничения пред по-малките фирми с недостатъчна ликвидност за покриване на първоначалните разходи за изследванията преди възстановяването им. В някои случаи фирмите са се сблъскали с продължителни задръжки в получаването на средствата от НИФ след завършване на проекта. Разбирайки тези ограничения, в много страни иновативните програми за малките и средни предприятия покриват много над 50% от разходите. Агенцията „TeKes” във Финландия предоставя средства, покриващи до 65% от разходите, а „Enterprise Estonia” покрива до 75% от разходите. Конкурсите за финансиране от НИФ се провеждат периодично, макар че няма фиксиран срок за обявяването им. Тъй като финансирането на научноизследователския приложен процес е доста трудно, а малките и средни предприятия разполагат с ограничен капацитет, за някои фирми може да се окаже трудно да подготвят заявката си своевременно без достатъчно дълго предизвестие.

В подкрепа на НИРД могат да се използват стимули на данъчното облагане, предвиждащи високи ставки за ускорена амортизация на научноизследователското оборудване или данъчни кредити върху научноизследователски разходи. Тези инструменти са най-подходящи за иновативни фирми, които са стигнали до етап, в който генерират приходи, но не са толкова полезни за стартиращи фирми без приходи и с висок риск от неуспех. За частично компенсиране на това ограничение някои страни предлагат схеми за отложено облагане на научноизследователските разходи, макар че това не е значителен стимул в страните с висока инфлация или за фирмите в начална фаза на разработките, които никога не стигат до етапа на генериране на печалба.

България неотдавна прие изменения и допълнения в данъчните си закони, които са в полза на научноизследователската и развойната дейност, но те вероятно ще облагодетелстват само много ограничен брой фирми. Поправките в *Закон за данък добавена стойност* и в *Закон за корпоративното подоходно облагане* предвиждат възстановяване на данъците на фирми,

изнасящи софтуер, и повишаване на процента на амортизацията на дълготрайните активи, свързани с научноизследователски дейности. Условието за ускорена амортизация са доста ограничителни, тъй като основният предмет на дейност на фирмата трябва да се състои в научноизследователска и развойна дейност, и тя да се осъществява от научен институт или университет. Доста малко вероятно е повече български фирми да успеят да отговорят на тези изисквания.

В резултат от това сегашните данъчни стимули за научноизследователска и развойна дейност са много ограничени и е малко вероятно да имат някакъв ефект върху иновацията в България. Тук следва да се посочи, че въвеждането на всякаква нова схема за насърчаване на иновацията в България чрез корпоративния подоходен данък би могла да се сблъска с редица предизвикателства. При ставка от 10% корпоративният подоходен данък вече е много нисък в регионално и глобално сравнение и пределното въздействие на по-нататъшното намаляване на ставката вероятно ще бъде ограничено. Освен това, без съответното стриктно изпълнение на закона фирмите ще могат да злоупотребяват с данъчните кредити чрез лъжливо представяне на други дейности като НИРД. Схемите за насърчаване чрез данъчни стимули обикновено се администрират трудно и всякаква подобна схема в България би изисквала изключително добра координация между Националната агенция по приходите и министерството или агенцията, която е отговорна за осъществяването на схемата.

Не съществува цялостен процес за оценяване на въздействието на държавното финансиране върху научноизследователската дейност и иновациите. Независимите оценки осигуряват изразходването на публичните ресурси, заделени за изследвания и иновации, в ефективни проекти, програми и институции. Периодичното оценяване на Национален фонд "Научни изследвания" осигурява отличен пример за добра практика в България. Нито една друга програма или институция, получаваща публично финансиране, не са били подложени на независимо оценяване до настоящия момент, какъвто е случаят и с българското участие в Рамковите програми на Европейския съюз за научни изследвания. В Германия отделните институти на Дружеството "Макс Планк", което е институт със задачи и структура, аналогични с тези на Българската академия на науките, се подлагат на научни оценки от независими научни консултантски съвети на всеки две години. На още по-високо ниво германското правителство кани международни комисии да провеждат системни оценки на Дружеството "Макс Планк".

Финансиране от ЕС

Скорошното присъединяване на България към ЕС би трябвало да осигурява благоприятни възможности за значително увеличаване на финансирането, достъпно за вътрешни изследователи и иновативни фирми. Подкрепата на ЕС за научни изследвания и иновации се предоставя главно чрез *Седмата рамкова програма на Европейския съюз за научни изследвания, Програмата за конкурентноспособност и иновации и Структурните фондове*.

По отношение на България, Рамковата програма на Европейския съюз ще подпомага главно научноизследователски институти и университети. *Седмата рамкова програма на Европейския съюз за изследвания и технологично развитие (FP7)* осигурява финансиране на научни изследвания чрез обявяване на конкурси за предложения. Тя има общ бюджет от 50 млрд. евро за изразходване между 2007 г. и 2013 г., което е съществено увеличение в сравнение с нейния предшественик FP6. Средствата от FP7 обикновено възстановяват до 50% от разходите за научноизследователски дейности. Това има две последствия за България: (1) изследователите трябва да са в състояние да съчетаят финансирането от FP7 с национални източници на финансиране; и (2) тъй като известна част от субсидиите от FP7 се изплащат едва след завършването на проекта, изследователите трябва да покриват съществен дял от разходите по проекта в краткосрочен план отново чрез национални източници на финансиране. Тези две условия могат да създадат проблеми, като се вземе предвид недостигът на държавни средства за българските изследователи. България ще бъде изправена и пред други предизвикателства при извличането на облаги от FP7. Тъй като финансиране от FP7 се осъществява на конкурентни начала и няма фиксирани субсидии по държави, рамковата програма е по-достъпна за страни със силно развити изследователски инфраструктури. Въпреки това, понеже най-големият компонент от средствата на FP7 фондове е заделен за транснационални изследователски консорциуми, тя наистина предлага благоприятни възможности за страни с по-малко конкурентноспособни изследователски

системи за партньорство с други страни в търсенето на географски баланс. Един по-малък компонент от FP7 е запазен за изследвания в сътрудничество с малки и средни предприятия. Въпреки това, за огромното мнозинство от българските малки и средни предприятия е малко вероятно да имат капацитета и ресурсите да се ангажират със сложните и отнемащи много време процедури за изготвянето на предложения.

Инструментите по *Рамковата програма на Европейския съюз за конкурентноспособност и иновации* (РПКИ) могат да предложат някои ограничени възможности за финансирането на иновативни български фирми. РПКИ има за цел да повиши конкурентноспособността на европейските предприятия през периода 2007-2013 г. Финансирането се решава на основата на обявяване на конкурси за предложения, които по подобие на FP7 не включват фиксирани субсидии по страни. Една схема на Рамковата програма за конкурентноспособност и иновации с бюджет от 1.1 млрд. евро ще предлага финансови инструменти за запълване на недостига на пазарното предлагане на финансови инструменти на МСП и тя ще започне да действа постепенно през 2008 г. Тези програми ще бъдат управлявани от Европейския инвестиционен фонд и осъществявани чрез финансови посредници или специализирани фондове.

Рамковата програма за конкурентноспособност и иновации също така включва програми с обем от 430 млн. евро за съответно безвъзмездно финансиране на приоритетни патентни заявки или пазарно възпроизвеждане на иновативни или екологично-иновативни технологии, продукти или практики с общоевропейско значение. Макар че програмата на финансовите инструменти има потенциал да осигури предоставянето на толкова необходимия рисков капитал за фирмите на ранен етап на развитие, малко вероятно е повечето от българските малки и средни предприятия да имат технологичния капацитет да се конкурират в краткосрочен план за съвместното финансиране по Рамковата програма за конкурентноспособност и иновации.

Структурните фондове на ЕС ще дадат на България значителни възможности за увеличаване на финансирането на НИРД и иновациите. Тъй като регионалната политика на ЕС все повече се съсредоточава върху икономиката на знанието, очаква се инвестициите на ЕС в изследвания и иновации по Структурните фондове да нараснат от 13 млрд. евро между 2000 г. и 2006 г. до над 99 млрд. евро между 2007 г. и 2013 г. или с 29% от общия обем на финансовите ресурси (Европейска комисия, 2008 г.). Структурните фондове се разпределят между страните-членки по фиксирано съотношение.³³ В случая с България, програмите за финансиране и съвместно финансиране се определят от шест Оперативни програми (ОП), покривайки периода от 2007 г. до 2013 г. Три от българските шест ОП включват изследванията, иновациите или усвояването на технологиите. Далеч най-голямата сума, заделена за насърчаване на тази област, е в ОП *„Развитие на конкурентноспособността на българската икономика“*. ОП *„Развитие на човешките ресурси и регионално развитие“* също така включва финансиране на изрично свързаните с иновациите дейности, но в много по-малка пропорция. Общият бюджет на ОП *„Конкурентноспособност“* възлиза на 1.16 млрд. евро, които включват 988 млн. евро помощ от Общността. Приблизително 709 млн. евро³⁴ от общата сума са заделени за области, свързани с иновациите или усвояване на технологиите, а 246 млн. евро се предвиждат конкретно за субсидирането на иновации, усвояване на технологиите, изследователски проекти и инфраструктура.³⁵ Осъществяването на разнообразни схеми за безвъзмездно финансиране за всички етапи на комерсиализацията на иновациите и технологиите ще се осъществява от Изпълнителната агенция за насърчаване на малките и средните предприятия и ще се отпуска на малки и средни предприятия, публични институции и неправителствени организации.

VI. „Мека“ и „твърда“ инфраструктура за иновации и трансфер на знания

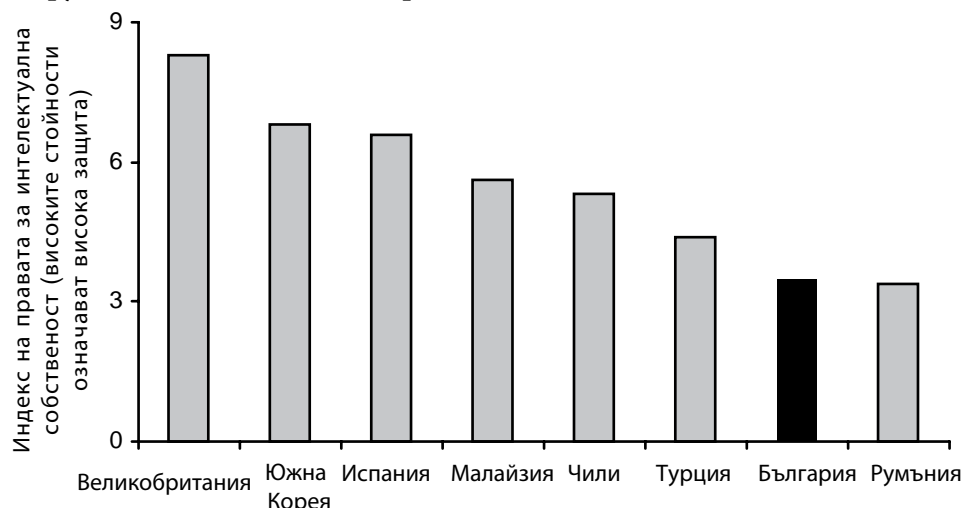
Права на интелектуалната собственост

България постигна напредък в областта на защитата на правата на интелектуалната собственост, но свързаната с интелектуалната собственост (ИС) престъпност остава продължаващо предизвикателство пред въвеждането на иновациите и проникването на технологиите. Адекватното законодателство за защита на правата на ИС насърчава иновациите, като гарантира, че приходите от инвестиции в НИРД ще могат да бъдат получени реално. Тази защита също така стимулира проникването на чуждестранни технологии, тъй като собствениците на патентите не са изложени на риск от нарушаване на лицензионните условия.

Българското законодателство за защита на правата на интелектуалната собственост беше съобразено с вече установените общи правни норми на Европейския съюз (*Acquis Communitaire*) с измененията и допълненията на *Закон за патентите*, *Закон за марките и географските означения* и *Закон за индустриалния дизайн*, приети през м. юли и м. август 2006 г. Макар че законодателството е добро, сега основният проблем се състои в правоприлагането във връзка с интелектуалната собственост. Индексът за защита на правата на ИС, разработен от Международния алианс за интелектуална собственост, измерва степента на защита на правата на интелектуалната собственост на национално ниво. Индексът разглежда защитата на правата на ИС, спазването на патентите, показателите на пиратството на авторски права и защитата на търговските марки. Според индекса за 2008 г. България се класира на 55 място от 115 страни (вж. фигура 28), като показва особено лоша оценка по защита на правата на интелектуалната собственост (90 място от 115) и малко по-добра оценка по пиратство спрямо авторски права (62 място от 115). Класацията на България по спазване на патентите е извънредно добра (11 място сред 98 страни). Това представлява значително подобрение за последния компонент след 2007 г. (37-мо място сред 70 страни).

Софтуерното пиратство обезсърчава иновациите в сектора на информационните технологии в България. При 71% показателят за софтуерното пиратство е над два пъти по-висок, отколкото средните показатели за ЕС или за целия свят (вж. таблица 13), и води до загуби на софтуерната индустрия от 41 млн. щ. дол. през 2005 г. Освен това, показателите на софтуерното пиратство не намаляват и българският дял в световните загуби от софтуерно пиратство в действителност се е увеличил от 0.09% през 2003 г. на 0.12% през 2005 г.³⁶ България предприе мерки за намаляване на нарушенията на правата на интелектуалната собственост, включително провеждане на национална разяснителна кампания, започнала през август 2006 г., срещи с асоциации на софтуерната индустрия и обучение на съответните заинтересовани министерства, патентната служба, прокурорите и длъжностни лица от митниците.³⁷

Фигура 28: Слабото правоприлагане в областта на интелектуалната собственост затруднява иновациите в България

Източник: *Thallam* (2008 г.).

Таблица 16: Показатели на българското софтуерно пиратство остават сред най-високите в света

	Процент на пиратството (2005 г.)	Намаляване на пиратството (2002-2005)
В България	71%	0%
В света	35%	1%

Източник: Business Software Alliance (2006).

Научно изследователски институти

Българската академия на науките (БАН) – автономна, финансирана от държавата институция – осъществява преобладаващата част от научноизследователската дейност в България. Нейните 69 института, лабораторни центрове и музеи функционират като сравнително независими субекти, всеки от които е отделно юридическо лице. Организационната структура на БАН е близка до тази на Дружеството „Макс Планк“ в Германия, състоящо се от мрежа от автономни институти, които са представени на централното ниво от сенат или общо събрание и президент.

След 1991 г. БАН се реструктурира и съкрати, намалявайки броя на научните си звена с една трета, децентрализира се и намали наполовина числеността на работната си сила. Въпреки това, с 8100 служители, БАН е работодател на приблизително половината от научните работници в България³⁸, отговаря за повече от половината от научните публикации на страната и от регистрираните патенти (БАН 2006 г.), като поглъща повече от половината от държавните средства за финансиране на научноизследователски дейности (вж. таблица 15). Ползвайки се от специален статус, БАН може да представя своя годишен бюджет директно на Министерството на финансите (а не на някое отделно министерство). Бюджетът на БАН се разпределя вътрешно сред различните научни области въз основа на изследователските приоритети, определени от Общото събрание на БАН. По такъв начин дейностите на БАН не са обвързани с проекта за Национална стратегия за научни изследвания и Националната иновационна стратегия.

БАН заздравя финансовото си положение през последните години, увеличавайки своите постъпления от неправителствени източници. Въпреки това, нейният бюджет обхваща прекалено много области в сравнение с обема на средствата и малко от тях се използват за нови инвестиции. Държавното субсидиране през последните години е устойчиво с изключение на значителното увеличаване от 35 млн. евро до 42 млн. евро между 2007 и 2008 г. Тези средства се използват главно за покриване на заплатите, административните разходи и разходите за поддръжка на сградния фонд, и при голямата численост на персонала водят до финансиране на глава от едва 3904 евро през 2006 г. За придобиване на материални активи се използват ограничени средства. Новите инвестиции се осъществяват главно чрез финансиране, основаващо се на отделни проекти, най-вече от чужбина (от ЕС или НАТО), което през последните години се увеличаваше стабилно и сега определя една трета от бюджета на БАН.

Въпреки увеличението на финансирането от източници извън държавния бюджет, по-малко от 5% от бюджета на БАН се изразходват за инвестиции в материални активи. За сравнение може да се посочи, че 14% от бюджетите на институтите за фундаментални теоретични изследвания на Дружеството „Макс Планк“ и 19% от бюджета на институтите за приложни изследвания на Дружеството „Фраунхофер“, които са две от най-реномираните европейски изследователски организации, се използват по този начин.³⁹ При малкото нови инвестиции в инфраструктура и оборудване има опасност, БАН да изостане още от предния фронт на технологиите, като компрометираща възможността си да осъществява както фундаментални, така и приложни изследвания в голямото разнообразие от области, в които участва. Структурните фондове - чрез ОП „Конкурентноспособност“ (вж. раздел V) - включват мярка за модернизацията на оборудването за приложни изследвания. Тази мярка би трябвало да даде полезни резултати при условие, че средствата се отпускат конкурентно и въз основа на пазарното търсене.

Институционалното финансиране на БАН не се отпуска на основата на ясни критерии за извършената работа или въз основа на общ стратегически план. Както беше отбелязано по-горе, БАН получава институционално или „основно“ финансиране за постоянните си разходи

въз основа на бюджет, представен на правителството. Това не е модел, който се среща често в изследователските институции с най-добри практики. По принцип, институционалното финансиране се отпуска или „условно“ въз основа на съгласуван многогодишен план за дейностите, или според основани на резултатите механизми, често свързани с успеха на съвместната работа с индустрията. Механизмите, основаващи се на многогодишните резултати, които се прилагат по-специално в Германия и Франция, имат предимствата, че осигуряват стабилен и предсказуем приток от доходи, важен за дългосрочното планиране на изследванията, и повишават практическата приложимост на дейностите на институтите.

Много страни са установили, че един добър начин за осигуряване на дългосрочна конкурентноспособност и устойчивост на даден научноизследователски институт се състои в заделянето на известна част от неговото институционално финансиране за развитието на способност за провеждане на стратегически научноизследователски дейности, обикновено като част от стратегически план, съгласуван с правителството. Това позволява на института да остане конкурентоспособен в дългосрочен план. В случая с децентрализирана организация, като например, Дружеството „Фраунхофер“ в Германия централният мениджмънт използва аналогичен процес за финансиране на основните дейности, за да разпредели средствата между отделните институти. В България договарянето на финансиране въз основа на стратегически план или на механизъм за основно финансиране на базата на представянето може да се окаже трудно, тъй като БАН представя своя бюджет директно на Министерството на финансите, а не на орган, отговорен за политиката в сферата на научноизследователските дейности и иновациите. Например в Германия, Федералното министерство на образованието и изследванията е отговорно за разпределянето на институционалното финансиране за националните научноизследователски институти, включително Дружеството „Макс Планк“ и Дружеството „Фраунхофер“.

В България няма истински институти за индустриална научноизследователска и развойна дейност (ИНИРА)⁴⁰, съсредоточаващи се върху бързото повишаване на конкурентноспособността на частния сектор. Специализираните научноизследователски институти, работещи в рамките на различни правителствени ведомства, бяха приватизирани през 90-те години, а по-късно бяха закрити като неспособни да се приспособят към пазарната икономика. Докато много институти на БАН, като например Институтът по физикохимия, успешно изпълняват проекти съвместно с индустрията, те обикновено са свързани с по-големи, често чуждестранни, организации, провеждащи перспективни изследвания. Националните малки и средни предприятия работят на ниво, което е твърде далеч от предния фронт на технологиите, за да могат да намерят практически приложима подкрепа от институтите на БАН, и нямат достатъчно финансови ресурси, за да инвестират в съвместни научноизследователски дейности.

Макар че институтите на БАН разработват голям брой патенти, повечето от тези изобретения не представляват реакция спрямо конкретно пазарно търсене. Структурата на стимулите в БАН насърчава научното представяне, като например публикации в научни списания, а не сключването на договори с индустрията, докато ниските заплати в организацията я правят непривлекателна за персонал с приложим индустриален опит. Индустриалният опит сега се разглежда като жизнено важен за изследователите в най-успешните научноизследователски институти. Той позволява на институтите да разберат най-новите технологии и практики, използвани в индустрията, и да съобразят своите изследвания въз основа на пазарните потребности, и също така създава лични връзки между научноизследователската дейност и индустрията. Това обаче изисква гъвкава политика за управление на човешките и финансовите ресурси. Редица страни прилагат програми за увеличаване на мобилността между научните изследвания и индустрията, в това число програмата „Casimir“, управлявана от Нидерландската организация за научни изследвания (NWO). През 2005 г. БАН създаде ново звено - Центъра за иновации, за да координира създаването на звена за трансфер на технологии в някои от по-иновативните институти. Макар че тази първа стъпка вероятно ще допринесе за укрепване на връзките между БАН и националните фирми, ще са необходими много дълбоки промени в институтите, като например структурирани пазарно-управлявани процеси за идентифициране и финансиране на практически приложими технологии, за да могат институтите да удовлетворят потребностите на фирмите.

Каре 3: Ролята на индустриалните научноизследователски институти

Степента на сътрудничеството на малките и средни предприятия с публични научноизследователски институти в различните страни е различно, като зависи - сред другите фактори - от технологичната зрялост на пазара, от промишлената структура и от насърчителната политика. Наблюденията в повечето страни-членки на ОИСР показват средна национална стойност от приблизително 3% от малките и средни предприятия, които сътрудничат с държавни научноизследователски институти, макар че в някои страни тази стойност стига до 10 % (Финландия). Тези проценти са високи, като се вземе под внимание, че те включват фирми в голямо разнообразие от сектори, включително сектори на услугите, които обикновено не са свързани с внедряване на технологии или иновации (ОИСР, 2007а).

Когато фирмите действително си сътрудничат с научноизследователски институти, последните често са специализирани индустриални научноизследователски институти (ИНИРД). В много страни ИНИРД заемат важна роля в националната иновационна система, черпейки от националния опит и международните индустриални и научни знания за осигуряване на подкрепа за индустрията. Те придобиват, поддържат и предоставят технологии и свързани с технологиите услуги на фирми, които не могат да получат самостоятелно достъп до тях. В някои наскоро индустриализирани страни тези институти първоначално бяха използвани за решаване на съществуващото изоставане в националните иновационни системи. Те включват KIST в Южна Корея, ITRI в Тайван и НКРС в Хонконг (Arnold и др., 1998).⁴¹ За разлика от университетите и институтите за фундаментални изследвания, ИНИРД изпълняват малки изследователски проекти на предния фронт на технологиите и допълват дейностите за „твърдо“ технологично развитие с „меки“ дейности, като например тестване, диагностика на неизправностите, консултиране, обучение, провеждане на семинари, стандартизация и сертифициране.

Клиентите на ИНИРД често включват малки фирми, които нямат капацитет и достатъчна информация за пазара, за да определят своите собствени технологични, организационни и управленски потребности. Въпреки това, подкрепата на този пазарен сегмент изисква специфични умения в областта на маркетинга и бизнеса, каквито е малко вероятно да се притежават от повечето университети и научноизследователски институти. Много ИНИРД, като например CITER в Испания и НКРС в Хонконг, са изрично организирани по такъв начин, че да обслужват този пазар. Освен това, секторът на малките и средни предприятия обикновено е фрагментиран, така че дори най-успешните и управлявани от пазара ИНИРД разчитат на правителствени програми в подкрепа на търсенето от страна на МСП.

Институции на висшето образование

Интеграцията между образованието и изследователските дейности в България е слаба и университетите обикновено се съсредоточават почти изключително върху преподаването. Всичките 42 университета в България провеждат изследвания, макар че основната част от тях се осъществява от трите най-големи университета. Законът за висшето образование от 1995 г. предвижда, че 10% от държавните субсидии за университетите трябва да са насочени към научни изследвания. Счита се, че в действителност за изследвания се харчи много по-малко. В резултат от това изследователският потенциал на сектора на висшето образование остава недоизползван. През 2005 г. този сектор даваше работа на 21% от научноизследователския персонал в България, но осъществяваше 11% от научните изследвания (UNESCO). В други страни, като например Испания, Естония и Словения, този коефициент е много по-близо до единица. Освен това, университетите често играят ключова роля за подкрепа на иновациите и усвояването на технологиите в частния сектор (вж. каре 4).

Няколко затруднения възпрепятстват българските университети да повишат качеството и увеличат количеството на своите научноизследователски дейности. Най-важното предизвикателство е спадът в качеството на висшето образование през изтеклото десетилетие (ОИСР, 2004). Освен това, университетските кадри стареят, а ниската заплата и старомодната политика за професионално израстване затрудняват привличането на млади учени. Университетските преподаватели обикновено са претоварени с преподаване, което им оставя малко време за изследвания. Положението се усложнява допълнително от зле финансираните библиотеки, които затрудняват научните работници в следенето на най-новите постижения (ОИСР, 2004). Накрая, дори най-големите университети, провеждащи научноизследователска работа, имат сравнително малко програми за докторанти, което ограничава броя на студентите, способни да допринесат за НИРД. Макар че приемът на докторанти през последните години нараства, сравнително малко са студентите в България, които постъпват в докторски програми по естествени науки и инженерство (вж. фигура 29).

БАН взе мерки за стесняване на разрыва между образованието и изследванията в България. Една неочаквана полза от ниските заплати в БАН е това, че много изследователи от БАН също така преподават във висшите учебни заведения. Това засилва обмена на научна информация между университетите и БАН. БАН освен това учреди национално акредитирана докторантска школа, която позволява на дипломиращите се студенти да участват в нейните обширни научноизследователски дейности. Понастоящем в БАН са зачислени 554 дипломирани специалисти, макар че този брой спадна значително през последните пет години, и БАН дава около 20% от докторските степени в България.

Каре 4: Роля на университетите в подкрепа на иновациите и усвояването на технологиите

Университетите играят важна, но сложна и променяща се роля в националната иновационна система в преобладаващата част от страните-членки на ОИСР. Докато образованието и научноизследователската дейност в страните с централно планирана икономика бяха разделени с тухлени стени, тяхната неразделна връзка през 20-и век даде първостепенен принос за иновативните процеси в частния сектор на страните с пазарна икономика. Вместо да се ограничават с изобретения в зародиш и фундаментални изследвания, университетите в много индустриализирани страни допринесоха за развитието на приложно ориентирани науки и инженерство (Mazzoleni и Nelson, 2006; Rosenberg и Nelson, 1994). Заедно с непрекъснатото усложняване на производствените процеси, диагностика и постепенното усъвършенстване на изделията започнаха да разчитат все повече на фундаменталните знания на университетите.

Дейностите на университетите и на индустриалните институти за научноизследователска и развойна дейност проявяват все по-силна тенденция за взаимно припокриване. Системата на щатските университети в САЩ управлява много от центровете за производствено партньорство, предлагащи обучение и консултации на индустрията. Центровете „Steinbeis“ в Германия, като част от голяма мрежа от центрове, предлагащи техническа помощ и индустриални научноизследователски услуги, са свързани с политехническите институти. SINTEF в Норвегия, който е индустриален институт за научноизследователска и развойна дейност (ИНИРД), включва докторанти в много от изследователските си проекти.

Макар че университетите и научноизследователските институти имат все по-голяма нужда от формиране на тесни интелектуални партньорства за удовлетворяване на нуждите на индустрията, техните роли както доставчици на услуги остават на второ място. По-лесно и по-малко рисковано е да се сътрудничи с ИНИРД, тъй като те са много по-структурирани от университетите и често използват управленски процеси и стандарти за конфиденциалност, каквито се срещат в индустрията. Персоналът на ИНИРД често е по-опитен и запознат с практическите производствени процеси, отколкото в университетите, и може също така да доставя на индустрията директно приложими знания. Най-важното е, че основната дейност на ИНИРД е предоставянето на услуги на индустрията, докато университетите трябва да балансират между преподаването и изследванията (Arnold и др., 2006).

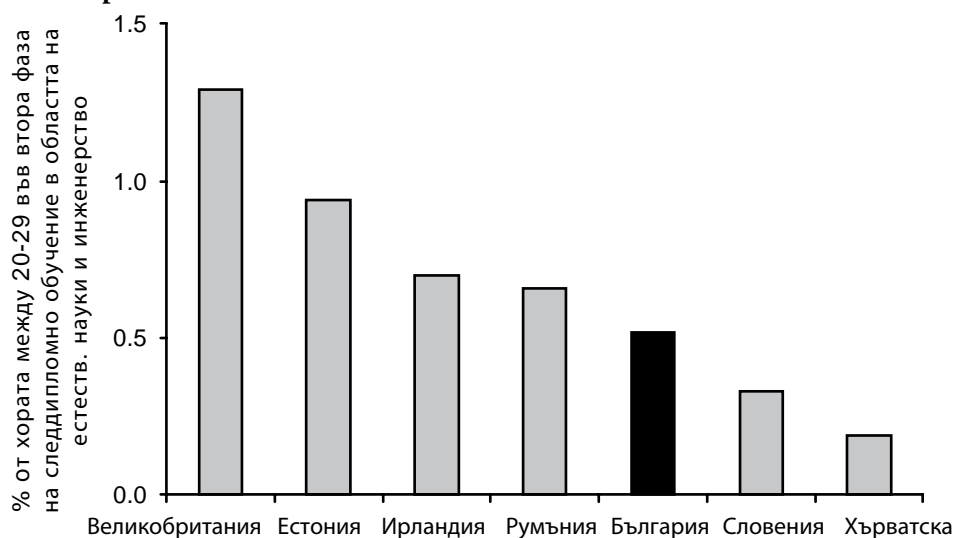
От друга страна, университетите не са ограничени от стабилността и съобразяването с нормите в индустриалните институти, което дава на университетите възможности, които липсват в ИНИРД: (i) те постоянно обновяват своя капацитет, тъй като имат пряк достъп до следващото поколение от учени; и (ii) те винаги са под натиск да поддържат конкурентноспособността си, за да обезпечат субсидии за изследвания. Имайки това предвид, фирмите обикновено разчитат на университетите по отношение на човешките ресурси или при рисковани проекти, изискващи големи умения за решаване на проблеми (ОИСР, 2004). Докато университетите не могат да се състезават с ИНИРД в предоставянето на краткосрочни практически услуги на индустрията, налага се и двата вида институции да си сътрудничат все по-тясно за подкрепа на фирмите, които трябва да са в крак с бързо движещия се напред фронт на технологиите, за да се конкурират в глобален мащаб.

Българските университети са ограничили връзките си с производствения сектор. Седем университета имат активни сектори за научноизследователска и развойна дейност, които са независими звена, отговорни за изпълнението на договори за външно финансиране на изследванията. Макар че през последните години външното финансиране се увеличи, по-голямата част от него идва от чуждестранни източници, като например Рамковата програма на Европейския съюз, и само много ограничен дял произхожда от вътрешния производствен сектор. Макар че досега няма убедителни доказателства за тяхното въздействие върху комерсиализацията на технологиите, два университета са създали бюра за трансфер на технологии.

България е разработила ограничен брой от видовете институции за комерсиализация на технологиите, срещани обикновено в страните-членки на ОИСР. Тези видове включват бюра

за трансфер на технология, центрове за предприемачество, технологични паркове и бизнес инкубатори. Повечето от тях са създадени в сектора на организациите с идеална цел, понякога в сътрудничество с университети и научноизследователски институти.

Фигура 29: България има сравнително нисък брой докторанти по естествени науки и инженерство

Източник: ЕВРОСТАТ (2005 г.).

Инфраструктура за комерсиализация на технологиите

В България действат бюра за трансфер на технология, но техният успех зависи от подобряване на принудителното изпълнение във връзка с правата на интелектуалната собственост, и те все още не са били предмет на щателни оценки. Неотдавна учреденият център на Фондацията “ГИС-Трансфер Център” (GIS-TC) е пример за добра практика в трансфера на технологии. Той е помогнал на много изследователски групи да създадат центрове за комерсиализация на технологиите (вж. каре 5). Понастоящем в различните университети действат единадесет центъра за трансфер на технология, които са създадени по бюджета на програмата ФАР на Европейския съюз.

Две стандартни структури на ЕС също така работят в България. Европейският иновационен център е част от европейската мрежа IRC Network. Мрежата от иновативни центрове е най-голямата мрежа в света за подпомагане и консултиране на малки и средни предприятия, изследователски организации и отделни изследователи в областта на международното коопериране и трансфер на технологии. Той предоставя на българските организации, желаещи да сътрудничат с други европейски фирми, набор от информационни и консултантски услуги. В България работят също така и различни информационни евроцентрове, които предоставят информация, консултации и обучение на малките и средни предприятия по теми, свързани с FP7 и иновациите. Въпреки това, въздействието на двете споменати структури върху иновациите в България трудно може да се определи. И двата центъра разполагат с ограничени персонал и ресурси, а обхватът на техните услуги е ограничен. Една оценка на IRC мрежата на Европейския съюз установи, че нейното икономическо въздействие все още не се е проявило, и че много договори за трансфер на технологии не дават убедителни резултати (Европейска комисия, 2001).

Другите дейности за стимулиране на комерсиализацията на технологии включват програмите на Министерство на икономика и енергетиката за създаване на центрове за предприемачество в техническите университети за обучение и помощ на фирмите в началната им фаза. Досега така са били финансирани пет пилотни програми. Успехът на всички тези усилия ще зависи от способността на България да продължи да подобрява условията за защита на правата на интелектуалната собственост. Сегашното положение със слаба законова защита и правоприлагане във връзка с правата на интелектуалната собственост не може да осигури подходящи стимули за комерсиализация на технологиите чрез предприемачество или лицензиране.

Каре 5: Фондацията “ГИС–Трансфер Център” - пример за добра практика в трансфера на технологии

Фондацията “ГИС–Трансфер Център” (GIS-TC) в София е една от първите структури, създадени за комерсиализиране на технологии на търговски начала в България. Фондацията беше създадена през 2000 г. от БАН и няколко други организации като част от германската мрежа от трансферни центрове “Steinbeis”. Целта на мрежата се състои в създаването на партньорски институции за трансфера на специфични технологии. Фондацията създаде 18 трансферни центрове, включително шест центъра в БАН. Понастоящем с GIS-TC работят шестдесет и пет фирми. Фондацията предоставя помощ с безвъзмездно финансиране или подпомагане на заявления за банкови кредити, и провежда семинари и работилници за малките и средни предприятия. GIS-TC не получава никакви субсидии от българското правителство, а получава постъпления в бюджета си от услуги, предоставени на малките и средни предприятия, и от управлението на няколко национални програми и програми на ЕС. GIS-TC работи със сравнително малки годишни бюджети. Според годишния доклад на GIS-TC от м. март 2008 г., годишният оборот на фондацията през 2007 г. е бил приблизително 114000 лева (57000 евро).

Технологичните паркове осигуряват околна среда, в която фирмите могат да разчитат на подкрепяща ги инфраструктура и на услуги, съдействащи за иновациите и растежа, без заплаха от пазарни затруднения и неуспехи на координацията, които са типични проблеми за стартиращите организации, основаващи се на познанията. Програмите за технологични инкубатори се съсредоточават върху осигуряване на благоприятна околна среда и услуги на начинаещи фирми с малък опит в бизнеса. Редица събития, като се започне от Силиконовата долина в Съединените Щати и се стигне до Кембридж в Обединеното кралство, убедиха много страни в ползата от създаването на технологични паркове за енергично развитие на високотехнологичните отрасли в икономиката им. Въпреки това трябва да се отбележи, че постиженията и ползата от досегашната работа на технологичните паркове и инкубаторите като катализатори за комерсиализацията на технологиите в страни със средни и ниски доходи все още не са установени ясно (Hackett и Dilts, 2004 г.; Radosevic и Myrzakhmet, 2006 г.; Siegel и др., 2003 г.).

Понастоящем в България има само един действащ технологичен парк - “Бизнес иновационен център-ИЗОТ” (вж. каре 6), и два неотдавна създадени технологични инкубатора във Варна и Габрово. Съществуват други тринадесет бизнес инкубатора, учредени по програмата за създаването на работни места, но те не са предназначени специално за високотехнологичните сектори. Засега опитите на университетите да изградят технологични паркове и инкубатори в своите сгради за подпомагане на комерсиализирането на техните изследвания са се сблъскали с юридически препятствия, свързани със забраната за използване на територията на университетите за търговски цели. Въпреки това, съществуват планове за сериозни инвестиции в технологични паркове в България и няколко технологични парка са в различни фази на подготовка. Създаването на технологични паркове е един от главните инструменти за подкрепа на иновациите и предприемачеството, предвидени в българския Национален план за регионално развитие за периода 2000 - 2006 г. и в Националната стратегия за регионално развитие за периода до 2015 г.

Каре 6: „Бизнес иновационен център-ИЗОТ” - самофинансиращ се технологичен парк

„Бизнес иновационният център-ИЗОТ” възникна в резултат от работническо-мениджърската приватизация на държавния Централен институт по изчислителна техника и технологии (ЦИИТ) през 2000 г. ИЗОТ сега предлага административни помещения, лаборатории и производствена площ, както и услуги и оборудване на комерсиални начала на своите приблизително 140 технологични малки и средни предприятия, повечето от които се ръководят от бивши служители на ЦИИТ. Поради благоприятните условия на работническо-мениджърската приватизация Бизнес иновационният център-ИЗОТ сега е в състояние да предлага нисък наем на наемателите си, но не получава никакви външни субсидии. Въпреки това, моделът на ИЗОТ се различава от моделите на преобладаващата част от технологичните паркове, срещани в другите страни-членки на ОИСР, тъй като той не е обвързан с никакво висше учебно заведение или изследователска институция и, следователно, научноизследователската и развойна дейност не е важна част от неговите дейности. При малкия размер на клиентите на ИЗОТ, малко вероятно е той да успее да остане като самофинансиращ се технологичен парк в близко бъдеще. Още отсега материалната база и оборудването, което ИЗОТ дава под наем на клиентите, вече остарява и се поддържа лошо.

Оперативна програма „Конкурентноспособност“ включва мерки за създаването на пет-шест технологични парка в България заедно с технологични инкубатори и бюра за трансфер на технология. *Националната иновационна стратегия* също така предвижда мерки за поддържане на съществуващите технопаркове. В дългосрочен план технологичните паркове и инкубаторите биха могли да играят важна роля в облекчаването на комерсиализацията на технологиите в България, но не е ясно дали те могат да изиграят *основна* роля в тази област в България преди предварителното решаване на другите системни проблеми. Те включват националната структура за финансиране на изследванията, слабата изследователска култура в университетите и неясните правила и отношения между изследователските институции, изследователите и техните клиенти във връзка с правата на интелектуалната собственост. Освен това, необходима е предпазливост, тъй като историята и резултатите от технологичните паркове и инкубаторите в страните в преход са противоречиви.

Усвояване на технологиите и иновациите в малките и средни предприятия

В повечето страни конкурентноспособността на малките и средни предприятия не се влошава поради тяхната неспособност да купуват лицензи за модерни технологии от чужбина или да патентоват своите собствени технологии, но това става само защото тези предприятия не работят като използва принципите на най-добрата международна практика. Тази организационна и технологична най-добра практика може да се окаже скъпа за закупуване в страните, в които малките и средни предприятия работят в относителна изолация от съответните източници на знания. Много страни са стигнали до разбирането, че изоставането на малките и средни предприятия от глобалната технологична граница представлява огромна възможност за повишаване на производителността. Повечето от необходимите знания, макар че тяхното идентифициране и усвояване е скъпо, са достъпни като обществено достояние и не са защитени от правата на интелектуалната собственост или секретност.

Каре 7: МЕР и СИМО — Два подхода за облекчаване на усвояването на технологиите в традиционните сектори на промишлеността

Програмата „Manufacturing Extension Partnership“ (МЕР) в Съединените Щати е насочена към намаляване на изоставането на производителността на малките от големите производители, най-вече в традиционните сектори, като например, металообработката, производството на каучукови изделия и пластмаси. Тя беше организирана в икономически западалите райони на Съединените Щати през 60-е години. Макар че първоначално тя получи официално признание на ниво федерално правителство, за да помогне малките и средни предприятия да се модернизират чрез усвояването на най-съвременните промишлени технологии, бързо се разбра, че помощта от този тип не отговаря на потребностите на МСП, а това е една грешка, която често се възпроизвежда в страни с ниски и средни доходи. Вместо това, МЕР осигурява подкрепа за въвеждането на „меките“ методи, като например, статистическото управление на технологичните процеси, производство „точно навреме“, „клетъчно производство“ или отделяне на по-голямо внимание върху индустриалния дизайн, облекчаващ производството, които могат да доведат до значително повишаване на производителността без големи капиталови разходи (Shapira, 1996). Програмата „Calidad Integral y Modernización“ (СИМО)⁴² действаше под това название в Мексико от 1987 до 2001 г. за предоставяне на техническа помощ и финансова подкрепа за обучение и повишаване на производителността на малките и средни предприятия. Стратегия на СИМО се състоеше в идентифициране на конкретните слабости на фирмите чрез първоначална диагноза и предоставяне на консултации, обучение или технология, подходящи за отстраняването на установените слабости. Програмата предлагаше на малките и средни предприятия индустриална информация, както и научни и технологични познания. СИМО насърчи връзките между фирмите и постигането на икономии от окрупняване на мащаба на производството, като групира фирмите и ги свързва с местни доставчици на консултантски услуги и обучение.

Въпреки това, пазарите за консултантски услуги за малки фирми рядко се развиват спонтанно. Частните консултантски фирми нямат голямо желание да обслужват малки фирми, тъй като обикновено договорите са за прекалено малки суми, които не оправдават времето и разходите, а исканията на клиентите не са добре формуирани (Oldsman, 1997). По тази причина много страни използват публични ресурси за подпомагане на малките и средни предприятия в усвояването на зрели (както на „твърди“, така и на „меки“) технологии и насърчават пазарите за консултантски услуги за малки фирми. Програмата „Manufacturing

Extension Partnership” в САЩ и Програмата за общо повишаване на качеството и модернизация в Мексико (“Programa Calidad Integral y Modernización”) — (вж. капе 7).

В България неотдавна бяха предприети няколко различни програми в подкрепа на усвояването на технологиите в малките и средни предприятия, но те действат в изолация една от друга, или не предлагат всичките услуги и експертни знания, необходими за малките и средни предприятия. Международният опит показва, че малките и средни предприятия (МСП) често са най-възприемчиви спрямо програмите, които обвързват заедно бизнес услугите и технологичните услуги. Другите програми в подкрепа на усвояването на технологиите от МСП в България са насочени само към иновациите в най-високите технологии, използващи правата на интелектуалната собственост като пазарна стратегия.

VII. Препоръки за политиката

Създаване на по-ефективни институционални рамки за научноизследователска дейност, усвояване на технологиите и иновации. Понастоящем няколко държавни ведомства разработват и прилагат политики по некоординиран начин. Както е подчертано в доклада “Ускоряване на конвергенцията”, България би могла да обсъди разработването на интегрирана национална стратегия за политиката в областта на НИРД и иновациите под ръководството на един-единствен консултативен съвет, в който правителството, изследователските организации и индустрията биха били представени на високо институционално ниво. Това би довело до създаването на една по-последователна национална иновационна система.

Осигуряване на действаща публична финансова подкрепа за научните изследвания и иновациите. Съществува потребност от значително увеличаване на националните разходи за НИРД с оглед изграждане на капацитет за усвояването на технологиите, какъвто се изисква за наваксване на изоставането на производителността в сравнение с останалата част на ЕС. Инвестициите в научноизследователски дейности в България са на ниско ниво и са в относителен спад през изтеклото десетилетие. Ролята на правителството се състои не само в увеличаване на публичното финансиране на НИРД, но също така и в стимулиране на научноизследователските инвестиции в частния сектор, който все още определя твърде малък дял от общите разходи. Научноизследователските разходи в публичния сектор биха могли да се основат на комплект от приоритети, установени от национална стратегия за изследванията и иновациите, която отразява състоянието на икономическото и технологичното развитие на България. Финансирането би могло да се разпределя под управлението на една-единствена комисия за изследвания, технологии и иновации над нивото на отделните министерства, осигуряваща последователност и координация на финансирането на различните институции и финансови програми.

Установяване на ясни показатели за представяне и съгласуваност на стратегическите планове за финансиране на НИРД в публичния сектор. Институционалното финансиране или т.нар. “финансиране по целесъобразност” на научноизследователските институти и университети трябва да бъде основано на съгласувани стратегически планове в съответствие с националните приоритети за НИРД и да включва ясни показатели за представянето. Би могло да се въведе поемане на многогодишни задължения за финансиране, за да се даде възможност на научноизследователските институти и университетите да прилагат дългосрочна стратегия в своето планиране. Институционалното финансиране не би следвало да се обуславя само от досегашните резултати, а също така и от периодични независими оценки на институциите бенефициенти.

Както се отбелязва в доклада “Ускоряване на конвергенцията”, делът на финансирането, който се отпуска на конкурентна основа, може би трябва да се увеличи така, че да отрази най-добрите международни практики. Това ще доведе до по-ефективна национална иновационна система, способна да превърне по-голяма част от научноизследователските инвестиции в приложни резултати. Национален фонд “Научни изследвания” е добра стъпка в тази посока и той понастоящем е прекалено ограничен, за да окаже значително въздействие върху ефективността на изследванията. В настоящия момент, като се вземе предвид неговият ограничен бюджет и отсъствието на мащабни икономии за изследванията в България, Национален фонд “Научни изследвания” би могъл да обсъди съсредоточаването на ресурсите си върху избран брой тематични области, отговарящи на българските национални приоритети

(в съответствие с препоръките на доклада “Ускоряване на конвергенцията”). Заедно с това трябва да се отчете потребността от увеличаване на безвъзмездното финансиране, за да се отрази неравномерният характер и неделимостта на научните изследвания.

Насърчаване на НИРД и иновации в частния сектор. Правителството може да стимулира инвестициите в НИРД и иновациите в частния сектор чрез механизъм за публична финансова подкрепа, например съчетаване на субсидиите със заемни средства. Националният иновационен фонд (НИФ) предоставя нарастващ и много необходим източник на финансиране на иновациите в производствения сектор. Освен това, прогнозираният растеж на бюджета на НИФ през следващите няколко години ще има положително значение за иновациите в частния сектор в България. За България ще бъде от критично значение да осигури капацитета на НИФ за увеличаване на отпусканото от него безвъзмездно финансиране. В тази област вече се наблюдава забавяне на обработката на заявките и на отпускането на средствата. Всички слабости в НИФ трябва да бъдат неотложно идентифицирани и коригирани. Това може да се постигне чрез провеждането на периодични независими оценки на НИФ, следвайки модела, използван за Национален фонд “Научни изследвания”. Някои възможни подобрения на работата на НИФ включват:

- Увеличаване на дела на съответното допълнително финансиране, предоставено на фирмите, тъй като изискванията на НИФ спрямо съвместното финансиране може да бъдат крайно трудни за изпълнение от фирмите, особено от малките и средни предприятия;
- Осигуряване на пълна прозрачност на конкурсите чрез използването на международни комисии за оценяване на предложенията в НИФ, както се прави в Национален фонд “Научни изследвания”, и чрез навременното обявяване на конкурсите;
- Намаляване на административните разходи за бенефициентите при финансиране от НИФ чрез опростяване на процеса на подаването на заявките и увеличаване на размера на отделните грантове.

Понастоящем дейностите на Национален фонд “Научни изследвания” и НИФ не се допълват взаимно колкото е възможно, тъй като и двете организации предлагат безвъзмездно финансиране за съвместни индустриално-изследователски проекти. Макар че са направени усилия за избягване на дублирането на дейностите, то би могло да се ограничи още повече, като всяка от организациите се съсредоточи върху ясно разграничени етапи от научно изследователската работа и комерсиализацията на технологиите. Като средства за връзка между индустрията и изследванията, НИФ и Национален фонд “Научни изследвания” биха могли също така да развият капацитета си за подкрепа на организациите, желаещи да кандидатстват за финансиране по Седма рамкова програма на ЕС.

В настоящия момент България трябва да се съсредоточи върху предоставяне на безвъзмездно финансиране вместо върху насърчаването чрез облекчения по линия на корпоративния подоходен данък, тъй като последните биха наложили изграждането на значително по-голям капацитет за координация между различните правителствени агенции.

Преодоляване на изоставането на производителността чрез усвояване на технологиите. Може да се очаква, че развитието на НИФ ще доведе до увеличаването на толкова необходимото финансиране на иновациите в частния сектор в България. Освен това, България би могла да въведе схеми за облекчаване на усвояването на технологиите във фирмите. Повечето български фирми работят далеч от предния фронт на технологиите и биха извлекли голяма полза от внедряването на съществуващи технологии. Освен това, тъй като иновациите най-често представляват резултат от подобряване или комбиниране на съществуващи технологии, ефектът от всяка мярка за поощряване на иновациите може да се повиши чрез мерки в подкрепа на усвояването на технологиите. Схемите за усвояване на технологиите биха могли да бъдат особено полезни за малките и средни предприятия и за фирми в традиционните производствени сектори, които изостават технологично. Тези схеми биха могли да включват:

- Създаването на мрежа от центрове за усвояване на технологиите, фокусирано върху трансфер на повишаващи производителността „твърди” и „меки” технологии към фирмите

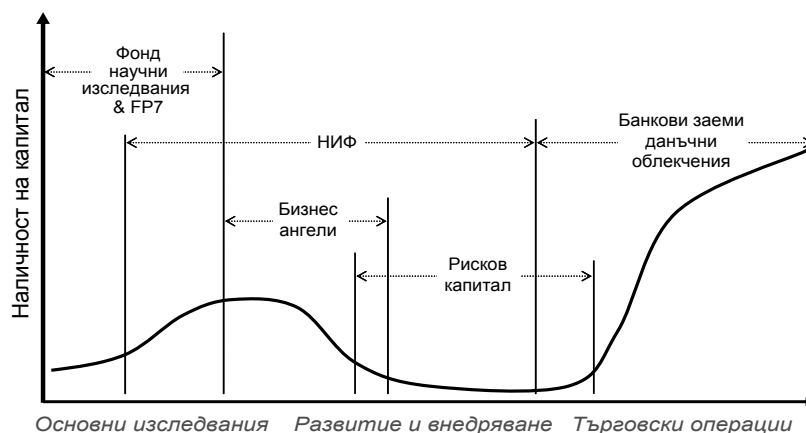
в България; тази мрежа не би трябвало да се изгражда на празно място, а да използва техническите ресурси на съществуващите университети и научноизследователски институти в България;

- Като част от мрежата за усвояване на технологиите, техническа помощ за модернизиране на “меките” технологични и обучителни програми, фокусиращи се върху качеството и организационните процеси, които определят усвояването на технологиите, започвайки с простиметодологиизаповишаваненапроизводителносттаистигайкидопо-усъвършенствани, но опростени промишлени системи, и до системи за управление на качеството;
- Разработване на програми за подпомагане на потенциалните български доставчици да се позиционират в глобални търговски вериги, в които те могат да се възползват от знанията и трансфера на технология от купувачите;
- Комбинация за съчетаване на безвъзмездно със заемно финансиране за придобиването на технологично-интензивни производствени съоръжения в малките и средни предприятия;
- Предоставяне на консултантски услуги или обучение за подпомагане на българските фирми да разбират и водят преговори за сключването на технологични лицензни споразумения, макар че това вероятно ще бъде от ограничена полза за по-малките фирми.

Макар че ПЧИ могат също да действат като важен канал за проникването на технологиите, България не трябва да се съсредоточава изключително върху намаляване на корпоративното данъчно облагане или предоставяне на специални данъчни отстъпки за привличането на инвестиции от този тип. Взети сами по себе си, малко вероятно е тези инструменти да привлекат ПЧИ с високи технологични характеристики. Дори при ПЧИ с висока интелектуална интензивност разпространяването на технологиите ще бъде минимално, ако най-напред не се повиши капацитетът за усвояване на технологиите в местните фирми и от местната работна сила. Предоставянето на подкрепа за усвояване на технологиите от българските фирми би направило България по-привлекателна за интелектуално интензивните ПЧИ и би насърчило вторичното разпространяване на технологиите.

Увеличаване на финансирането на иновационното предприемачество. Макар че големите и утвърдени български фирми имат сравнително добър достъп до банково финансиране за иновации и усвояване на технологиите, финансирането на изследвания, които още не са навлезли в сферата на конкурентното предлагане, е ограничено и на ранния етап на комерсиализацията на технологиите има значително изоставане (вж. фигура 30).

Фигура 30: Източниците за финансиране на НИРД са ограничени и в България съществува сериозен недостиг на финансови средства за началния етап на иновативните начинания

Развитие на компанията

Бележка: Концептуалното представяне не се базира на реални данни.

Правителството би могло да облекчи създаването на фондове за начален и рисков капитал, за да съкрати разрыва между изследванията и комерсиализацията на технологиите. В България има малобройни източници на достъпно финансиране за наваксване на изоставането между развойно-проучвателните дейности на една фирма и тяхното практическо приложение в широк

мащаб. Макар че Националният фонд “Научни изследвания”, Седмата рамкова програма на ЕС и НИФ предоставят финансиране на фирмите, то може да се използва само за финансиране на специфични научноизследователски проекти, а не на дейностите на фирмите в началната фаза на тяхното развитие. Начален капитал би могъл да се набере чрез създаването на малък публичен фонд за инвестиции във фирми, намиращи се в ранен етап на развитие. В същото време правителството може да насърчи създаването на мрежа от бизнес ангели. На по-късен етап, след осъществяването на тези програми и в зависимост от наличието на достатъчно чакащи проекти, правителството би могло да облекчи създаването на частно управляван фонд за рисков капитал с възможност за осъществяване на концентрирани инвестиции или други инструменти, каквито бяха успешно използвани в страни като Израел и Финландия. Разпоредбата в наскоро приетия Закон за Българската банка за развитие, предвиждаща създаването на голям фонд за рисков капитал с цел подпомагане на развитието на МСП, е стъпка в тази посока, която обаче все още не е подложена на оценка. Преди предприемането на опити за създаването на всякаква подобна програма за такъв фонд за рисков капитал е нужно полагането на значителни грижи за осигуряване на наличието на съответните експертни управленски познания.

Подобряване на количеството и качеството на човешките ресурси за иновации.

Правителството би могло да разгледа въвеждането на мерки за повишаване на числеността и качеството на работната сила в сферата на НИРД. Тези мерки биха могли да бъдат насочени както към страната на търсенето, така и към страната на предлагането на пазара на труда. От страна на предлагането, инвестирането в научно-техническото образование за повишаване на квалификацията на техническата работна сила в България трябва да стане приоритет на правителството. България би могла също така да черпи от своята голяма научна и техническа общност в чужбина, насърчавайки връщането на специалистите. Програми за интелектуален обмен биха могли да окажат подкрепа за участието на българската диаспора в чужбина в научноизследователските институти, университети и в научноизследователските проекти в частния сектор. В това отношение скорошната инициатива на Националния фонд “Научни изследвания” с програма, насочена към привличане на българските изследователи обратно в страната, изглежда стъпка в правилната посока. От страна на търсенето, програмите за субсидиране на стажове за дипломирани научни и технически специалисти в научноизследователски проекти в индустрията могат да подобрят схващанията на фирмите за стойността на научноизследователската и развойна дейност и да създадат иновационна култура в частния сектор.

Създаване на благоприятна среда за разработването и проникването на технологията.

България би могла да продължи укрепването на режима за защита на правата на интелектуалната собственост чрез изграждане на капацитет и по-добра координация на правоприлагащите агенции. Ако България запази статуквото, тя ще поеме риска да обезсърчи националните иновации и трансфера на технологии от чуждестранните инвестиционни фирми.

Укрепване на връзката между научноизследователските институти, университетите и индустрията. Макар че от страна на търсенето, разширяването на финансовата подкрепа за сътрудничеството между индустрията и изследователските институти може да помогне за засилването на връзките в националната иновационна система, малко вероятно е тези мерки да бъдат ефективни, освен ако не са придружени от мерки, насочени към страната на търсенето на научни изследвания: а) реформа в научноизследователските институти и университети да насочването им към нуждите на пазара; и б) създаване на свързващи институции.

а) Реформа на предлагането на научноизследователска и развойна дейност

Научноизследователски институти

Правителството би могло да въведе повече стимули за научноизследователските институти да засилят своето сътрудничество с индустрията, особено в областите, в които вътрешните фирми изостават след своите европейски партньори. Това ще бъде дълъг и труден процес, тъй като липсват истински индустриални научноизследователски институти, способни да решават ефективно проблемите на непосредствените технологични потребности на предприятията в България. Вместо да се опитва да реформира цялата Българска академия на науките (БАН), която представлява еkleктична смес от фундаментални и приложни естествени и социални науки, разпростиращи се от философия до физика, правителството

би могло да реформира избрани институти на БАН, които имат най-голям потенциал да се ориентират към индустрията. Мерките, които могат да допринесат за преустройството на тези институти, включват въвеждането на маркетингови отдели, схеми за насърчаване на изследователите да сключват договори с индустрията, изискване към всички проекти за самостоятелно предприети изследвания да бъдат формално подкрепени от индустрията, обучение за изследователи по управление на проекти, въвеждане на схеми за мобилност на изследователите, които ще подобрят запознаването им с индустриалните проблеми, и въвеждането на представители на индустрията в управителните съвети на отделните институти. Тези мерки, заедно с изместване на ударението от институционално към конкурентно финансиране, могат да подпомогнат преориентацията на избрани институти, действащи под егидата на БАН, към потребностите на българските фирми.

Университети

За да могат университетите да изиграят важна роля в подкрепата на иновациите в частния сектор чрез научни изследвания, правителството може би трябва първо да укрепи значително техния изследователски капацитет. Образованието и изследванията в България са лошо интегрирани и университетите обикновено се съсредоточават почти изключително върху задачите си в обучението на студентите. Както беше споменато по-рано в настоящата глава, университетите и научноизследователските институти играят допълващи се роли в националната иновационна система, а слабата база на университетските изследвания не може непременно да се компенсира изключително чрез укрепване на научноизследователските институти. Изследванията в българските университети биха могли да бъдат поощрени чрез повишаване на дела на запазеното за университетите конкурентно финансиране, докато университетите развият своя изследователски капацитет. Накрая, университетите трябва да имат за цел да привличат повече студенти за докторски степени по научни и технически специалности, които представляват активи с незаменима ценност за някои видове проекти за индустриални изследвания.

б) Създаване на междинни свързващи институции

Съществуват планове за създаването на редица институции, които биха изградили мост над пропастта между изследвания и индустрия, но България би следвало да осигури последователността на действията в съответствие с нивото на развитието на националната иновационна система. Трябва да се осигури наличието на другите елементи от нейната национална иновационна система, като например, подходящи механизми за финансиране, добра защита на правата на интелектуалната собственост и пазарно насочени научноизследователски институти, преди да се впусне в амбициозна и скъпа програма за развитие на инфраструктурата за комерсиализация на технологиите. Технологичните паркове и инкубатори са свързани с високи рискове и в много страни са давали противоречиви резултати. Би могло да бъде създаден един-единствен пилотен технологичен парк, за да се разработи модел, съответстващ на българския контекст, и да се натрупат вътрешни експертни знания в тази област преди създаването на каквито и да е други технологични паркове. По аналогичен начин България може да реши да не разширява своята програма за инкубатори докато съществуващите не бъдат надлежно оценени и донастроени спрямо потребностите на фирмите. Новите програми за инкубатори могат да се фокусират върху предоставянето на услуги вместо на материална база и съоръжения, за да намалят пазарния риск. Тъй като приобщаването на инкубаторите и технологичните паркове към университетите предлага повече благоприятни възможности за обвързване на изследванията с индустрията, би могло да се промени законодателството, което да позволи приемането на инкубатори или технологични паркове в университетските сгради.

Глава 4: Стандарти и качество

I. Въведение

При подходящи условия подобряването на стандартите може да ускори технологичния прогрес, да повиши производителността и да разшири търговията. Глобалните купувачи търсят продукти и услуги, които отговарят на стриктни стандарти, и които осигуряват безупречната им интеграция с другите компоненти от веригата на снабдяването, удовлетворяват изискванията на крайния клиент, и отговарят на многочислените технически норми във внасящите страни. Въпреки това, фирмите могат да използват напълно предимствата на стандартизацията, само когато е създадена благоприятна национална инфраструктура за осигуряване на качеството. Терминът „национална инфраструктура по качеството“ означава инфраструктурата (публична и частна), която установява и осъществява стандартизацията, метрологията (научна, индустриална и законова), проверките, тестването, сертифицирането (на продуктите и системите) и акредитационните услуги, необходими за осигуряване на приемливи доказателства, че изделията и услугите отговарят на определени изисквания, независимо от това дали се изискват от държавни органи или от пазара (вж. каре 8).

Глави 2 и 3 показват, че българските производствени фирми се конкурират с цените, вместо с качеството си. Докато ниското ниво на разходите за труд позволява на българските производствени фирми да увеличат значително своя износ след началото на преходния период, българските фирми продължават да се конкурират в дейностите с ниска добавена стойност, които предлагат малко възможности за модернизирание. Специализирайки се в ценово базираните пазарни сегменти, българските фирми рискуват да блокират страната в капана на ниските заплати, принудени да се конкурират изключително по цени с новите пазарни играчи от други страни с ниски заплати. За разлика от това, конкуренцията въз основа на качеството би осигурила по-устойчив растеж в България и би дала възможност в дългосрочен план да се премине към дейности с по-висока добавена стойност. Опитът показва, че фирмите, които могат да се интегрират в базирани на качеството вериги, са по-малко уязвими от непредсказуемото пазарно търсене и глобално мобилния капитал. Производителите на по-висококачествени стоки извличат облаги от тесните връзки с глобалните купувачи, които играят активна роля в снабдяването им с технически и организационни познания, за да се съобразят с техните стандарти. След като инвестират в своите доставчици, поради високите разходи за преминаване към други доставчици, е по-малко вероятно купувачите да променят партньорите си, за да получат по-ниски цени в краткосрочен план (Kaplinsky и Readman, 2001 г.; Schmitz и Knorringer, 2000 г.).

Докато достъпът до базирани на качеството пазарни сегменти в ЕС би могъл да предложи на българските фирми устойчив път за индустриално модернизирание, тези сегменти са също така най-трудни за навлизане, тъй като те зависят от придържането към стриктни стандарти за продуктите, процесите и системите. Българските фирми са изправени пред особено предизвикателство, тъй като националната инфраструктура по качеството в страната остава недоразвита и не е напълно хармонизирана с инфраструктурата на нейните търговски партньори. В резултат от това българските фирми остават хванати в капана на дейностите с ниски добавени стойности и продължават да се сблъскват с технически препятствия, когато се опитват да проникнат в глобалните пазари.

II. Стандарти, производителност и растеж

Подобряването на стандартите може да увеличи производителността и иновациите на ниво фирма по няколко начина. Стандартите водят до икономии от мащаба и позволяват на доставчиците да постигнат ниски разходи на единица продукция, произвеждайки големи хомогенни партии от изделия. Стандартите насърчават иновациите и облекчават разпространението им, предоставяйки информация за новите технологии и методи. Когато в стандартите е кодифицирана информация за иновациите, тя се разпространява в цялата икономика и дава на фирмите краткосрочно конкурентно предимство на международния пазар. Стандартите също така решават проблеми в координацията. Те облекчават развитието на рентабилни мрежи, позволявайки на участниците да извличат полза от взаимодействието си. Накрая, стандартите позволяват създаването на висококачествени пазари. Те предават на потребителите надеждна и лишена от противоречия информация за характеристиките и качеството на продуктите и процесите. Позволявайки на потребителите да разграничат продуктите с различно качество, те намаляват информационните асиметрии. Действайки като пазарен сигнал за качество, стандартите подобряват конкурентното предимство на фирмите, които ги приемат.

Проучванията на ниво фирма показват положителна връзка между качеството, както е въплътено в стандартите, и производителността.⁴³ Проучванията показват също така, че стандартизацията може да доведе до понижаване на транзакционните разходи в икономиката като цяло и може да осигури икономически облаги за отделните фирми (Deutsches Institut für Normung e.V, 2000). На макроикономическо ниво няколко проучвания са установили значима положителна връзка в дългосрочен план между стандартите и икономическия растеж. Хронологични серии от данни за Обединеното кралство показват, че стандартите са допринесли за около 13% от растежа на производителността на труда в Обединеното кралство от 1948 до 2002 г. (Министерство на търговията и индустрията, 2008). Едно подобно проучване за Германия установи, че стандартите са допринесли с около 0.9 процентни пункта (при среден темп на растежа от 3.3 процентни пункта) между 1960 и 1996 г. (Jungmittag и други, 1999).

Стандартите и благоприятната инфраструктура по качеството също така играят важна роля за търговията. Стандартите могат или да стимулират, или да възпрепятстват развитието на търговията в зависимост от характера си. От положителна гледна точка, стандартите могат да облекчават търговията, тъй като те “определят какво може и какво не може да се разменя, и определят процедурите, които трябва да се спазват, за да може обменът да се състои” (Brenton, 2004 г.). В резултат от това, спазването на изискванията на стандартите на чуждестранните пазари е критичен фактор в определянето на пазарния достъп. Спазването на общи стандарти обикновено се разглежда като фактор, съдействащ за развитието на търговията (Blind и Jungmittag, 2005 г.; Moenius, 2004 г.; Swann и др., 1996).

Стандартите обаче няма да допринесат за развитието на частния сектор и търговията, ако те не са лесно достъпни и не се възприемат в цялата икономика, ако търговските партньори използват прекалено много различни стандарти, или ако стандартите не са адаптирани добре спрямо националните потребности. Стандартите няма да покажат много от предимствата си, ако не са добре документирани, ако се намират трудно, ако се разбират неправилно, или ако само няколко компании са способни да използват техните предимства или да управляват тяхното съдържание.⁴⁴ Освен това, ако всяка страна използва свои собствени особени или национални специфични стандарти, глобални икономии от мащаба няма да бъдат реализирани, а фирмите могат да се окажат принудени да се съсредоточат изключително върху своя вътрешен пазар. Ако продуктите трябва да се адаптират към всеки отделен пазар, за да съответстват на различни национални стандарти, разходите по адаптацията могат да се окажат пречка за търговията.

III. Българската национална инфраструктура по качеството

Процесът на оценка на съответствието включва дейностите, използвани за оценяване на това дали продуктът, процесът или услугата отговарят на определени технически изисквания. Те включват изискванията, описани в доброволните и задължителните стандарти. Действителната процедура за оценка на съответствието е различна в съответствие с продукта или процеса, и може да включва всякаква комбинация от изпитания, инспекции, калибриране и сертифициране. Дейностите по оценяване на съответствието се подкрепят от многомерна инфраструктура за сертифициране, инспекция, изпитания, калибриране, метрология и акредитация, както и от организации за стандартизация (каре 8).

Каре 8: Компоненти на националната инфраструктура по качеството

Тестови лаборатории и инспектиращи органи. Тестовите и инспекциите помагат да се покаже дали един продукт или процес удовлетворяват дадени технически изисквания. Тестовите и инспектирането включват определяне на характеристиките или техническите показатели на продукта или процеса в съответствие с определена процедура. Независимите тестови лаборатории и инспектиращи органи могат да сключат договор с фирма, която желае да получи сертификат за тестване или протокол за проверка като доказателство, че продуктът или процесът съответстват на изискваните характеристики. В някои случаи тестовите и инспектирането са необходими на фирмите, за да осъществят система за контрол на качеството, като например, ISO 9001.

Сертифициращи органи. Независимото удостоверяване на качеството от външен орган включва гаранция от независима структура (сертифициращ орган), че продуктът, услугите, системата, процесът или материалите съответстват на един или повече стандарти или спецификации. Производителите и доставчиците на услуги могат да осигурят сертифициране за своите продукти или системи за управление в съответствие със специални стандарти, за да се отличават от по-малко надеждни доставчици. Сертифицирането от независими организации се изисква от някои правителствени разпоредби и се включва все повече в търговските договори. Сертифициращите органи обикновено са комерсиални организации с цел печалба или организации с идеална цел, но в неразвитите пазари те често са обществени организации.

Лаборатории за калибриране. Калибрирането включва определяне на съотношението между входящия сигнал в един инструмент и величината или характера на показания от него резултат. То служи за установяване на верността и точността на измервателния уред. Лабораториите за калибриране могат да бъдат вътрешни, обслужващи само потребностите на дадената фирма, или организации с търговска цел. В последния случай те обслужват индустриални производители, тестови лаборатории, инспектиращи органи, изследователски лаборатории, университети и други крайни потребители. Много органи за оценка на съответствието изискват оборудването и референтните системи за измерване да бъдат калибрирани или „проследими“ от общоприети метрологични лаборатории, преди да издадат продукти или системен сертификат.

Национален орган за стандартизация. Стандартите дават основа за оценките на всички органи за оценяване на съответствието и определят изискванията, съгласно които се извършва оценката на съответствието. Националните органи за стандартизация са организации, които събират заедно публичните и частните участници, заинтересовани в разработването на официални национални стандарти. Органите за стандартизация обикновено приемат стандартите с консенсус и ги публикуват, за да ги предоставят на индустрията, институциите от обществения сектор и потребителите. В преобладаващата част от страните-членки на ОИСР и страните-членки на ЕС, националният орган за стандартизация се занимава с доброволно прилагани стандарти.

Национален орган за акредитация. Акредитацията е процедурата, чрез която оторизираният орган (органите за акредитация) издават формално уверение, че дадена организация или лица са компетентни да изпълняват специфични задачи. Органите за оценка на съответствието, като например, удостоверяващите органи, инспектиращите органи, тестовите лаборатории и лабораториите за калибриране, могат да поискат акредитация на доброволни начала като доказателство за компетентията си в дадена област. Органите за акредитация оценяват персонала и системата за управление на кандидатите за акредитация и могат да изискват практически изпитания на лабораториите, когато е необходимо. Повечето страни имат една-единствена национална организация за акредитация, която е отговорна за всички области на акредитацията.

Национален институт по метрология. Ролята на национален институт по метрология в България се изпълнява от Българския институт по метрология (БИМ) и тази роля се състои в създаване и развитие на системата от национални еталони на Република България, за да гарантира стабилна основа за постигане на точност и проследимост на измерванията в страната и да създава предпоставки за развитие на законовата метрология, акредитацията и сертификацията и за повишаване на конкурентноспособността на икономиката. Националните институти по метрология работят на първичния пазар за калибриране: те разпространяват стандарти за измерванията, предоставяйки услуги за калибриране на независими лаборатории за калибриране и на други организации, които носят отговорност за норми и стандарти. Когато техните индустриални измервания са проследими до БИМ по непрекъснатата верига от калибрания, фирмите могат да гарантират прецизността и точността на техните еталонни инструменти за калибриране, на уредите за управление на технологичния процес и на инструментите за контрол на качеството. Страните често имат един-единствен национален институт по метрология, но когато в страната има различни институти по метрология, всеки от тях отговаря за ясно определени области на измерванията.

България разполага с всички необходими институции за пълна национална система за управление на качеството. През последните пет години националната система за управление на качеството претърпя значително реструктуриране, а институциите, участващи в стандартизацията, акредитацията, наблюдението на пазара, сертифицирането, научната и законовата метрология бяха разделени на независими органи:

Съществуват няколко органа за сертифициране, инспекции и лаборатории за изпитания и калибриране, както в частния, така и в общественния сектор. Правителството участва на пазара за доброволно сертифициране и изпитания чрез Изпълнителна агенция „Сертификация и изпитване“. Тази агенция беше създадена под егидата на Министерството на икономиката и енергетиката през 2002 г. като преходна мярка до разработването на развита мрежа от частни органи и лаборатории за оценяване на съответствието.

Българският институт за стандартизация (БИС) е националният орган по стандартизация в Република България. БИС е националният орган за стандартизация, отговорен за разработването на всички национални доброволни стандарти. Той беше създаден като държавен орган през 2002 г. и стана неправителствена организация през 2006 г. в съответствие с новия Закон за националната стандартизация от 2006 г. Министерствата отговарят за разработването на задължителните стандарти.

Изпълнителна агенция „Българската служба за акредитация“ (ИАБСА) е националният орган за акредитация. ИАБСА беше създадена през 1999 г. по силата на постановление на Министерския съвет като национален акредитационен орган. Тя е изпълнителна агенция към Министерството на икономиката и енергетиката. ИАБСА е отговорна за акредитацията на органите за сертифициране, инспектиращите органи и лабораториите в съответствие с националните и международни стандарти. Агенцията функционира в съответствие със Закона за акредитацията от 2005 г., с измененията и допълненията му от 2006 г.

Българският институт по метрология (БИМ) е националният институт по метрология, отговорен за научната метрология, също както и за някои области от законовата метрология. БИМ е държавен орган към Министерски съвет, който беше отделен от Държавната агенция за метрология и технически надзор (ДАМТН) през 2006 г. БИМ изпълнява типичните функции на национален научен институт по метрология, който поддържа националните измервателни стандарти, предлага услуги за еталониране, и осъществява научноизследователска и развойна дейност в областта на метрологията. БИМ също така изпълнява различни функции в сферата на законовата метрология, като например, типовото одобрение, регистрацията и първоначалната проверка на измервателни уреди. Той представлява България на международното ниво както за научна, така и за законова метрология. Отговорностите на БИМ са предвидени в *Закона за измерванията*, приет през 2002 г. и променен и допълнен през 2005 г.

Държавната агенция за метрология и технически надзор (ДАМТН) е отговорна за налагането на изискванията на законовата метрология, принудителното изпълнение на повечето директиви за „Новия подход“ и инспектирането на високорисковото оборудване. Метрологичните отговорности на Държавната агенция за метрология и технически надзор са посочени в *Закона за измерванията*. *Законът за техническите изисквания към продуктите*,

променен за последен път през м. май 2005 г., възлага на ДАМТН задачата да осъществява пазарния надзор на продуктите в съответствие с директивите за „Новия подход“ и определянето на нотифицираните органи⁴⁵ за преобладаващата част от директивите за „Новия подход“, като останалите директиви са под отговорността на други съответни държавни органи (вж. каре 9). Държавната агенция за метрология и технически надзор е пряко подчинена на Министерския съвет и е функционално свързана с министъра на икономиката и енергетиката.

Дирекцията за интеграция в ЕС в Министерството на икономиката и енергетиката отговаря за координацията на националната инфраструктура по качеството в рамките на свободното движение на стоките. Тя координира хармонизирането на българското законодателство с директивите на ЕС, съставя бюджета на различните институции в инфраструктурата по качеството и участва в консултативните съвети на Държавната агенция за метрология и технически надзор, ИА БСА и БИМ. Дирекцията участва също така в съставянето на стандарти в техническите комитети на БДС.

Каре 9: Оценка на съответствието и достъп до пазара на ЕС

Качествената инфраструктура играе важна роля за интеграцията в ЕС. За да участва в свободния пазар на ЕС и за да изпълнява вече установените общи правни норми на Европейския съюз (Acquis Communautaire), дадената страна се нуждае от инфраструктура за оценка на съответствието, адаптирана в съответствие с хармонизираното законодателство на ЕС.

Двете стратегии, използвани за техническо хармонизиране в ЕС, са „Стария подход“ и „Новия подход“. Страните-членки са задължени да транспонират директивите, свързани със „Стария“ и „Новия подход“ в своето законодателство. Директивите по „Стария подход“ съдържат подробни технически спецификации за отделните продукти. По „Новия подход“ законодателното хармонизиране се ограничава до съществените изисквания, които са посочени с общи формулировки, и засягат най-вече областите на безопасността, здравеопазването, защитата на потребителя и опазването на околната среда. Разработването на техническите спецификации, необходимо за осъществяването на директивите по „Новия подход“, се изисква от различните европейски органи по стандартизацията (CEN, CENELEC и ETSI). Тези „хармонизирани стандарти“ запазват статуса си като доброволни европейски стандарти, но националните органи са задължени да признават продуктите, произведени според тези стандарти, като съответстващи на съществените юридически изисквания на директивите. След 1985 г. като метод за хармонизирането на повечето индустриални продукти е бил използван „Новия подход“.

Глобалният подход към сертифицирането и изпитанията определя политиката на Европейската общност относно оценката на съответствието. Маркировката „CE“ на даден продукт символизира съответствие с всичките задължения, изисквани от приложимите директиви по „Новия подход“. В България преобладаващата част от продуктите, които са обхванати от директиви по „Новия подход“, могат да бъдат маркирани „CE“ въз основа на собствена декларация на производителя. За някои продукти обаче оценката на съответствието трябва да се проведе от трета страна и нанасянето на маркировка „CE“ трябва да се прави от „Уведомявани органи“. Тези органи трябва да се номинират от страните-членки и да се приемат от Комисията на ЕС.

IV. Оценка на съответствието

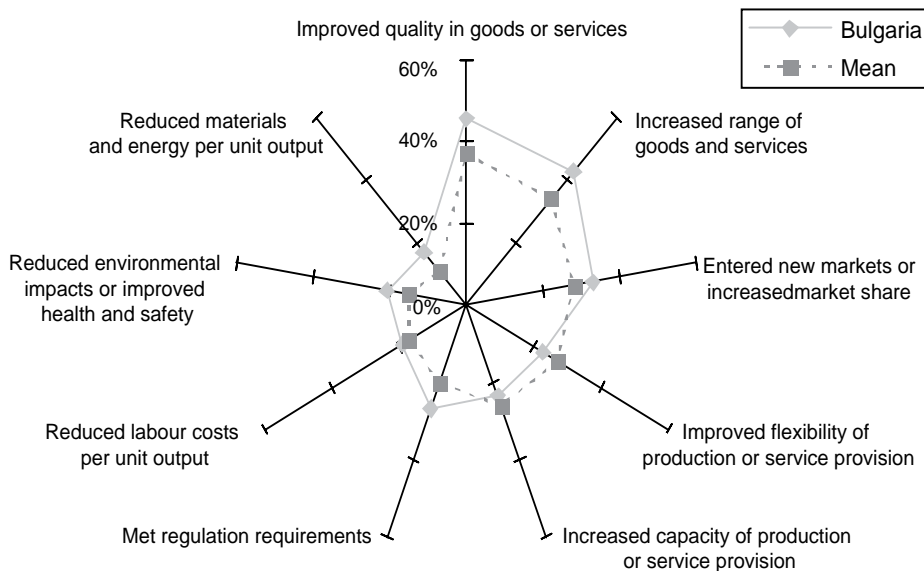
Приемане на качествените стандарти в българските фирми

Приемането на качествените стандарти облекчава не само внедряването на технологиите и повишава ефективността на иновациите, но и - благодарение на повишаването на качеството, може да бъде важна движеща сила за въвеждането на иновации. Според Изследването на Общността в областта на иновациите, подобреното качество на продуктите и услугите е най-важният фактор за въвеждането на иновации в българските фирми, и то в по-голяма степен, отколкото в другите страни (фигура 31). Това предполага връзка на взаимно подсилване между въвеждането на иновации и по-високо качество в България.

Сертифицирането по ISO 9001 може да спомогне за разпространяването на по-високо качество в производствения сектор и за намаляване на транзакционните разходи в международната търговия, като намалява информационните асиметрии между вътрешните производители и чуждестранните купувачи. Сертифицирането по ISO в България расте бързо. През декември 2006 г. в България имаше издадени 3097 сертификата по ISO 9001. Това представлява 40 - процентно увеличение в сравнение с 2005 г. През 2000 г. България имаше 0.06% от всички сертификати ISO 9000 в света. Този дял се увеличи до 0.34% през 2006 г.

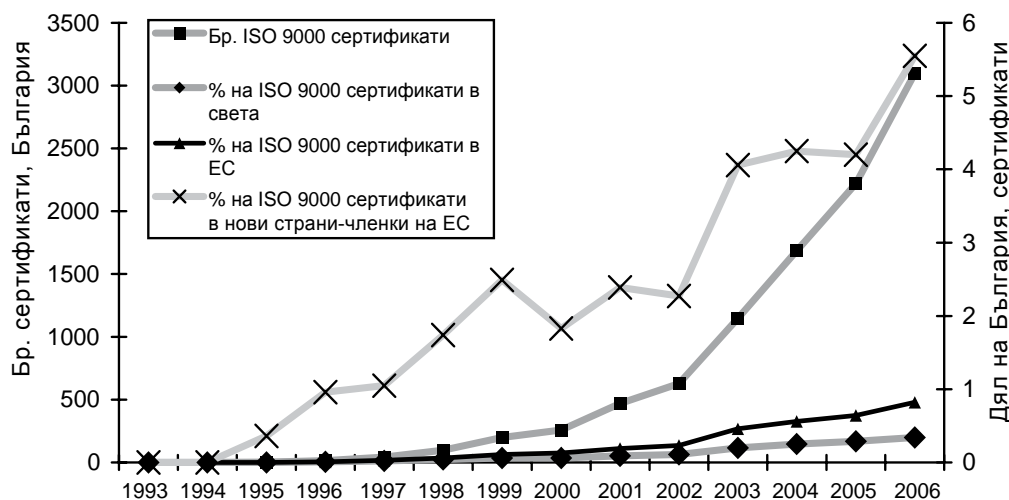
(фигура 32). Освен че България настига страните с висок доход, тя прави това по-бързо от много други новоприсъединили се към ЕС страни.⁴⁶ Ако сертифицирането по ISO продължи да се ускорява с такова темпо, България ще завоюва добри позиции за конкуриране по качество в сравнение с другите съседни държави с ниски разходи за труд.

Фигура 31: Висока ефективност на иновациите през 2002-2004 г. в предприятията с иновативни дейности

Източник: ЕВРОСТАТ - Изследване на Общността в областта на иновациите. Средната стойност включва страните от ЕС-27 + Норвегия + Исландия.

Фигура 32: Показателите на сертифициране в България се увеличават бързо

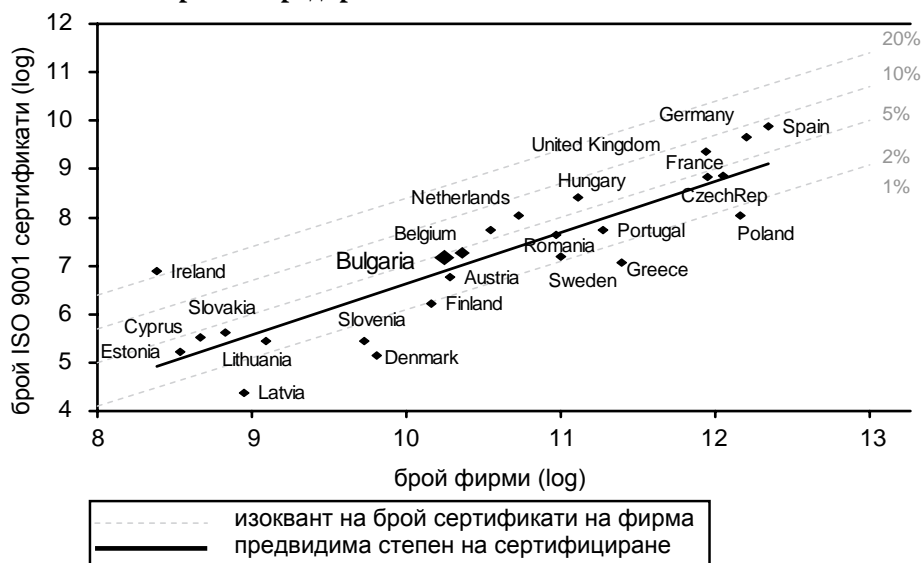

Източник: Международна организация по стандартизация (2001) Проучване с анкетиране на Международната организация по стандартизация за сертификатите ISO 9000 и ISO 14000 – десети цикъл; ISO 2003 - Проучване с анкетиране на Международната организация по стандартизация за сертификатите ISO 9001:2000 и ISO 14001; Международна организация по стандартизация (2006) проучване с анкетиране за сертифицирането по ISO през 2005 г.

Бележка: Всички данни са за България. Данните преди 2004 г. са за сертификати ISO 9000, данните от 2004 г. нататък са за сертификати ISO 9001.

Освен това, България е приела повече стандарти по ISO 9001 в производствения сектор, откогато би могло да се прогнозира въз основа на средните стойности в ЕС и на броя на фирмите в България. Малко над 4% от фирмите в промишлеността в България са получили сертифициране по ISO 9001, класирайки страната в горната половина на страните-членки на ЕС. България също така се представя над очакваното за нея ниво на приемане на стандарта ISO 9001 въз основа на средните стойности в ЕС (вж. фигура 33). Сертифицирането в промишлеността се активизира най-вече от износа към ЕС, където сертификатите ISO 9001 често се изискват от купувача или са нормативно изискване.

Фигура 33: България има повече сертификати от другите страни-членки на ЕС при отчитане на броя на предприятията

Източник: Международна организация по стандартизация (2006). Проучване с анкетиране за сертификатите ISO от 2004 г.; ЕВРОСТАТ (2007 г.).

Бележка: Данните не включват Италия, Люксембург и Малта; за Белгия и Португалия са използвани данни за предприятията от 2002 г.

Макар че показателите на сертифицирането в България като цяло са доста високи, малките фирми изостават далеч зад средните и големите фирми. Сертифицирането за спазване на международните стандарти включва дълга и скъпа подготовка, която често изисква обучение, консултантски услуги, а понякога и допълнителни изпитания и еталониране на оборудването. Преодоляването на тези препятствия може да се окаже особено трудно за малките фирми поради ограниченията от мащаба, които правят невъзможно назначаването на специален щатен сътрудник за процеса на сертифициране, и поради ограничения достъп до финансиране. Малките фирми също така често страдат от липса на съответна информация, за да могат да осъществят анализ на разходите и ползите от сертифицирането.

В България има много по-малка вероятност за малките фирми да са сертифицирани по ISO, отколкото средните или големите фирми. Само 16% от малките фирми в „Наблюдение на предприятията“ са отговорили, че имат сертифициране по ISO в сравнение с 38% от средните фирми (вж. таблица 17). Това остава вярно дори когато под внимание се вземат само износителите, въпреки че сертифицирането често е необходимо за навлизане в основните на качеството пазарни сегменти.

Таблица 17: Процентът на сертифициране е много по-нисък за малките фирми в България

Дял на българските фирми със сертификати от Международната организация по стандартизация (ISO):	Малки	Средни	Големи
- Всички фирми	16%	38%	52%
- Значими износители*	26%	52%	77%

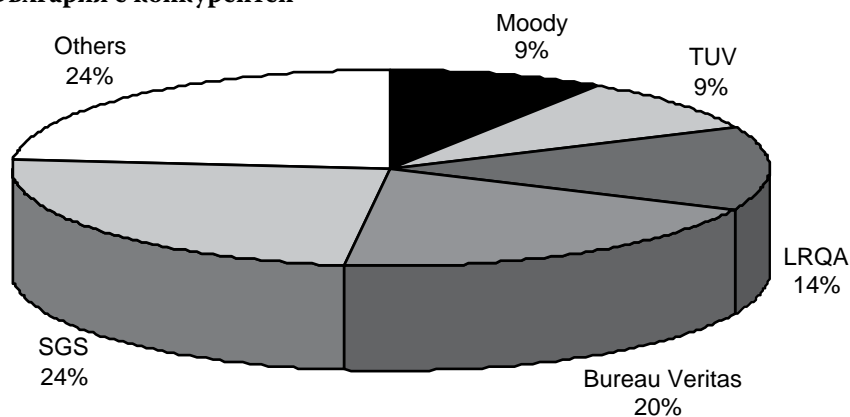
Източник: „Наблюдение на предприятията“ на Световната банка (2007 г.).

* Фирми с над 50% от постъпленията им, идващи от директен износ.

Доброволни стандарти

Пазарът за доброволно оценяване и сертифициране на съответствието е динамичен и конкурентен, като държавната организация държи малък дял от пазара. Предлагането на услуги за оценяване на съответствието расте и сега в България съществуват повече от 20 действащи органа за сертифициране на системите за управление на качеството и повече от 130 тестови лаборатории (вж. фигура 34). Повечето от водещите органи за сертифициране са филиали на многонационални европейски фирми, като например, BVQI, SGS, LRQA, TUV и Moody.

Фигура 34: Пазарът за сертифициране на системите за управление на качеството в България е конкурентен

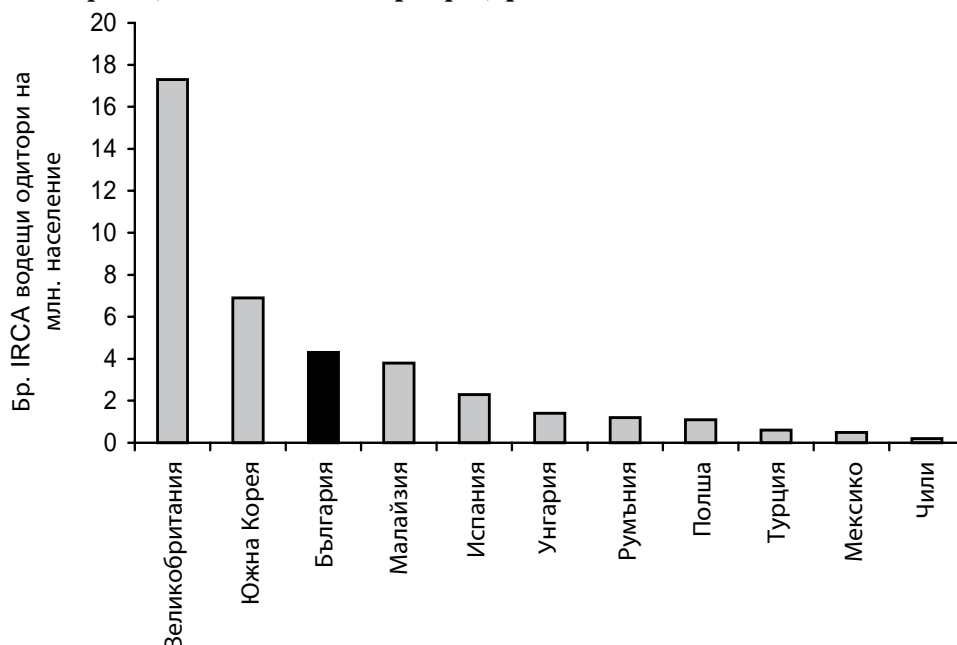

Източник: Сертифициращи органи, действащи в България.

Бележка: Пазарните дялове се отнасят за м. юли 2007 г.

Правителството предлага на индустрията услуги за изпитания и сертифициране чрез Изпълнителната агенция „Сертификация и изпитване“, която владее приблизително 4% от пазара за сертификати по ISO 9001. През 2002 г. Изпълнителна агенция „Сертификация и изпитване“ беше отделена от националния орган по стандартизация и създадена като преходна структура, която следваше да бъде преобразувана и регистрирана по Търговския закон след две години. Тогава се очакваше, че през преходния период на съществуването на Изпълнителна агенция „Сертификация и изпитване“ (ИАСИ) като държавна агенция ще бъде развита достатъчно широка мрежа от частни фирми и лаборатории за оценяване на съответствието. Въпреки това, макар че пазарът в частния сектор за сертифициране и изпитания сега е динамичен, ИАСИ остава притежавана от държавата.

Фигура 35: България има много одитори и консултанти с международно призната квалификация в областта на сертифицирането по ISO 9001

Източник: Уебсайт на IRCA, www.irca.org, май 2007 г.; Световна банка, WDI и GDE

Бележка: Данните на IRCA са за м. май 2007 г.; данните за населението са за 2005 г.

Изпитанията за електромагнитна съвместимост са основната услуга, която се предоставя от Изпълнителната агенция „Сертификация и изпитване“, и която не е достъпна никъде другаде в България. В много страни за услугите от този тип е отговорен съответният национален институт по метрология. Българският институт по метрология (БИМ) няма своя собствена лаборатория по електромагнитна съвместимост в България, а използва

ИАСИ като национална лаборатория за електромагнитна съвместимост. Не е ясно дали е ефективно поддържането на тази лаборатория под егидата на държавно ведомство отделно от БИМ. Освен това, така може да се създаде конфликт на интереси. Изпълнителната агенция „Сертификация и изпитване” работи към същото министерство като националния акредитационен орган - Изпълнителна агенция „Българска служба за акредитация”, който му дава акредитация. Освен това, Държавната агенция за метрология и технически надзор, която е номинирала Изпълнителната агенция „Сертификация и изпитване” като нотифициран орган, има функционална връзка със същото министерство.

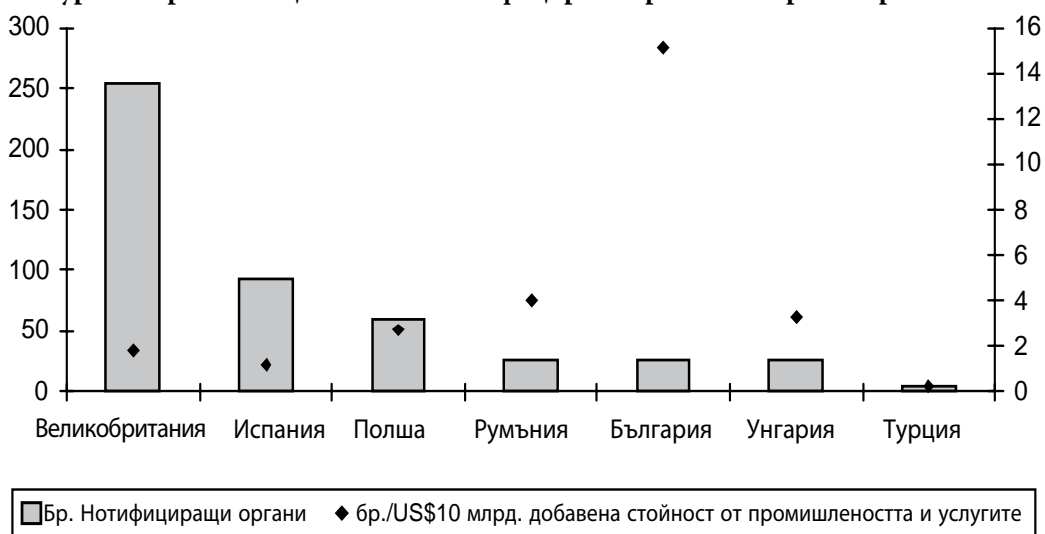
България разполага с много одитори и консултанти с международно призната квалификация в областта на системите за управление на качеството. България има повече главни одитори, сертифицирани в Международния регистър на сертифицираните одитори (IRCA), отколкото страни, като например, Малайзия, Испания или Полша (вж. фигура 35).⁴⁷ Това показва, че липсата на квалифицирани одитори не ограничава проникването на качеството сред българските фирми.

Съответствие с директивите на ЕС

България е посочила редица нотифицирани органи за сертифицирането на продукти в съответствие с директивите на ЕС по „Новия подход”, но тези органи не обхващат някои важни директиви. Държавната агенция за метрология и технически надзор в България (ДАМТН) носи отговорност за определянето на процедурите за номиниране и одобряване на нотифицирани органи по 23 от всичко 27 директиви по „Новия подход”. Оставашите четири директиви са отговорност на Изпълнителната агенция „Морска администрация”, Министерството на регионалното развитие и благоустройството и Изпълнителната агенция „Железопътна администрация”. Понастоящем в България има 26 нотифицирани органи, посочени за 15 директиви, което е сравнително голям брой за страна с мащабите на България (вж. фигура 36).

За няколко директиви, които са важни за българската икономика, не са посочени нотифицирани органи. Те включват директивата за личното защитно оборудване, директивата за котлите за гореща вода и директивата за въжените линии за превоз на пътници. При липсата на национални нотифицирани органи, българските фирми трябва да разчитат на услугите на организации, нотифицирани в други европейски страни, за да получат маркировки „CE”, което би могло да доведе до по-високи логистични разходи и, следователно, би могло да въздейства отрицателно върху тяхната производителност. Определянето на местни нотифицирани органи по директиви от значение за българската икономика би ги направило по-достъпни за вътрешните фирми, намалявайки разходите за нотифициране, и би позволило на повече фирми да произвеждат стоки, отговарящи на европейските директиви.

Фигура 36: Брой на националните нотифицирани органи в избрани страни - юни 2007 г

Източник: Информационна система Nando, <http://europa.eu.int/comm/enterprise/nando-is>, 2 април 2008 г.; Световна банка, база данни WDI.

Бележка: Данните за добавената стойност в промишлеността и услугите са за 2005 г., освен за Испания и Унгария (2004).

Политики и програми за насърчване на качеството

Съществуват няколко публични и частни инициативи за насърчване на възприемането на качествените стандарти в българските фирми, макар че тези програми все още не са били оценени. Правителството предлага консултантски услуги за подобряване на качеството чрез Изпълнителната агенция за насърчване на малките и средните предприятия (ИАНМСП). Някои министерства също така стимулират сертифицирането посредством изискванията към възлагането на обществени поръчки, макар че това не е широко разпространено.

Бизнес асоциациите са също така активни в тази област. „Клуб 9000“ организира семинари, конференции и обучение за мениджъри и техните фирми в областта на системите за управление на качеството. Българската търговско-промишлена палата също така осигурява консултантски услуги в областта на системите за управление на качеството. Няколко програми се финансират с външна помощ. С подкрепата на Европейската комисия българската мрежа „Евро Инфо Центрове“ предоставя консултантски услуги в областта на стандартите на европейския пазар, като например, сертифициране на продукти, прилагане на европейските екологични стандарти и полагане на маркировката „СЕ“. Важна инициатива е Програмата за финансиране на бизнес консултантски услуги в България, мултидонорска програма за подпомагане на малките и средни предприятия, управлявана от Европейската банка за възстановяване и развитие. Програмата осигурява съвместно финансиране на бизнес консултантски услуги по прилагането на системи за управление на качеството.

Структурните фондове на ЕС ще окажат подкрепа за нови мерки за разпространяването на стандарти и практиките за повишаване на качеството. Оперативна програма „Развитие на конкурентноспособността на българската икономика“, одобрена от Европейската комисия през септември 2007 г., включва програма за подпомагане на фирмите в спазването на международно признати стандарти. Програмата ще обхваща консултантски и обучителни услуги, свързани с въвеждането на системи за управление, покупка на оборудване и подобряване на инфраструктурата на производствените съоръжения, свързани с въвеждане или сертифициране по международни стандарти. Програмата ще бъде подложена на оценяване в съответствие с броя на въведените в предприятията сертификати.

Макар че сертифицирането по ISO 9001 дава сигнал, че една фирма се придържа към призната система за управление на качеството, има противоречиви данни за това дали то в действителност *подобрява* качеството и представянето на организацията (Guasch и др., 2007). Много компании се стремят да получат сертифициране, за да удовлетворят изискванията на клиента, но се връщат към традиционните си методи след сертифицирането, което компрометира предимствата на сертифицирането (Terziovski и др., 1997 г.). Следователно, сертифицирането би трябвало да се разглежда като *необходимо*, а не като *достатъчно* условие за подобряване на качеството. По тази причина е важно да се помни, че сертифицирането е първа стъпка към по-нататъшно повишаване на качеството и не е самоцелно.

Препоръки за политиката

Промяна на статуса на Изпълнителна агенция „Сертификация и изпитване“, като се преобразува от публична в частна организация. Пазарът за сертифициране и изпитания сега е зрял и не изисква предоставяне на услуги за оценяване на съответствието от държавата. Държавното участие би могло да деформира пазара. Освен това, Изпълнителната агенция „Сертификация и изпитване“ е към същото министерство като организацията, която я акредитира, създавайки потенциален конфликт на интересите. Ако Изпълнителната агенция „Сертификация и изпитване“ се приватизира, тя би могла да не бъде в състояние да поддържа своята материална база за тестване на електромагнитна съвместимост без държавни субсидии. Следователно трябва да се положат грижи за осигуряване на достъпността до изпитанията за електромагнитна съвместимост. Ако е необходимо, правителството би могло да обсъди прехвърлянето на лабораторията по електромагнитна съвместимост от Изпълнителната агенция „Сертификация и изпитване“ в Българския институт по метрология (БИМ).

Осигуряване на обучение и консултантски услуги за нотифицираните органи. Нотифицираните органи са от първостепенно значение за стриктното спазване на директивата на ЕС в България и на экспортните пазари в ЕС. За много директиви по „Новия подход“ на ЕС

за някои ключови области не са посочени нотифицирани органи в България. Получаването на статут на нотифициран орган изисква технически капацитет и инвестиции, които може би липсват в някои области. Правителството би могло да осигури обхващането на всички директиви на ЕС от нотифицирани органи чрез осигуряване на обучение и консултантски услуги за организациите по оценяване на съответствието, за да станат нотифицирани органи.

Осигуряване на програми за подкрепа на повишаването на качеството във фирмите и след сертифицирането им. Международното сертифициране има малко влияние или въобще няма ефект върху представянето на фирмите, ако то се приема повърхностно само за да удовлетвори изискванията на клиента. Подкрепата за сертифицирането на системите за управление на качеството би трябвало да се интегрира като част от по-широки схеми, които се оценяват спрямо действителното повишение на качеството във фирмите, а не просто на способността на фирмата да отговори на изискването на стандарта.

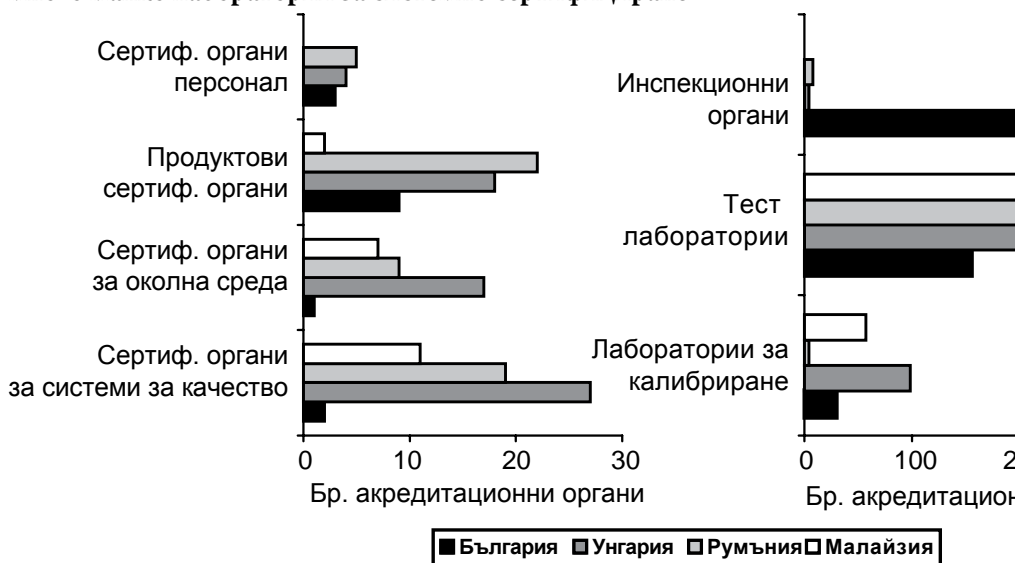
Паралелна подкрепа на иновациите във фирмите и повишаването на качеството им. Докато иновациите водят до качествени подобрения, приемането на качествените стандарти може да помогне за интегрирането на фирмите в пазарните сегменти, в които има по-голямо търсене на иновации. Политиките в подкрепа на иновациите и качеството се подсилват взаимно и трябва да се допълват. Правителството би следвало да обсъди въвеждането на програми за насърчаване на фирми, където подкрепата за внедряване на качествени методи се съчетава с подкрепа за иновациите.

V. Акредитация

Дейности по акредитацията в България

Макар че в България има редица акредитирани инспектиращи органи и тестови лаборатории, дейностите по акредитацията в някои важни области са ограничени.⁴⁸ Към м. юни 2007 г. бяха акредитирани 412 организации и имаше 136 заявления в процес на обработка. Повечето от тях са малки инспектиращи органи и тестови лаборатории, които често са акредитирани за тесен обхват от инспекции или изпитания. Фактически в България има повече акредитирани инспектиращи органи, отколкото в избраните за сравнение страни (вж. фигура 37). Това обаче не важи за акредитацията на органи за сертифициране на системи за качество и системи за опазване на околната среда, които са две ключови области за повишаване на производителността и износа. България е акредитирала далеч по-малко органи за сертифициране от Унгария, която е новоприсъединила се към ЕС страна, подобна на България по големина.

Фигура 37: България е акредитирала голям брой тестови и инспектиращи органи, но много малко лаборатории за системно сертифициране

Източник: Проучване на Световната банка на органите за акредитация.

Бележка: Посочените данни са за м. юни 2007 г.

Броят на акредитираните органи се увеличи значително през изминалото десетилетие. Докато през 2000 г. имаше 14 органа, акредитирани от Изпълнителната агенция „Българска служба за акредитация“ и само 168 през 2003 г., този брой до 2007 г. се повиши повече от два пъти и стигна 412 (вж. таблица 18). Въпреки това, по-голямата част от това увеличение се дължи на растежа на пазара за инспектиращи органи и тестови лаборатории, и в по-малка степен на лабораториите за еталониране. Другите области на акредитацията са били в застой или са се редуцирали.

Издаването на акредитации в България става сравнително бавно. Правилата за вътрешния ред на органите за акредитация често посочват максимално допустимия срок за това. В България максималният срок, посочен в Закона за акредитацията (18 месеца), не само е далеч по-голям, отколкото в която и да е било друга страна (вж. таблица 19), но действителната акредитация понякога се забавя значително след законовия срок. На практика минималният срок за получаване на акредитация е повече от 10 месеца, които са повече от максималното допустимо време в много страни. В резултат от това понастоящем има значително повече заявления в процес на обработка, отколкото Изпълнителната агенция „Българска служба за акредитация“ може да обработи за една година. Бавният процес на акредитацията намалява търсенето на вътрешна акредитация и забавя дифузията на високото качество сред фирмите.

Таблица 18: Брой на акредитираните органи от Изпълнителната агенция „Българска служба за акредитация“ за всяка година

	2000	2003	2006	2007
Тестови лаборатории	0	47	136	156
Лаборатории за калибриране	0	4	25	29
Органи за сертифициране на системи за качество	0	3	2	2
Органи за сертифициране на системи за опазването на околната среда	0	0	1	1
Органи за продуктово сертифициране	1	4	9	9
Органи на сертифициране на персонал	0	2	2	3
Инспектиращи органи	13	108	163	212
Инспектиращи органи EMAS	0	0	0	0
Общ брой	14	168	338	412

Източник: ИА БСА; Датски технологичен институт (2003, 2006).

Таблица 19: Процесът на акредитацията в България е бавен

	България	Турция	Унгария	Полша	Южна Корея	Испания
Максимално време за акредитация на орган за сертифициране (месеци)	18	6	6	6	5	5

Източник: Проучване с анкетиране на Световната банка за органите за акредитация, 2007 г.

Търсенето на акредитационните услуги на Изпълнителната агенция „Българска служба за акредитация“ (ИА БСА) е на ниско ниво, което води до качествени проблеми на пазара за сертифициране. От повече от 20 органа за системно сертифициране в България, само два са акредитирани от ИА БСА. Единият от тях е Изпълнителна агенция „Сертификация и изпитване“, която е към същото министерство като ИА БСА. Това е така, защото акредитацията от ИА БСА не се цени високо, а сертифициращите органи, действащи в България, повечето от които са филиали на чуждестранни фирми, предпочитат да търсят акредитация от чуждестранни органи, подписали Многостранното споразумение на Европейската организация за акредитация (EA-MLA). Акредитацията от структура на EA-MLA се признава както в България, така и извън страната.

Въпреки това, местните заинтересовани участници поставят под въпрос етиката на някои чуждестранни акредитирани органи, които действат на българския пазар. Те твърдят, че тези органи изпълняват некачествени проверки и дават бързо евтини сертификати.⁴⁹ Трансграничната акредитация може да доведе до проблеми, тъй като тя често води до по-малко щателен надзор.⁵⁰ По-видната роля на ИА БСА в акредитирането на вътрешните

органи за сертифициране би оказала подкрепа за по-висока етика в бизнеса и би осигурила действителното прилагане на добрите практики в системите за управление на качеството от сертифицираните български фирми.

Участието в програмата за тестване на квалификацията позволява на една лаборатория или инспектиращ орган да демонстрира обективно своята техническа компетентност и е съществен компонент от процеса на акредитацията. Програмите за тестване на квалификацията обикновено се предлагат от различни организации, включително национални или регионални акредитационни органи, правителства и търговски доставчици. „Европейското сътрудничество за акредитация“ препоръчва акредитираните лаборатории да участват поне в едно тестване на квалификацията преди акредитацията и в една дейност преди края на валидността на акредитацията. ИА БСА изисква акредитираните лаборатории да участват в програмата за тестване на квалификацията в областите, към които се отнасят тези програми. До днешна дата от ИА БСА са били организирани малко такива програми и за удовлетворяване на потребностите на акредитираните лаборатории в България няма достатъчно програми.

Институционална структура на акредитацията в България

Министерството на икономиката и енергетиката в България отговаря както за акредитацията, така и за сертифицирането. През 1999 г. правителството раздели Комитета по стандартизация и метрология на отделни институции, отговорни за различните компоненти на националната система за управление на качеството. Въпреки това, както националният акредитационен орган ИА БСА, така и публичният орган за изпитания и сертифициране, т.е., Изпълнителна агенция „Сертификация и изпитване“, са към едно и също министерство. Макар че ИА БСА е подписала декларация за независимост от министерството, не е ясно дали агенциите са защитени от конфликти на интереси.

Заинтересовани участници в акредитацията в частния сектор имат ограничено влияние за управлението на националната акредитационна структура в България съгласно българския Закон за акредитацията. Макар че национални акредитационни органи могат да се управляват и от публичния, и от частния сектор (вж. таблица 20), частният сектор обикновено участва в управлението на тази национална акредитационна структура. Според Закона за акредитацията, както публичният, така и частният сектор в България са представени в Акредитационния съвет,⁵¹ но дадената на тази структура роля е по-скоро консултативна.⁵² Освен това, повечето от изпълнителната власт остава в ръцете на изпълнителен директор, назначен от правителството. За разлика от това, в страни, като например Испания, Обединеното Кралство, Турция, Унгария и Румъния, органите за акредитация провеждат общо събрание на членовете от частния и от обществения сектор, които имат право на глас в управлението на институцията. Освен това в България, изпълнителният директор играе роля в назначението на акредитиращ персонал и технически експерти. В другите страни, подборът на кадрите и работната сила не е отговорност на политически назначени лица.

Постановлението на МС за Устройствения правилник на Изпълнителната агенция „Българска служба за акредитация“ (ИА БСА)⁵³ ограничава и без това малката административна автономия на агенцията. То предписва броя на личния състав, неговото разпределение в различните административни отдели и описанието на длъжностите. Постановлението също така определя административната структура и процедурата на акредитацията с ниво на подробности, което не позволява на ИА БСА да подобрява ефективността на своите операции. Бюджетът на Агенцията трябва да се одобрява от правителството, макар че нетният принос на последното е твърде малък.

Докато ИА БСА акредитира органите за оценка на съответствието, Държавната агенция за метрология и технически надзор определя нотифицираните органи и осъществява надзора над тези органи. Съществуването на две успоредни системи за акредитиране и оценка на органите за осигуряване на качеството в България води до ниска ефективност. Макар че акредитацията не е непременно изискване за статута на нотифицираните органи в България, някои от нотифицираните органи са акредитирани. И двете системи прилагат процеси, персонал и администрация от еднакви типове. Наличието на две независими системи може да създаде тежко бреме за фирмите, които трябва да бъдат проверени от два различни органа.

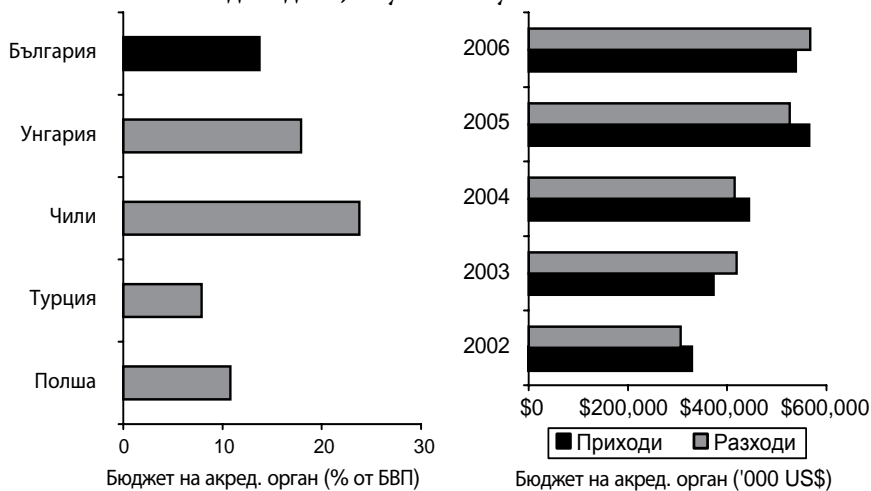
Таблица 20: В националния акредитационен орган в България има ограничено представяне на частния сектор

	Правно положение	Общо събрание	Консултативен съвет	Процент от членовете на изпълнителния съвет, назначени от правителството	Назначен от правителството изпълнителен директор
България	публичен	Не	Да	Няма изпълнителен съвет	Да
Чили	частен	Не	Не	100	Не
Унгария	публичен	Да	Да	33	Не
Мексико	частен	Да	Не	28	Не
Полша	публичен	Да	Да	100	Да
Испания	частен	Да	Да	0	Да
Турция	публичен	Да	Да	71	Да
Англия	частен	Да	Да	0	Не

Ресурси на акредитацията

Като държавна агенция ИА БСА получава своето финансиране от държавния бюджет и внася своите постъпления в него. През 2005 г. бюджетът на ИА БСА беше 546207 лв. (350000 щ. дол.), сума, сравнима с бюджетите в другите страни, когато се отчетат мащабите на българската икономика (вж. фигура 38). Бюджетът на Агенцията нарасна от 2002 г. до 2005 г. повече от два пъти и постъпленията в него са приблизително равни на разходите през този период.

Фигура 38: България заделя ресурси, сравними с тези на другите страни, когато се отчете нивото на доходите, а сумата се увеличава стабилно

Източник: Проучване с анкетиране на Световната банка на органите за акредитация.

Бележка: За България са използвани данни за 2006 г., данни за Чили за 2002 г. и данни за 2005 г. за всички останали страни.

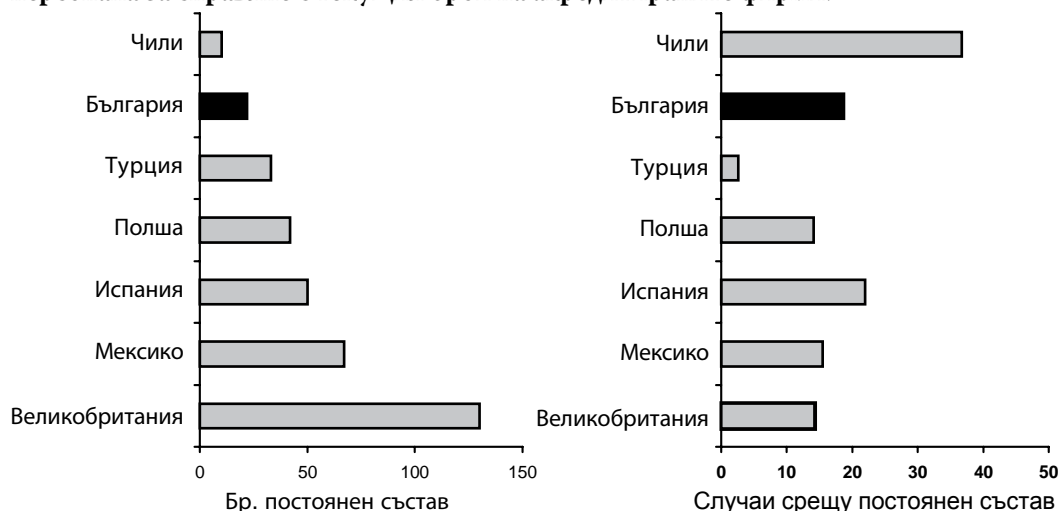
ИА БСА беше финансово устойчива през повечето време от 2002 г. до 2006 г. След 2002 г. повечето от постъпленията на институцията се повишиха благодарение на таксите за акредитация и, в по-малка степен, от продажба на публикации, провеждането на курсове за обучение и семинари. Доходността на Агенцията демонстрира, че търсенето на акредитация в някои сектори е високо, и че ИА БСА би могла да разшири своя административен и технически капацитет, особено в областта на акредитацията от органи за сертифициране, където националният пазар за акредитации е все още неразвит.

ИА БСА има адекватен човешки ресурс, като се вземат под внимание броят на акредитираните субекти. Въпреки това, той не позволява обработването на големия обем на постъпващи заявления. ИА БСА дава работа на двадесет и двама щатни служители, което е в рамките на нормата от гледна точка на годишния брой акредитации, издавани от Агенцията (вж. фигура 39). Въпреки това, ИА БСА страда от голямото текучество на персонала, което частично се дължи на ниските заплати и ограниченията за възнагражденията в публичния сектор.

Голямото текучество на персонала, съчетано с недостатъчната численост на административния персонал, може да ограничи капацитета на Агенцията да обработва постъпващите заявки. В резултат от това има значителен брой натрупани и необработени заявки за акредитация. За решаване на този проблем, Дирекция „Европейска интеграция“ на МИЕ неотдавна взе мерки за увеличаването на персонала на ИА БСА с 12 допълнителни служители. Устройственият правилник на ИА БСА не позволява назначаването на допълнителен персонал без приемане на промяна в законодателството. Ограничената автономия на Агенцията пречи за повишаване на нейната гъвкавост и способността ѝ да реагира ефективно на промените на пазарното търсене. Това би могло да ограничи развитието на акредитацията.

ИА БСА има достъп до изобилен квалифициран персонал за технически оценки - 60 квалифицирани оценители и 27 квалифицирани технически експерти. Броят на водещите оценители в България е по-голям, отколкото в много други страни, като се вземе под внимание обемът на икономиката (вж. фигура 40). В България, както е обикновено в органите за акредитация, преобладаващата част от оценителите не са на постоянен щат, а работят по краткосрочни договори. Големият резерв от оценители говори за достатъчен допълнителен технически капацитет за акредитиране на българските лаборатории и сертифициращи органи.

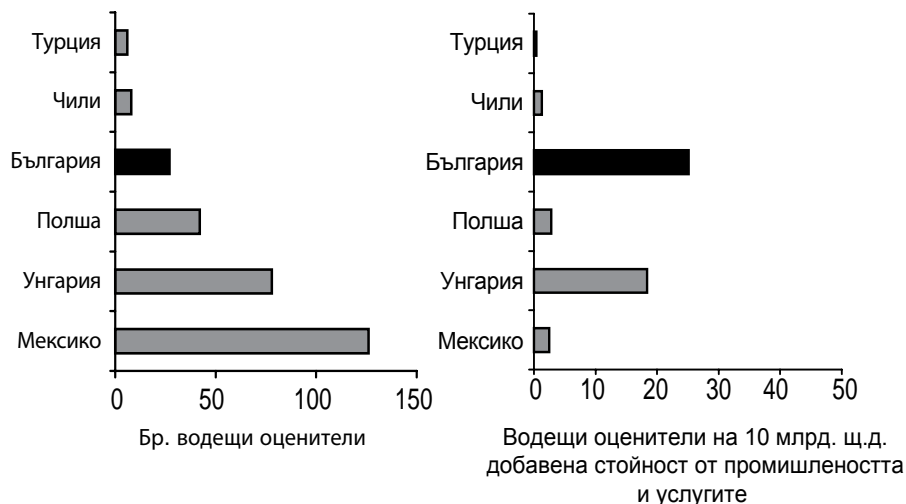
Фигура 39: Националният орган за акредитация в България има адекватна численост на персонала за справяне с текущия брой на акредитираните фирми.

Източник: Проучване с анкетиране на органите за акредитация на Световната банка.

Бележка: За България и Обединеното Кралство са използвани данни за 2007 г.; данните за всички други страни са за 2006 г.

Фигура 40: България има достъп до сравнително изобилен квалифициран персонал от технически оценители

Източник: Проучване с анкетиране на Световната банка на органите за акредитация.

Бележка: Данните за България са за 2007 г.; данните за Унгария, Полша и Турция са за 2006 г.; данните за всички други страни са за 2005 г.

Регионална и международна интеграция и признаване

Акредитациите в България не се ползват с висока степен на международно признаване (вж. таблица 21). През 2005 г. България беше приета в две области на Многостранното споразумение на Европейската организация за акредитация (ЕА-МЛА)⁵⁴: сертифициране на системи за качество и сертифициране на персонал. Това позволи акредитацията на ИА БСА да бъде призната във и извън региона на ЕС и Европейската асоциация за свободна търговия. България не е кандидатствала за ЕА-МЛА в четирите други области на акредитацията.⁵⁵ Българското членство беше временно прекратено през м. март 2007 г., тъй като Акредитационният съвет не действаше и нямаше процедура за обжалване на решенията. Агенцията беше подложена на повторно оценяване от ЕА-МЛА и приета отново през септември 2007 г.

Въпреки това, системата на акредитация в България не е толкова добре интегрирана, колкото във всяка от показаните за сравнение страни (вж. таблица 21). Докато България не е член на нито една от двете основни международни организации за акредитация, ИЛАС и IAF, Румъния, която се присъедини към ЕС заедно с България, е член и на двете, подписа е ИЛАС-МРА, и е подписала също Многостранното споразумение на Европейската организация за акредитация (ЕА-МЛА) в шест от седемте му области. Макар че Турция е само кандидат за членство в ЕС, тя е подписала ЕА-МЛА в три области и системата ѝ на акредитацията е по-интегрирана с ЕС, отколкото тази в България. Вследствие на присъединяването на България само към две от седемте области на ЕА-МЛА и последващото временно преустановяване на българското членство от ЕА-МЛА, фирмите със сертифициране или с резултати от изпитания, проведени от вътрешно акредитирани организации, бяха изправени пред затруднения в продажбите на своите стоки и услуги директно извън страната или на задгранични филиали. Тази ситуация беше частично подобрена след възобновяването на участието на България в две области от МЛА. Въпреки това, за сертифициращите органи и лаборатории в петте оставащи области на ЕА-МЛА има по-малка вероятност да се потърси акредитация от ИА БСА поради липсата на международно признание. Това затруднява развитието на пазара за оценяване на съответствието в България и въздейства отрицателно на скоростта на внедряването на свързаните с качеството методи във фирмите.

Таблица 21: Акредитацията в България изостава от гледна точка на межд. интеграция

	Организации			Многостранни споразумения		
	IAF	ИЛАС	ЕА	IAF – МЛА	ИЛАС-МРА	ЕА-МЛА (брой области)
България	Не	Не	Да	Не	Не	2
Чили	Да	Асоц.	неприл.	Не	Не	неприл.
Унгария	Не	Асоц.	Да	Не	Не	0
Корея	Да	Да	неприл.	Да	Да	неприл.
Малайзия	Да	Да	неприл.	Да	Да	неприл.
Мексико	Да	Да	неприл.	Да	Да	неприл.
Полша	Да	Да	Да	Да	Да	7
Румъния	Да	Да	Да	Не	Да	6
Испания	Да	Да	Да	Да	Да	7
Турция	Да	Да	Да	Не	Да	3
Великобритания	Да	Да	Да	Да	Да	7

Източник: IAF, ИЛАС и уебсайт на ЕА.

Бележка: неприл. = неприложимо; асоц. = асоцииран член; областите на ЕА-МЛА включват еталониране, изпитания, сертифициране на продукти, сертифициране на системи за управление на качеството, сертифициране на системи за опазване на околната среда, сертифициране на персонал и инспектиране. Данните са валидни към 1 април 2008 г.

Препоръки за политиката

Консолидиране на системата на акредитацията със системата за определяне на нотифицирани органи. В България съществуват две независими системи за осигуряване на качеството и на органите за оценяване на съответствието, което води до дублиране и припокриване на дейностите. Съществуват благоприятни възможности за рационализиране на работата и България би могла да обсъди възлагането на някои от задачите по уведомяването на Изпълнителна агенция „Българска служба за акредитация” (ИА БСА). Европейската комисия признава официално акредитацията като средство за подбор на нотифицирани органи и тази процедура е била използвана в редица европейски страни. Успоредното с това

укрепване на ИА БСА би било от съществено значение за осигуряване на ефективност в процеса на нотифицирането в България.

Приватизацията на ИА БСА, ако тя не може да осигури по-добро представяне на частния сектор в Агенцията и по-голяма автономия при нейното текущо правно положение. Понастоящем частният сектор не е представен нито в борда на директорите, нито в общото ѝ събрание, а ролята на частния сектор в Акредитационния съвет е ограничена. ИА БСА обслужва главно частния сектор и би трябвало да включва представяне на индустрията, включително на сдруженията или асоциациите на органите за оценяване на съответствието, като например, на сдружение БУЛЛАБ. Освен това, законодателните норми относно устройствения правилник на ИА БСА биха могли да не бъдат толкова императивни и биха могли да дадат на организацията повече автономия. Тъй като националното законодателство определя административната структура, процесите на акредитацията, фонда работна заплата и числеността на персонала на ИА БСА, това затруднява ИА БСА да се приспособи към промяната на изискванията на пазара и води до ниска ефективност. За разлика от това, административната структура, процесите на акредитацията и проблемите на човешките ресурси биха могли да се решават от правилата за вътрешния ред на институцията. Правителството би могло да обсъди приватизацията на ИА БСА, ако законодателното уреждане на по-доброто представяне на заинтересованите участници и разширяването на автономията по друг начин не е възможно.

Избиране на техническия персонал на ИА БСА под ръководството на технически съвет, отколкото подборът да бъде решаван по целесъобразност от представител на публичния сектор. Изпълнителният директор се определя от правителството и би могъл да назначава персонала по политически съображения. Би било за предпочитане един технически съвет да ръководи процеса на подбора или за това да отговаря друг управленски персонал.

Намаляване на сроковете за издаването на акредитация, за да може да се направи акредитацията по-привлекателна за частния сектор. Правилата за вътрешния ред (устройственият правилник) биха могли значително да съкратят максималните допустими срокове за издаването на акредитация, за да се направи ИА БСА конкурентоспособна спрямо чуждестранните органи за акредитация и българските органи и лаборатории за сертифициране да не се поставят в неизгодно положение в сравнение с техните чуждестранни конкуренти, когато те кандидатстват за акредитация. Повишаването на заплатите на персонала и гъвкавостта в определянето на числеността на персонала също така биха ускорили процеса на акредитацията.

Насърчаване и подкрепа на ИА БСА в инвестирането в недоразвит пазар за акредитиране на сертифициращи органи. Развитието на пазара за акредитиране на сертифициращи органи ще изисква инвестиции както от страната на търсенето, така и от страната на предлагането. Що се отнася до страната на предлагането, реинвестирането на печалбите от дейностите на ИА БСА би помогнало за развитието на нейния пазар за акредитиране на сертифициращи органи. От страна на търсенето, правителството би могло да обсъди финансирането на програми, които оказват подкрепа за акредитацията на органи за сертифициране чрез техническо обучение и съответни субсидии.

Подкрепа на програми за проверка на квалификацията. Програмите за тестване на квалификацията са скъпи и изискват значителни технически експертни знания. Въпреки това, тестване на квалификацията се изисква за много типове на лабораторна акредитация. Оказването на подкрепа за програмите за тестване на квалификацията би повишило качеството на услугите на акредитираните лаборатории на българския пазар, и по такъв начин би повишило качеството на техните клиенти от частния сектор.

Търсене на пълно членство в IAF и ILAC. Повечето членове на EA са също така пълни членове на IAF и ILAC. Това им позволява да спечелят по-голямо международно признание и да бъдат включени в техническото сътрудничество със страни извън Европа.

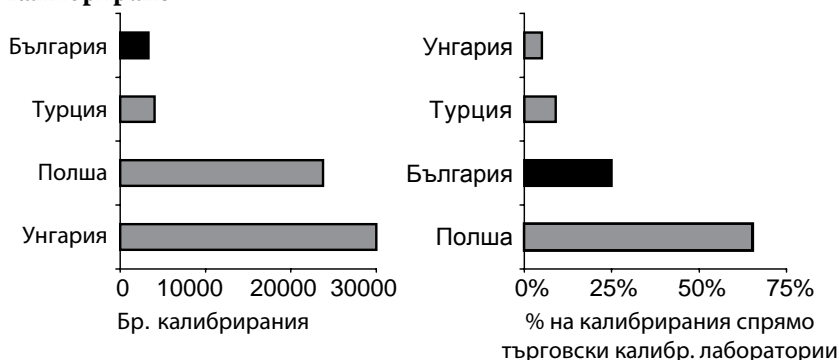
Подписване на многостранното споразумение EA-MLA във всички негови области. Българските лаборатории за изпитания и калибриране, както и инспектиращите органи, акредитирани от ИА БСА, не са признати извън страната. ИА БСА би следвало да вземе всички необходими мерки за обезпечаването на членството си в оставащите пет области на EA-MLA.

VI. Метрология

Дейности на Българския институт по метрология

В сравнение с органите в другите новоприсъединили се към ЕС страни, Българският институт по метрология (БИМ) предлага относително малък брой услуги за калибриране и само малък дял от тях са за комерсиални лаборатории за еталониране. Така например, БИМ е предоставил една десета от услугите за еталониране, доставени от Националния институт по метрология в Унгария (вж. фигура 41). Освен това, само 25% от еталонирането на БИМ е било изпълнено за комерсиални лаборатории за еталониране (т.е., първично калибриране или еталониране на средства за измерване), а останалите услуги са предоставени на крайни индустриални потребители (вторично калибриране). Макар че България се представя по-добре в тази област отколкото Унгария и Турция, делът на БИМ в пазара на услуги за първично еталониране е по-нисък отколкото този в Полша и другите страни от ЕС. Макар че вероятно това частично се дължи на недоразвятия търговски пазар за еталониране, предлаганите от БИМ субсидирани такси може би задушават растежа на този пазар.

Фигура 41: Българският институт по метрология предлага сравнително малко услуги за калибриране и малка част от тях се предоставя на комерсиални лаборатории за калибриране

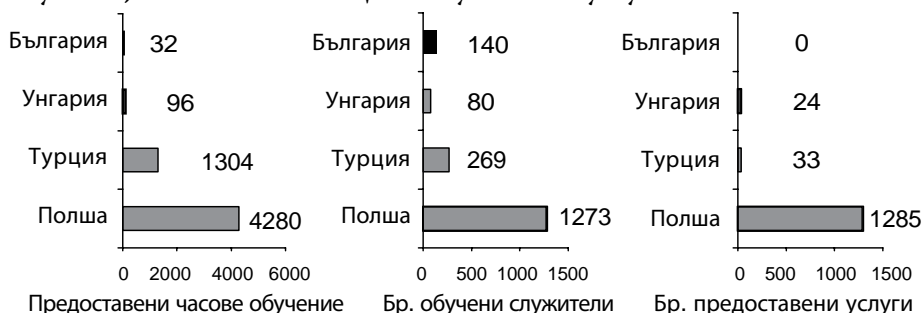

Източник: Проучване с анкетиране на Световната банка за националните служби по метрология.

Бележка: Данните, използвани за България, са за 2006 г., а данните, използвани за всички други страни са за 2005 г.

БИМ се съсредоточава предимно върху предоставяне на услуги за калибриране и предлага малък брой услуги, които биха разпространили неговите метрологични експертни знания в цялата икономика. В страните с напълно развити метрологични системи, националните институти по метрология разпространяват експертни знания, предлагайки специализирани технически консултации и обучителни услуги на индустрията, на научноизследователски институти и учебни заведения. За разлика от тях, БИМ предлага твърде малко обучителни услуги и никакви консултантски услуги (вж. фигура 42). БИМ няма голям стимул да предложи такива услуги, защото като държавно учреждение неговите приходи от услуги се внасят в държавния бюджет. Законодателството, регулиращо дейностите на държавните служители, забранява на персонала на БИМ да предлага консултантски услуги, тъй като те не се считат за административни услуги.

Фигура 42: Българският институт по метрология осигурява малък брой услуги за обучение, техническа помощ и консултантски услуги

Източник: Проучване с анкетиране на Световната банка на националните метрологични институти.

Бележка: Данните, използвани за България, са за 2006 г., а данните, използвани за всички други страни са за 2005 г.

Националните институти по метрология провеждат научноизследователска и развойна дейност за въвеждането на нови метрологични системи и за задълбочаване на своите технологични възможности и на способността си да предлагат техническа помощ на частния сектор. Сред 26, най-вече европейски национални институти по метрология, всички от които са подписвали Споразумението за взаимно признаване на националните еталони и свидетелствата за еталониране и измерване, издавани от националните метрологични институти (СІРМ МРА), средно около 32.5% от техния годишен бюджет се изразходват за научноизследователска и развойна дейност (MacDonald, 2001). През 2006 г. БИМ изразходва само 12% от своя бюджет за научноизследователска и развойна дейност. Макар че това е под средното, то е повече отколкото в Унгария или Полша и би трябвало да е адекватно, за да може БИМ да запази технологичните си способности да удовлетворява нуждите на икономиката, вземайки предвид нивото на индустриалното развитие в България (вж. таблица 22).

Таблица 22: Научноизследователските инвестиции в Българския институт по метрология отговарят на регионалните норми

	Турция	България	Унгария	Полша
Дял от бюджета на БИМ, изразходван за научни изследвания (%)	40	12	5	2

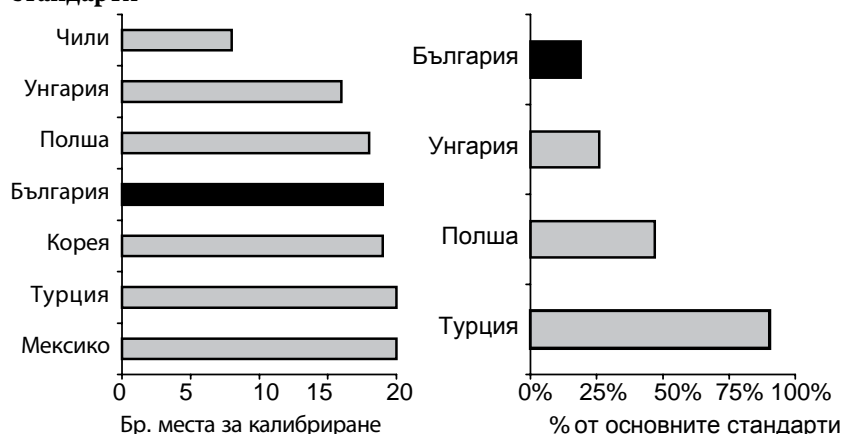
Източник: Проучване с анкетиране на Световната банка на националните метрологични институти.

Бележка: Данните, използвани за България, са за 2006 г., а данните, използвани за всички други страни са за 2005 г.

Ресурси на метрологията

БИМ поддържа националните измервателни еталони, които са много прецизни и обхващат преобладаващата част от областите на научната метрология (вж. фигура 43). Деветнадесет процента от измервателните стандарти на БИМ са първични еталони, което означава, че те представляват най-точните типове измервателни стандарти и осигуряват абсолютна основа за еталониране. Оставащите еталони са вторични еталони, които трябва да бъдат еталонирани периодично спрямо първични еталони в други страни.⁵⁶ Казано накратко, обхватът и прецизността на националните измервателни стандарти, осигурявани от БИМ, са в съответствие с текущите потребности на България. Въпреки това обаче, в бъдеще е вероятно да са необходими повече инвестиции за удовлетворяване на потребностите на бързорастящата българска икономика.

Фигура 43: Брой на областите за еталониране, предлагани от националните метрологични институти, и дял на първичните еталони в наличните национални измервателни стандарти

Източник: Проучване с анкетиране на Световната банка на националните органи по метрология.

Бележка: Данните, използвани за България, са за 2007 г.; данните, използвани за Турция, Полша и Унгария, са за 2006 г.; данните, използвани за всички други страни, са за 2005 г.

Лабораториите на БИМ понастоящем са разположени в административна сграда в силно натоварения с движение градски център. В резултат от това измерванията на БИМ се влияят от външните вибрации и електромагнитни смущения. Тъй като конструкцията и местоположението на сградата са неподходящи за потребностите на метрологичен институт, на БИМ беше предоставен терен извън София, и една архитектурна фирма е избрана за

проектирането на сградите. Тъй като търгът беше проведен преди присъединяването към ЕС, в него участваха само български фирми, нито една от които нямаше опит в проектирането на сгради за метрологичен институт. В резултат от това не е ясно дали полученият предлаган проект отразява високо специализираните потребности на Българския институт по метрология. Освен това, за развитието на новата материална база бяха заделени по-малко от 7 млн. щ. д. по Дългосрочната програма за развитие на националните еталони на България за периода 2004-2010 г., приета от Министерския съвет. Външни оценители са стигнали до заключението, че тази сума е на прекалено ниска, за да задоволи потребностите на БИМ.

БИМ ръководи система за управление на качеството, която отговаря на международните стандарти, както и няколко международно акредитирани лаборатории. Важно е лабораториите на БИМ да въведат система за управление на качеството, гарантираща, че е компетентна да изпълнява определени тестове и измервания. Всъщност, участието в Споразумението за взаимно признаване на националните еталони и свидетелствата за еталониране и измерване изисква това. БИМ спазва международния стандарт на МОС и Международната електротехническа комисия ISO/IEC 17025⁵⁷ като система за качество и е получила акредитация за това. Тази акредитация ще ѝ позволи да повишава доверието към нея и ще облекчава акредитацията на българските лаборатории за еталониране, чиито резултати могат да бъдат проследени до БИМ.

Научната метрология в България получава финансова подкрепа на ниво, сравнимо с това в индустриализираните страни (вж. таблица 23). Всъщност правителството в България инвестира дори малко повече в метрологията, отколкото това се прави в най-индустриализираните страни. Това сравнение се деформира от факта, че БИМ губи постъпленията, които се внасят в държавния бюджет, докато преобладаващата част от другите национални институти по метрология не правят това. При текущото им ниво постъпленията на БИМ биха били в състояние да покриват 55 - 60% от неговия бюджет, което е по-висок процент отколкото в много други страни.

Таблица 23: България инвестира сравнително много ресурси в метрологията

	България	Индустриализирани страни *	Мексико	Турция	Полша
Държавни инвестиции в метрологията (% от БВП)	0.0102	0.002 до 0.007	0.0024	0.0021	0.0015

Източник: Проучване с анкетиране на Световната банка на националните метрологични институти, с изключение на означените със звездичка данни (), които са от ВІРМ (2003).*

Бележка: за България са използвани данни за 2006 г., данните, използвани за всички други страни и за БВП, са за 2005 г.

БИМ има много голям и технически компетентен, но недостатъчно използван персонал. БИМ дава работа на 406 служители (таблица 24), 68 от които работят в лаборатории на научната метрология. Числеността на персонала е определена в устройствения правилник на БИМ, и трябва да се одобрява от Министерския съвет. БИМ не използва максимално своя технически персонал за осигуряване на услуги за калибриране в частния сектор. В сравнение с размера на неговия персонал с квалификация по метрология, БИМ предлага малко услуги за калибриране (таблица 24). Почти целият персонал по научна метрология има поне висше образование по естествени или технически науки, осигурявайки високо ниво на професионализъм. Въпреки това, БИМ е ограничен да спазва определените от правителството структури на възнагражденията и не винаги може да привлече или да запази най-високо квалифицирания персонал.

Таблица 24: Българският национален институт по метрология има голям персонал, но той се използва недостатъчно

	България	Полша	Унгария	Турция
Обща численост на персонала *	406	404	286	200
Брой акредитации на един служител **	49	173	698	36

Източник: Проучване с анкетиране на Световната банка на националните метрологични институти.

* Данните, използвани за България, са за 2007 г., за всички други страни са за 2006 г.

** Данните, използвани за България, са за 2006 г., а данните за всички други страни, са за 2005 г.

Международно и регионално признаване

България участва в най-важните организации по международна и регионална научна метрология и има международно призната измервателна система (таблица 25). България е членка на Конвенцията за метъра от 1911 г., която е основният дипломатически договор в областта на метрологията и участва в Генералната конференция по мерки и теглилки (CGPM). CGPM признава компетентията на Международното бюро по мерки и теглилки (BIPM) в областта на научната метрология. Благодарение на своето членство в Конвенцията за метъра на CGPM, БИМ е станал също така подписваща страна в Споразумението за взаимно признаване на националните еталони и свидетелствата за еталониране и измерване (CIPM MRA) от неговото създаване през 1999 г. В резултат от това верността и прецизността на измерванията на БИМ, както е установено чрез международни сравнения, се признават международно.

На регионално ниво БИМ е член както на „Европейското сътрудничество в еталонирането“ (ECROMET), така и на „Евроазиатското сътрудничество на националните метрологични институции“ (COOMET). Членството в ECROMET и COOMET е особено полезно, тъй като позволява на БИМ да участва в регионалните междулабораторни сравнения, които установяват верността и прецизността на измерванията на БИМ в контекста на CIPM MRA. На европейско ниво БИМ не е член на ECRACHEM, която е мрежова организация, посветена на международната проследимост на химически измервания и насърчаването на практиките за високо качество. България е приблизително на същия етап на международна и регионална интеграция като Унгария и Румъния.

Таблица 25: България е член на повечето международни метрологични организации и многостранни метрологични споразумения

	Международни				Европейски				Евро-азиатски
	Научни		Законови		Научни		Законови		Научни
	CGPM	CIPM MRA	OIML	OIML-MAA	ECROMET	ECRACHEM	Euro-lab	WELMEC	COOMET
България	Да	Да	Да	Да	Да	Не	Асоц.	Да	Да
Чили	Да	Да	Не	Не	Непр	Непр.	Непр.	Непр.	Не
Унгария	Да	Да	Да	Не	Да	Да	Не	Да	Не
Корея	Да	Да	Да	Да	Непр	Непр.	Непр.	Непр.	Не
Малайзия	Да	Да	Чл.-к.	Не	Непр	Непр.	Непр.	Непр.	Не
Мексико	Да	Да	Чл.-к.	Не	Непр	Непр.	Непр.	Непр.	Не
Полша	Да	Да	Да	Не	Да	Да	Да	Да	Не
Румъния	Да	Да	Да	Не	Да	Да	чл.-к.	Да	Да
Испания	Да	Да	Да	Не	Да	Да	Да	Да	Не
Турция	Да	Да	Да	Не	Да	Да	чл.-к.	Асоц.	Не
Великобритания	Да	Да	Да	Да	Да	Да	Да	Да	Не

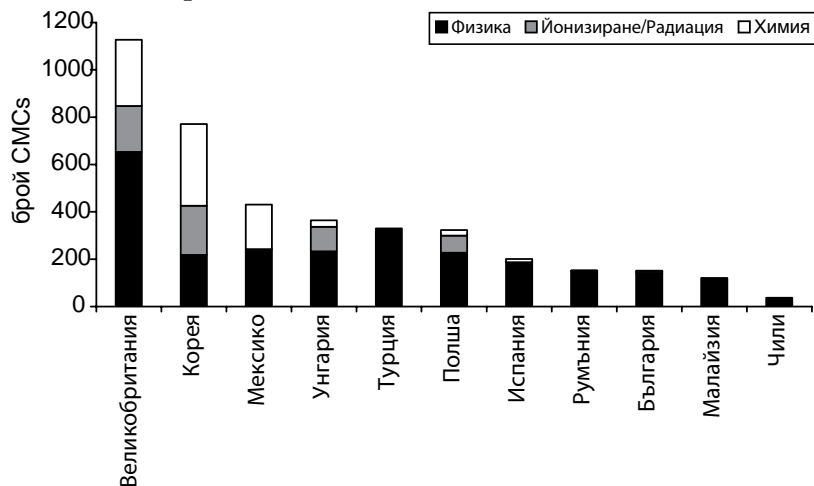
Източник: Интернет сайтове на BIPM, OIML, ECROMET, ECRACHEM, WELMEC, COOMET и Euro-lab.

Забележки: CGPM се отнася към Конвенцията за метъра; чл.-к. = член-кореспондент; асоц. = асоцииран член; непр. = не е приложимо. Данни за м. юни 2007 г.

Много от възможностите за еталониране и измервания на БИМ се признават международно, макар че някои важни области на измерванията липсват. Всеки тип еталониране или измерване, изпълнено от БИМ, трябва да бъде проследимо към еталониране, утвърдено от международни експерти, за да бъде признато от другите страни, подписали споразумението CIPM MRA. Дадена страна може да разшири своя обхват от одобрени еталонирания и измервания, участвайки в международни междулабораторни сравнения.⁵⁸ Без достъп до международно признати еталони, българските лаборатории за еталониране не биха били в състояние да придобият международно призната акредитация и не биха могли да осъществяват верните и точни измервания, нужни за осигуряване на качеството в частния сектор. Към м. май 2007 г. БИМ е регистрирал 151 еталонирания и измервания, същото количество както в Румъния и малко по-малко отколкото в Испания (вж. фигура 44). Преобладаващото мнозинство от еталониранията и измерванията на БИМ са в традиционните метрологични области на физиката, с много малко изключения в по-модерните метрологични области на химията и йонизиращите излъчвания. БИМ има утвърдени еталонирания и измервания във всичките по-обща и често срещани области на физическите измервания с важното изключение на термометрията, която е от голямо значение за много индустрии в българската икономика,

като например, хранително-вкусовата промишленост, и на химията, която става все по-важна област на метрологията. Понастоящем редица еталонирания и измервания на БИМ се намират на различни етапи на одобряване.

Фигура 44: Вземайки предвид мащабите на България, тя има адекватен брой на международно признати възможности за еталонирание и измервания, но броят им в химията е твърде малък

Източник: BIPM, Приложение С на CIPM MRA (май 2007).

Законова метрология в България

Отговорността за законовата метрология в България се разделя между две институции - Държавната агенция за метрология и технически надзор и Българския институт за метрология (БИМ), който беше обособен като отделна агенция в средата на 2006 г. Държавната агенция за метрология и технически надзор (ДАМТН) има персонал от 113 служители, участващи в метрологичния надзор, и 12 регионални дирекции. Въпреки това, БИМ запазва известни функции в сферата на законовата метрология, по-конкретно, в областта на удостоверенията за одобрен тип, проверката на измервателни уреди и фискални устройства. Разделянето на отговорностите на законовата метрология в две отделни организации не се среща често. Обикновено една-единствена организация има пълен контрол върху законовата метрология (вж. таблица 26). В някои случаи една-единствена организация е отговорна както за законовата, така и за научната метрология.

Таблица 26: България има уникално разделяне на отговорностите за научната и законовата метрология

	Агенция, отговорна за основната национална институция за научна метрология	Агенция, отговорна за националната институция за законова метрология
България	БИМ	ДАМТН
Чили	INN	SERNAC
Франция	LNE	MINEFE
Германия	PTB	
Корея	KRIS	KATS
Мексико	CENAM	DGN
Полша	GUM	
Румъния	INM	BRML
Испания	CEM	
Турция	UME	Министерство на индустрията и търговията
Великобритания	NPL	NWML

Източник: Интернет сайтове на BIPM, OIML, ECROMET и WELMEC.

Бележка: Данните са от септември 2007 г.

Законовата метрология се осъществява в съответствие с изискванията на ЕС. България е приложила директивата по „Новия подход“ относно неавтоматичните теглилки⁵⁹ в националното си законодателство. Всички оставащи доброволни европейски стандарти, отговарящи на Директивите за „Новия подход“ относно законовата метрология, бяха приети през 2006 г. като национални стандарти от Българския институт за стандартизация (БИС). Законът за измерванията от 2002 г. транспонира директивите по „Стария подход“, отнасящи

се към законовата метрология. България има възможност да прилага одобрение на типове и проверки съгласно Директивата относно неавтоматичните теглилки чрез един нотифициран орган.

Погледнато в международен план, България е добре интегрирана в областта на законовата метрология. Членството в Международната организация за законова метрология подпомага страните-членки да хармонизират политиките си по търговията с продукти и услуги с търговска стойност, определяна въз основа на измервания, и търговията с измервателни уреди. България е пълноправен член на Международната организация за законова метрология (OIML) чрез членството на Българския институт за метрология (БИМ) (вж. таблица 25). Освен това, България е подписала наскоро сключеното Споразумение на OIML за взаимно приемане и признаване (МАА), и следователно приема докладите за одобрение на типове измервателни уреди и сертификатите, издадени от участници в OIML-МАА. Това позволява на българските фирми да разработват или използват измервателни уреди, които са били одобрени в другите страни, намалявайки по такъв начин техническите препятствия за търговията в една област от голямо значение за внедряването на технологиите (т.е., вноса на измервателни уреди). Това позволява на българските фирми да разчитат на материалната база за изпитания в други страни, в случаите, когато в България няма адекватна база във важна за иновациите област (т.е., разработването на измервателни уреди). България също така е член на споразумението „Европейско сътрудничество в законовата метрология“ (WELMEC), в рамките на което се осъществява по-голямата част от практическото хармонизиране на дейностите в сферата на законовата метрология в Европа. Разпоредбите на OIML и WELMEC дават възможност на страните да бъдат представлявани само от един национален член, поради което Държавната агенция за метрология и технически надзор не може да спечели от членството в тези организации.

Препоръки за политиката

Разработване на стратегия за преминаване на БИМ от вторичния към първичния пазар за калибриране. Повечето от услугите на БИМ за калибриране се предоставят на вторичния пазар за калибриране, като Институтът предоставя малък брой услуги на търговски лаборатории за еталониране. БИМ би могъл да предотврати задушаването на конкуренцията в пазара за вторично калибриране. Може да се обсъди разработването на ясна стратегия за насърчаване на създаването и използването на частна материална база за калибриране и постепенно Институтът би могъл да се освободи от вторичния пазар за калибриране.

Предлагане от страна на БИМ на обучение и консултантски услуги в подкрепа на дифузията на по-високо качество в частния сектор. Като основна научна метрологична институция в страната, БИМ е в течение на най-добрите международни практики и най-новите технологии в метрологията. Въпреки това, БИМ не използва ефективно своите технически и научни експертни знания за стимулиране на усвояването на добрите практики и иновации в индустрията. Устройственият правилник на БИМ би могъл да създава стимули за предоставяне на обучение и консултантски услуги.

Предоставяне на повече автономия на БИМ, за да може да реагира по-добре на потребностите на пазара и да приведе своята организационна структура в съответствие с най-добрата европейска практика. БИМ не може да адаптира числеността на персонала си в съответствие с пазарната конюнктура без промени в националното законодателство. БИМ би могъл да получи по-голяма автономия по отношение на структурата на фонд работна заплата, за да понижи общите си административни разходи и да назначи висококвалифициран технически персонал. Освен това, БИМ би могъл да получи възможността да запазва получените такси за своите услуги. Това би му осигурило допълнителни стимули за повишаване на неговата ефективност.

Обсъждане дали законовата метрология следва да бъде отговорност на една-единствена институция, както е в повечето европейски и индустриализирани страни. В България има малко квалифицирани метролози и те понастоящем са разделени между две ведомства - Държавната агенция за метрология и технически надзор и БИМ. Обединяването на всички дейности в областта на законовата метрология в една организация би облекчило сътрудничеството в рамките на различните дейности по законова метрология. Обединяването на законовата и научната метрология би облекчило сътрудничеството във всички аспекти

на законовата и научната метрология. Освен това, под управлението на едно ведомство, всички аспекти на метрологията биха били представени в международни организации, като например, OIML и WELMЕС. Правителството би могло да обсъди прехвърлянето на всички функции по законова метрология (включително принудителното изпълнение) към БИМ, имайки предвид съществуващите му технически експертни знания в научната метрология.

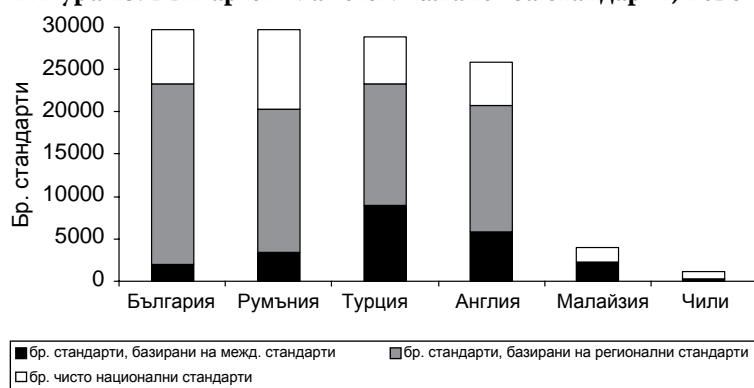
Осигуряване съответствието на материална база по научна метрология с международните норми за индустриален дизайн. Правителството би могло да инвестира в съоръжения и оборудване, които са подходящи за дейностите на един национален институт по метрология, и да не компрометира ефективността на работата на БИМ. България би могла да се възползва от международния опит в разработването и изграждането на метрологична материална база, за да осигури устойчивостта на всички дългосрочни инвестиции в нови съоръжения.

VII. Стандартизация

Дейности по стандартизацията

България има голям и бързо нарастващ брой доброволни стандарти. Каталогът на стандарти БДС изброява 26954 стандарта, което е малко по-малко, отколкото в Румъния и Турция, но повече отколкото в преобладаващата част от другите страни, включително Обединеното кралство и Корея (вж. фигура 45). Броят на стандартите през последните няколко години се увеличи значително (нараствайки от 15257 стандарта през 2000 г.). Около 1621 стандарта бяха приети само през 2005 г.

Фигура 45: България има голям каталог за стандарти, повечето от които са регионални

Източник: Проучване с анкетиране на Световната банка на органите за стандартизация; Международна организация по стандартизация (ISO) - Проучване на членовете на ISO (2006 г.).

Бележка: Данните, използвани за България, са за юни 2007 г.; данните, използвани за Румъния и Турция, са за януари 2006 г.; данните, използвани за Малайзия – за декември 2004 г.; данните, използвани за Обединеното кралство - за декември 2003 г.; данните, използвани за Чили - за декември 2002 г.

Една от причините за това увеличение е, че България прие европейските стандарти и отстрани противоречащите им стандарти, за да изпълни изискванията за присъединяването си към регионалните органи по стандартизация CEN и CENELEC, както и за присъединяването си към ЕС. Страната направи забележителен напредък в приемането на европейските стандарти. Европейските стандарти съставляват почти 60% от броя на стандартите в България (вж. фигура 45), а България е приела повече от 90% от европейските стандарти.

Много европейски норми обаче са приети на английски език и не са преведени на български. Законът за националната стандартизация⁶⁰ не съдържа изискване европейските стандарти да бъдат преведени. Това създава трудности за фирмите и за нотифицираните органи при разбирането на съдържанието на много стандарти, които се използват за осигуряване на спазването на директивите на ЕС.

България прие всички директиви на ЕС по „Новия подход“ и по „Стария подход“ и премахна съществуващите технически условия и изисквания. Министерствата са транспонирани и интегрирани европейското законодателство, свързано с директивите на ЕС по „Новия подход“ и по „Стария подход“ в българската правна система и са отстранили противоречащите им технически условия. Броят на технически норми между 2000 г. и 2006 г. се увеличи от 219 на 320, обратно на практиката в другите новоприєединили се към ЕС страни.

В допълнение към европейските стандарти, България продължава да следва активно политиката си за приемане на международните стандарти. Към януари 2006 г. България беше приела повече от 1900 стандарта на Международната организация по стандартизация (ISO) и на Международната електротехническа комисия. Те представляват приблизително 7% от броя на стандартите в България, което е малко по-малко, отколкото в повечето други страни (вж. фигура 45).

Организация на институционалните рамки на стандартизацията

Институционалните организационни рамки за разработването на стандарти претърпяха значително развитие през 2006 г. и сега са подобни на тези в много други страни-членки на ЕС. Законът за националната стандартизация, който влезе в сила през май 2006 г., промени статута на Българския институт за стандартизация (БИС) от държавен орган, като го превърна в независима неправителствена обществена организация. Това позволява на БИС да се финансира от своите собствени постъпления и облекчава членството му в международните организации. Както в повечето други европейски страни, БИС е единствената структура, отговорна за разработването на национални стандарти и системата е централизирана. Организацията на разработването на стандартите в България е в съответствие с тази в много други страни (вж. таблица 27).

Таблица 27: Организацията на разработването на стандартите в България е сходна с тази в другите страни-членки на ЕС

	Правен статус на първичната структура	Степен на централизация за доброволните стандарти
Чили	частен	хибриден
Мексико	публичен	децентрализиран
Корея	публичен	хибриден
Испания	частен	централизиран
Великобритания	частен	централизиран
Турция	публичен	централизиран
Румъния	частен	централизиран
Унгария	публичен	централизиран
България	частен	централизиран

Приватизацията на БИС го направи по-автономен, а неговата административна структура беше променена така, че да включи представяне на неправителствените заинтересовани участници. Към м. май 2006 г. БИС беше станал най-автономният от националните институции в инфраструктурата по качеството в България. Законът за националната стандартизация предвижда Общо събрание на членовете на БИС, от които само 20% са представители на правителството. Общото събрание е върховният орган на БИС и избира Управителен съвет, който на свой ред взема основните управленски решения и избира изпълнителния директор. Благодарение на тази промяна на административната структура на БИС, сега тя съответства на това, което съществува в повечето други страни (вж. таблица 28).

Таблица 28: Управленската структура в областта на стандартизацията в България сега е в съответствие с другите страни

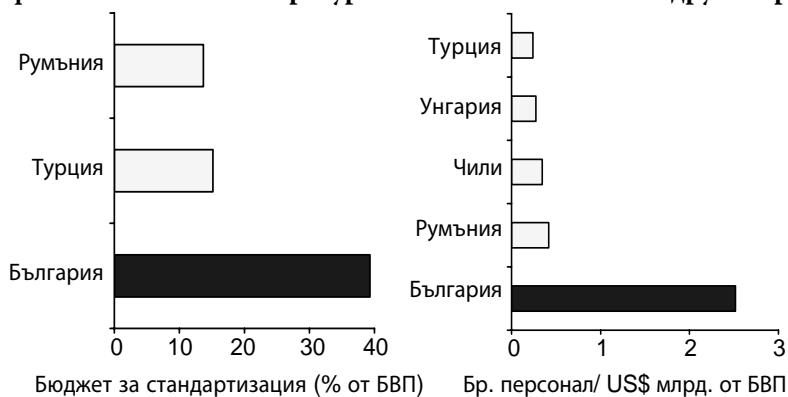
	Общо събрание	Управителен съвет	% от Управителния съвет, запазен за назначени от правителството лица	Изпълнителен директор, назначен от правителството
България (2005)	Не	Да	100%	Да
България (2007)	Да	Да	20%	Не
Мексико*	Да	Да	0%	Не
Корея	Не	Да	100%	Да
Испания	Да	Не	0%	Не
Турция	Да	Не	55%	Не
Англия	Да	Да	0%	Не
Унгария	Да	Не	33%	Не
Румъния	Да	Да	5%	Не

Бележка: * Отнася се само за органите за доброволни стандарти

Ресурси за стандартизация

В сравнение с размерите на икономиката си, България отделя значителни ресурси за дейностите по стандартизацията. През 2005 г. БИС изразходва приблизително 868000 щ. дол. при личен състав от 75 служители за дейности по стандартизацията. Изглежда, че както по отношение на финансовите ресурси, така и по отношение на човешките ресурси, посветени на разработването на стандарти, България заделя повече ресурси, отколкото другите страни (вж. фигура 46). Това би могло да се дължи на ограничения потенциал за мащабни икономии в България поради малкия мащаб на страната.

Фигура 46: Националният орган по стандартизацията в България разполага с повече финансови и човешки ресурси отколкото в повечето други страни

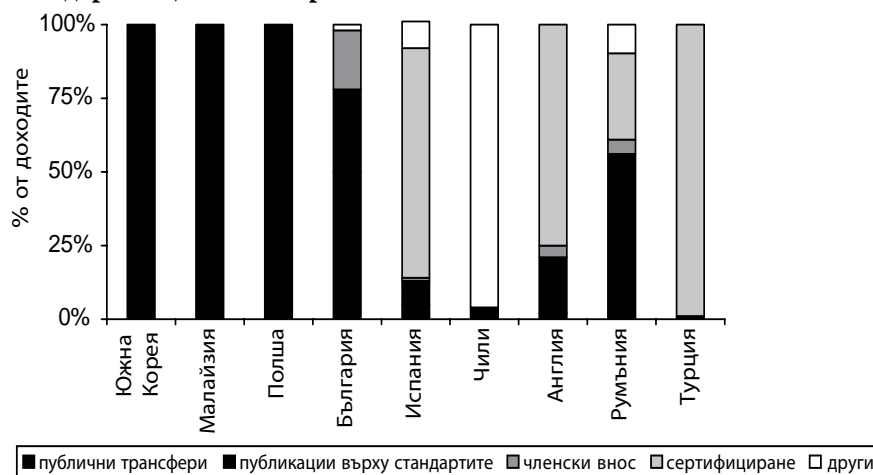

Източник: Проучване с анкетиране на Световната банка на органите по стандартизацията.

Бележка: В лявата част на фигурата за България са използвани данни за 2006 г.; за другите страни са използвани данни за 2005 г. В дясната част на фигурата данните, използвани за България, са за 2007 г.; данните, използвани за Чили, са за 2002 г., а данните за всички други страни са за 2006 г.

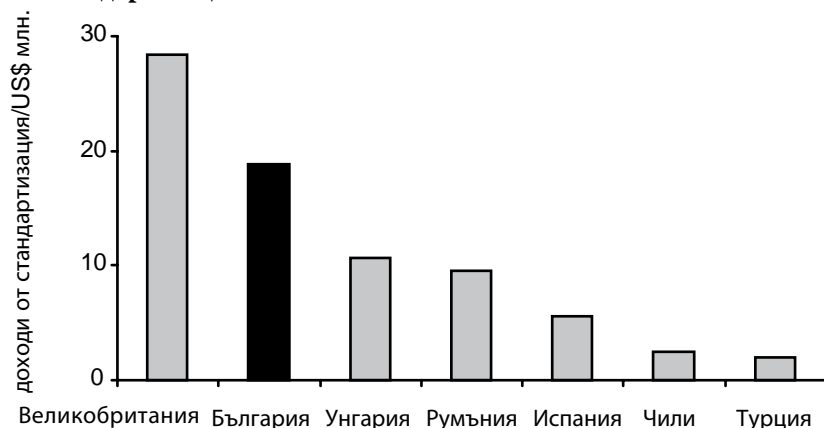
Законът за националната стандартизация предвижда, че БИС може да получава приходи от държавни субсидии и свързани с тях фондове, членски внос, продажба на стандарти, оценяване на съответствието, обучителни услуги и дарения. Услугите за оценяване на съответствието често са важен източник на финансиране за органите за стандартизация. БИС понастоящем не предлага никакви услуги за оценяване на съответствието. Националните органи за стандартизация, които не получават приходи от услуги за оценяване на съответствието, обикновено не могат да покриват разходите си само посредством публикуването на стандарти и членски внос, и са принудени да зависят от държавни субсидии за част от своите бюджети (вж. фигура 47). Въпреки това, в сравнение с размера на нейната икономика, генерирането на постъпления от процеса на разработването на стандартите в България е ефективно (вж. фигура 48).

Фигура 47: Трансферите от държавния бюджет определят голям дял от бюджета за стандартизация в България

Източник: Данни на ISO (2006 г.); Проучване с анкетиране на Световната банка на органите по стандартизацията.

Бележка: Данните, използвани за България, са за 2006 г., а данните, използвани за всички други страни, са за 2005 г.

Фигура 48: България е сравнително ефективна в събирането на приходи от дейностите по стандартизацията

Източник: Данни на ISO (2006 г.); Проучване с анкетиране на Световната банка на органите за стандартизация.

Бележка: Данните, използвани за България, са за 2006 г., а данните, използвани за всички други страни, са за 2005 г.

Участие в разработването на международните стандарти

България е пълноправен член на всички основни международни и европейски организации по стандартизация. България е пълноправен член на Международната организация по стандартизация (ISO), Международната електротехническа комисия, ITU, CEN, CENELEC и ETSI (вж. таблица 29). България има право да приема, да разпространява и да участва в разработването на техните международни и регионални стандарти. Преди 2007 г. България беше само *асоциран* член на CEN и CENELEC и имаше ограничени възможности да участва в процеса на разработването на техните стандарти.

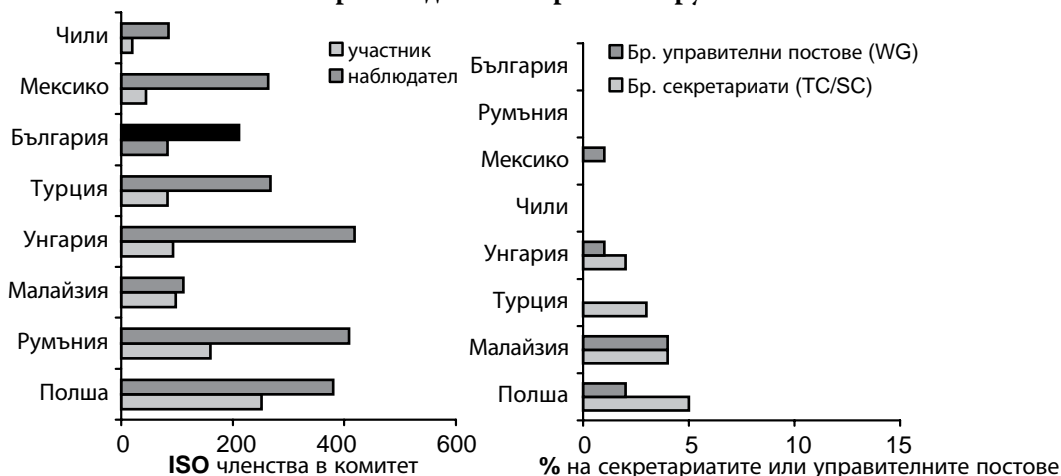
Към м. май 2007 г. България беше участващ член в 83 комитета на ISO от всичко 733 комитета. Този брой комитети е малко по-малък, отколкото в случаите с Румъния или Турция, или от броя, който би могъл да се очаква въз основа на по-малките размери на българската икономика (вж. фигура 49). Въпреки това, България няма технически секретариати и не играе водеща роля в международната стандартизация (вж. фигура 49). Разходите за участие в международната стандартизация са високи и не може да се очаква от една икономика с българските размери да се конкурира в тази област с по-големите страни, но тази дейност има важни последици за България, тъй като повечето от нейните търговски партньори използват международни стандарти.

Таблица 29: България е член на повечето международни органи по стандартизация

Страна	Международни			Европейски		
	ISO*	IEC**	ITU***	CEN*	CENELEC**	ETSI***
България	Да	Да	Да	Да	Да	Да
Чили	Да	Не	Да	неприл.	неприл.	неприл.
Унгария	Да	Да	Да	Да	Да	Да
Корея	Да	Да	Да	неприл.	неприл.	неприл.
Малайзия	Да	Да	Да	неприл.	неприл.	неприл.
Мексико	Да	Да	Да	неприл.	неприл.	неприл.
Полша	Да	Да	Да	Да	Да	Да
Румъния	Да	Да	Да	Да	Да	Да
Испания	Да	Да	Да	Да	Да	Да
Турция	Да	Да	Да	асоц.	асоц.	Да
Великобритания	Да	Да	Да	Да	Да	Да

Източник: Международната организация по стандартизация (ISO), ITU, Международна електротехническа комисия, CEN и CENELEC Уеб сайтове.

Фигура 49: България участва в приблизително толкова комитети на ISO, колкото другите малки новоприсъединили се страни-членки на ЕС, но няма длъжности в секретариатите на комитетите на ISO или ръководители на работни групи

Източник: 2005 г. Годишен отчет на ISO (2006).

Бележка: * общи стандарти ** електротехнически стандарти *** телекомуникационни стандарти; асоциираните членове нямат право на гласуват по стандартите. Данните са за м. май 2007 г.

Препоръки за политиката

Отстраняване на остарелите стандарти. В България има много голям брой стандарти. Освен това много от по-старите български стандарти, които са били разработени преди реструктурирането на БИС и без използване на най-добрите международни практики, съществуват съвместно с новите стандарти. Някои от тези стандарти могат да намалят гъвкавостта и да възпрепятстват технологичното модернизиране в частния сектор. БИС би могъл да увеличи усилията си за систематично преразглеждане на своите национални стандарти, за да намали прекомерно големия брой на стандартите.

Осигуряване на ефективен процес за превод на европейски и международни стандарти на български език и обучение на служители, заети с оценяване на съответствието. Въпреки че е важно да се продължи с приемането на европейски и международни стандарти, би било полезно да се установи ефективен процес на превода им на български език и да се осигури обучение на английски език за служителите в областта на оценка на съответствието. Добре би било да се одобри стратегия за превода на стандартите на английски език, която да постави приоритет на най-важните стандарти и да постави конкретни крайни срокове за превода на всички стандарти, които имат отношение с българската икономика и които да бъдат консултирани с частни и публични заинтересовани страни. Тази стратегия трябва да установи ясни задължения за министерствата да финансират превеждането на отнасящите се към техните ресори хармонизирани стандарти съгласно директивите по „Новия подход“. Необходимо е да бъде проведено обучение по английски език на служителите, заети с оценяване на съответствието, за които се очаква да работят с все още непреведени стандарти.

Подкрепа на участието на частния сектор в европейските и международните дейности по стандартизацията. Членството в европейските организации по стандартизация и активното участие в работата на техническите комитети ще позволят на България да участва в разработването на приеманите от нея регионални стандарти. За фирмите, особено за малките и средните български предприятия, може да се окаже трудно да представят интересите си в техническите комитети на CEN, CENELEC, ISO и на Международната електротехническа комисия поради високите разходи за командировки, освен ако участието в тези организации не получи подкрепа с публично финансиране.

Глава 5: Възприятия относно инвестиционния климат

Наблюдението на предприятията не събира само информация за представянето на фирмите и иновациите. То също така събира информация за инвестиционния климат - включително по теми, като например, корупцията, конкуренцията от неформалния сектор, нестабилността, образованието и уменията на работниците. Въпросникът включва два типа въпроси: (а) субективни въпроси за това, което мениджърите виждат като главни проблеми, пред които са изправени; и (б) обективни въпроси, които се опитват да определят ограниченията на инвестиционния климат от гледна точка на време, пари и други количествени данни. Например на ръководителите на фирмите са задавани субективни въпроси за това доколко големи пречки за техните предприятия са електроснабдяването, достъпът до финансиране и държавното регулиране, но те също така биват запитвани колко продукция е била изгубена поради повреди в електроснабдяването, дали тяхната фирма има заем или превишаване на кредита, и колко време губят за работа с правителствените регулации и инспекции. ОИК използва и двата вида информация, както и допълнителна информация от други източници, за да оцени свързаните с инвестиционния климат ограничения за дейността на предприятията и с икономическия растеж в България, и за да сравни ограниченията в България с ограниченията в избраните за сравнение страни. Въпреки това, настоящата глава се съсредоточава върху субективните въпроси.

I. Възприятия относно ограниченията за дейността на предприятията и растежа

Като отправен пункт за анализа на инвестиционния климат, настоящата глава разглежда това, което ръководителите на предприятия посочват като най-големите препятствия, с които се сблъскват. Тъй като ръководителите на предприятия знаят повече за непосредствените проблеми, стоящи пред техните фирми, отколкото държавните служители, научните работници или другите външни експерти, разумно е техните опасения относно инвестиционния климат да се приемат сериозно.

Макар че е важно да се направи това, също така е важно да се разбере, че тези възприятия не са съвършено мерило за инвестиционния климат. Първо, обобщаването на възприятията на фирмите е трудно. Ограниченията засягат различните фирми в различна степен и основаните на възприятията им данни не могат да се обобщят така лесно, като обективните данни (например, разходите, измерени в местна валута). Това прави трудно класирането на препятствията. Така например, не е ясно дали един проблем, който дадена фирма разглежда като много сериозен, а друга фирма го разглежда като маловажен, е по-голям или по-малък проблем за съвкупността, отколкото друг проблем, който и двете фирми разглеждат като умерено сериозен. Поради тези основания за загриженост, освен използването на обективни данни в последните глави на Оценката на инвестиционния климат, настоящата глава разглежда и двете мерила за възприятията; дела от фирми, които посочват, че проблемът е сериозен и дела от фирми, които посочват, че той е най-голямото препятствие пред тях. Това прави възможно да се провери дали резултатите, получени въз основа на основаващи се на възприятията индекси, са устойчиви спрямо малките разлики в начина на задаването на един въпрос.

Второ, макар че мениджърите могат да знаят за даден проблем, те биха могли да не познават основните му причини. Например те биха могли да знаят, че е трудно да получат банкови кредити за финансирането на нови инвестиции, но биха могли да не са осведомени за основните причини за това (например липсата на конкуренция в банковия сектор, издаването на държавни облигации, което затруднява частните инвестиции, или проблеми с вписването на недвижими имоти, които пречат на фирмите да използват земята като обезпечение). В резултат от това, за да се определи начинът, по който да се намали даденото ограничение, е необходима допълнителна информация.

Трето, може би интересите на ръководителите на предприятията не винаги могат да бъдат в съответствие с интересите на обществото. Повечето мениджъри биха искали да се ползват от субсидирани кредити или да плащат по-малко за електроенергия или вода, ако считат, че разходите за предоставянето на тези услуги ще бъдат понесени от някой друг. По аналогичен начин, повечето мениджъри биха се радвали да се изправят пред по-малко конкуренция, дори ако разходите за обществото са много по-големи от облагите за тяхната фирма. Следователно, важно е да се вземат предвид разходите за интервенциите и да се обмисли начинът, по който промените на политиката ще въздействат върху другите заинтересовани участници (например работници и данъкоплатци) преди приемането на програми за намаляване на ограниченията.

Четвърто, мненията на мениджърите на съществуващите предприятия биха могли да не отразяват препятствията, с които се сблъскват потенциалните предприемачи и новопостъпващите на пазара. Например, мениджърите на съществуващите предприятия, които вече са завършили регистрационните процедури, биха могли да не са загрижени за разходите по навлизането на пазара, дори ако те остават високи. Освен това, те биха могли да оценяват някои проблеми като по-маловажни, тъй като вече са структурирали фирмите си по начин, който намалява съответните разходи. Например, ако транспортните разходи в някои области са особено високи, съществуващите фирми биха могли да са разположени само близо до транспортните средства или биха могли да осигуряват свой собствен транспорт. Това не означава, че подобряването на транспорта не би било полезно. Накрая, ако ограниченията на инвестиционния климат са особено тежки, в такъв случай е възможно да има много малко фирми, които разчитат силно на тази област на инвестиционния климат⁶¹. Например, ако материалната база на пристанищата и митниците е особено лоша, вероятно много малко фирми биха действали в експортно ориентирани индустрии. Важно е, следователно, да се обмисли начинът, по който ограниченията биха въздействали върху потенциалните новопостъпващи фирми, както и начинът, по който те засягат мениджърите на съществуващи фирми, интервюирани по време на проучването с анкетиране.

Накрая, културологичните разлики или трайно запазващите се разлики в очакванията относно начина, по който би трябвало да изглежда инвестиционният климат, също биха могли да въздействат върху възприятията на фирмите. Например, очаквания за политическата свобода и свободата на словото биха могли да въздействат върху това дали мениджърите ще са склонни да се оплачат на интервюиращите от инвестиционния климат повече, отколкото това ще определи тяхната готовност да отговорят на обективни въпроси.⁶² Това може да затрудни провеждането на международни сравнения с данни, основаващи се на възприятията.

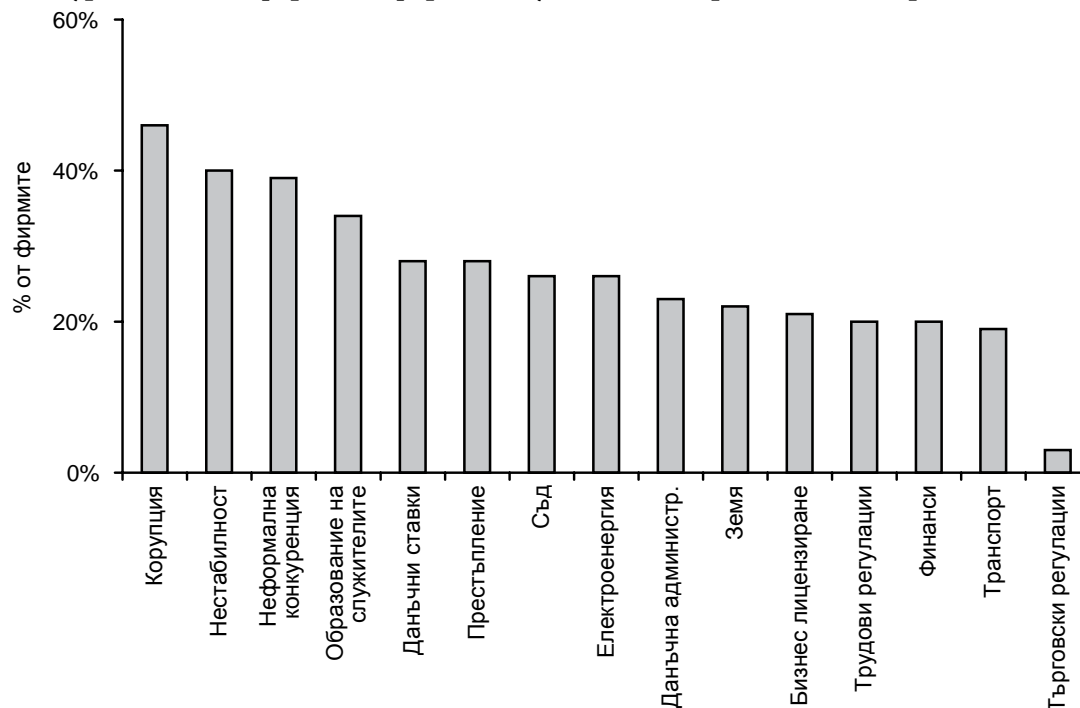
Макар че основанията за загриженост за валидността на данните, основаващи се на възприятията са сериозни, важно е тези проблеми да не се преувеличават. Скорошни проучвания показват, че основаващите се на възприятия оценки отговарят доста добре на обективните макро- и микроикономически показатели, дори при провеждане на международни сравнения.⁶³ Това означава, че въпреки опасенията от използването на субективни оценки, те, изглежда, осигуряват полезна информация.

Въпреки това поради тези опасения, макар че настоящата оценка използва основаващи се на възприятия като отправна точка за анализа, тази информация ще бъде допълнена с обективни мерки за инвестиционния климат, взети от „Наблюдение на предприятията” и други източници, когато е възможно и уместно. Освен това, макар че международните сравнения на основаващи се на възприятия данни (например, сравнение на броя на фирмите, оплаквани се от проблем между отделни страни) могат да предоставят контекст за резултатите, използващи обективни данни, опасенията от международните сравнения на възприятията са причина за това, че следващите глави ще използват най-вече обективни данни за международни сравнения, когато има такава достъпна информация.

II. Основни възприемани ограничения

В „Наблюдение на предприятията“ от ръководителите на фирмите се иска да посочат до колко всяка от 15-те области на инвестиционния климат е съществено препятствие за текущите операции на техните фирми. Те отговарят, оценявайки всяка от тях по петобална скала между „не е препятствие“ и „много тежко препятствие“. Фигура 50 показва процентите на видовете фирми, които оценяват препятствията в дадена област като „съществено“ или „много тежко препятствие“. В целия доклад, ако ръководителите на фирмите оценяват дадено препятствие като „сериозно“ или „много тежко“, то ще бъде описано като „сериозно препятствие“, посочено от мениджъра на фирмата.

Фигура 50: Фирмите най-често са загрижени за корупцията, нестабилността, конкуренцията с неформални фирми и за уменията и образованието на работниците

Източник: *Наблюдение на предприятията на Световната банка (2007).*

Неформалността и корупцията се класират сред първите основания за загриженост на фирмите. Както е обсъдено в глава 1, оказва се, че неформалността в България е сравнително висока - поне в сравнение с повечето други нови страни-членки на ЕС и повечето страни с висок доход в ЕС. Въпреки това, важно е да се отбележи, че и корупцията, и практиките на конкурентите от неформалния сектор, би трябвало да се разглеждат по-скоро като симптоми на вътрешни проблеми, отколкото като проблеми, които могат да се коригират пряко. Много проучвания подчертават, че и двете неща могат да отразяват проблеми, свързани с регулирането и данъчното облагане. Високите нива на регулирането и данъчното облагане могат да насърчат фирмите да останат в неформалния сектор и могат също така да насърчават корупция, когато фирмите се опитват да ги избегнат. Както се обсъжда подробно в глава 6, макар че данъчните ставки бяха понижени, регулативното бреме остава много високо. Всъщност, фирмите правят приблизителна оценка, че мениджърите изразходват около 17% от своето време за справяне с изискванията, свързани с държавното регулиране.

Областта на инвестиционния климат, която се поставя на второ място като сериозен проблем в класацията на фирмите, е политическата нестабилност. Това е озадачаващо. Когато фирмите са загрижени за политическата нестабилност, това често навежда на мисълта, че те са загрижени за своите имуществени права при евентуални вълнения и насилие, като например, правителствени преврати или революции. Ясно е, че това не представлява значително основание за опасения в страна като България - нов член на Европейския съюз.

Една по-вероятна интерпретация е, че мениджърите са загрижени от нестабилността на политическата обстановка. Когато нормативната уредба и политиките се променят бързо или непредсказуемо, за мениджърите е трудно да правят дългосрочни планове.

Вземайки предвид големите промени в регулирането и икономическата политика, които правителството трябваше да въведе в рамките на сравнително къс период от време с оглед на присъединяването към Европейския съюз, не е изненадващо, че мениджърите са загрижени от този тип нестабилност. Въпреки че някои от промените, като например тези по спазване на изискванията на ЕС, биха могли да бъдат предсказуеми в смисъл, че експертите в сферата на регулирането биха могли да знаят какво трябва да бъде направено, за собствениците на малки фирми е трудно да съберат достатъчно конкретна информация, за да разберат лесно вероятните промени. Това означава, че може би е трудно и мениджърите, и регулаторите да са в пълно течение на нормативните промени и това би могло на свой ред да засили загрижеността за предсказуемостта на политиката.

Други данни, получени както от „Наблюдение на предприятията”, така и от други източници, говорят, че именно това е видът политическа нестабилност, която е главната грижа, а не политическата нестабилност сама по себе си.

- Дори по време на най-скорошните проучвания по Доклада за глобалната конкурентноспособност, когато са били питани директно за нестабилността на правителството или политически преврати (Porter и др., 2007), много малко фирми са посочили това за проблем. Фактически, той се класира като предпоследно по значение ограничение от списъка с 14 възможни ограничения, като само валутните ограничения са класирани по-ниско. Това показва убедително, че стабилността на правителството, политическата система и възможностите за политическо насилие не са сериозни основания за загриженост за преобладаващата част от фирмите.

- В предшестващи скорошни проучвания (например, BEEPS 2005 и „Наблюдение на предприятията” от 2004 г.), когато фирмите са били запитвани директно за нормативната нестабилност, тя обикновено се е класирала сред най-тежките ограничения. Тъй като този въпрос беше изключен от последното наблюдение на предприятията, това показва, че по-широко формулираният въпрос в проучването с анкетиране от 2007 г. улавя някои от по-ограничените опасения за нормативната и политическата нестабилност.

- Други данни от „Наблюдение на предприятията” показват, че съществува загриженост за стабилното и предсказуемо регулиране. С отделен въпрос фирмите се запитват дали са съгласни или не са съгласни с изявлението, че „тълкуването от страна на държавните служители на законите и разпоредбите, засягащи Вашето предприятие, е последователно и предсказуемо”. Около 75% от ръководителите на фирмите или бяха категорично несъгласни, или по-скоро не бяха съгласни с изявлението. Освен това, има силна корелация между възприятията на ръководителите на фирмите за нестабилността и техните мнения за това колко последователно и предсказуемо е регулирането. Тоест, фирмите, които се оплакват от нестабилността, също толкова вероятно са се оплаквали от непредсказуемото правоприлагане на регулирането.⁶⁴

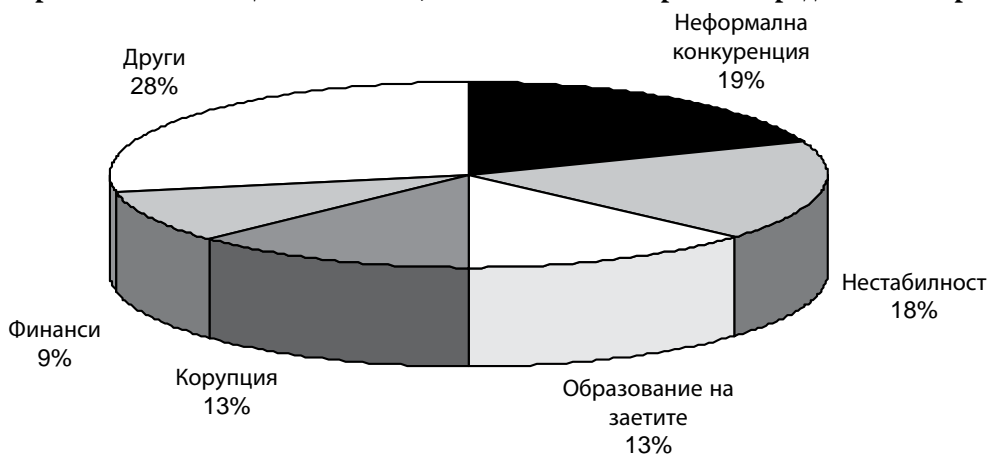
Следователно, най-логичният начин за интерпретиране на този въпрос би се състоял в това, че българските фирми са по-загрижени от стабилността на политиката и регулирането вместо от възможността за политическо насилие или неконституционна промяна на правителството.

В допълнение към тези три области, около една трета от ръководителите на предприятията казват, че образованието и уменията на работниците са сериозен проблем - малко по-малко от дела на ръководителите, посочващи корупцията, нестабилността и конкуренцията от неформалния сектор като сериозни проблеми. Около една четвърт посочват данъчните ставки и престъпността като сериозни проблеми, докато по-малък брой посочват други области от инвестиционния климат за сериозни ограничения. Много малко от отговорилите посочват митническите и търговските регулации като сериозен проблем.

Освен искането да оценят всяко препятствие по петобална скала, мениджърите бяха помолени също така да посочат какво е най-голямото ограничение пред тях. Макар че в повечето случаи резултатите от двата въпроса са аналогични, може да има разлики. Ако малък брой мениджъри имат много силно изразени мнения относно даден проблем, макар че мнозинството е по-колебливо, възможно е този проблем да не се класира сред най-големите

ограничения според предшестващия въпрос, докато се класира между основните ограничения според въпроса за най-голямото ограничение.

Фигура 51: Първите четири основания за загриженост според въпроса за най-голямото ограничение са същите като тези, посочени в отговорите на предишния въпрос

Източник: „Наблюдение на предприятията“ на Световната банка (2007 г.).

Бележка: „Други“ включва фирмите, които са дали отговор „Не знам“ (около 3% от общия брой).

На практика отговорите на въпросите са доста сходни. По-специално, четирите области от инвестиционния климат, за които ръководителите на фирмите е най-вероятно да казват, че са най-големите им проблеми, са четирите области най-вече посочвани от фирмите като сериозен проблем (конкуренция от неформалния сектор, нестабилност, образование на работниците и корупция).

Има обаче и някои разлики. На първо място, макар че сравнително малко фирми казаха, че достъпът до финансиране е сериозен проблем (само около 20% от фирмите, което го класира като 12-то най-голямо ограничение според този критерий), доста голям брой го класират като най-голямото ограничение, пред което са изправени (около 9%, което го класира като пето по големина ограничение според този критерий). Второ, макар че фирмите е по-вероятно да кажат, че корупцията е по-сериозен проблем, отколкото която и да е друга област от инвестиционния климат, тя се класира едва на четвърто място въз основа на втория въпрос. Това показва, че макар и да има доста голяма загриженост относно корупцията, тази загриженост не е толкова сериозна в сравнение със загрижеността за другите области.

III. Разлики между възприятията на различните видове фирми

Ръководителите на различните видове предприятия често имат много различни възприятия за инвестиционния климат и главните ограничения, пред които са изправени. Тези разлики биха могли да се дължат на разлики в очакванията (например принадлежащите на чужденци фирми биха могли да имат очаквания, основани на техния опит в техните родни страни) или разлики в опита (например, за големите фирми би могло да е по-лесно да получат заеми благодарение на това, че имат по-добри връзки или по-добър достъп до обезпечение).

Настоящият раздел се съсредоточава върху разликите във възприятията в различните видове фирми. Следващите глави разглеждат дали разликите в обективните показатели съответстват на разликите във възприятията. Настоящият раздел се съсредоточава върху разликите, които са значими едновременно и икономически, и статистически (например че са значими от гледна точка на величината си и това не изглежда да се дължи на различните извадки). По-пълно обсъждане на иконометричната методология и допълнителни резултати са представени подробно в приложение 5.1.

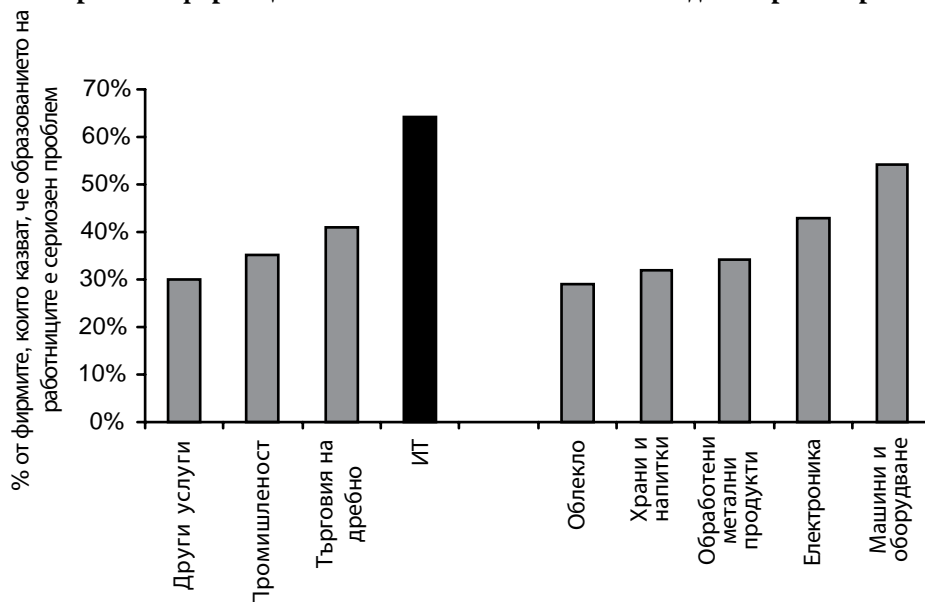
Умения и образование на заетите

Около 13% от фирмите посочват, че недостатъчно образованите работници са най-сериозното ограничение за тяхната фирма и около 34% от фирмите посочват това за сериозно ограничение. Това го прави третото най-голямо ограничение според първия критерий и четвъртото най-голямо според втория критерий.

Въпреки това, образованието на работниците е по-сериозно ограничение за едни фирми отколкото за други. Като се има предвид, че едва около 30 - 40% от фирмите в търговията на дребно, промишлеността и другите услуги посочват, че недостатъчно образованите работници са сериозно ограничение, близо две трети от фирмите в сектора на информационните технологии казват същото.⁶⁵ Освен това, повече от една трета от фирмите в сектора на информационните технологии казват, че това е най-голямото ограничение, пред което са изправени.

По-малко мениджъри в промишления сектор казват, че уменията са сериозно ограничение, отколкото това става в сектора на информационните технологии. Освен това, не е по-вероятно те да отговорят, че уменията са проблем в сравнение с мениджърите в сектора на търговията на дребно и услугите.⁶⁶ Това обаче маскира разликите в рамките на промишлеността. В сектора на готовите облекла - сектор, който не е много интензивен по отношение на уменията, едва около 30% от фирмите казват, че недостатъчно образованите работници са сериозно ограничение. В сектора на машините и съоръженията повече от половината мениджъри казват същото. По принцип, мениджърите в тези подсектори, които наемат по-малко добре образовани производствени работници (готовите облекла, хранителната индустрия, и металообработката) е по-малко вероятно да кажат, че уменията са проблем, отколкото мениджърите в подсектори, които търсят по-добре образовани работници (например, електроника, машини и оборудване). Другите данни също така са в съответствие с това. Фирмите, които са по-иновативни (т.е., които са въвели нови продукти или производствени процеси между 2004 г. и 2007 г.) е почти три пъти по-вероятно да са загрижени за уменията и образованието на работниците, отколкото по-малко иновативните фирми, което не са правили това (45% в сравнение с 16%).

Фигура 52: Недостатъчно образованите работници са обект на особена загриженост в сектора на информационните технологии и в някои подсектори на промишлеността

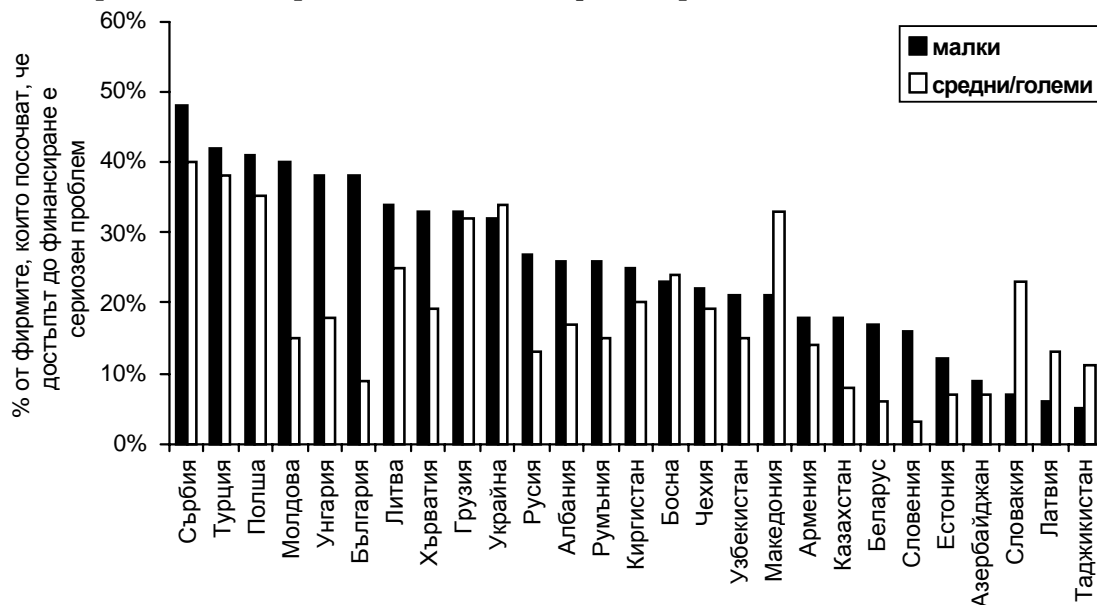
Източник: „Наблюдение на предприятията“ на Световната банка (2007 г.).

Казано накратко, недостатъчно образованите служители обикновено са по-сериозно ограничение в сектори, които са интензивни по отношение на уменията и иновациите. Това показва, че опитите за придвижване нагоре по веригата на добавената стойност в по-сложни производствени области вероятно се усложняват от наличието на неквалифицирани служители, което подчертава нуждата от преодоляване на тези ограничения.

Достъп до финансиране

Предидшни международни анализи са показали, че две области на инвестиционния климат изглежда представляват предмет на особена загриженост в малките фирми - достъпът до финансиране и достъпът до земя.⁶⁷ От 27-те страни, обхванати в последното проучване ВЕЕПС от 2005 г., малките фирми е по-вероятно да са загрижени за достъпа до финансиране в 21 от 27 страни (вж. фигура 53). Както и през 2005 г. скорошното наблюдение на предприятията показва, че малките фирми в България е по-вероятно да кажат, че достъпът до финансиране е сериозен проблем, отколкото средните и големите фирми. Докато около 22% от мениджърите на малки фирми посочват достъпа до финансиране като сериозен проблем, само около 15% от мениджърите на средни и големи фирми казват същото.

Фигура 53: Мениджърите на малки фирми в повечето страни в Европа и Централна Азия е по-вероятно да са загрижени за достъпа до финансиране

Източник: Проучвания с анкетиране ВЕЕПС, включващи България (2005).

Бележка: Малките фирми имат под 50 заети лица, а и средните и големите фирми имат 50 или повече заети лица.

Въпреки това, общо взето, достъпът до финансиране не изглежда основен проблем дори за малките фирми. Макар че мениджърите на малки фирми е по-вероятно да кажат, че достъпът до финансиране е сериозен проблем, отколкото мениджърите на големи фирми, според скорошното проучване с анкетиране, този достъп не се класира сред най-важните основания за загриженост на малките фирми. Въз основа на процента от фирми, които посочват, че тази област от инвестиционния климат е сериозен проблем, тя се класира едва на 12-о място по важност.

Мениджърите на фирми в промишлеността са по-загрижени за достъпа до финансиране, отколкото другите мениджъри - дори имайки предвид другите разлики между фирмите в промишлеността и останалите фирми. Около 27% от мениджърите на фирми в промишлеността казват, че достъпът до финансиране е сериозно препятствие за около 13-25% от мениджърите в сравнение с другите три сектора. Въпреки по-високото равнище на загриженост, този достъп не се класира сред първите основания за загриженост дори за мениджърите на фирми в сектора промишленост (7-о място от 15-те области въз основа на процента от фирми, посочващи го като сериозен проблем).

Конкуренция с неформалния сектор

Мениджърите на фирмите в България бяха по-склонни да посочват, че конкуренцията с фирмите в неформалния сектор е техният най-голям проблем, отколкото да кажат същото за която и да е друга област на инвестиционния климат (вж. фигура 51). Освен това, те бяха по-склонни да посочват тази конкуренция като сериозен проблем в сравнение с която и да е друга област, освен корупцията и нестабилността (вж. фигура 50). Както и в много други страни обаче, конкуренцията с неформалните конкуренти е значително по-сериозно безпокойство за

малките фирми, отколкото за по-големите фирми. Докато над 44% от мениджърите на малки фирми посочват, че конкуренцията с неформалните конкуренти е сериозно препятствие, само 18% от мениджърите на големи фирми посочват същото (вж. фигура 54). При това, въз основа на броя на фирмите, които я посочват като сериозен проблем, тя се класира като втора най-голяма загриженост за мениджърите на малки фирми, но е едва на седмо място за мениджърите на големи фирми.

Фигура 54: Големите фирми и фирмите в сектора на информационните технологии са по-малко обезпокоени от конкуренцията с неформалните фирми

Източник: „Наблюдение на предприятията” на Световната банка (2007 г.).

По-голямата загриженост на мениджърите на малки фирми може би отразява по-голямата вероятност за малките фирми да се окажат в пряка конкуренция с неформални фирми, които често са много малки и обикновено не са капиталоемки (например, защото за малките трудоемки фирми е по-лесно да останат незабелязани от властите). Причина за това също би могла да бъде по-голямото безпокойство на малките фирми от неформалното поведение на формалните или полуформалните им конкуренти в сравнение с безпокойството на големите фирми. Последните биха могли да бъдат обезпокоени по-силно, например от това дали техните официално действащи конкуренти спазват данъчните разпоредби. На практика обаче доказателствата за това изглеждат сравнително неубедителни. Макар че мениджърите на малките фирми съобщават за по-малко стриктно спазване на данъчните разпоредби, отколкото мениджърите на по-големите фирми, всички мениджъри посочват сравнително добро спазване и разликата не е статистически значима.⁶⁸ Освен това, в сравнение с големите фирми, малките фирми не са по-склонни да посочат, че са в конкуренция с неформални фирми (вж. глава 1).

Друга разлика е това, че в сравнение с фирмите в другите сектори, за мениджърите на фирмите в сектора на информационните технологии е по-малко вероятно да кажат, че конкуренцията от неформални фирми е сериозен проблем. Докато само 19% от мениджърите в сектора на информационните технологии посочват, че конкуренцията с неформални фирми е сериозно ограничение за тях, близо 40% от другите мениджъри посочват същото. Освен това, конкуренцията с неформални фирми се класира едва като девето най-голямо ограничение за фирмите в сектора на информационните технологии, но тя е сред трите най-големи затруднения за фирмите в другите три сектора. Това отговаря на данните от глава 1, според които броят на фирмите в сектора на информационните технологии, съобщаващи, че се конкурират с неформални фирми, е малък.

Престъпност

В повечето страни, в които фирмите за търговия на дребно са били проучвани като част от „Наблюдение на предприятията”, те най-често са особено обезпокоени от престъпността.⁶⁹ Фирмите за търговия на дребно обикновено държат на склад стоки за широко потребление, което означава, че такива стоки могат да бъдат полезни както за лицето, което ги е откраднало, така и да бъдат продадени лесно. Освен това, фирмите за търговия на дребно трябва да

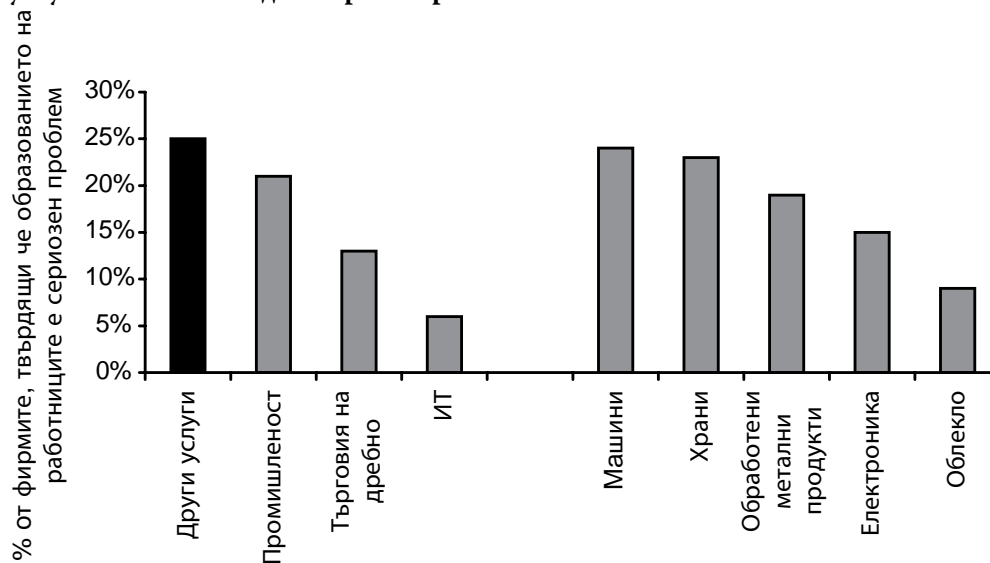
осигуряват достъп на потребителите до своите стоки (например да изложат стоките на рафтове в магазините). За разлика от това, много стоки, държани на склад от производствените фирми, биха били от малка полза за крайните потребители (например полуготови изделия, резервни части, големи машини и оборудване) и са по-трудни за продаване. Освен това, потребителите обикновено нямат достъп до производствените помещения или цехове по същия начин, по който те влизат свободно в магазините за търговия на дребно. Това създава по-големи затруднения за кражби от производителите, отколкото от фирмите за търговия на дребно.

В съответствие с това и с опита в другите страни мениджърите на фирмите за търговия на дребно в България изглеждат по-обезпокоени от престъпността в сравнение с мениджърите на фирми в другите сектори. Около 42% от мениджърите посочват престъпността за сериозен проблем - повече отколкото която и да е друга област на инвестиционния климат с изключение на корупцията (52% от мениджърите) и конкуренцията с неформални фирми (43% от мениджърите). За разлика от това, престъпността не се класира сред първите опасения на мениджърите на фирми в другите сектори, като само между 25 и 30% от мениджърите я посочват за сериозно препятствие.

Регистрация на фирмите

Фирмите в сектора „Други услуги“ е по-вероятно да посочват, че регистрацията на фирмите и лицензирането са сериозни проблеми в сравнение с фирмите в другите сектори. Около 25% от мениджърите в този сектор посочват, че регистрацията на фирмите е проблем в сравнение с около 6 и 21% от мениджърите в другите три сектора. Въпреки това, дори и при другите фирми в сектора на услугите, регистрацията на фирмите не се класира сред най-големите опасения. Според процента от фирмите, които посочват съответната област за значителен проблем, регистрацията на фирмите се класира едва на осмо място от 15-те сфери на проблемите за фирмите в този сектор.

Фигура 55: Регистрацията на фирмите е по-голям проблем за фирмите в сектора „Други услуги“ и в някои подсектори на промишлеността

Източник: „Наблюдение на предприятията“ на Световната банка (2007 г.).

Макар че би било интересно да се направи по-нататъшна разбивка на данните за сектора „Други услуги“, в повечето му подсектори има малък брой фирми – най-често по-малко от 10. За разлика от тях, извадките от сектора на промишлеността обикновено са по-големи. Мениджърите на фирми в секторите на хранителната промишленост и машиностроенето са по-склонни да посочват, че регистрацията на фирмите е сериозен проблем в сравнение с мениджърите в другите сектори (вж. фигура 55). Едно скорошно проучване показва, че регистрационният процес за операторите в хранителната промишленост е особено тежък, тъй като фирмите трябва да се регистрират в общините, Министерството на здравеопазването и Министерството на земеделието и храните.⁷⁰

IV. Сравнения с резултатите от предшестващи проучвания

Фирмите бяха запитани за мненията им относно ограниченията, за които са били питани в няколко предишни проучвания, включително Наблюдението на предприятията от 2004 г. и Проучването за бизнес-обстановката и ефективността на предприятията („VEEPS” 1999-2005).⁷¹ Сравненията с тези по-ранни проучвания могат да дадат известна информация за степента на промените в инвестиционния климат в процеса на времето.

Провеждането на сравненията обаче се усложнява от различни фактори. Първо, разликите в обхвата на извадките могат да направят трудно сравнението на резултатите от различни проучвания. Например, „Наблюдение на предприятията” от 2004 г. обхващаше само промишлеността, строителството, хотелите и ресторантите, транспорта и далекосъобщенията. Макар че наблюденията на „VEEPS” се отнасят към цялата икономика, анкетирането включваше квоти за различните типове на предприятията, което означава, че извадките не са непременно напълно представителни. Нито едно от проучванията не съдържа тегла.

Второ, въпросите за възприятията на фирмите за инвестиционния климат в различните проучвания често се задават по различни начини. Списъците на областите в различните проучвания обикновено се различават.⁷² Освен това, в много проучвания - но не и в предшестващото проучване за бизнес-обстановката „VEEPS” - въпросите за възприятията са се задавали само като въпроси за най-голямото затруднение вместо за остротата на ограничението или и по двата начина, както в „Наблюдение на предприятията”.⁷³ Дори когато фирмите са били помолени да оценят препятствията по някаква скала (например, започвайки от „не е пречка” и завършвайки с „много сериозна пречка”), скалите често са различни и често имат различни описания.⁷⁴

Макар и това да означава, че сравненията трябва да се разглеждат внимателно, тези сравнения все пак са полезни. Както се посочва по-горе, макар че има някои разлики според вида на фирмите, те в различни сектори и с различни размери често имат еднакви опасения. В това отношение, макар че сравненията не са свършени, изглежда полезно те поне да се вземат под внимание.

Проучването за бизнес-обстановката и ефективността на предприятията „VEEPS” от 2005 г. (VEEPS III)

През 2005 г. Европейската банка за възстановяване и развитие (ЕБВР) и Световната банка проведеха третото проучване с анкетиране на предприятията „VEEPS” в 27 страни с ниско и средно ниво на доходите в Европа и Централна Азия, в това число и в България. Интервюирани бяха 9655 фирми в 27 страни, като в България бяха интервюирани около 300 фирми. От много гледни точки въпросникът беше подобен на този, използван в „Наблюдение на предприятията”, тъй като включваше голяма част от същите въпроси както в основното „Наблюдение на предприятията”, провеждано от Световната банка по това време. Макар че вариантът на Наблюдението на предприятията от 2007 г. е малко по-различен, отколкото този от 2005 г. (включително по отношение на начина за описване на препятствията), това означава, че двата въпросника са доста сходни.

Между въпросниците обаче имаше и някои маловажни разлики. Така например имаше известни разлики в начина на формулирането на въпросите. В проучването „VEEPS” се задаваха въпроси за уменията и образованието на наличните заети лица, вместо за недостатъчната квалификация на работната ръка, и се питаше дали всяко отделно препятствие е препятствие за „дейностите и растежа” на фирмата, вместо за „дейността” на фирмата. Въпросникът на „VEEPS” включваше допълнителни въпроси за това дали макроикономическата нестабилност, регулирането на поземлената собственост, организираната престъпност и нелоялната конкуренция от страна на други фирми са препятствия за дейността и растежа на фирмите.

Въпреки това, имаше също така и някои по-съществени различия. Една от по-важните разлики беше, че въпросникът на „VEEPS” съдържа отделни въпроси за достъпа до финансиране (и обезпечението му) и за стойността на финансирането (лихвения процент). Освен това, той пропуска въпроса за „политическата нестабилност” и „практиките на конкурентите от неформалния сектор”, които са две от първите опасения според проучването от 2007 г. Макар че въпросникът на „VEEPS” включваше въпрос за несигурността, който може

би е сходен с изключения въпрос за нестабилността, поставящ проблема за несигурността на регулативната политика, двата въпроса са различни.

Другата значима разлика между двете проучвания е това, че макар и повечето от препятствията, за които мениджърите бяха запитани в проучването „VEEPS” от 2005 г., бяха подобни на препятствията, разглеждани в „Наблюдение на предприятията”, скалата за оценяването им беше различна. По-специално, макар че първите четири категории („не е препятствие”, „маловажно препятствие”, „умерено препятствие” и „голямо препятствие”) са включени в проучването „VEEPS”, последната категория, използвана в „Наблюдение на предприятията” - „много сериозно препятствие” - е пропусната. Макар и да изглежда правдоподобно, че преобладаващата част от хората, които биха отговорили с „много сериозно препятствие” биха могли да отговорят и с „голямо препятствие” (най-високата категория в проучването „VEEPS” от 2005 г.), изследванията показват, че разликите в мащаба могат да се окажат много съществени (Iarossi, 2006 г.). По-конкретно отговарящите обикновено избягват крайните категории. В резултат от това не е възможно да се направи сравнение между процентите на фирмите, отговарящи дали дадената област представлява сериозен проблем в съответното проучване.

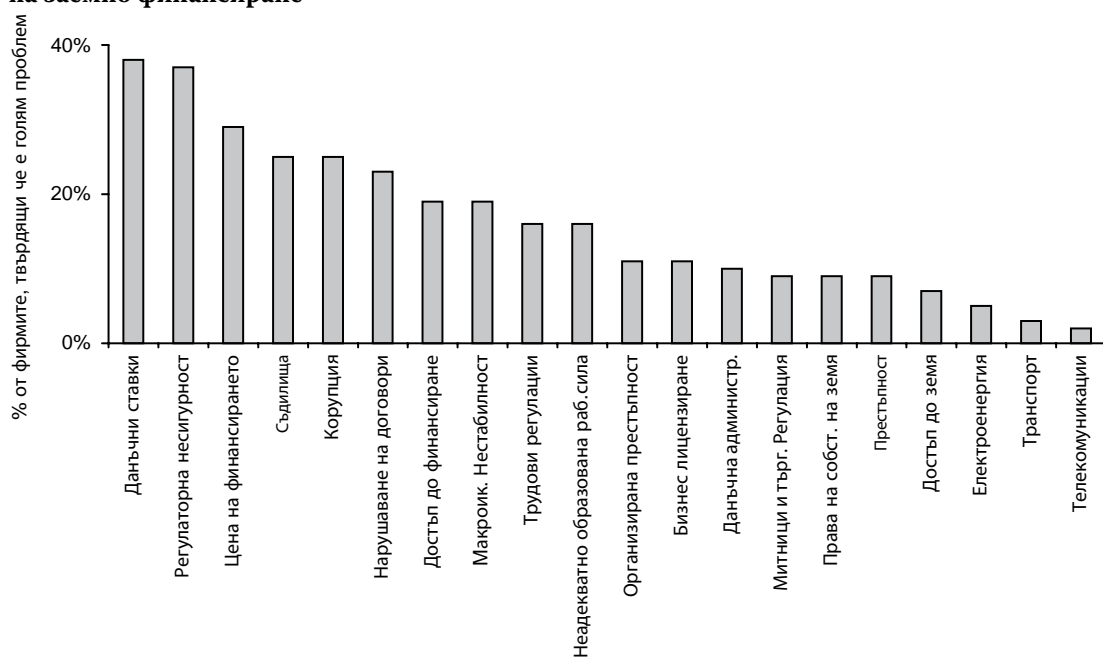
Обхватът на проучването беше доста сходен с обхвата на проучването в „Наблюдение на предприятията” от 2007 г. Както „Наблюдение на предприятията” от 2007 г., проучването „VEEPS” от 2005 г. обхващаше фирмите в промишлеността, строителството и услугите, като не включваше държавните учреждения, селското стопанство, електроенергията, газоснабдяването, ВиК и финансовото посредничество.

В обхвата обаче имаше и някои разлики. Една маловажна разлика беше, че проучването с анкетиране „VEEPS” обхваща минното дело. Въпреки това, в резултатите за България на практика вероятно не би имало значителна разлика, защото в извадката за България бяха включени само четири фирми от минното дело. По-значителна разлика беше, че за различните типове фирми бяха определени квоти (а именно - за държавните фирми, фирмите, принадлежащи на чужденци, фирмите-износители и големите фирми). В съчетание с факта, че за проучването с анкетиране не бяха използвани различни тегла, по-малко вероятно е този обхват да е представителен за икономиката по същия начин, по който е представителна извадката за „Наблюдението на предприятията”.

Въпреки разликите в обхвата, в концепцията за оформянето на извадките и в структурата на въпросника, важно е да се отбележи наличието на известно сходство в резултатите (вж. фигура 5б). Мениджърите на фирмите не са много обезпокоени от повечето области на регулирането, достъпа до земя и транспорта според нито едно проучване с анкетиране. По-нататък, както и в „Наблюдение на предприятията” от 2007 г., корупцията и данъчните ставки се класираха сред най-тежките ограничения, въпреки че данъчните ставки бяха по-слабо изразен проблем в проучването от 2007 г., а корупцията беше по-съществено безпокойство. Загрижеността за съдебната система също така беше сравнително висока и според двете проучвания. Накрая, както и според данните за нестабилността в „Наблюдение на предприятията” от 2007 г., загрижеността за несигурността на регулативната политика според проучването „VEEPS” от 2005 г. беше висока.

Между отговорите, получени от Проучването за бизнес-обстановката и ефективността на предприятията „VEEPS” от 2005 г. и от „Наблюдение на предприятията” от 2007 г., имаше известни разлики. Една от тях е, че загрижеността за уменията и образованието на работната ръка през 2005 г. беше по-ниска, отколкото през 2007 г. Втора разлика е това, че безпокойството относно сектора на енергетиката беше по-малко през 2005 г. Третата разлика е, че загрижеността относно престъпността беше по-висока според проучването с анкетиране от 2007 г., макар че това би могло да се дължи на отделянето на „организираната престъпност” от „уличната престъпност” в проучването „VEEPS” от 2005 г. Накрая, българските фирми през 2007 г. са отбелязали, че достъпът до финансиране и разходите за финансирането са много по-малък повод за загриженост в сравнение с проучването с анкетиране през 2005 г., когато разходите за финансирането се класираха на трето място сред основните опасения на фирмите.

Фигура 56: Според проучването „BEEPS” от 2005 г. фирмите бяха най-загрижени за данъчните ставки, несигурността на регулативната политика и разходите по ползването на заемно финансиране

Източник: „Проучване за бизнес обстановката и ефективността на предприятията” „BEEPS” 2005 г.

„Наблюдение на предприятията” от 2004 г.

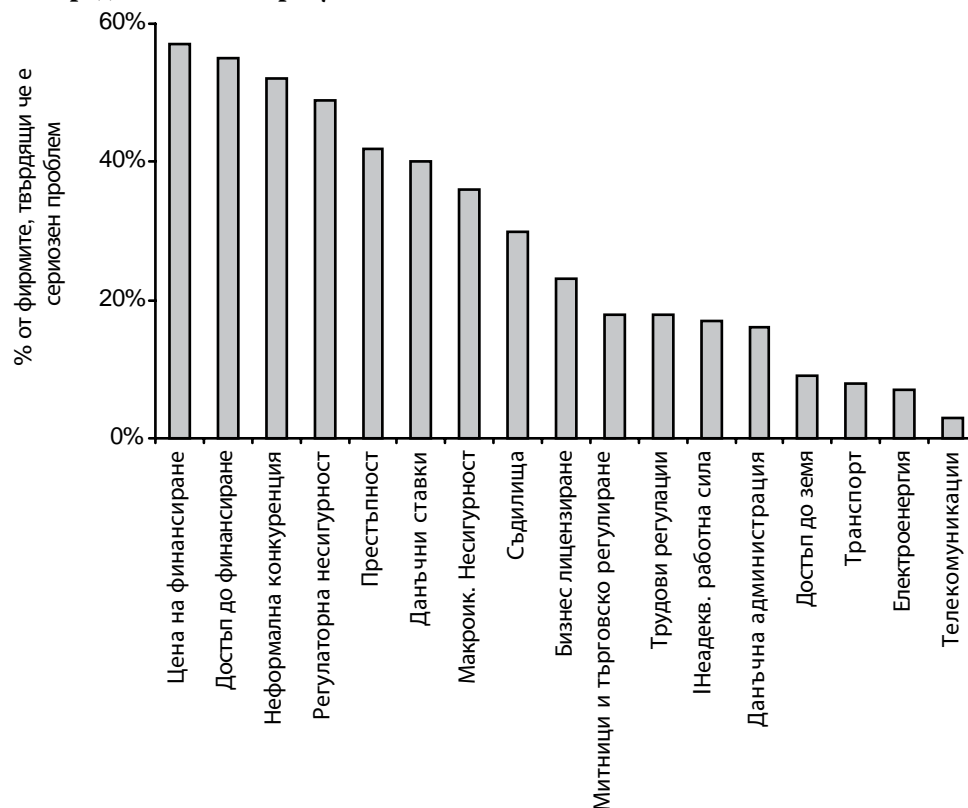
През 2004 г. в България беше проведено проучване с анкетиране на 548 фирми в секторите на промишлеността, хотелиерството и ресторантьорството, строителството и транспорта. Проучването представляваше модифициран вариант на по-рано проведеното проучване с анкетиране за „Наблюдение на предприятията”. Проучването не използваше различни тегла на извадките и беше силно ориентирано към промишлеността (355 от 548 фирми). Скалата за отговорите на въпросите беше подобна на скалата, използвана от проучването с анкетиране през 2007 г. (а именно, петобална, вместо четирибалната скала, използвана в проучването „BEEPS”).

Списъкът на ограниченията беше подобен на списъка на ограниченията в проучването с анкетиране от 2007 г. Въпреки това, имаше две разлики. Първо, по подобие на въпросника за „BEEPS” 2005, проучването с анкетиране изключваше въпроса за нестабилността, а включи въпроси за неопределеността на икономическата и регулативната политика и макроикономическата нестабилност. Второ, проучването с анкетиране включи допълнителни въпроси за това дали другите области на регулирането представляват затруднения (например, регулирането на цените, правилата за противопожарната безопасност, законодателството в областта на стандартите, сертифицирането и конкуренцията). Нито една от тези допълнителни нормативни области обаче не се класираше сред най-важните ограничения и по тази причина те не са включени във фигурата по-долу.

Имаше и някои други по-маловажни разлики в начина за формулирането на въпросите. Най-значителните разлики се състоят в това, че вместо да се задават въпроси за „практики на конкурентите от неформалния сектор” и „недостатъчно образовани работници”, проучването с анкетиране от 2004 г. задаваше по-широко формулирани въпроси за „антиконкурентни и неформални практики” и „квалификация, образование и наличие на работна ръка”. Тъй като и двете проучвания от 2004 г. и от 2007 г. използват петобална скала, по-лесно е да се сравнят резултатите от това проучване с резултатите от проучването през 2007 г. от гледна точка на броя на фирмите, посочващи дадена област като сериозен проблем. Един интересен момент е, че между 2004 г. и 2007 г. нивото на загриженост във връзка с най-големите опасения изглежда е спаднало. Така например, повече от половината от фирмите в проучването от 2004 г. посочват три ограничения като сериозни проблеми (цена на финансирането, достъп до финансиране и неформална конкуренция). В сравнение с това по-малко от половината фирми посочват, че дадена област от инвестиционния климат представлява сериозен проблем, когато става дума за всички области от инвестиционния климат. Това показва, че фирмите общо

взето са били по-удовлетворени през 2007 г. отколкото през 2004 г. спрямо много области на инвестиционния климат. Тъй като проучванията „ВЕЕРС“ използват различна скала за оценяване, не е възможно да се направят подобни сравнения между проучванията между 2002 г. и 2007 г. и съответно между проучванията за 2005 г. и 2007 г.

Фигура 57: Според „Наблюдение на предприятията“ от 2004 г. фирмите бяха най-загрижени относно финансирането, конкуренцията с неформалните фирми и неопределеността на регулативната политика

Източник: „Наблюдение на предприятията“ на Световната банка.

Между проучванията за 2004 г. и 2007 г. се наблюдаваха известни сходства (вж. фигура 57). Най-забележимите сходства между двете проучвания включват: (i) неформалната конкуренция се класира сред първите ограничения и през двете години; (ii) данъчните ставки и престъпността се проявяват като сериозни, макар и не сред най-големите, ограничения и при двете проучвания; (iii) и според двете проучвания има сравнително малко оплаквания от транспорта и повечето аспекти на регулирането; (iv) безпокойството относно нестабилността („неопределеност на нормативната и икономическата политика“ през 2004 г. и „политическа нестабилност“ през 2007 г.) и според двете проучвания е високо. Фактът, че безпокойството за престъпността е по-голямо и според двете наблюдения на предприятията през 2004 г. и 2007 г. в сравнение с Проучването за бизнес обстановката и ефективността на предприятията „ВЕЕРС“ от 2005 г. би могъл да отразява това, че в проучването „ВЕЕРС“ от 2005 г. въпросите за „организираната престъпност“ и „уличната престъпност“ се задават поотделно.

Съществуват обаче и някои разлики. Една от най-забележимите е тази, че безпокойството за достъпа до финансиране беше далеч по-голямо в проучването с анкетиране през 2004 г. отколкото в двете по-късни проучвания. Всъщност, за разлика от проучването през 2007 г., когато опасенията за достъпа до финансиране бяха сравнително умерени дори сред промишлените фирми, през 2004 г. е било по-вероятно фирмите да посочат, че достъпът до финансиране и разходите за финансирането са по-сериозни ограничения, отколкото която и да е друга област от инвестиционния климат (вж. фигура 57). Второ, макар престъпността и данъчните ставки да са сред първите пет-шест опасения и според двете проучвания, далеч по-малко фирми ги посочват като проблем през 2007 г. - около 40-42% от фирмите през 2004 г. са ги посочили като сериозен проблем в сравнение с едва около 28% през 2007 г.

Друга разлика между наблюденията на предприятията през 2004 г. и 2007 г. е нарастването на безпокойството относно снабдяването с електроенергия. През 2004 г. по-малко от 7% от фирмите посочват електроенергията като сериозен проблем - по-малко от което и да е друго

ограничение с изключение на телекомуникациите, които не бяха включени в проучването с анкетиране през 2007 г. През 2007 г. около една четвърт от мениджърите посочват, че това е така. В това отношение, резултатите от „Наблюдението на предприятията“ от 2004 г. са подобни на резултатите от проучването „BEEPS“ от 2005 г. Втора разлика е, че докато твърде малко фирми са се оплаквали от уменията на работната ръка през 2004 г., това през 2005 г. и 2007 г. стана по-значителна загриженост. Накрая, макар че безпокойството за регулирането на търговията и митническото облагане не беше особено високо през 2004 г. или 2005 г., то към 2007 г. спадна значително.

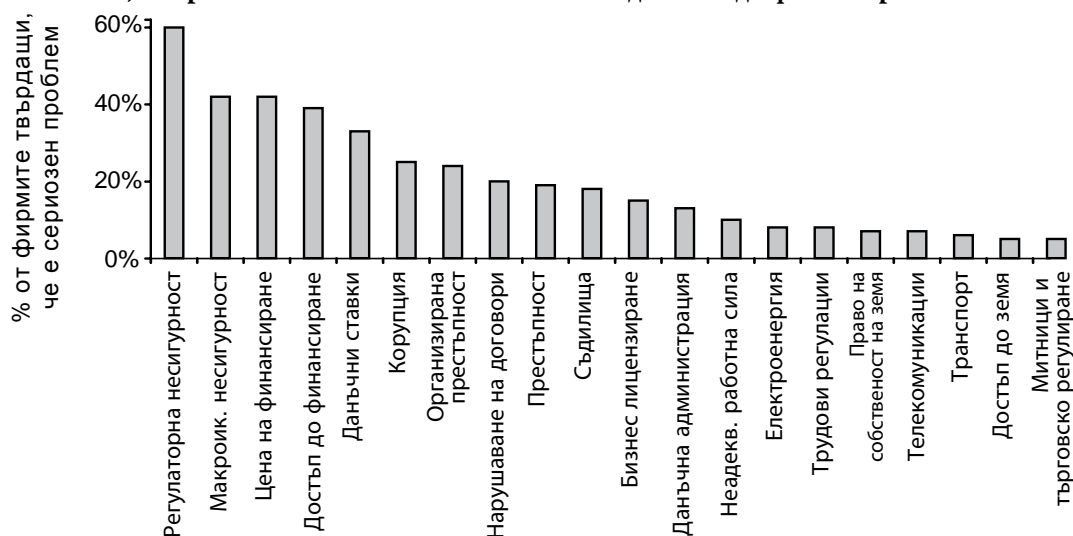
Проучване за бизнес-обстановката и ефективността на предприятията от 2002 г. („BEEPS II“)

Проучването за бизнес средата и ефективността на предприятията „BEEPS“ от 2005 г., което беше обсъдено по-горе, е третото проучване с анкетиране в серията от проучвания на ЕБВР и Световната банка. Второто проучване с анкетиране беше проведено през 2002 г. То обхваща по-малко фирми (само 6,667 фирми) в същите страни като проучването от 2005 г. В него участваха само 250 български фирми, т.е., 50 фирми по-малко, отколкото през 2005 г. Другите характеристики на проучванията, включително използването на квоти и липсата на тегла, бяха аналогични и в двете проучвания.

Въпросникът също така беше много сходен с въпросника, използван за проучването от 2005 г. Въпреки известните промени (проучването от 2002 г. беше по-дълго и съдържаше по-малко информация за производителността на фирмите), основаващите се на възприетията въпроси бяха почти идентични с тези в проучването от 2005 г. Основната промяна беше, че въпросникът съдържа въпрос за „неопределеността на икономическата политика“, а не за „несигурността на регулативните политики“. От гледна точка на останалите характеристики, обсъждането на разликите спрямо въпросника и обхвата на проучването „BEEPS“ от 2005 г. важи и за проучването „BEEPS“ от 2002 г.

Сравнението на резултатите от проучването „BEEPS“ от 2002 г. с резултатите от по-ранни проучвания води до някои интересни резултати (вж. фигура 58). Първо, както и при другите наблюдения, фирмите бяха обезпокоени много от нестабилността на политиката. Фирмите в проучването от 2002 г. посочват нестабилността на политиката като по-сериозен проблем, отколкото която и да е друга област от инвестиционния климат. Второ, както Наблюдението на предприятията от 2004 г., така и проучването „BEEPS“ от 2005 г., показват общо взето малка загриженост по отношение на повечето области на регулирането, инфраструктурата или достъпа до земя. С изключение на снабдяването с електроенергия, безпокойството относно всички тези области на инвестиционния климат не беше голямо и според Наблюдението на предприятията от 2007 г. Трето, както и според Наблюдението на предприятията от 2004 г., фирмите бяха много обезпокоени от достъпа до финансирането и разходите по него. Тези опасения бяха значително по-малки в двете по-късни проучвания.

Фигура 58: Според Проучването за бизнес-обстановката и ефективността на предприятията „BEEPS“ фирмите бяха най-загрижени за несигурността на регулативната политика, макроикономическата нестабилност и достъпа до финансиране

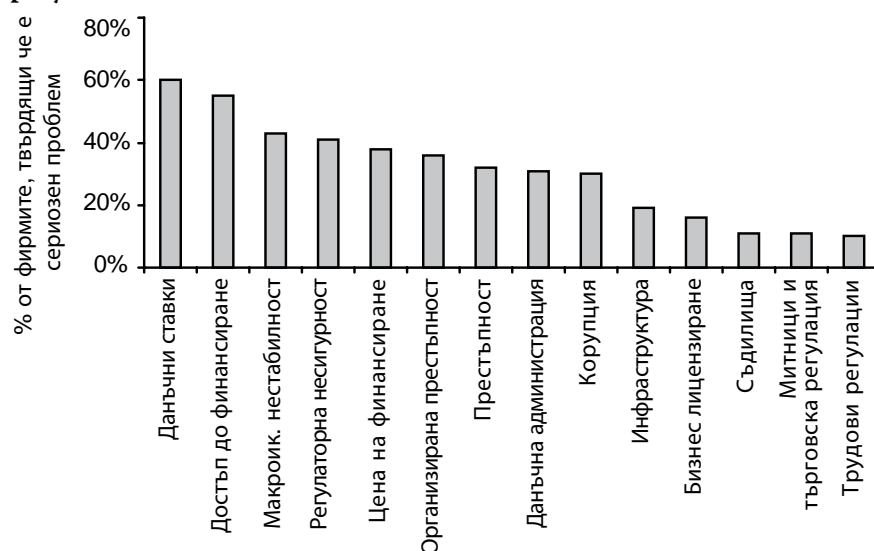
Източник: „BEEPS“

Четвърто, както и според по-късните проучвания, данъчните ставки и корупцията представляват сериозно безпокойство за много фирми. Макар че данъчните ставки изглежда са по-малко безпокойство за фирмите според проучването от 2002 г. отколкото през 2005 г. (пето място през 2002 г. в сравнение с първо място през 2005 г.), процентът на фирмите, които посочват, че данъчните ставки са сериозен проблем, беше доста сходен и в двете проучвания (33% през 2002 г. в сравнение с 38% през 2005 г.). Тоест, изглежда, че вместо възприятията за данъчните ставки да са се влошили значително през времето, изтекло между двете проучвания, възприятията за другите фактори (напр., за финансирането и макроикономическа нестабилност) са се подобрили значително, което означава, че влошеното класиране в сравнение с първото проучване се дължи поне частично на относителните подобрения в другите области. Както и в двете проучвания от 2004 г. и от 2007 г. (оба не и според проучването „ВЕЕРС“ от 2005 г.), престъпността също така се класира като значително безпокойство според проучването „ВЕЕРС“ от 2002 г. Квалификацията на работната ръка беше по-несъществен повод за загриженост през 2002 г. в сравнение с 2007 г., но и не беше посочена като сериозно безпокойство нито през 2004 г., нито през 2005 г.

Проучването за бизнес обстановката и ефективността на предприятията „ВЕЕРС“ 1999

Първото проучване с анкетиране „ВЕЕРС“ беше проведено през 1999 г. като част от Световното изследване на бизнес обстановката (WBES). Методологията за оформянето на извадките беше подобна на методологията, описана по-горе за следващите проучвания „ВЕЕРС“ през 2002 г. и 2005 г. В него бяха използвани квоти, макар че те се различаваха малко от квотите в по-следващите проучвания „ВЕЕРС“, а тегла не бяха изчислявани. Както и в по-късните проучвания, отговорите бяха дадени по четирибална скала. Въпросниците бяха доста различни от въпросниците за проучванията през 2002 г. и 2005 г. По-специално, списъкът на ограниченията беше съвсем различен. На първо място, във въпросника се питаше за „инфраструктура“, а не за електроенергия и транспорт поотделно. Освен това, въпросникът задаваше много подробни въпроси относно различни аспекти на регулирането и достъпа до финансиране. Тъй като тези въпроси не бяха включени в по-късните проучвания, те не се разглеждат в настоящия анализ.

Фигура 59: Според проучването за бизнес обстановката и ефективността на предприятията „ВЕЕРС“ от 1999 г., фирмите бяха най-загрижени от данъчните ставки, достъпа до финансиране, макроикономическата нестабилност и несигурността на регулативната политика

Източник: „ВЕЕРС“

Според това проучване основната загриженост на фирмите се създаваше от високите данъчни ставки, които през 1999 г. се оценяваха като сериозно препятствие от приблизително 60% от фирмите. Това беше значително повече, отколкото през 2002 г. (тогава 33% от фирмите посочиха данъчните ставки като основен проблем, което го класира на пето място в общия списък на ограниченията) и през 2005 г. (38% от фирмите класираха този проблем на първо място). Следващите две ограничения - макроикономическата нестабилност и достъпът до

финансиране - бяха също така сред най-важните затруднения през 2002 г., макар че тяхното значение изглежда е спаднало до провеждането на проучването от 2005 г. (както и на това от 2007 г.). Накрая, както в повечето от по-късните проучвания, преобладаващата част от областите на регламентирането и инфраструктурата не бяха посочени като сериозни ограничения. Една забележима разлика е, че безпокойството относно корупцията изглежда по-умерено според проучването от 1999 г., отколкото според по-късните проучвания.

Доклад за глобалната конкурентноспособност (2003/04 - 2007/08)

Докладът за глобалната конкурентноспособност на Световния икономически форум събира ежегодно данни за възприеманите проблеми в повече от 100 страни. Повечето от въпросите в доклада са качествени въпроси за начина, по който фирмите биха оценили инвестиционния климат в своята страна в сравнение с инвестиционния климат в другите страни. Повечето отговори се оценяват по седмобална скала. Така например, по въпроса за изтичането на мозъци, ръководителите на фирмите биват запитвани дали според тях „Талантливите хора от вашата страна: 1 = обикновено напускат страната, за да използват благоприятните възможности в други страни; 7 = почти винаги остават в страната”. По аналогичен начин, но спрямо образованието по математика и естествени науки, ръководителите на фирмите биват запитвани: “Образованието по математика и естествени науки в училищата на вашата страна е: 1 = изостава далеч зад повечето други страни; 7 = е сред най-добрите в света.”

В допълнение към задаването на тези въпроси за сравняване на страните, започвайки от проучването за 2003/04 г., от ръководителите на фирмите се иска да класират пет най-важни затруднения в своята страна от списък с 14 възможни ограничения. Техните отговори след това се обобщават, за да се получи класация на всяко от 14-те ограничения във всяка страна. Този подход се различава малко от подхода, използван в другите обсъдени в настоящия доклад изследвания, в които проучването на фирмите има за цел да оцени всяко препятствие по четирибална или петобална скала и да изчисли процента от фирмите, посочващи го като „голямо” или „много тежко” затруднение.

Макар че съществува известно припокриване между 14-те ограничения, разглеждани от Доклада за глобалната конкурентноспособност, и ограниченията, изследвани от „Наблюдение на предприятията”, между тях има и известни разлики. По-специално, въпреки че 14-те ограничения включват няколко идентични или подобни ограничения като ограниченията в „Наблюдението на предприятията” (напр., престъпност и кражби, корупция, недостатъчно образовани работници, недостатъчен достъп до финансиране), те включват и различни допълнителни препятствия, които не се включват в наблюдението на предприятията (например, лоша трудова етика и неефикасна бюрокрация), а другите въпроси се задават по различен начин (например, вместо задаването на отделни въпроси за енергетиката и транспорта, въпросът е за неадекватната инфраструктура).

Едната разлика се състои в това, че извадката е малко по-различна от извадките в предшестващите проучвания. Първо, тя е по-малка, отколкото в „Наблюдение на предприятията”. Докато Наблюдението на предприятията (2007 г.) обхваща около 1000 фирми, извадките за Доклада за глобалната конкурентноспособност се движат от 85 до 167 фирми между 2003/04 и 2007/08.⁷⁵

Втората разлика е в това, че Докладът за глобалната конкурентноспособност е насочен към изследване на най-големите работодатели и проявява предпочитание към събеседванията с ръководителите на фирми с „международна перспектива” (например, мениджърите на национални фирми, търгуващи на международния пазар или клонове на чуждестранни фирми, работещи на вътрешния пазар).⁷⁶ Не е изненадващо, че извадките за Доклада за глобалната конкурентноспособност обикновено включват по-големи фирми, отколкото извадката за Наблюдението на предприятията. Например, фирмите със средни размери и големите фирми с повече от 100 заети лица съставят над 43% от извадката за 2003/04 години и 25% от извадката за 2007/08 години в сравнение с около 8% от претеглената извадка за „Наблюдение на предприятията”.

Имайки предвид разликите в подхода и оформянето на извадките, не е изненадващо, че резултатите от двете проучвания не са идентични. Въпреки това, между тях има сходства. Например, според последния Доклад за глобалната конкурентноспособност, корупцията

се класира като най-споменавано от шестте ограничения, обхванати и в двете проучвания (вж. таблица 30). Първото ограничение в Доклада за глобалната конкурентноспособност - неефикасната държавна бюрокрация - не е включено в „Наблюдение на предприятията”. Недостатъчно квалифицираните работници се нареждат на второ място от шестте припокриващи се ограничения в Наблюдението на предприятията и на трето място в Доклада за глобалната конкурентноспособност. Данъчните ставки и престъпността се класират като трето и четвърто ограничения сред припокриващите се ограничения в „Наблюдение на предприятията”, и като четвърто и пето ограничения в Доклада за глобалната конкурентноспособност. Трудовото законодателство се класира на пето място от шестте ограничения в „Наблюдение на предприятията” и на шесто място в Доклада за глобалната конкурентноспособност.

Таблица 30: Класация на ограниченията в Докладите за глобалната конкурентноспособност (2003-2008) по отношение на България

	2003/04	2004/5	2005/06	2006/07	2007/08
Достъп до финансиране	1	1	2	2	3
Корупция	3	2	3	3	2
Престъпност и кражби	6	7	8	8	9
Валутни разпоредби	14	14	14	14	14
Нестабилност на правителството и политически преврати	8	10	10	11	13
Неадекватна инфраструктура	9	6	5	5	4
Ниска квалификация на работната ръка	12	11	11	7	5
Неефикасна бюрокрация	4	4	1	1	1
Инфлация	11	13	13	13	12
Нестабилност на политиката	7	8	9	12	11
Лоша трудова етика	13	12	12	10	8
Ограничително трудово законодателство	10	9	7	9	10
Данъчни ставки	5	5	6	6	7
Данъчно законодателство	2	3	4	4	6

Източник: Porter и др. (2004; 2005; 2007); Lopez-Claros и др. (2005; 2006).

Освен това, наблюдават се известни сходства и по отношение на установените тенденции. Най-забележимото е, че безпокойството за достъпа до финансиране и за данъчното облагане в процеса на времето се понижава видимо както според наблюденията на предприятията и проучванията „VEEPS”, така и според Доклада за глобалната конкурентноспособност. По аналогичен начин, загрижеността за недостатъчната квалификация на работната ръка се е увеличила и според двете проучвания, а загрижеността за корупцията не изглежда да се променя значително в процеса на времето в нито един от случаите.

Има обаче и известни разлики. Най-забележимата разлика е, че достъпът до финансиране според „Наблюдение на предприятията” се класира на шесто място сред шестте общи ограничения, но се нарежда на второ място от шестте ограничения в Доклада за глобалната конкурентноспособност. Взето като цяло, то се класира трето в Доклада за глобалната конкурентноспособност, но едва 14-то според „Наблюдение на предприятията”. В този смисъл, макар че тенденцията за спадане на загрижеността в процеса на времето е аналогична и според проучванията „VEEPS”, и според наблюденията на предприятията, и в Доклада за глобалната конкурентноспособност, спадането е значително по-забележимо в „VEEPS” и наблюденията на предприятията.

Съществуват и някои разлики между отговорите в двете проучвания, когато ограниченията са формуирани или групирани по различен начин във всяко от проучванията. Например недостатъчната инфраструктура се класира като сериозен проблем в Доклада за глобалната конкурентноспособност, но нито един компонент от инфраструктурата (енергетика или транспорт) не се нарежда сред първите ограничения в „Наблюдение на предприятията”. По аналогичен начин, по-широко формулираната област на данъчното регулиране се класира като сериозен проблем в Доклада за глобалната конкурентноспособност, докато аналогичната

- но много по-ограничено формулирана, област на данъчната администрация се нарежда далеч по-ниско в „Наблюдение на предприятията”. Накрая, докато нестабилността се нарежда сред първите опасения в „Наблюдение на предприятията”, по-ограничено формулираната подобна категория в Доклада за глобалната конкурентноспособност („нестабилност на правителството и политически преврати”) не се класира като сериозно ограничение. Имайки предвид разликите в начина на формулирането на ограниченията, изглежда правдоподобно, че именно те обясняват разликата в резултатите от отговорите на двата въпроса. Например, фирмите биха могли да бъдат обезпокоени от нестабилността на политиката в България, но са значително по-малко обезпокоени от политически преврати или насилие, което води до значителна разлика в отговорите, където политическите преврати се споменават изрично във формулирането на ограничението.

V. Резюме

Настоящата глава обсъжда областите на инвестиционния климат, посочвани от ръководителите на фирмите като най-големи проблеми, пред които са изправени. Един от най-значимите резултати е, че фирмите изглеждат най-обезпокоени от свързаните с регулирането различни области на инвестиционния климат. Макар фирмите да не посочват като сериозни проблеми повечето от отделните области на регулирането, разглеждани от проучванията с анкетиране (трудова законодателство, регулиране на търговията и регистриране на фирмите), съществува безпокойство едновременно и относно корупцията, и относно неформалността, които са два често срещани симптома на свръхрегулирането. Освен това, изглежда съществува безпокойство за стабилността на нормативната политика. Фирмите класираха нестабилността като второ най-голямо ограничение за своята дейност в „Наблюдение на предприятията” от 2007 г.

Трябва обаче да се отбележи съществената разлика между политическата нестабилност, която обикновено се отнася към правителствените преврати и революции, и нестабилността на политиките, така че тази разлика изглежда е по-вероятното обяснение за резултата. В другите части на проучванията с анкетиране, фирмите фактически съобщават, че са обезпокоени от степента и предсказуемостта на регулирането. Тези проблеми са обсъдени по-подробно в гл. 6.

Образованието на заетите и техните умения представляват нарастваща загриженост - особено за иновативните фирми и фирмите в сектора на информационните технологии. Вземайки предвид връзката между иновациите, производителността и заплатите (вж. глава 2), това вероятно е особено значителен проблем за фирмите, опитващи да се придвижат към дейностите с по-висока добавена стойност в същия сектор или да преминат от трудоемки към капиталоемки сектори от икономиката, създаващи по-голяма добавена стойност.

Безпокойството за инфраструктурата беше сравнително умерено – в съответствие с резултатите от глава 2, това показва, че неадекватната инфраструктура няма голямо въздействие върху производителността на ниво фирма. Въпреки това обаче, важно е да се отбележи, че безпокойството относно инфраструктурата изглежда по-голямо през 2007 г. отколкото според по-ранните проучвания. Макар че снабдяването с електроенергия се класира едва като осмо най-значително препятствие в „Наблюдение на предприятията” от 2007 г., това показва влошаване в сравнение с неговото относително класиране в по-ранните проучвания.

Някои други опасения са значително по-смекчени в сравнение с предшестващите проучвания. По-специално, мениджърите на фирмите – включително мениджърите на малки фирми - бяха значително по-малко склонни да разглеждат достъпа до финансиране като значително ограничение през 2007 г., отколкото според по-ранните проучвания. Действително, достъпът до финансиране вече не се нарежда сред най-важните ограничения в България. По принцип, безпокойството за данъчните ставки също така изглежда по-малко, макар че то не е спаднало така бързо, както загрижеността за някои други области на инвестиционния климат (например достъп до финансиране).

Глава 6: Регулиране и данъчно облагане

Стабилното регулиране и силната данъчна система са жизнено важни съставни части на всяка съвременна икономика. Стабилното регулиране коригира недостатъците на пазара, които затрудняват продуктивните инвестиции, и хармонизира интересите на фирмите с интересите на обществото. Ефективните данъчни системи са необходимост за финансирането на предоставяните публични услуги, които от своя страна са необходими за осигуряването на добър инвестиционен климат и високо обществено благосъстояние (Световна банка, 2004b).

Макар че данъчното облагане и регулирането са необходимост, обременителното регламентиране и високите данъци могат да затруднят растежа, да насърчат сивия сектор и корупцията, да ограничат инвестициите и да влошат производителността (Световна банка, 2004 а). Неефективните административни процедури на централно и общинско равнище струват на фирмите време и пари, водейки до намаляване на производителността и инвестициите. Несигурното правоприлагане и непредсказуемите промени на регламентирането възпират фирмите от инвестиции в дългосрочни проекти, включително в научноизследователска и развойна дейност и в подобряване на човешкия капитал. Освен това, разпоредбите, които затрудняват фирмите да навлязат на пазара и да излязат от него, пречат на закриването на неефективните фирми, отклонявайки ненужно работници и ресурси, и предотвратяват навлизането на нови и динамични фирми.⁷⁷ Накрая, бавното принудително изпълнение на договорите и слабата защита на правото на собственост в съдилищата водят до по-големи разходи за фирмите и насърчават корупцията.

Подобряването на регулирането очевидно ще доведе до ползи за частните фирми, позволявайки им да станат по-конкурентоспособни и да се управляват по-лесно. Правителството обаче също така ще извлече полза от подобряване на регулирането. Иновативното по-добро регулиране ще позволи на публичния сектор да стане по-ефективен, тъй като ще изисква по-малко ресурси и по-малко време за административните дейности.

Регулативната реформа в България е основен приоритет. Частично това отразява първостепенния приоритет, постигнат в ЕС благодарение на работата на групата на Манделкърн за по-добро регулиране и Програмата за по-добро регулиране на Европейската комисия (2002 г.). Стратегиите за по-добро регулиране, приети на различни нива в Европа, имат за цел да допринесат за икономическия растеж и за създаването на нови работни места.

Като новоприсъединила се държава-членка на ЕС, България направи напредък в областта на регулативната реформа чрез приемането на вече установените общи правни норми на Европейския съюз (*Acquis Communautaire*). Страната постигна много съществен напредък през 2003 г., когато Народното събрание прие Закона за ограничаване на административното регулиране и административния контрол върху стопанската дейност (ЗОАРАКСД),⁷⁸ както и когато една година по-рано беше създаден Съветът за икономически растеж (СИР). СИР се председателства от министъра на икономиката и енергетиката и стана важен публично-частен консултативен форум. СИР беше основен двигател за въвеждането на оценките на регулаторното въздействие в България.⁷⁹ Освен това, през 2007 г. Министерството на икономиката и енергетиката (МИЕ) се очерта като водещо ведомство в областта на регулативната политика и на инициативите за оценка на регулаторното въздействие, действайки съвместно с другите ресорни министерства, бизнес асоциации, мозъчни тръстове и Световната банка.

*Докладът "Политиката на България в областта на регулаторната реформа в Европейския съюз: сближаване с най-добрите европейски регулаторни среди"*⁸⁰ препоръчва приемането на национална стратегия с девет стъпки, която беше одобрена от Съвета за икономическа

политика на 19 октомври 2007 г.⁸¹ Този съвместен документ на МИЕ и Световната банка, и консултативният процес, осъществен с другите ресорни министерства, бизнес асоциации и мозъчни тръстове, прокараха пътя за приемането на “Програмата за по-добро регулиране 2008-2010 г.”, одобрена от българското правителство през април 2008 г.⁸² Осъществяването на Програмата започна през м. април 2008 г. и понастоящем за нейното изпълнение отговаря администрацията на Министерския съвет. През юни 2008 г. към Министерския съвет беше създадено Звено за по-добро регулиране със задачата да ръководи, наблюдава и управлява осъществяването на програмата. Програмата съдържа конкретни крайни срокове, посочва отговорните институции и предвижда осъществяването на редица мерки, които са групирани в четири стратегически области, а именно:

- Отстраняване и намаляване на административните режими;
- Създаване на институционална структура за осъществяване и контрол на политиката за по-добро регулиране;
- Ускоряване на диалога със заинтересованите участници;
- Подобряване на качеството на регулациите на общинско ниво.

Както се посочва в глава 5, данъчната администрация, лицензирането на бизнес дейностите и регистрацията на фирмите бяха класирани като сериозни проблеми от по-малко от една четвърт от фирмите, включени в проучването с анкетиране. Въз основа на процента от фирмите, посочващи всяка отделна област като сериозно препятствие, тези проблеми се класират на 9-то и 11-то място от всичко 15 препятствия, за които бяха запитани всички фирми в проучването.⁸³

Макар че фирмите нямаха конкретни оплаквания за специфичните тесни области на регулирането, за които бяха задавани въпросите от „Наблюдение на предприятията”, данните от проучването с анкетиране говорят, че бюрокрацията и обременителното регламентиране остават препятствие за дейността на фирмите в България. Преди всичко, над 45% от ръководителите на фирми посочват корупцията и близо 40% посочват конкуренцията с неформалните фирми като сериозни проблеми за своята фирма. Както корупцията, така и неформалността би трябвало да се разглеждат като симптоми на други проблеми в инвестиционния климат и много проучвания са установили, че и двата проблема са свързани с обременителните регулации, бюрокрацията и данъчното облагане.⁸⁴ Освен това, макар че в проучването с анкетиране не бяха задавани директни въпроси за неопределеността на регулативната политика, тя е сред първите опасения, когато беше споменавана в отговорите (вж. гл. 5). При това, вземайки предвид скорошното присъединяване на страната към ЕС и малкия риск от въоръжени конфликти или бунтове, най-разумното обяснение за безпокойството относно политическата нестабилност е, че то отразява загрижеността относно нестабилността на политиката (вж. гл. 5). Накрая, бюрократичното бреме е силно свързано с ниското ниво на производителността на фирмите в България (вж. гл. 2).

I. Регулиране

Ръководителите на фирмите в България изразходват 17% от своето време, изчислено за средната фирма в „Наблюдението на предприятията”, за справяне с изискванията, налагани от правителствените регулации (данъчни, митнически и трудови регулации, лицензиране и регистрация на фирмите). Това е висок процент в сравнение с другите страни. Според „Наблюдение на предприятията” за Хърватия от 2007 г., средно взето фирмите съобщават, че висшето им ръководство губи около 11% от своето време за справяне с изисквания, създадени от правителствени регулации, докато в Молдова, която е много критикувана за свръхрегулирането и административните си препятствия, ръководителите на фирмите изразходват приблизително същото време в работа с регулациите, както в България.

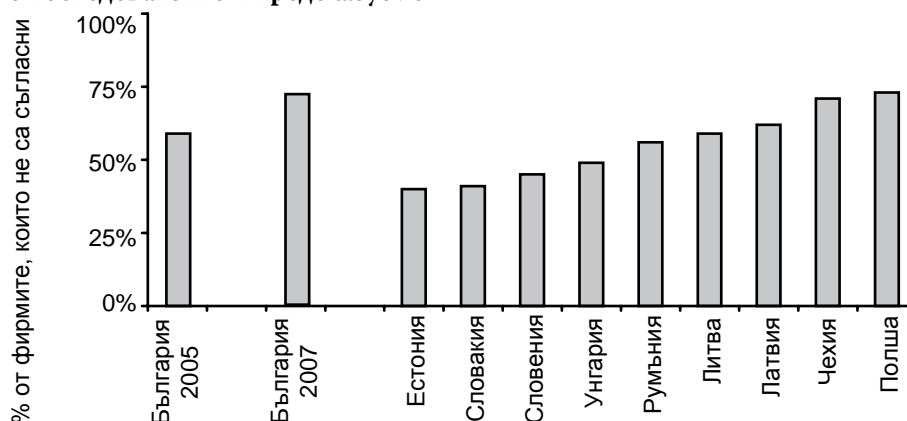
По-ранните проучвания с анкетиране показват, че има известно спадане на времето, изразходвано от мениджърите на фирмите за справяне с регулациите. В „Проучването за административните и регулативните разходи” (ARCS) се задаваше аналогичен въпрос и той показва, че през 2004 г. мениджърите на фирмите в България са изразходвали значителна част от работното си време - приблизително една четвърт – за справяне с административни проблеми и изисквания (включително съвещания, попъване на документи и т.н.). През

2002 г. те съобщаваха, че изразходват 23% от работното си време. Макар че процентът от времето, изразходвано от ръководителите на фирмите за справяне с изисквания, наложени от правителствени регулации между 2002 г. и 2007 г. е спаднал съответно с 8% и 5%, това все още е много висок процент.

Отношенията между правителството и деловите кръгове са от критично значение за дейността на бизнеса. Начинът, по който държавните служители и на централно, и на местно ниво интерпретират законите и правилата, засягащи фирмите, е изключително важен. В допълнение към загрижеността за общото регулативно бреме, фирмите бяха обезпокоени също така от това дали тълкуването на законите и разпоредбите се прави последователно и предсказуемо. Както се обсъжда в глава 5, това изглежда отразява високата степен на загриженост за стабилността на политиката.

Според Наблюдението на предприятията от 2007 г., над 70% от фирмите се изказват или категорично против, или са по-скоро несъгласни с изявлението, че „тълкуването на законите и разпоредбите се прави последователно и предсказуемо от държавните органи“. Този брой на фирмите е висок в сравнение с броя му в другите новоприсъединили се страни-членки на ЕС, и е по-висок, отколкото през 2005 г. (вж. фигура 60). Бързото транспониране на общите правни норми на Европейския съюз (*Acquis Communautaire*) в българското законодателство може би е оставило прекалено малко време на административните органи да преустроят политиката си и, следователно, може би е довело до непоследователното ѝ прилагане.

Фигура 60: Фирмите са загрижени от това дали тълкуването на законите и разпоредбите е последователно и предсказуемо

Източник: „Наблюдение на предприятията“ на Световната банка.

Бележка: Данните за избраните за сравнение страни са от Проучването за бизнес обстановката и ефективността на предприятията „BEEPS“. Макар че въпросът беше формулиран по аналогичен начин, оценяването се извършваше по четирибална скала за проучването с анкетиране през 2007 г. и шестобална скала за проучването от 2005 г. По-специално, въведени бяха две допълнителни категории („В повечето от случаите са съгласни“ и „В повечето от случаите не са съгласни“). В проучването от 2005 г. това се отнася за процента от фирми, които или са категорично против, или са против в повечето от случаите, или обикновено не са съгласни. В проучването от 2007 г. това се отнася за процента от фирми, които или са категорично против, или обикновено не са съгласни, като средният отговор е изключен.

Препятствия пред навлизането на пазара

Забелязва се тенденцията България да се представя относително зле в сравнение с другите новоприсъединили се към ЕС страни и страните с най-добрата практика по отношение на времето и разходите за регистрирането на фирма. Според доклада „Правене на бизнес 2008“, учредяването на фирма в София в началото на 2007 г. е отнемало 32 дни в сравнение с 6 дни в страната с най-добра практика в ЕС (Дания), 7 дни в Естония, 14 дни в Румъния и 15 дни средно в страните-членки на ОИСР (вж. таблица 31). Основната причина за голямата продължителност на регистрирането е, че съдебната регистрация отнема 12 дни, а публикуването в „Държавен вестник“ отнема 15 дни. Естония, която се приема за страна-еталон, съкрати съществено времето за регистрация на фирми през последните две години. Сега за завършването на регистрацията са нужни 7 дни в сравнение с 35 дни една година по-рано. Това стана възможно благодарение на въвеждането на нова електронна система в Търговския регистър от януари 2007 г. Системата позволява извършването на регистрацията само за един ден. В Румъния регистрацията на фирмите в Единния търговски регистър в Градския съд на Букурещ, т.е., получаването на съдебна регистрация, публикуването на обявлението и регистрацията за

статистически цели и социално осигуряване се разглеждат като една-единствена процедура, отнемаща 3 дни. Аналогичните дейности в България се извършват чрез пет процедури в рамките на приблизително 30 дни.

Таблица 31: Брой на процедурите, необходимо време в дни и разходи за започване на бизнес

	Брой на процедурите		Необходимо време в дни		Начални разходи (% от дохода на глава от населението)	
	2006	2007	2006	2007	2006	2007
България (София)	9	9	32	32	7.9	8.4
Най-добра практика в ЕС (Дания)	4	4	6	6	0.0	0.0
ОИСР	6.7	6	18.5	14.9	7.6	5.1
Чехия	10	10	24	17	8.9	10.6
Естония	6	5	35	7	5.1	2
Унгария	6	6	38	16	20.9	17.7
Латвия	5	5	16	16	3.5	3
Литва	7	7	26	26	2.8	3
Полша	10	10	31	31	21.4	21.2
Румъния	5	6	11	14	4.4	4.7
Словакия	9	9	25	25	4.8	4.2
Словения	9	9	60	60	9.4	8.5

Източник: Световна банка (2007b).

Разходите за учредяване на фирма в България също така са по-високи, отколкото в много от най-добре представящите се страни, избрани за сравнение. Разходите за започване на бизнес, отнесени към brutния национален доход (БНД) на глава от населението, възлизат на 8.4% в София в сравнение с 2% в Естония, 3% в Латвия и Литва и 5% в страните-членки на ОИСР. Румъния също така се представя по-добре от България в това отношение (4.7% от БНД на глава от населението).

Първата регистрационна процедура в България се състои в получаването на удостоверение за регистрирано наименование. Тя се изпълнява за 1 ден (15-30 минути) и цената е 100 лева (50 евро) или 102 лева (51 евро), ако се прави заявка по телефона. В Румъния за тази услуга на публичния орган се плащат 50 RON (14 евро), но трябва да се има предвид, че в Словакия това струва 100 SKK (3 евро), или е безплатно, ако проверката се направи от Търговския регистър в Министерството на правосъдието. В този смисъл, не става ясно дали таксите, заплащани от фирмите в България, отразяват само административните разходи или служат за напредно субсидиране на други задачи.

Съвременните регистрационни системи в Европа изискват само регистрация в Търговския регистър, което икономисва време и разходи на фирмите. Електронната регистрация, която може да облекчи публичния достъп до документите, може да намали още повече разходите. Тя може също така да спести време, когато фирмата кандидатства за получаване на лицензи, разрешения или други услуги, изискващи регистрационни документи. Регистрацията на фирмите в България продължава да бъде сложна, бавна и скъпа услуга за разлика от сравнимите страни, макар че призови за нейното подобряване бяха отправени още през 2004 г.

В доклад на Световната банка от 2004 г. (Дянков, 2004) се изтъкваше, че фирмената регистрация може да се опрости и ускори, ако обемът и сложността на изискваните документи за учредяване на нова фирма се намалят чрез използването на стандартизирани формуляри, а доклад на USAID през 2004 г. направи анализ на някои от възможностите за промяна и подобряване на регистрацията на фирмите (Jacobs, 2004). Сред другите препоръки, докладът на USAID призоваваше към ускоряване на регистрационните процеси и намаляване на неопределеността; към спазване на директивите на ЕС за безхартиена регистрация и събиране на такси, които покриват разходите, но не включват печалба; към създаване на национална електронна регистратура с национално стандартизирани процедури; към освобождаване на времето на съдиите от регистрацията на фирмите и към подобряване на публичния достъп до информацията в базата данни.

Въвеждането на единен идентификационен номер, който позволява съкращаването на

много процедури, използването на електронна система за регистрация, облекчаваща достъпа до базата данни, както и регистрация в режим „он-лайн“, извеждането на регистрацията от съдебната система и превръщането на съдебната процедура в административна, възприемайки по такъв начин най-добрата практика и указанията на Европейския съюз в областта на фирмената регистрация, стана едва в началото на 2008 г. По такъв начин беше изгубена голяма част от първоначалния импулс за промени, въпреки подкрепата на Световната банка за правителството чрез програмните заеми за реструктуриране (заемите PAL) и подкрепата от USAID между 2003 г. и 2005 г. за усъвършенстване на регистрацията на фирмите.

Реформата на регистрацията започна да се обсъжда от бизнес асоциации, мозъчни тръстове и в рамките на правителството още през 2001 г. и 2003 г.⁸⁵ Една междуведомствена експертна група, която беше създадена през април 2004 г., излезе със стратегия за създаването на Централен регистър на юридическите лица и организиране на електронен регистрационен център. Стратегията беше одобрена от Министерския съвет през април 2005 г., а Законът за търговския регистър беше приет от Народното събрание през април 2006 г. Въпреки това, Търговският регистър започна да действа едва на 1 януари 2008 г. след дълга дискусия по разпоредбите на закона и нормативната уредба по прилагането му.⁸⁶

Забавеното въвеждане на Търговския регистър нанесе загуби на време и парични средства за фирмите в България. Фирмите трябваше да се регистрират в Търговския регистър в окръжните съдилища (27 областни съдилища в цялата страна и в Софийски градски съд) и в общините (264 в цялата страна). Освен това, тъй като регистрацията не можеше да се прави по електронен път, процесът беше по-труден, отколкото в повечето други страни в Европа, където вече съществуват съвременни системи за фирмена регистрация (примери са дадени по-долу). В допълнение към горното, тъй като фирмите не бяха регистрирани електронно преди 1 януари 2008 г., публичните власти (министерствата, правителствените агенции, общините и т.н.) често искат хартиени копия от регистрационните документи за всякакъв вид операции, свързани с бизнес режимите (разрешения, лицензи и т.н.).

Въпреки забавеното приемане на Закона за търговския регистър и неговото влизане в сила, необходимият капацитет за предоставяне на търсените услуги от Агенцията по вписванията и от Търговския регистър все още не е създаден. Главна дирекция “Търговски регистър и регистър БУАСТАТ” е базирана в София и нейните 27 териториални подразделения се сблъскват със съществени трудности в прилагането на системата поради недостатъчната численост на персонала и липса на технически капацитет и човешки ресурси. Един от проблемите се състои в това, че Агенцията по вписванията не разполага с техническия и човешки капацитет, необходим за осъществяването на електронната регистрация и за работата с окръжните съдилища в цялата страна. Заплатите на съдиите по вписванията бяха около 500 лева (250 евро) до края на март 2008 г., което създаде трудности по назначаването им.

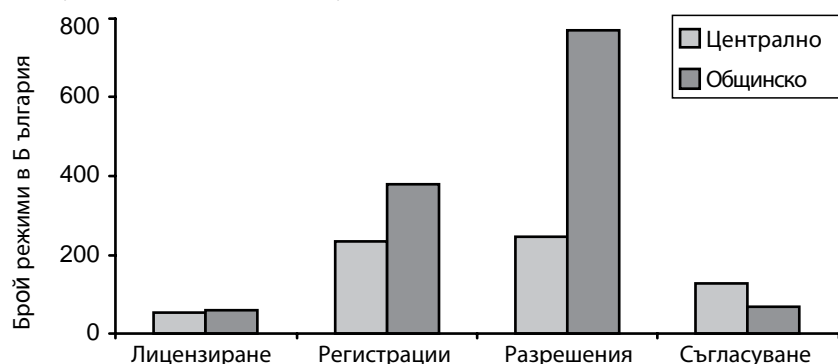
От друга страна, това е така заради разпоредбите в закона, отнасящи се към пререгистрацията на търговските субекти. Фирмите получиха срок от три години да се пререгистрират по новата регистрационна система, докато de facto, те трябва да се пререгистрират за 6 месеца от въвеждането на системата на Търговския регистър поради изискването за съществуващите фирми да представят финансовите си отчети до м. юни 2008 г. Другият проблем е свързан с пререгистрацията на фирмите, които имат уникално име в областта (тъй като според предшестващата система, регистрацията трябваше да се прави в областния съд), докато понастоящем фирмите трябва да имат уникални наименования за цялата територия на страната. Това създава затруднения, особено за по-големите фирми, които вече са с установена репутация на пазара, емитирали са акции на фондовата борса и т.н. Освен това, регистрацията на фирмите по електронен път в режим „он-лайн” се извършва рядко, тъй като тя не се насърчава сред фирмите (изискваните такси за регистрация в режим „он-лайн” би трябвало да се намалят съществено). Накрая, публичният достъп до документацията на фирмите е важен за насърчаването на деловите операции, тъй като този достъп повишава доверието между участниците в сделките. Въпреки това, публикуването на документи с лични данни (име, личен адрес и подпис) на собствениците на фирмите в Интернет, което се изисква от Търговския регистър, може да облекчи престъпността.

Законът за ограничаване на административното регулиране и административния контрол

върху стопанската дейност (ЗОАРАКСД) беше приет на 4 юни 2003 г. Той имаше за цел да реформира регулаторната среда и да създаде стимули за фирмите чрез опростяване и облекчаване на административните режими и административния контрол. Въпреки това, наблюдават се високи нива на неспазване на разпоредбите на закона от страна както на централната администрация, така и на общините. Освен това, във вторичното законодателство не бяха направени никакви промени, което доведе до неправомерното въвеждане на регулаторни режими за бизнеса от централната администрация и от местните органи за самоуправление.

Според закона съществуват 54 лицензионни режима, администрирани само от централната администрация, 58 регистрационни режима, 280 разрешителни режима и никакви съгласувателни режими. Скорошен доклад на Българската стопанска камара обаче установява, че се прилагат 1935 регулаторни режима (60 лицензионни, 368 регистрационни, 747 разрешителни и 69 съгласувателни режима), повечето от които са въведени неправомерно от местните органи за самоуправление (Българска стопанска камара, 2007 г.).⁸⁷

Фигура б1: Прилагани регулаторни режими в България

Източник: Българска индустриална асоциация (2007).

Въвеждането на Административния регистър от Министерството на държавната администрация и административната реформа, също като на Търговския регистър, беше отлагано няколко пъти от м. май 2007 г., когато беше обявено за първи път. Това позволи неправомерната практика за въвеждане на регулаторни режими от централната администрация и местните власти, както беше обсъдено по-горе.

Законът за администрацията въведе единен модел за организация на административните структури на изпълнителната власт и предвижда създаването на електронен публичен Регистър на административните структури и на актовете на органите на изпълнителната власт, който описва: i) административните структури на изпълнителната власт; ii) информация за регулаторните режими (лицензионни, регистрационни и разрешителни режими). Частта на регистъра, посветена на регулаторните режими - според уебсайта на Министерството на държавната администрация и административната реформа (отговорно за създаването на регистъра) - трябва да включва:

- Пълните текстове на нормативните актове (закон, наредба, правилник и др.), в които са регламентирани правомощията на органите на изпълнителната власт по регулаторни режими;
- Описание на предмета и вида на режима;
- Описание на процедурата по издаването на индивидуален акт по всеки отделен регулаторен режим - орган по издаването и одобряването; изисквания и документи; административно звено, обслужващо издаването на акта; звено за административно обслужване, в което се подават документите и което предоставя информация;
- Такси за издаването на индивидуален акт по регулаторен режим;
- Образци на документи, необходими за попълване във връзка с издаването на индивидуален акт по прилагането на регулаторен режим.

Както беше обявено през м. май 2008 г., въвеждането на електронен публичен регистър на административните структури се планира за м. октомври 2008 г. Дотогава неправомерната практика на общините в България по регистрирането на фирмите най-вероятно ще продължи (вж. каре 6.1).

Каре 10: Прилагане на регистрационния режим от общините (2007 г.)

Общините в България са автономни и всяка община приема наредби за изискванията си към регистрирането на фирмите въз основа на Закона за местното самоуправление и местната администрация и Закона за местните данъци и такси. Целта на регистрацията в общината и проверките на място имат за цел да осигурят спазването от страна на регистриращите се фирми на изискванията по опазването на общественото здраве, безопасността, опазването на околната среда и градоустройствените норми. Процедурите, времето и разходите по регистрирането се различават във всяка отделна община. Като пример, регистрирането в община Ихтиман изисква представяне на заявление, към което са приложени девет документа, и това отнема около 14 дни. Таксата за внасяне на заявлението е различна в зависимост от вида на фирмата, и се движи в диапазона от 20 лева (10 евро) за фирма за търговия на дребно в селата до 1,500 лева (750 евро) за фирмите за обществено хранене.

Фирмите трябва да плащат тези такси както първоначално, за да се регистрират, така и ежегодно, за да останат в действие. Процесът на одобряването изисква един експертен съвет да провери документите и да проведе проверка на фирмата на място, което струва 4 лева (2 евро). Контролът по спазване на съответствието се провежда от контролните органи на звеното по икономическо развитие в общината, данъчната администрация и местната полиция. Не е ясно каква стойност се добавя от общинската регистрация, особено като се вземе под внимание, че спазването на изискванията по отношение на безопасността, общественото здраве и околната среда се оценява и контролира от специализирани централни органи (Министерството на здравеопазването, Министерството на околната среда и водите и Министерството на вътрешните работи). Общините освен това нямат необходимия капацитет за осъществяването на административните процедури, а служителите в общините се нуждаят от по-нататъшно обучение в областта на регулативните функции и процедури.

Източник: Reichel, Motta и Evgeniev (2007).

Потребността от ефективно действие в режим „он-лайн“ на Регистъра на административните структури и на Търговския регистър и от отменянето на неправомерно въведените административни практики и регулаторни режими от централната администрация, и особено от местните органи за самоуправление в България, става особено наложителна поради регулаторното бреме за бизнеса, създавано от тях. Освен това, Програмата за по-добро регулиране планира интервенции за подобряване на регулирането на общинско ниво и за укрепване на капацитета на областните администрации и общините за прилагане на добри регулаторни практики.

Административната процедура за регистрация на фирмите би следвало да предотврати нуждата от представяне на еднакви документи от фирмите в различни държавни органи. Дублирането на дейностите в областта на регистрацията на фирмите води до ненужни загуби на време и средства от бизнеса. За да получат лицензи, разрешения или дори при всякакъв друг контакт с държавната администрация, от фирмите в България, например в хранителната промишленост и търговията, се изисква да представят копия на хартия от своите регистрационни документи в няколко ведомства, което е скъпо и отнема много време (вж. каре 6.2).

Каре 11: Регистрация на фирмите в хранителната промишленост (2007 г.)

Фирмите за преработка и търговия с храни от животински произход трябва да се регистрират в Националната ветеринарномедицинска служба (НВМС) към Министерството на земеделието и храните. Регионалните ветеринарномедицински служби регистрират обектите, използвани за добив, производство, обработка, съхранение, опаковане и преопаковане на суровини и храни от животински произход, търговците на едро с храни от животински произход, също както и търговците на дребно, предлагачи само храна от животински произход. Законът установява краен срок от седем дни за регистрация (член 137 от Закона за ветеринарномедицинската дейност). Регистрационните такси се определят въз основа на видовете на обработените продукти в съответствие с тарифната система. Преди регистриране в Регионалната ветеринарномедицинска служба, фирмата за търговия на дребно, предлагача храна от животински произход, трябва да се регистрира в Регионалната инспекция за опазване и контрол на общественото здраве (РИОКОЗ).

За това са нужни 15 дни в допълнение към седемте дни, необходими за регистрирането в Регионалната ветеринарномедицинска служба (Закон за храните, член 12, ал. 5). Националната ветеринарномедицинска служба е отговорна за инспектирането на продукцията и продажбата на животински продукти "от полето до масата". Инспекциите се заплащат от проверяваната фирма (таксите бяха определени през м. януари 2007 г. от Тарифата за таксите и възнагражденията на Националната ветеринарномедицинска служба).

Източник: Reichel, Motta u Evgeniev (2007).

Препоръки за политиката

Административните процедури за регистрацията на фирмите трябва да бъдат опростени, като се избегне представянето на еднакви документи от фирмите в различни държавни органи. Дублирането на дейностите при регистрацията пилее времето на фирмите и увеличава разходите по регистрацията. Административните процедури за започване на бизнес страдат от недостатъци и би трябвало да се опростят, така че България да може успешно да се конкурира като новопостъпващ участник на пазара в ЕС. За подобряване на националната система за регистрацията на фирмите и за намаляване на разходите на фирмите, броя на процедурите и времето за прилагането ѝ се препоръчват следните мерки:

Подготовка на пълна оценка на ЗОАРАКСД, за да се идентифицират промените, които следва да подобрят функционирането и влиянието на закона. ЗОАРАКСД бе създаден като общ правен акт, който изгради ясен модел за административното регулиране и контрол. Но, законът не работи добре. Препоръчително е ЗОАРАКСД и неговото приложение да бъдат напълно оценени за да се открият пропуските в закона и да се проследят неправомерните практики от страна на местна и централна власт. Оценката може да посочи пакет от специални административни постановления, които следва да бъдат изменени така, че законът да функционира така както постановява неговият смисъл.

Преобразуване само в задължение за уведомяване или да се отмени общинската регистрационна процедура. Много от тези процедури са тромави, продължителни и излишни. Общините налагат неправомерно регистрационни процедури, които дублират националната регистрация, за да събират такси в приход на своите бюджети. Тези процедури могат да бъдат отменени или преобразувани. Там където регистрационната или разрешителната процедура се прилага спрямо закона, може да бъде преобразувана в задължение за уведомяване.

Намаляване на регистрационните такси и прилагане на универсално намаляване на административните разходи за бизнеса. Административните разходи за регистрирането на новите фирми не оправдават високите регистрационни такси. ЗОАРАКСД посочва, че регулирането има смисъл, ако разходите за неговото прилагане (спазване, администрация и контрол) са по-малко от облагите, получавани от неговото въвеждане и администриране. Следователно, би трябвало да бъдат разгледани и разходите на фирмите, както и възможностите за осъществяването на ефективен административен контрол заедно с разходите, свързани с неговото прилагане. Общите разходи за организиране и регистриране на нова фирма в България възлизат на 8.4% от дохода на глава от населението и те би трябвало да стигнат поне разходите в съседните страни (например, в Румъния те са 4.7%). По тази причина е препоръчително да се разработи специална методология за определяне на тарифите на цените на услугите, предоставяни от органите на централната администрация. Разработването на един стратегически документ, който ще обхване цялата административна практика и ще представлява инструмент за определяне на тарифите за таксите на централното административно обслужване, би могъл да бъде насочен към всеобщото намаляване на административните разходи на фирмите в България.

Намаляване броя на отделните регистрационни процедури чрез ефективното използване на Търговския регистър. Макар че единният идентификационен номер за фирмите беше въведен през 2008 г., Търговският регистър не функционира добре. Търговският регистър и единният идентификационен номер на фирмите могат да бъдат използвани много добре за опростяване на регистрационните процедури. Налага се извършване на преглед на процедурите и тяхното опростяване въз основа на новите реалности. Изискванията за пререгистрация в Търговския регистър би трябвало да се подложат на обсъждане с бизнес средите.

Отделяне на допълнителни средства за подобряване използването на Търговския регистър. Изграждането на капацитета на Търговския регистър и окомплектоването му с квалифициран персонал са изключително важни мерки за институционалното изграждане на националната регистрационна система.

Мониторинг на регистрационните практики на местно и централно ниво. Това може да се осъществи чрез Административния регистър и чрез въвеждането на мониторингова система, която да преглежда прилагането на режимите на местно и централно ниво. Прегледът на административните процедури и подобряването на координацията между публичните власти би могъл: i) да избегне дублиране на документи и режими на централно и местно ниво; ii) да намали разходите. Една контролна система, действаща в режим „онлайн“, ще представлява удобен инструмент за предотвратяване на неправомерното прилагане на режимите в общините и на централно ниво. Административният регистър може да бъде полезен за подобряване на достъпа до информацията, повишаване на осведомеността и за мониторинг на изпълнението.

Лицензиране

Макар че термините „регистрация“ и „лицензиране“ често се използват като синоними, те се различават от редица съществени гледни точки. При регистрационен режим не могат да се дават откази, ако фирмата е представила всички необходими документи в съответствие с изискванията на закона за предприемането на дадената дейност. За разлика от това, административните органи, които издават лицензи, могат да откажат издаването на лиценз за конкретна дейност въз основа на съображения за целесъобразност в съответствие със закона и в неговите рамки.

Приложимият закон в България съдържа императивна разпоредба. Лицензи се издават само от централен административен орган (ЗОАРАКСД, член 8, ал. 2). Това означава, че общините не могат да издават лицензи и не могат да прилагат административно регулиране, което се решава въз основа на съображения за целесъобразност. Общинските наредби, които третират например „регистрацията на търговски обекти“, са типичен пример на лицензиране и законът казва, че режимът в този случай би трябвало да се преобразува в регистрационен и/или уведомителен режим. Лицензът се издава безсрочно (ако законът не предписва нещо друго) и правата върху лиценза не подлежат на прехвърляне или преотстъпване. Получаването на лиценз е условие за фирмата да започне деловата си активност в съответствие с преценената целесъобразност. Лицензиращият административен орган трябва да създаде и да поддържа публичен регистър, в който трябва да се обявяват всички субекти, които са получили лицензи, или чиито лицензи са били временно преустановени, прекратени, или които са били лишени от лицензите си.

България е влошила класацията си в сравнение с другите страни в света по отношение на регулирането на лицензите. Докладът „Правене на бизнес“ на Световната банка (2007b), разглеждащ конкретен пример за получаването на лицензите и за процедурите, които трябва да се изпълнят от фирмите за изграждането на един стандартен склад, показва, че България се класира на 103-то място по отношение на лицензирането⁸⁸ в сравнение с 85-тото си място през предшестващата година. Лицензирането и получаването на разрешения в отрасъла на строителството се обсъждат по-подробно в следващия раздел, посветен на достъпа до земята.

Фирмите, участвали в „Наблюдение на предприятията“, бяха помолени да оценят степента и трудността на препятствията пред процедурите за лицензиране и регистрация, отнасящи се към дейността на фирмите в България. Общо взето, ръководителите на фирмите не бяха прекомерно обезпокоени от лицензирането. Едва около 20% посочват, че това е сериозен проблем, като той се класира на 11-то място като голямо ограничение от всичко 15 ограничения. Важно е обаче да се отбележи, че въпреки това тази оценка може би подценява истинските затруднения. Тъй като фирмите в „Наблюдение на предприятията“ в по-голямата част от случаите са действали поне в продължение на няколко години, вероятно сферата на лицензирането и регистрацията е по-малка грижа за тях, отколкото за новите фирми, опитващи се да навлязат на пазара.

Фирмите в „Наблюдението на предприятията”, които през последните две години са получили лицензи за извършване на дейност, бяха запитани колко време е отнел процесът. Над 90% от фирмите е трябвало да чакат повече от 7 дни за лиценз за извършване на дейност, издаден от централните органи. Около една трета от фирмите посочиха, че е трябвало да чакат повече от 30 дни. Средната продължителност на чакането за лицензи за извършване на дейност беше 48 дни, докато теглото на медианата беше 30 дни. Подкупите са били сравнително рядко явление, като само около 2% от фирмите отговарят, че им е бил поискан подкуп или се е наложило да дадат такъв.

Фирмите, включени в „Наблюдение на предприятията”, бяха запитани също така за получаването на вносни лицензи. За вносни лицензи се е чакало по-малко време, отколкото за лицензи за извършване на дейност. Около една четвърт от фирмите са чакали 7 или повече дни за лиценз за внос. Около 6% са чакали 30 дни или по-дълго за получаването на лиценз. Средно взето фирмите чакат 5 дни за лиценз за внос. По-малко от 2% от фирмите съобщават, че им е бил поискан подкуп или се е наложило да дадат такъв.

Малкият брой на предприятията, съобщаващи, че за получаването на лицензи е било необходимо да дадат подкуп, говори за евентуалното спадане на подкупите през последните години. В проучването „VEEPS” от 2005 г. не бяха задавани директни въпроси за плащането на подкупи, а се питаше дали за уреждането на различни сделки са били необходими подкупи - никога, рядко, понякога, често, обикновено или винаги. Тогава приблизително половината от мениджърите на фирмите посочиха, че никога не е било необходимо плащането на подкупи за получаването на бизнес лицензи, а други 24% от мениджърите казаха, че подкупи са били нужни рядко. Около 2% казаха, че подкупи са необходими винаги, а други 5% посочиха, че обикновено са нужни подкупи.⁸⁹

Процедурите за получаването на лицензи за извършване на дейност в отделните сектори и вътре в тях се различават значително. Една причина за това е, че за различните сектори са отговорни различни централни ведомства и по тази причина се прилагат различни изисквания и критерии. Например, фирмите в хранителния сектор, участвали в „Наблюдение на предприятията”, отговарят, че са им били нужни средно 30 дни за извършването на процедурите по лицензиране и регистрация в сравнение със само 18 дни в сектора на готовите облекла.⁹⁰ Дори в рамките на отделните сектори, фирмите трябва да подават заявления в различни агенции и министерства, за да започнат и осъществяват бизнеса си (вж. таблица 32).

Фирмите за преработка и търговия с хранителни стоки трябва да се регистрират и да получат лицензи от различни органи – от общините, Министерството на здравеопазването и Министерството на земеделието и храните, което е доста тромава процедура. Държавните органи, които регистрират и дават разрешенията и лицензите, изискват множество еднакви документи, което води до дублиране на дейностите и загуба на време и средства от фирмите. Разделението на отговорността и контрола между Министерството на здравеопазването и Министерството на земеделието и храните не е оптимално. И двете министерства отговарят за безопасността на храните. Министерството на здравеопазването отговаря за безопасността на храните от неживотински произход, а Министерството на земеделието и храните отговаря за безопасността на храните от животински произход. Това деление изглежда произволно, макар че съществува от дълго време. Фирмите за преработка и търговия с хранителни продукти често работят с продукти от двете категории и подлежат на проверки и контрол на безопасност от двете министерства. Дублирането на дейностите, липсата на обмен на информация и проблемите с координацията между двете министерства се отразяват отрицателно върху работата на фирмите, които трябва работят с някое или с двете от тях.

Създаването на един-единствен орган, отговорен за прилагането на разпоредбите за безопасността на храните, беше обявено в средата на 2007 г., но към юни 2008 г. той все още не функционираше. Прехвърлянето на отговорността за разработването на политиката по безопасността на храните върху Националния съвет по безопасност на храните би елиминирало припокриването на процедурите между Министерството на здравеопазването, Министерството на земеделието и храните и другите държавни агенции, участващи в регистрирането, лицензирането и издаването на разрешения за фирми, които се занимават с преработка и търговия с храни.

Таблица 32: Регистрация и лицензиране в хранителната промишленост и търговския сектор в България

Продукт, дейност	Министерство на здравеопазването	Министерство на земеделието и храните	НВМС	Държавен фонд „Земеделие“
Обработени продукти от животински произход	---	Издава разрешения за вноса на селскостопански продукти	Регистрация на фирма за преработка на хранителни продукти; ветеринарно медицинско свидетелство за износ; ветеринарен контрол	---
Обработени продукти от растителен произход	Регистрация на фирма за преработка на хранителни продукти	Издава разрешения за вноса на селскостопански продукти	---	---
Износ на обработени хранителни стоки	Регистрация на търговска фирма	---	Регистрация на фирма за преработка и търговия с хранителни продукти; ветеринарно медицинско свидетелство за износ; ветеринарен контрол	Разрешение за износ
Търговия с хранителни стоки (супермаркети, ресторанти)	Регистрация на предприятието	---	---	---

Източник: Reichel, Motta и Evgeniev (2007).

Фирмите в сектора на хотелиерството и ресторантьорството трябва да получат категоризация (лиценз за извършване на дейност). Туризмът в България е бързо растящ и динамичен сектор. Хотелите и ресторантите отговарят на международните стандарти за високо качество и трябва да спазват правилата, предписани от вторичното законодателство относно системата на категоризацията (прилага се система с 1 до 5 звезди). За да се регистрира и получи категоризация, хотелът трябва да представи шест документа в Държавната агенция по туризъм (ДАТ). Тези документи могат да се получат в режим „он-лайн“ от сайта на ДАТ в Интернет, обаче срокът на процедурата не е определен и освен това, не е възможно фирмите да се регистрират за категоризация по електронен път. Основното вторично законодателство е Наредбата за категоризиране на средствата за подслон, местата за настаняване и заведенията за хранене и развлечения. В течение на 14 дни след представяне на заявлението, но преди регистрацията, ДАТ издава така наречения временен документ, който позволява на заявителя да започне работата си. В срок от 30 дни, заведението би трябвало да получи категоризацията, дадена или от Експертната комисия към Държавната агенция по туризъм (за обектите с по-висока категория) или от експертна комисия, назначена от кмета на общината, където е разположен обектът (за обекти с по-ниска категория). През юни 2007 г. Наредбата за категоризиране на средствата за подслон, местата за настаняване и заведенията за хранене и развлечения беше променена и допълнена съществено, за да осигури съответствие с международните стандарти за качеството.⁹¹ Временният документ, който важи два месеца, потвърждава, че представеното заявление е комплектовано според изискванията. Окончателната регистрация се издава след проверка на място и решение на комисията към Държавната агенция по туризъм или създадената в общината комисия. Бизнес асоциациите в областта на туризма участват в тези комисии. Първата регистрация е безсрочна и в рамките на валидността не се извършват проверки. Според длъжностни лица от Държавната агенция по туризъм, регистрационната процедура за категоризация отнема между един и три месеца. Въпреки това, бизнес асоциациите съобщиха през 2007 г., че процедурата на категоризирането може да отнеме до 12 месеца. Таксите за категоризиране зависят от размера на категоризираното заведение, движейки се между 340 щ. дол. и 3420 щ. дол. за хотели и между 74 щ. дол. и 950 щ. дол. за ресторанти.

Фирмите, манипулиращи с хранителни продукти за консумация, като например, ресторантите, трябва да се регистрират в Държавната агенция по туризъм, общината и в Регионалната инспекция за опазване и контрол на общественото здраве (РИОКОЗ). В допълнение към регистрирането в Търговския регистър в районния съд, общината и ДАТ, ресторантите, баровете и другите заведения, предлагащи храна за консумация, трябва да се регистрират в РИОКОЗ, която отговаря за осъществяването и организирането на държавната здравна политика на територията на съответната област. РИОКОЗ поддържа обществен регистър на регистрираните фирми.

Лицензирането в някои сектори се подобри с приемането на единните правила, прилагани в Европейския съюз. В сектора на шосейния транспорт България прие правилата, които се прилагат в ЕС. За международните превози на товари и пътници българските транспортни фирми трябва да получат лицензи от Общността. Те трябва да представят 10 документа, да чакат 30 дни и да платят 2060 лева (1030 евро). Това е ясно и точно посочено на сайта на Изпълнителната агенция "Автомобилна администрация" в интернет. За получаването на лиценз не се изисква проверка на фирмата на място. Регистрацията на всяко превозно средство за товар или пътници струва 400 лева на година (200 евро). Освен това, Изпълнителната агенция издава сертификати и поддържа регистър на моторните превозни средства, отнасящи се към всеки издаден лиценз за извършването на транспортни услуги за пътници и товари на територията на България. След като веднъж превозното средство бъде записано в базата данни на Министерството на транспорта, то може да се прехвърли към друг лиценз. Международните автобусни лицензи са действителни пет години и могат да се подновяват. Изпълнителната агенция "Автомобилна администрация" прави поне една проверка през петгодишния период, за да осигури спазването на изискванията и стандартите. За товарните превози извън България фирмата се нуждае от лиценз, който е много подобен на този за международния пътнически транспорт. Товарните лицензи са свързани със същите изисквания като лицензите за превоза на пътници. Освен това, фирмите, превозващи стоки за трети страни – независимо от това дали вътре в страната или извън България - се нуждаят от специален лиценз.

Процедурите за получаването на разрешения за международни транзитни превози обаче не са ефикасни (Reichel и др. 2007). Фирмите, превозващи стоки за трети страни, трябва да получават отделно разрешение за всяка пратка. Процедурата за получаването на разрешението отнема много време и е излишна. В Изпълнителната агенция "Автомобилна администрация" съществува действаща електронна система. Въпреки това, според транспортните фирми, тази система често не успява да регистрира най-ефективния маршрут за превоза. Като следствие от това, ако транспортната фирма иска да използва най-ефективния маршрут, тогава мениджърът на фирмата трябва лично да отиде в Агенцията в София и да подаде заявление за друго транзитно разрешение. Такива написани на ръка заявления не се регистрират в електронната система, а разрешенията трябва да се получават поотделно.

Препоръки за политиката

България може да подобри положението си по отношение на дейностите по лицензирането, насочвайки се към най-добрата практика в ЕС. За подобряване на режима се препоръчват следните промени на политиката:

Опростяване на процедурата за получаването на разрешения за внос и за получаването на лицензи за извършването на основната дейност на фирмите. Броят на процедурите за вземане на лицензи може да се намалят. Като част от този процес, трябва да се избегне повторното представяне на вече представени документи. Полезно би било фирмите да имат достъп до електронен публичен регистър за сектора, който може да обявява получените лицензи фирми, валидността на лицензите и прекратените лицензи.

Съсредоточаване на реформата по лицензирането върху малките и средните предприятия. Министерството на икономиката и енергетиката може да разгледа конкретно препятствията за малките и средни предприятия в процеса за получаването на лицензи. Целта би следвало да се състои в отделяне на специално внимание за административните препятствия за малките фирми и в опростяване на процедурата за искане и получаване на лицензи.

Опростяване на процедурите за лицензирането на производители и търговци на хранителни стоки от животински и неживотински произход чрез създаването на централна агенция по безопасност на храните. Това налага провеждането на преглед на съществуващите процедури и подобряване на координацията между общините, Министерството на здравеопазването и Министерството на земеделието и храните, за да се предотврати представянето от фирмите на едни и същи документи в различни институции. Агенцията по безопасност на храните трябва да започне работа възможно най-бързо, така че да замени старата система на лицензирането и инспекциите в хранително-вкусовата промишленост и търговията с хранителни продукти, като затвори цикъла от “полето до масата”.

Прилагане на последващи проверки вместо подновяване на лицензите. Някои лицензи се издават за пет години, а някои други се издават за неопределен период, докато последващи проверки не се предвиждат. Проверките, основаващи се на оценка на риска на общинско ниво, биха могли да доведат до по-ефективно инспектиране, отколкото проверките от централните органи.

Инспекции и сертифициране

Фирмите в България влизат многократно във взаимодействие с държавната администрация. Например, за да се получи разрешение за строеж, проверка на място се прави от органите на ВиК, противопожарната защита, дружествата за електроразпределение и телекомуникационната компания. За да получи категоризация в отрасъла на туризма, предприятието се нуждае от проверка на място, която трябва да установи дали хотелът отговаря на критериите за съответния вид категоризация. Връщането на данък добавена стойност на фирмите изисква данъчният инспектор да посети офиса на фирмата и да изготви доклад. Както беше отбелязано по-рано, според „Наблюдение на предприятията” средният мениджър на фирма в България счита, че изразходва приблизително 17% от времето си в работа за справяне с изискванията, наложени от бизнес регулациите. Известна част от това време се прекарва с инспекторите, които посещават офисите.

По време на провеждането на „Наблюдение на предприятията” също така бяха зададени конкретни въпроси на фирми относно данъчните проверки. Повечето от предприятията в „Наблюдение на предприятията” (70%) съобщиха, че са били посетени и/или проверени от данъчните власти. Фирмите са проверяват средно четири пъти годишно от данъчни служители, което е много.

За преобладаващата част от фирмите са необходими и други инспекции. По време на събеседванията на място през 2008 г. беше установено, че пазарните инспекции за производителите на зеленчукови и плодови консерви, продаващи продукцията си на вътрешния пазар са недостатъчни, и това води до предлагането на продукти, които не отговарят на качествените стандарти. Reichel, Motta и Evgeniev (2007) установиха, че някои от тези фирми продължиха да продават продукцията си на големи фирми за търговия на дребно на вътрешния пазар дори след присъединяването на България към ЕС на 1 януари 2007 г.

В България се прилагат високи непропорционални такси за инспекциите и лабораторните анализи на хранителни стоки. Фирмите за производство и търговия с хранителни стоки трябва да плащат големи такси на лабораториите, тестващи хранителни продукти. Освен това, възнагражденията не са свързани с размера на проверяваните партиди, което води до особено високи разходи за малките и средните предприятия.

Създаването на един-единствен орган, отговорен за прилагането на политиката и правилата за безопасност на храните би елиминирало проблемите на координацията на политиката в сферата на хранителните продукти, процедурните припокривания и несъгласуваните графици за периодични проверки между Министерството на здравеопазването, Министерството на земеделието и храните и Националния съвет по безопасност на храните. Отговорностите на Националния съвет по безопасност на храните биха включили разработването на политиката по храните, предоставянето на техническа помощ, събирането и анализа на информация, свързана с безопасността на храните, тяхното маркиране и опаковка, както и мониторинга и инспектирането на свързаните с храните дейности. Важно е този орган да има известна независимост, а политическите функции да бъдат разделени от функциите по инспектирането и контрола.

Инспекциите в сектора на туризма са бавни. Категоризацията се определя след проверка на място и решение на комисия, създадена в Държавната агенция по туризъм с участие на частния сектор или от местна експертна комисия в общината. Първата регистрация е валидна без определен срок и по време на валидността на регистрацията не се правят проверки. След като определи категоризацията на туристическия обект и регистрира туроператора или дейността на туристическа агенция обаче, Държавната агенция по туризъм не прави никакви последващи проверки. Макар че Агенцията има правомощията да извършва проверки, тя няма нито човешките ресурси, нито паричните средства да прави това.

В повечето страни се правят редовни проверки на туристическите обекти. Периодите между отделните проверки се движат между една и три години. В допълнение към редовните проверки, понякога се правят “внезапни” проверки без предварително уведомление. Таблица 33 по-долу описва методите на инспектирането в няколко избрани страни.

Таблица 33: Инспектиране на хотелите, частните квартири, общежитията и т.н. от гледна точка на спазването на стандартите по страни

	Инспектори	Режим на инспектиране	Периодичност на проверките
Австрия	Инспектори от хотелиерската индустрия	Обявено посещение на определена дата	Всеки три години
България	Инспектори от централни държавни ведомства	Не се провеждат редовно, действия се само при оплаквания	-/-
Чехия	Инспектори от хотелиерската индустрия	Обявено посещение на определена дата	Всеки две години
Дания	Инспектори от хотелиерската индустрия	Обявено посещение на определена дата и внезапни проверки	Всяка година
Франция	Инспектори от хотелиерската индустрия	Внезапни проверки	От време на време
Германия	Инспектори от хотелиерската индустрия	Обявено посещение на определена дата	Всеки три години
Румъния	Държавни инспектори и инспектори от хотелиерската индустрия	Обявено посещение на определена дата и внезапни проверки	Всеки три години
Турция	Държавни инспектори и инспектори от хотелиерската индустрия	Обявено посещение на определена дата и внезапни проверки	От време на време

Източник: Reichel, Motta и Evgeniev (2007 г.).

Доброволното получаване на сертификати за спазване на изискванията по здравеопазването и опазването на околната среда, особено в отрасли като строителство, хранителна промишленост, текстил и готови облекла, хотели и ресторанти, и машиностроене, е важен показател за конкурентноспособността на фирмите на международния пазар. Въпреки това обаче, малка част от българските фирми в тези сектори са получили сертифициране, което би гарантирало, че продуктът, обработката или услугите се извършват в съответствие с международните стандарти, и че крайният клиент ще получи очаквания продукт, отговарящ на стандартите за високо качество.

Таблица 34: Процент на фирмите, които са подали заявления за сертифициране през последните две години

Отрасъл	Медицинско свидетелство	Сертификат за опазване на околната среда
Строителство	18 %	0 %
Хранителна промишленост	49 %	9 %
Текстил	7 %	0 %
Хотели и ресторанти	36 %	0 %
Машини и съоръжения	2 %	4 %
Готови облекла	8 %	7 %

Източник: „Наблюдение на предприятията” на Световната банка (2007 г.).

Получаването на медицинско свидетелство в България отнема сравнително дълго време. Средният период, в който фирмите изчакват, за да получат медицинско свидетелство е 20 дни. Освен това, 20% от фирмите съобщават, че са чакали 30 дни, за да получат такова свидетелство.

Препоръки за политиката

Изграждането на капацитет в държавната администрация и общинските власти за осъществяването на регулаторните режими. Обучението на държавните органи и общинските власти и изграждането на технически капацитет за прилагането и ефективното поддържане на регулаторните режими, изпълнението на процедурите и режимите за инспектиране биха могли да подобрят стабилността и предсказуемостта на регулаторната среда.

Укрепване на саморегулирането на дейностите в сферата на туризма. От инспектиращите органи би следвало да се въведе система за инспекции въз основа на оценяване на риска след даването на категоризация на туристическите обекти. Саморегулирането на сектора на туризма може да се поощри чрез прехвърляне на правомощията за оценка на категоризацията и разработването на качествени стандарти от Държавната агенция по туризъм към бизнес асоциациите. Регистрацията на дейностите в туризма може да се подобри чрез по-добро функциониране на Търговския регистър и подобряване на прилагането на ЗОАРАКСД. Държавната агенция по туризъм може да съсредоточи своите дейности повече върху стратегиите за развитие на туристическата индустрия, маркетинга и насърчаване на националния туристически продукт.

Оценяване на ефективността на проверките и обсъждане на централизирането на правомощията по инспектиране на храните. Необходима е още работа за оценяване на ефективността на сегашната дейност по провеждането на инспекции в сектора на хранителната промишленост. Анализът може да включва оценка на въпроса дали би следвало да бъде създадена обща инспекция за инспектиране на всички дейности, свързани с хранителната промишленост и храните. В това отношение, ускоряването на създаването на централен орган по безопасност на храните и централизацията на режима на инспектирането и контрола в хранителната промишленост показват добрата посока на реформата.

Въвеждане на система за инспекции въз основа на оценяване на риска в хранителния сектор. Редовните периодични проверки не са много ефективни, поради което рисковото базираните инспекции на случаен принцип би следвало да преобладават. Независимо от това, те трябва да бъдат обвързани с разпоредбите за санкционирането на нарушенията, които подлежат на принудително изпълнение, и които водят до допълнителни инспекции в бъдеще.

Таксите за лабораторно тестване в хранителния сектор би следвало да се основават на размера на проверяваното предприятие. Правителството би могло да обсъди въвеждането на тарифа с три категории, основаващи се на размера на проверяваната партида.

Осигуряване на стимули за българските предприятия, които доброволно искат и получават сертификати за осъществяването на своя бизнес. Държавни стимули са нужни за насърчаване на предприятията, които са получили необходимото доброволно сертифициране за своя бизнес.

Изход от пазара

Излизането на фирмите от пазара често се разглежда като препятствие за навлизането на другите фирми, тъй като тромавите процедури по несъстоятелността задържат неефективните фирми да съществуват по-дълго, отколкото е необходимо, и предотвратяват навлизането на по-продуктивни стопански субекти на пазара. Предшестваша проучвания са установили, че излизането на фирмите от пазара е обременително за фирмите в България. Въпреки това, наскоро проведените реформи подобриха съществено процедурите по несъстоятелността и неплатежоспособността и това би трябвало да окаже въздействие в близко бъдеще.

Докладът “Правене на бизнес” на Световната банка (2007b) представя подробна информация за стъпките, необходими за осъществяването на процедура по несъстоятелност към началото на 2007 г. Процедурите се отнасят за представителна стандартизирана фирма, на която се е наложило да не изпълни задълженията по погасяването на своите заеми, и трябва да се обърне към съдебната система за решаване на нейната несъстоятелност (т.е., с изключение на неформалните извънсъдебни споразумения). Процедурите в България са

сравнително продължителни. Времето, необходимо за обявяването на несъстоятелността на тази представителна фирма се оценява средно на 3.3 години. Това е приблизително три пъти повече, отколкото в страната с най-добрата практика в ЕС (0.9 години) и повече от два пъти по-дълго от средната стойност за ОИСР (1.6 години). Продължителността е близо до средната стойност за другите новоприсъединили се към ЕС страни (вж. таблица 35). Съдебните разходи възлизат на около 9% от остатъчното имущество. Това е доста близо до средната стойност за ОИСР (7.5%), около два пъти по-високо от нивото в страната с най-добра практика в ЕС (Финландия, 4%), и по-добре или сравнимо с повечето от другите новоприсъединили се към ЕС страни.

Дълготното време, което отнема съдебната процедура по несъстоятелността означава, че междуременно активите се обезценяват значително. Въпреки това, както е посочено по-долу, последните промени в Търговския закон подобриха положението.

Процентът на възстановяването, изразен чрез количеството центове, които кредиторите на неплатежоспособната фирма си възстановяват от всеки дълг в размер на един долар, също така е показан по-долу (вж. таблица 35). Както показва информацията от доклада „Правене на бизнес“, към началото на 2007 г. процентът на възстановяването е 32.4%, което го нарежда сред най-ниските в избраните за сравнение страни. Той е също така много по-нисък от средната стойност за страните-членки на ОИСР (74.1%) и от най-добрата практика в ЕС (Финландия, 88.2%). Може би сред причините за това са бавната подготовка за официалните процедури по несъстоятелността и липсата на силни стимули за синдиките (служебни управители по несъстоятелност) да възстановят вземанията възможно най-бързо.

Таблица 35: Време и разходи за закриване на фирма в избрани страни

Страна/ класация	Време (години)		Разходи (% от остатъчното имущество)		Процент на възстановяването (центове за щат. дол.)	
	2006	2007	2006	2007	2006	2007
България (София)	3.3	3.3	9	9	34	32.4
Най-добра практика в ЕС (Финландия)	0.9	0.9	4	4	89	88.2
ОИСР	---	1.3	---	7.5	---	74.1
Чехия	9.2	6.5	15	15	18	21.3
Естония	3	3	9	9	40	39.1
Унгария	2	2	15	15	40	38.4
Литва	3	3	13	13	35	34.6
Литва	1.7	1.7	7	7	51	49.2
Полша	3	3	22	22	28	27.8
Румъния	4.6	3.3	9	9	20	28.9
Словакия	4	4	18	18	48	45.2
Словения	2	2	8	8	45	46.6

Източник: Доклад „Правене на бизнес“ на Световната банка (Световна банка 2007 г., 2008 г.).

Бележка: Представителната компания има 201 заети лица, един основен обезпечен кредитор и 50 необезпечени кредитори.

Кредиторите получиха по-големи права в делата за несъстоятелност и процедурите за обявяване на неплатежоспособност. Търговският закон дава на кредитора възможност да заведе дело за несъстоятелност. В съответствие с член 625 (доп., ДВ, бр. 70, 1998 г., изм. ДВ, бр. 84, 2000 г., изм. и доп., ДВ, бр. 58, 2003 г., доп., ДВ, бр. 38, 2006 г.), Законът предвижда, че производство по несъстоятелност се открива по подадена до съда писмена молба от длъжника, съответно от ликвидатора или от кредитор на длъжника по търговска сделка, както и от Агенцията за държавни вземания при наличие на задължение по частно държавно вземане. Освен това, събранието на кредиторите играе съществена роля в процедурата по неплатежоспособността. Според член 677, ал.1.1 (изм., ДВ, бр. 58, 2003 г.) от Закона, събранието на кредиторите определя реда и начина за осребряване на имуществото на длъжника, метода и условията на оценка на имуществото, както и избора на оценителите. Освен това, синдикът се освобождава по съдебен ред, ако се установи неспазване на неговите задължения, но също така и въз основа на решение на събранието на кредиторите (Търговски закон, член 657,

ал.1.5) или може също да бъде освободен по искане на кредиторите, които притежават повече от половината от размера на вземанията (Търговски закон, член 657, ал.1.4).

Въведени бяха съществени промени за ускоряване на процеса на обявяването на несъстоятелността и процедурите по неплатежоспособността. Длъжникът, който стане неплатежоспособен или свръхзадължен, трябва да поиска откриване на производство по несъстоятелност в срок от 30 дни (Търговски закон, изм. 2006 г., член 626, ал.1). Тогава прокуристът трябва да информира писмено търговската фирма за нейната неплатежоспособност в срок от 7 дни. Съдът трябва да покани при закрити врата длъжника и кредитора най-късно в 14-дневен срок от официалното подаване на молбата. (Търговски закон, член 629, ал.2). Освен това, когато констатира неплатежоспособност, съдът е длъжен да определи датата на първото събрание на кредиторите не по-късно от един месец от постановяване на решението (Търговски закон, член 630, ал.5).

Друго положително развитие е това, че според скорошното изменение на Търговския закон (ДВ, бр. 38/2006 г.), оздравителният план може да се предложи най-късно до един месец след момента на обявяване в Търговския регистър на определеното на съда за одобряване на списъка на приетите вземания (член 698, ал.1). Освен това, в производството по несъстоятелност може да се предложи повече от един оздравителен план (член 698, ал.2).

Съдопроизводството също беше опростено. Делата по несъстоятелност сега се гледат от окръжните съдилища и от апелативния съд, вместо на три инстанции, както беше досега.

Един анализ на документацията на процеса за разглеждането, съставянето на списък и проверяването на активите на длъжника би помогнал за правилното прилагане на новите промени в закона. Въз основа на положителните промени в съдебната система, следва да се очаква, че съдебните процедури за фирмите, които искат да излязат от пазара, биха се ускорили, разходите по закриването им биха спаднали и че процентът на възстановяване на вземанията в България би се увеличил. Въпреки това, по-подробният анализ, вземащ предвид последните промени в съдебната система и практическото прилагане на закона, може да допринесе за повишаване на ефективността на системата.

Възнаграждението на синдиките по несъстоятелност би могло да се обвърже с размера на постъпленията, реализирани от осребряването на активите. Съдът назначава синдика, който може да бъде физическо лице, ако отговаря на много критерии (Търговски закон, член 655, ал.2). Един от тези критерии предвижда, че синдикът трябва да е издържал успешно изпит за придобиване на квалификация и трябва да бъде избран от списък, утвърден от министъра на правосъдието. Има два типа възнаграждения, заплащани на синдика - текущи и окончателни, чиито размери се определят от събранието на кредиторите (ТЗ, член 661, ал.1). Текущото възнаграждение се заплаща ежемесечно, а окончателното възнаграждение може да се изплати след одобряването на оздравителния план (ал. 4) или като процент от стойността на активите, с която е била попълнена масата на неплатежоспособността (ал. 5), и/или като процент от стойността на осребрените активи. За да се ускори производството по несъстоятелността и за да се създадат стимули за доброто му управление от синдика, необходимо е възнаграждението на синдика да се обвърже с постъпленията, реализирани от осребрените активи.

Агенцията за държавни вземания беше създадена през 1999 г. и е агенция към Министерството на финансите с шест регионални структури. Тя осигурява обезпечаването и прилага събирането на държавните вземания. Агенцията участва в съдебните дела по несъстоятелност, където държавата е кредитор по държавни вземания. Според закона, Агенцията трябва да поеме, съхранява и осребрява всички имуществва и стоки, отнети в полза на държавата. За целите на дейността на Агенцията е създаден портал в Интернет, който предоставя информация относно оценителите (адреси и телефони), търговете (дата, регистрация, информация относно търга, тип на провеждането). Този пример би могъл да бъде последван чрез създаването на Интернет портали на окръжните съдилища за обявяване на решенията им и обявяване на продажбите на активи в случаите, когато държавата не участва като кредитор по държавни вземания.

Препоръки за политиката

Скорешните реформи в производството по несъстоятелност и ликвидационните процедури въведоха промени, които могат да съкратят времето за излизането на фирмите от пазара, предоставяйки по такъв начин възможност на по-конкурентоспособните фирми да работят в по-добра делова обстановка. За подобряване на процеса на излизането на фирмите от пазара се предлагат някои препоръки:

Промени в закона, свързани с документирането на процеса за разследване, съставяне на списък и проверяване на активите на длъжника, за да се намали времето за излизането на фирмите от пазара. След като веднъж процесът на документирането за разследване, съставяне на списък и проверяване на активите на длъжника се ускори, времето на производството ще се съкрати заедно с разходите за излизането на фирмите от пазара (които са много високи, както се вижда от таблица 3.10). За целта би бил необходим по-нататъшен анализ в подкрепа на новите промени в Търговския закон.

Възнаграждението на синдиците трябва да бъде обвързано с постъпленията, реализирани от осребрените активи. Обвързването на възнаграждението на синдиците с размера на постъпленията, реализирани от осребрени активи, би подобрило работата на синдиците в производството по несъстоятелност.

Използване на Интернет за обнародване на решенията на районните съдилища и за разгласяване на търговете за осребряване на имущество. Създаването на портали на районните съдилища в Интернет, подобни на този, който се поддържа от Агенцията за държавни вземания за обявяването на съдебните решения и разгласяването на продажби на активи в случаите, когато държавата не участва като кредитор по държавни вземания.

II. Достъп до земя

Земята и сградите представляват значителна част от богатството на една страна. След като веднъж фирмите регистрират земята и сградите си, те могат да сключат ипотечи и да разширят дейността на фирмите си. Въпреки това, достъпът до земята и сградите, и цената, която фирмите трябва да платят за тях, зависят от начина, по който функционира строителната индустрия. Това на свой ред зависи от държавното регулиране, като например, от броя на административните процедури за прехвърляне на собствеността върху земя или за получаване на разрешение за строеж, както и от времето и парите, нужни за изпълнението им. Ако бюрократичният процес забавя процедурите поради недостатъчна численост на персонала, неефективност на държавната администрация или корупция, или тъй като таксите са прекалено високи, фирмите могат да се сблъскат с проблеми при опита да започнат дейност или да разширят работата си.

Едва около 20% от фирмите посочват достъпа до земя като сериозен проблем и повечето фирми посочват, че той не е препятствие. „Наблюдението на предприятията“ показва, че половината от фирмите притежават цялата земя, заета от предприятието, а около 40% от фирмите я ползват под наем. Останалите фирми притежават известна част, но не цялата, от ползваната за предприятието земя. Фирмите, които притежават земята си, е по-малко вероятно да посочат, че достъпът до земя е сериозен проблем (около 16% от фирмите), отколкото фирмите, наемащи земята за предприятието (около 31% от фирмите).⁹² Както е обсъдено в глава 5, по-големите фирми и фирмите в сектора на информационните технологии проявяват тенденцията да са по-малко загрижени за достъпа до земя, отколкото са другите фирми.

Едва около 15% от фирмите в „Наблюдение на предприятията“ посочват, че през последните две години са подавали заявления за свързани със строителството разрешения. Много малко от тях - около 7% - посочват, че от тях са очаквали или искали неформален подарък или някакво плащане на подкуп. Освен това, процедурата в България изглежда по-бърза, отколкото в другите страни в региона. Средното време за получаване на разрешение за строеж в България беше 136 дни в сравнение с 128 дни за фирмите в другите страни в региона на Европа и Централна Азия.

Бумът в сектора на строителството

През последните години строителната индустрия в България придобива все по-голямо значение, отразявайки огромния растеж на преки чуждестранни инвестиции (ПЧИ) в сферата на недвижимите имоти, наемите и бизнес услугите (вж. глава 1). Частният сектор в строителството представлява около 20% от брутната добавена стойност в индустрията и дава заетост на около 134000 души или 9% от общия брой на зетите лица с трудови договори.⁹³ По такъв начин строителството е един от най-големите работодатели в страната.

Притокът на ПЧИ в строителството нарасна съществено. През 1998 г. те представляваха едва 0.5% от притока на ПЧИ. Към 2007 г. тези инвестиции определяха 12% от притока.⁹⁴ Притокът на ПЧИ в сферата на недвижимите имоти, наемите и бизнес услугите нарасна още по-фрапантно. През 2006 г. и 2007 г., тези инвестиции представляваха съответно 28% (1.7 млрд. евро) и 36% (2.2 млрд. евро) от общия обем на ПЧИ.⁹⁵

Макар че дейността в строителството увеличи предлагането, бумът в търсенето на жилищни сгради и офиси повиши цените. Средната цена на квадратен метър в жилищна сграда в София се увеличи до 1650 лева/кв. м. през 2007 г. В сравнение с това, цените бяха 1340 лева/кв. м. през 2006 г. и 1220 лева/кв. м. през 2005 г. Наемът на квадратен метър офисна площ в София е по-висок, отколкото в Братислава или Будапеща и е стигнал нивото на другите столици в региона (вж. таблица 36).

Таблица 36: Наемите в София са по-високи отколкото в другите столици в региона

Пазар	Среден наем за първокачествено помещение (евро /кв. м./месец)	Първоначална възвращаемост на капитала, %
Атина	15-23	7.5
Белград	18-22	9.0
Братислава	14-18	6.0
Букурещ	17-20	7.0
Будапеща	14-17	5.25
Прага	19-20	5.5
София	15-22	7.2-9.0

Източник: Address Real Estate Agency, Foros Real Estate Agency, Imoti.net, imot.bg, получени от www.investbg.government.bg.

Промишлените сгради в България са по-евтини, отколкото в много други страни в региона, макар че наемите се повишават⁹⁶. Средният наем за квадратен метър в промишлени сгради е между 2 и 4 евро/кв. м. в индустриалните зони на Варна, Пловдив и Бургас, и между 2 и 6 евро/кв. м. в индустриалните зони на София.⁹⁷

Законът за насърчаване на инвестициите (обн. ДВ, бр. 97/24 октомври 1997 г., променен за последен път през май 2007 г.) предвижда инфраструктурна субсидия за строителството на физическа инфраструктура от страна на чуждестранни инвеститори, които са получили сертификати от категория „А“ за инвестиции от поне 70 млн. лева (35 млн. евро) или за осъществяване на два или повече сертифицирани инвестиционни проекта в територията на индустриална зона.⁹⁸ Инвеститора представя искане в писмена форма до Министерството на икономиката и енергетиката и представя утвърден проект (концептуален, схематичен или работен) с напълно детайлизирана предварителна стойностна оценка за строителството на елементите на физическата инфраструктура, която може да послужи за издаване на разрешително за строеж и за възлагане на договор за строителство по Закона за обществените поръчки. Тогава министърът на икономиката и енергетиката внася в Министерския съвет предложение за насърчаването на инвестиционните проекти в съответствие с реда на класирането им. Министерският съвет приема постановление за отпускането на средства по проекта за строителство на елементи от физическата инфраструктура и упълномощава министъра на икономиката и енергетиката да сключи нужните договори.

Поземлена административна система

Законът за устройство на територията (ЗУТ) беше приет през 2001 г. и беше променян многократно между април 2001 г. и юли 2007 г.⁹⁹ Понастоящем много от правилата и процедурите му следват най-добрите съществуващи практики.¹⁰⁰ ЗУТ управлява цялата сфера от разпоредби, свързани с издаването на разрешения за строеж и също така урежда

проблемите, свързани с устройството на територията. Въпреки това, прилагането му е трудно поради сложността и липсата на гъвкавост в него, и защото той не създава стимули за местните органи за самоуправление да функционират ефективно в преследването на целите и задачите на закона. Неотдавна от Института за пазарна икономика (ИПИ) беше проведена Оценка на регулаторното въздействие върху издаването на разрешения за строеж в България. Докладът стигна до оценката, че предложените реформи (например, въвеждането на електронно правителство, оптимизация на подробните устройствени планове, системи за обслужване на едно гише, ускоряване на съдебните процедури) биха довели до нетни облаги от около 111 млн. лева (55.5 млн. евро). Публичното обсъждане на необходимите реформи в ЗУТ може да доведе до приемането на поправки и административни наредби, които ще усъвършенстват закона и неговото приложение (вж. 3.52).

След 1 януари 2008 г. Министерството на регионалното развитие и благоустройството (МРРБ) стана отговорно за финансирането, разработването и приемането на устройствени планове за черноморското крайбрежие. По-рано те бяха отговорност на общините. През последните няколко години бяха прилагани практики в строителството, които не са в съответствие със ЗУТ, и които доведоха до прекомерно застрояване на черноморското крайбрежие. За изпълнението на дългосрочната стратегия за развитие и устойчивост на туризма, запазване на екологичното равновесие и ограничаване на негативната роля на масовия туризъм е необходимо надлежното разработване на устройствени планове от МРРБ (например, изготвяне на технически разработки в съответствие с “най-добрата практика”, пазарно основани хонорари за консултантите и т.н.).

Процедурата за разработването на подробни устройствени планове, очертана в Закона за устройство на територията, отнема много време и би могла да бъде опростена. Преди строителната фирма да кандидатства за виза за проектиране при главния архитект на общината, което се разглежда като първа процедура в практическия процес за получаване на разрешение за строеж, мястото на което фирмата възнамерява да инвестира, се нуждае от подробен устройствен план. По тази причина е необходимо да се започне процедура за получаване на разрешение за строеж. Подробните устройствени планове съдържат планове за вертикално планиране, за комуникационно-транспортната мрежа, водоснабдяването, канализацията, електроснабдяването, геологичното изследване, газоснабдяването, топлофикацията и телекомуникациите. Тези планове се одобряват едновременно с подробния устройствен план и представляват неразделна част от него (член 108, ал. 2 от ЗУТ). Фирмите в строителството се оплакват, че разработването на подробните устройствени планове, което спада към правомощията на местната община, отнема много време. Тъй като преобладаващата част от подробните устройствени планове са сериозно остарели, одобряването на нови подробни устройствени планове може да отнеме между 6 месеца и 2 години. ЗУТ не предписва срок за създаването на нов подробен устройствен план. Фирмите предполагат, че този проблем се дължи на недостатъчното комплектоване с персонал в общините.¹⁰¹

Един сходен проблем беше идентифициран в скорошен доклад на Консултантската служба за чуждестранни инвестиции (FIAS) (Butler, 2006). Тъй като проблемите са главно в големите населени места, докладът предлага, компонентът за планиране на инфраструктурата в подробните устройствени планове (ПУП) да се премахне, тъй като инфраструктурата най-вече съществува, и планове могат да се базират на по-големи райони, определени не от границите на парцела, а от терена и уличната мрежа. МРРБ има правомощията да регулира ПУП, така че се препоръчва Министерството да разработи по-проста концепция.

Единната информационна система на кадастъра и имотния регистър се поддържа от Агенцията по кадастъра и Агенцията по вписванията. Проект на Световна банка за 30 млн. щ.д. стартира през 2001 г.¹⁰² Един от компонентите целеше да покрие 3 млн. обекти с кадастрални карти в местата с най-активен пазар на земя. Тази задача бе изпълнена преди крайния срок. Според втория компонент, който се занимаваше с регистрацията на собственост, нужното време за регистрация на транзакцията (продажба/покупка/ипотека) бе намалено до един ден (за собственост без дълг). Обединената ИТ система (която е все още в разработка) ще подсигури прозрачността и сигурността на данните, и ефективността на предоставяне на услуги на клиентите.

Липсата на т.нар. специализирани карти (които са извън обхвата на проекта на Световна банка, и показващи наличната инфраструктура), която се създава според молба от страна

на инвеститорите, според Законът за кадастър и имотен регистър, забавя подготовката на детайлни планове. Опростяването и подобрието на производството на кадастрални карти е силно препоръчително, за да се осигури бързо покритие в цялата страна.

Строителни разрешения

Разрешения за строителство на нови сгради

Докладът “Правене на бизнес” на Световната банка събира сравними международни данни относно времето и разходите на условна строителна фирма, която трябва да изгради стандартизиран склад. Броят на процедурите за извършването на това в България е голям, макар че времето, необходимо за тяхното приключване не е прекомерно дълго. Според този доклад на Световната банка, за получаването на разрешение за строеж са необходими 22 процедури. Това е голям брой в сравнение със страната в ЕС с най-малко процедури (Дания с 6 процедури), средната стойност в страните-членки на ОИСР (14), Словакия (13), Словения (15) и Румъния (17). Все пак, времето необходимо за приключването на процедурите в България, е по-кратко от средната стойност за ОИСР (вж. таблица 37).

Таблица 37: Сравнение на броя процедури и броя дни, необходими за получаване на разрешение за строеж в избраните страни

	Брой процедури		Време в дни		Разходи за разрешението (% от дохода от глава от населението)	
	2006	2007	2006	2007	2006	2007
България (София)	20	22	127	131	421	499.9
Най-добра практика в ЕС (Дания)	6	6	69	69	67.8	61.8
ОИСР	---	14	---	153.3	---	62.2
Чехия	36	36	230	180	19.5	18.5
Естония	13	13	117	117	34.3	28.1
Унгария	31	31	217	211	12.4	10.4
Латвия	26	26	188	188	36.3	27.5
Литва	17	17	148	156	140.5	133.1
Полша	30	30	308	308	166.1	159.8
Румъния	17	17	243	243	131.1	124.3
Словакия	13	13	287	287	17.1	14.9
Словения	15	15	208	208	139.8	113.9

Източник: Доклад “Правене на бизнес” на Световната банка (2007, 2008).

Разходите за получаване на всички лицензи, необходими за изграждането на склада, в международно сравнение са високи (499.9% от дохода на глава от населението). Това е най-високото съотношение сред десетте новоприсъединили се страни-членки и също така е много по-високо, отколкото средната стойност в ОИСР. Едно възможно обяснение за това е, че скорошният бум в строителството е увеличил стимулите на публичните власти да повишат съществено цената на разрешенията за строеж.

Броят на издадените разрешения за строеж се увеличава. Според НСИ, общият брой на издадените разрешения за строеж е достигнал 8386 през 2002 г., 12886 през 2004 г., 16865 през 2006 г. и е нараснал по-нататък до 18224 през 2007 г. Общият брой разрешения за строеж за жилищни сгради също така е нараснал от 2910 през 2002 г. до 5780 през 2004 г. и 10800 през 2007 г.

Включвайки времето за издаването на подробен устройствен план, който е необходим за започване на процедурите за издаването на разрешение за строеж, времето за получаване на разрешение за строеж остава много дълго. Освен това, издаването на виза от главния архитект на общината отнема около 30 дни. Предварителните договори с водните дружества и одобрението от доставчика на електроенергия, което може да се извърши едновременно, могат да отнемат около 30 дни.

Разходите в парично изражение също така са високи. От 2007 г. общините могат да определят своите собствени данъци и такси. За увеличаване на приходите в общинските бюджети, общините повишиха съществено цената на разрешенията за строеж. Общинският съвет в София гласува на 5 февруари 2008 г. за увеличаване на таксите за издаване на всички разрешения за строеж с поне 50%, като увеличенията в някои райони са дори по-големи. В центъра на София фирмите ще трябва да плащат 21 лева (10.5 евро) на квадратен метър, което е увеличение с 14 лева (7 евро). Оправданието за това често се свързва с общинските инвестиции в местната инфраструктура. Понастоящем няма оценки за начина, по който тези увеличения са въздействали върху решенията на инвеститорите и върху растежа на цените и наемите на жилищните и административни сгради в България.

Въпреки увеличения брой на разрешенията за строеж, високите нива на бюрократизъм допринасят за дълги забавяния и големи разходи при получаването на разрешения за строеж. Скорошният доклад на FIAS (Butler, 2006 г.), който направи преглед на процедурите за издаването на разрешения за строеж, показва продължителни забавяния и високи разходи през 2005 г. Докладът заключи, че проблемът не се крие в административните процедури, както са предписани от закона. ЗУТ транспонира в българската законодателна система европейското законодателство заедно с многобройните му правила и процедури, разглеждани като "най-добра практика". Въз основа на обсъждания в частния сектор докладът обаче заключи, че съществуват сериозни проблеми във връзка със съпътстващите въпроси, в това число, непълния кадастър, проблемите с развитието на новата инфраструктура, нагласите на публичните длъжностни лица спрямо частния сектор, недостатъчното комплектуване с квалифициран персонал и бавния преход към стандартите на ЕС в областта на строителните материали. Освен това, докладът изтъкна, че няма подробно ръководство за стъпките, които трябва да бъдат предприети във връзка с административните процедури за издаването на разрешения за строеж. Накрая, докладът посочва, че макар и законът да е изчерпателен, като разрешава ограничени изключения от стандартите от страна на местните власти и създава национален стандарт в целия пазар, някои проблеми си остават. По-специално, докладът твърди, че законът страда от липса на гъвкавост, когато мерките трябва да се променят, и че сложността на закона и липсата на подробни нормативни актове по прилагането му водят до разнообразни тълкувания.

Една година по-късно, друг доклад (Институт за пазарна икономика, 2007) заключи: "Процесът за издаване на разрешения за строеж в България е сложен, бюрократичен и поражда корупционни практики". Този доклад прави анализ на процедурите за издаването на разрешения за строеж и установява няколко съществени проблема. Те включват: (i) липса на информация за необходимата документация; (ii) сложност на закона, която може да води до корупция; (iii) неспазване от страна на местната администрация и държавните органи (например, ВиК, РИОКОЗ, противопожарна безопасност, електроразпределение и телекомуникации) на условията, предписани от закона за издаването на разрешения; (iv) неспособност на администрацията да се справи със сложния закон; (v) липсата на кадастрален план и публичен регистър; (vi) отсъствие на обслужване на едно гише; (vii) липса на интегрирана система за всички органи на държавната администрация, които участват в процеса; (viii) липсващи процедури за е-правителство в общините. Докладът на ИПИ предлага няколко мерки за опростяване на процедурите и подобряване на прозрачността чрез въвеждането на Отворената система „Сеул“, която се разглежда като "най-добра практика". Тази система позволява на фирмите и гражданите да следят целия процес в режим „он-лайн“.

Препоръките на доклада на ИПИ, които са подобни на препоръките на FIAS от една година по-рано, включват препоръки за опростяване на съдържанието на подробния устройствен план (ЗУТ, член 103, ал.3); подобряване на капацитета на местните служби на общините в сферата на информационните технологии; използването на независими консултанти за изготвянето на техническите оценки и сертификати за инвестиционните планове. Докладът на ИПИ, също както и докладът на FIAS, препоръчва премахването на експертните съвети към общините, които одобряват издаването на разрешения за строеж, и възлагането на тази функция на независими частни консултанти. Докладът на ИПИ твърди, че това ще ускори процедурите, ще повиши прозрачността и ще подобри условията на пазарната конкуренция.

Друг проблем е това, че строителните компании и инвеститорите често нямат ясна представа за броя на процедурите, нито за необходимото време за завършване на процедурите

и разходите за разрешенията за строеж. Докладът на ИПИ (2007) разглежда предоставянето на такава информация в 22 общини. Докладът заключи, че преобладаващата част от общините дават известна, но не цялата информация за административните услуги, свързани с издаването на разрешения за строеж в режим „он-лайн”. Например, докладът твърди, че подаването на заявления за разрешения за строеж по Интернет е възможно в по-малко от половината от общините. Освен това, преобладаващата част от общините не дават информация за отговорните служби или лица на всеки етап от обработката на заявлението. По тази причина докладът препоръчва да има стандарти по отношение на действията на местните органи за самоуправление при издаването на разрешенията и че общините би следвало да осигуряват тази информация по-прозрачно в Интернет. Това би позволило на фирмите по-лесно да изпълняват процедурата и да следят сроковете за изпълнението ѝ от местните власти. На служителите на общините би следвало да се налагат санкции за неспазване на закона.

Както докладът на FIAS (2006), така и докладът на ИПИ (2007) подчертават, че общинските агенции трябва да бъдат по-добре окомплектовани с персонал и че служителите в общините трябва да бъдат подготвени по-добре за справянето с процедурите по издаването на разрешения за строеж. Събеседвания с фирмите потвърждават, че това все още е проблем. Един собственик на голяма строителна компания посочва, че “оплакванията, че в строителството има бум, не са уместно извинение от общинските власти за несправянето с проблема по подходящ начин”.

Препоръки за политики

Насърчаване на връзката между малки и средни предприятия с големи чуждестранни фирми в индустриалните зони. Макар че цените се повишават, промишлените сгради в България понастоящем могат да се вземат под наем по-евтино, отколкото в другите страни в региона. Насърчаването на индустриалните зони, в които преките чуждестранни инвестиции са обвързани с местните малки и средни предприятия, би могло да стане важен момент в индустриалната политика.

Промяна на Закона за устройство на територията за да се позволи по-добро прилагане на неговите принципи. По-специално, законът би могъл да бъде подобрен по отношение на начина, по който той урежда подробните устройствени планове. Те биха могли да бъдат опростени, така че разрешенията за строеж да се издават по-бързо.

Подобряване на градското планиране по черноморското крайбрежие. Разработването на устройствените планове за черноморското крайбрежие понастоящем е в ръцете на Министерството на регионалното развитие и благоустройството (МРРБ). Преди това то беше делегирано на общинските власти. Надлежното разработване на устройствените планове от МРРБ (например, изготвянето на технически проекти според “най-добрата практика”, въвеждане на пазарно основани такси за консултантите и т.н.) трябва да се съобрази с дългосрочната стратегия за устойчивост на туризма, опазване на екологичното равновесие и ограничаване на негативното въздействие на масовия туризъм в България.

Опростяване на процедурите за издаването на разрешения за строеж и ограничаване на разходите за получаването им. През 2007 г. и 2008 г. общинските съвети увеличиха сроковете и разходите, свързани с получаването на разрешения за строеж, което затруднява бизнеса. Дейността на експертните съвети за издаването на разрешения би могла да бъде възложена за изпълнение на частно предприятие, което би трябвало да подобри обслужването. Изглежда е необходимо да се проведат задълбочени проучвания на проблемите при издаването на разрешения за въвеждане на сградите в експлоатация. Това не е предмет на настоящия доклад, но има данни, че този въпрос може да се превърне в проблем както за фирмите, така и за домакинствата.

Осъществяване на мониторинг на процедурите и прозрачността при издаването на разрешения за строеж. Общините в България биха могли да подобрят достъпа до информацията за процедурите, като ги публикуват на своите сайтове в Интернет. Столична община би могла да послужи за еталон. Също така би било полезно въвеждането на система, работеща в режим „он-лайн”, която проследява всяка стъпка в процеса на обработката на заявленията.

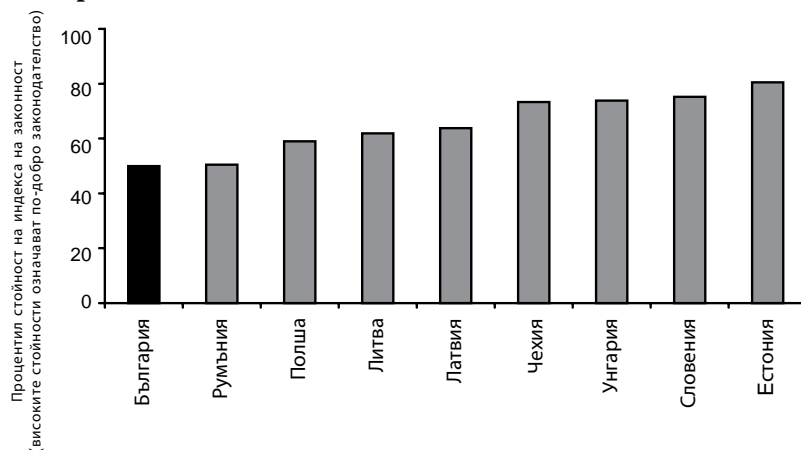
Окомплектоването с персонал и ефективността на общинските администрации, които издават строителни разрешения, биха могли да бъдат подобри. Бумът в строителството означава, че са необходими повече общински администратори. Една система, която проследява представянето на всеки администратор (от гледна точка на времето за обработката на съответния брой заявления), би могла да подобри ефективността на процеса.

III. Съдилища и престъпност

Ако фирмите и предприемачите ще инвестират в средносрочни или дългосрочни проекти, те трябва да бъдат уверени, че инвестициите им ще бъдат защитени. В това отношение голям принос би дала добре функциониращата съдебна система. Макар че съдебната система и престъпността не се класират сред най-големите опасности на ръководителите на фирмите, повече от един на всеки четири мениджъри казва, че те са сериозни препятствия.

Това високо ниво на загриженост е в съответствие с останалите данни. Скорошно проучване на Световната банка установи, че „законността“, дефинирана като степен, в която икономическите субекти имат доверие в и се придържат към правилата на обществото, и по-специално, качеството на принудителното изпълнение на договорите, работата на полицията и съдилищата, както и вероятността от престъпност и насилие, е по-слаба в България, отколкото в другите новоприсъединили се към ЕС страни (вж. фигура 62).¹⁰³ Както България, така и Румъния се нареждат около петдесетия процентил, докато другите страни обикновено се класират между 60-тия и 80-тия процентил. Освен това, класирането на България не се е подобрило значително - след 1996 г. тя редовно се нарежда около петдесетия процентил.

Фигура 62: България се сравнява неблагоприятно с другите новоприсъединили се към ЕС страни по отношение на законността

Източник: Кауфман и др. (2007).

Съдебна система

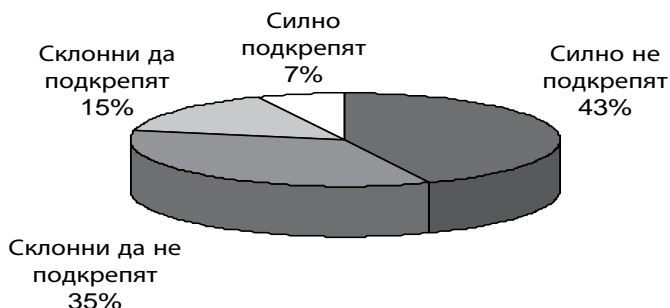
Наличието на бързо и ефективно действаща съдебна система е много важно. Ако фирмите не са уверени, че имуществените им права ще бъдат наложени бързо и евтино, те няма да искат да установяват отношения с нови клиенти и доставчици. Още повече, това също така ще въздейства върху склонността на потребителите и доставчиците да отпускат търговски кредити на нови клиенти и върху склонността на финансовите посредници да отпускат кредити за дългосрочни инвестиции.

Повечето ръководители на фирми считат, че съдебната система не е справедлива, безпристрастна и неподкупна (вж. фигура 63). Само около 22% от ръководителите на фирми твърдят категорично или биха могли да се съгласят с изявлението, че „съдебната система е справедлива, безпристрастна и неподкупна“.

Проучването „BEEPS“ от 2005 г. зададе аналогичен въпрос на ръководителите на фирмите - дали ще се съгласят, че съдебната система е честна и неподкупна при решаването на бизнес спорове. Само около 30% от ръководителите на фирми в България посочват, че това е вярно често, обикновено или винаги (вж. фигура 64). Макар че международните сравнения на

въпросите, основаващи се на възприятия, винаги трябва да се разглеждат много критично (вж. дискусията в гл. 5), този процент е далеч по-нисък, отколкото в най-добре представящите се страни (например Германия) и е около средата на извадката от страни в региона на Европа и Централна Азия.

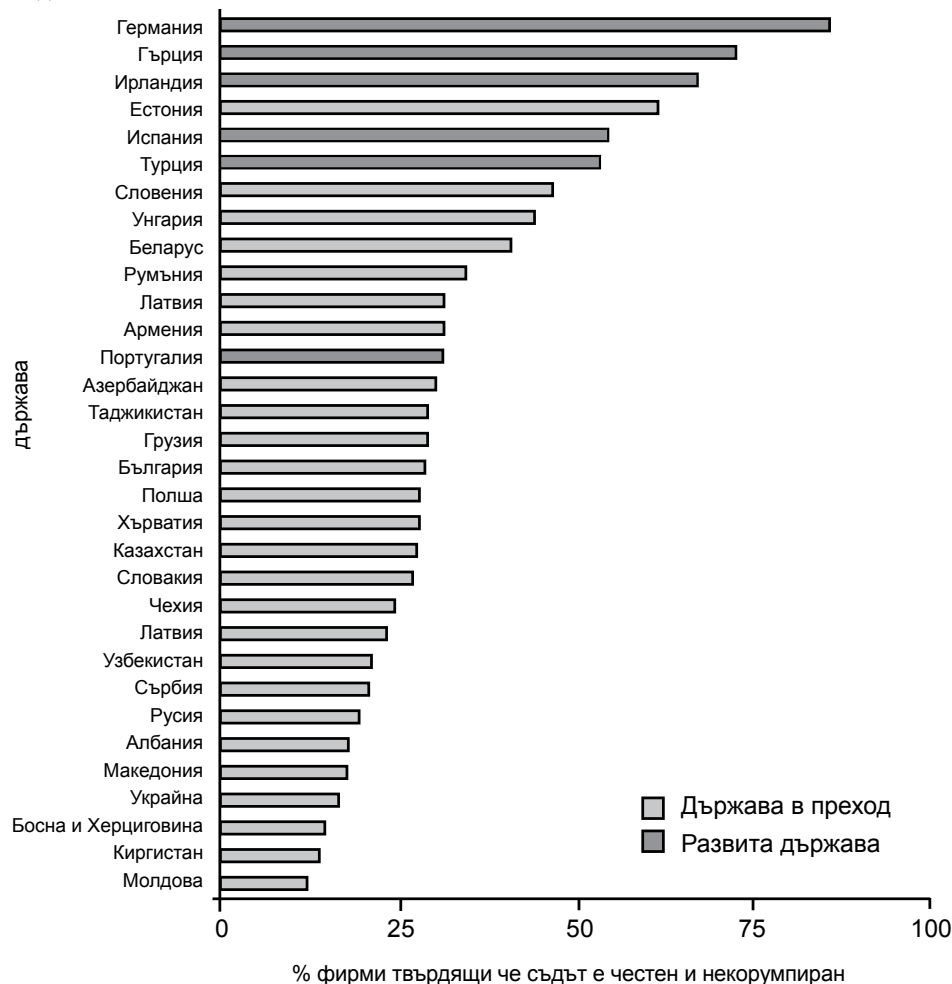
Фигура 63: Малко от ръководителите на фирми в България вярват, че съдебната система е справедлива, безпристрастна и неподкупна

Източник: „Наблюдение на предприятията“ на Световната банка (2007 г.).

Други данни от проучването „VEEPS“ от 2005 г. показват, че ръководителите на фирмите са обезпокоени също така от другите аспекти на съдебната система. Само около 47% от мениджърите в България казват, че съдебната система често, обикновено или винаги налага своите съдебни решения, като само около 42% посочват, че тя е достъпна, 23% посочват, че съдебната система е справедлива и безпристрастна и 8%, че е бърза. Тъй като в „Наблюдение на предприятията“ не бяха задавани аналогични въпроси, не е възможно да се направи оценка дали след 2005 г. мненията са се подобрили.

Фигура 64: През 2005 г. България се класираше по средата на новоприсъединилите се към ЕС страни по отношение на мненията относно честността и неподкупността на съдебната система

Източник: Anderson и Gray (2007).

В допълнение към основаващата се на възприетията информация от „Наблюдение на предприятията“ и Проучването за бизнес обстановката и ефективността на предприятията “VEEPS” от 2005 г., докладът “Правене на бизнес” на Световната банка (2007b) събира информация относно разходите за използването на съдебната система за принудително изпълнение на решения по прости търговски дела.¹⁰⁴ Сравнението по този показател между България и другите страни е относително неблагоприятно за нея. Тя се класира на 90-то място от 178 страни в света и е на 24-то място в региона на Европа и Централна Азия. Според доклада на Световната банка “Правене на бизнес” (2007 г.), етапът на процеса и вземането на решението в България отнема 334 дни, завеждането и връчването на призовки отнемат 105 дни, а принудителното изпълнение - 125 дни, като общият сбор е 564 дни. В Латвия, класираща се на първо място в региона, процесът и съдебните процедури отнемат 110 дни, а общото време е 279 дни, докато в Унгария, класирана на второ място в региона, фазата на процеса и решението отнема 185 дни при общо 335 дни.

Средните разходи за принудително изпълнение също така са сравнително високи - около 22% от сумата на иска. В Латвия и Унгария разходите са 13% от сумата на иска. Разходите по принудителното изпълнение в България са особено високи - 8% от сумата на иска в България в сравнение с 0% в Латвия, 1% в Румъния и 2% в Унгария.

Известно подобрене и ускоряване на принудителното изпълнение на договорите все пак беше постигнато след завършването на доклада “Правене на бизнес 2008” на Световната банка. Неотдавна завършеният Преглед на публичните разходи и институциите на съдебната система (Световна банка, 2008а) твърди, че “слабото принудително изпълнение на решенията е подкопавало години наред доверието в съдебната система в България, но скорошните нововъведения в режима на принудителното изпълнение започнаха да дават резултати”. Докладът обсъжда въвеждането на частни съдии-изпълнители успоредно с държавните съдии-изпълнители в края на 2006 г. (това беше реформата, определена като една от десетте най-успешни реформи в света). Според доклада “Правене на бизнес” на Световната банка, времето за принудителното изпълнение на едно съдебно решение беше съкратено от 150 дни на 125 дни между 2006 г. и 2007 г.

Прегледът на публичните разходи и институциите на съдебната система (JPEIR) установи, че към края на 2006 г. 168 частни съдии-изпълнители работеха във всички съдебни райони с две изключения. Те поеха 37280 дела, изпълниха 5500 дела и събраха 90 млн. лева (45 млн. евро). В резултат от това JPEIR заключи, че бързото развитие на системата доведе до значително увеличаване на броя на съдебните решения, изпълнени през 2007 г. Данни от Министерството на правосъдието, както се съобщават от JPEIR, показват, че 168 частни съдии-изпълнители (в сравнение с 250 държавни съдии-изпълнители) са обработили 2.25 пъти повече дела, и показаният от тях процент на събираемост на вземанията е приблизително 80% по-висок, отколкото този на държавните съдии-изпълнители. JPEIR отбелязва, че високото ниво на удовлетворение на обществеността и фирмите от представянето на частните съдии-изпълнители е довело до по-високо търсене на техните услуги. Докладът отбелязва също така, че от техните услуги има по-малко оплаквания, отколкото от услугите на държавните съдии-изпълнители. Освен това, новият Граждански процесуален кодекс позволява на частните съдии-изпълнители да обслужват документация. Това също би трябвало да ускори съдебния процес. Въпреки това, необходимо е да се осигури мониторинг на системата за проследяване на резултатите от тази реформа.

Наскоро в България беше въведен принципът на случайното автоматично разпределяне на съдебните дела сред съдиите, а заплатите им бяха удвоени. Работните заплати на персонала са най-бързо нарастващият компонент на съдебните разходи - капиталовите разходи и разходите за експлоатация и техническа поддръжка се увеличават по-бавно. JPEIR (Световна банка, 2008а) подчертава, че това би могло да се превърне в проблем. Докладът също така изразява загриженост относно решенията по назначенията в районните и областни съдилища. Според едно проучване с анкетиране, проведено между 2005 г. и 2006 г., корелацията между създаването на нови длъжности и натоварването на целия персонал в тези съдилища е била едва 0.35. Това показва, че натоварването на съдиите не е било единственият, нито дори най-важният фактор за създаването на нови длъжности.

Престъпност

Свързаните с престъпността и сигурността разходи в България са високи. Около три четвърти от фирмите в „Наблюдение на предприятията“ правят разходи за сигурност (например, оборудване, персонал и професионални охранителни услуги). Това е малко повече, отколкото според проучването „VEEPS“ от 2005 г., където приблизително 68% от фирмите съобщават същото. „Наблюдението на предприятията“ от 2007 г. съобщава, че фирмите заплащат за сигурността си средно 1% от годишния си оборот, докато според „VEEPS“ 2005 г. фирмите съобщават, че плащат средно 0.8% от годишния си оборот. Повечето фирми в „Наблюдение на предприятията“ (81%) съобщиха, че не са претърпявали загуби вследствие на кражби, грабежи, вандализъм или палежи през 2006 финансова година. Фирмите, понесли загуби от кражби, съобщават за средна загуба от 1.3% от своите общи годишни продажби.

Препоръки за политиката

България трябва да подобри своята система за законност и ред, за да създаде по-добри условия на инвестиционен климат. Възможните начини за постигането на това включват:

Въвеждане на мониторингова система за проследяване на продължителността на съдебните дела и времето за постановяване на съдебни решения за принудително изпълнение на договорите. Мониторинговата система ще помогне на правителството да проследи ефекта от въведените реформи за усъвършенстване на съдопроизводството и да предложи начини за подобряване на принудителното изпълнение.

Съкращаване на разходите и времето за принудително изпълнение на договорите. Разходите за принудителното изпълнение са високи спрямо избраните за сравнение страни и биха могли да бъдат понижени. В допълнение към намаляване на разходите за фирми за съдебни спорове, това би могло също така да намали броя на делата. За фирмите ще бъде по-малко вероятно да нарушават договорите, когато принудителното изпълнение стане по-бързо и по-лесно.

Понижаване на високите разходи, дължащи се на престъпността. Редът и законността са обществени блага и намаляването на загубите от улична престъпност би увеличило стимулите на компаниите да инвестират. По-безопасната обстановка би намалила разходите на фирмите, свързани с престъпността, и би им позволила да насочат средствата си за изграждане на капацитет.

IV. Данъчно облагане

Данъчната реформа беше една от основните причини за класирането на България сред първите 10 реформатори в най-новите доклади “Правене на бизнес” на Световната банка (2007b). Корпоративният подоходен данък беше намален от 15% на 10% през 2007 г., а за личните доходи през 2008 г. беше въведен плосък данък от 10%. Друго положително развитие беше интегрирането на функциите на данъчната администрация по събирането на данъците и правоприлагането и събирането на вноските за социално осигуряване в нова агенция, а именно, Националната агенция за приходите (НАП).

Подкрепеният от Световната банка проект за реформа на администрацията по приходите е в петата година на своето осъществяване, като до приключването на проекта остава още една година. Според средносрочния преглед на проекта, проведен през средата на 2006 г., целите и задачите на проекта в областта на развитието до голяма степен бяха постигнати. Основните резултати са:

- Приходите от данъци и осигурителни вноски между 2002 г. и 2006 г. като процент от БВП се увеличиха с 3.6 процентни пункта въпреки понижените ставки на данъците и осигурителните вноски.

- Събираемостта на ДДС се увеличи с 14 процентни пункта между 2002 г. и 2006 г., превишавайки целта, договорена в началото на проекта. Събираемостта на корпоративния

подоходен данък през същия период се увеличи със 7 процентни пункта, докато събираемостта на данъка върху работните заплати се увеличи с 2 процентни пункта.

- Данъчната администрация стана по-ефективна, като съотношението между събраните годишни приходи и числеността на персонала се повиши повече от двойно между 2002 и 2006 г. Към 2006 г., разходите по събирането на приходите спаднаха двойно, достигайки 0.8% от постъпленията през 2006 г., което е по-малко, отколкото в преобладаващата част от страните-членки на ОИСР. Мрежата от клонове на агенцията беше съкратена от над 416 клона (включително изнесените бюра) до 29 клона.

- Подаването на документи по Интернет се разшири, а подобренията в информационната система намалиха разходите на събираемостта. Между 2005 г. и 2006 г. делът на подадените по Интернет данъчни декларации се учетвори, а делът на данъчните декларации за лични доходи и социални вноски се утрои. Предоставянето на информация за бизнес регистрацията на фирмите от други доставчици на информация намали посещенията в сайта на администрацията по приходите с 600,000 посещения годишно.

- В НАП беше изграден силен капацитет за мониторинг и оценяване, който позволи проследяването на напредък в осъществяването на реформата и подобряване на прозрачността и отчетността на Агенцията.

Данъчни ставки

Успехът от реформата е отразен в проучването с анкетиране от 2007 г. Фирмите общо взето бяха по-малко склонни да посочват през 2007 г., че данъчните ставки са сериозен проблем, отколкото бяха в предишните проучвания (вж. гл. 5). Освен това, данъчните ставки вече не се нареждат сред най-големите опасения на фирмите. Около 28% от фирмите посочват, че данъчните ставки са сериозен проблем, който се класира като пето по сериозност ограничение въз основа на процента от фирми, посочващи го като сериозен проблем. Макар и фактът, че данъчните ставки остават пети най-голям повод за безпокойство, показва възможността за бъдещи подобрения, важно е да се подчертае, че възприятията относно инвестиционния климат в България се подобриха и в други области (например, по достъпа до финансиране). Това означава, че подобренията възприятията не се отразяват толкова силно в относителното класиране (например, където данъчните ставки се сравняват с другите препятствия), колкото това става с абсолютното класиране (т.е., броят на фирмите, посочващи данъчните ставки за сериозен проблем). Освен това, данъчните ставки обикновено са сред първите опасения на фирмите по целия свят, дори когато те са на ниско ниво. В скорошните наблюдения на предприятията, данъчните ставки се класират сред първите три ограничения в повече от 50% от страните, където са били извършвани наблюдения на предприятията, и сред първите пет за четири от петте страни (Световна банка, 2004b). В това отношение, според проучването от 2007 г., нивото на загриженост изглежда сравнително по-ниско.

Таблица 38: Сравнение на данъчните ставки в избрани страни

	Класация	Брой плащания	Време (часове)	Данък печалба (%)	Данък върху труда (%)	Други данъци (%)	Сумарна данъчна ставка (%)
България	88	17	616	6.6	26.6	3.5	36.7
Най-добра практика в ЕС (Ирландия)	6	9	76	14.2	12.1	2.6	28.9
ОИСР	---	15	183	20	22.8	3.4	46.2
Чехия	113	12	930	5.9	39.5	3.2	48.6
Естония	31	10	81	9.3	38.3	1.6	49.2
Унгария	127	24	340	7.9	39.4	7.9	55.1
Латвия	20	7	219	2.2	27.2	3.3	32.6
Литва	71	24	166	8.3	35.2	4.9	48.3
Полша	125	41	418	12.7	23.6	2.1	38.4
Румъния	134	96	202	10.9	33.9	2.1	46.9
Словакия	122	31	344	9	39.7	1.8	50.5
Словения	63	22	260	14.3	22	2.9	39.2

Източник: Световна банка (2007b).

Както е отбелязано по-горе, данъчните ставки през последните години се понижиха. Докладът „Правене на бизнес“ на Световната банка (2007) изчислява сумарната данъчна ставка за представителна фирма във всяка страна. Това е сумата от корпоративни и други данъци, които тази представителна фирма трябва да плати след отчитането на различни кредити и облекчения. Между 2005 г. и 2007 г. българското правителство намали сумарната данъчна ставка от 42.5% на 36.7%. Това е почти най-ниската (на второ място) данъчна ставка сред новоприсъединилите се страни-членки на Европейския съюз. Тя е по-ниска от средната стойност за страните-членки на ОИСР и е само с около осем процентни пункта по-висока, отколкото в страната с най-ниската сумарна данъчна ставка в ЕС (Ирландия).

Макар че корпоративните данъци се сравняват много благоприятно с тези в другите страни, сравнението на данъците върху труда не е толкова благоприятно. Въпреки че са пониски, отколкото в повечето от другите нови страни-членки на ЕС, данъците върху труда и вноските за социално осигуряване са по-високи от най-добрата практика в страните от ЕС (т.е., Ирландия) и са малко над средната стойност за ОИСР (таблица 38). Освен това, вноските за социално осигуряване са високи, когато под внимание се вземе стандартът на живот в България. Това може да доведе до стремеж на фирмите да избягват плащането на тези данъци. В „Наблюдение на предприятията“ около 17% от фирмените мениджъри, които пожелаха да отговорят на въпроса, посочват, че за данъчни цели типичната фирма в съответния бранш съобщава по-малка от действителната численост на персонала. На практика това вероятно води до занижаване на действителните нива на избягването на данъците, тъй като мениджърите едва ли ще имат охота да отговорят честно, ако избягват плащането на данъци. Сравнително високият процент на неотговаряне на този въпрос показва, че случаят изглежда действително е такъв - около 13% от мениджърите или отказват да отговорят, или посочват, че не знаят.

Често срещан подход за избягване на плащането на осигурителни вноски, описан в събеседвания с бизнес консултантите, е фирмите да съобщават по-ниска заплата за даден служител от действителната заплата, която плащат. Например, ако минималният праг за осигурителните вноски на заето лице в дадена професия е 400 лева, работодателят и служителът подписват трудов договор за 400 лева. Фирмата обаче в действителност плаща на служителя 1000 лева, като останалите 600 лева се плащат неформално. Това задоволява както фирмата, така и заетото лице, но води до загуба на приходи за правителството. Намалването на осигурителните вноски би дало на фирмите стимул да намалят неформалното плащане от този тип.

Намалването на данъчните ставки не изглежда да е довело до негативно отражение върху постъпленията в бюджета. Макар че корпоративното данъчно облагане през 2007 г. беше понижено от 15% на 10%, регистрираните постъпления през 2007 г. са се увеличили с около 10%. По подобен начин, прогнозите предполагат аналогично увеличение на постъпленията в държавния бюджет от данъци върху личния доход след въвеждането на плоската данъчна ставка от 10% от януари 2008 г.

Данъчна администрация

Според „Наблюдение на предприятията“, все по-малко мениджъри в България - едва около 23% - посочват, че данъчната администрация е сериозен проблем. Това класира данъчната администрация едва като деветото по сериозност ограничение въз основа на процента от фирми, посочващи го за сериозен проблем. Нещата изглеждат по подобен начин и ако се отчете процентът от ръководителите на фирмите, които посочват, че данъчните ставки и администрацията са най-големият проблем, с който се сблъскват. Само около 2% от ръководителите на фирмите посочват, че данъчната администрация е най-големият проблем, пред който са изправени. Въпреки това, за разлика от опасенията от данъчните ставки, загрижеността относно данъчната администрация през последните години изглежда се е увеличила умерено.

Броят на данъчните плащания, който взема под внимание начина на плащане или удържане при източника, честотата на плащането или удържането при източника и броя на обикновено участващите агенции, е намалял от 31 (2006 г.) на 17 (2007 г.). Това го прави близък до средната стойност в ОИСР (15) и по-добър отколкото в повечето от новоприсъединилите се страни-членки на ЕС (вж. таблица 38).

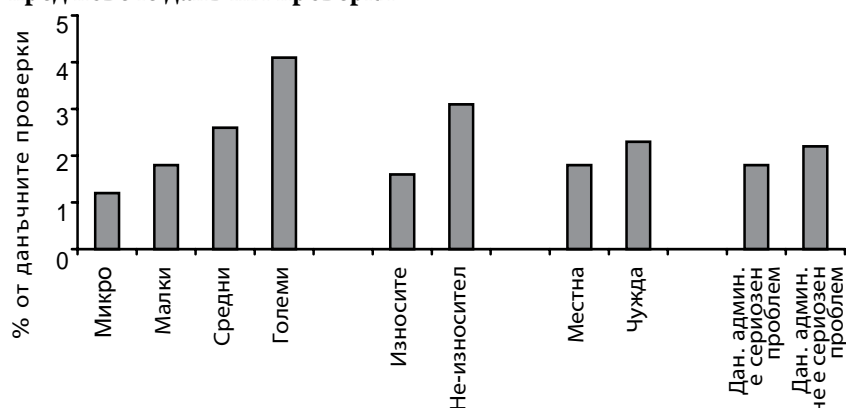
Въпреки подобряването в областта на броя на данъчните плащания, времето, необходимо за попълването на всички данъчни формуляри е дълго от гледна точка на международните стандарти и заедно с това не е намаляло през последните три години. Според данни от доклада “Правене на бизнес” на Световната банка (2007b), на една представителна фирма са нужни 616 часа, за да попълни цялата необходима документация, свързана с данъчните плащания (вж. таблица 38). Въз основа на този критерий, България се класира на 160-то място от 176 страни в света, близо до Аржентина (615 часа), Република Конго (606 часа) и Еквадор (600 часа). Това е далеч по-високо от най-добрата практика за страна на ЕС (Ирландия - 76 часа), по-високо от средната стойност за ОИСР (183 часа) и повече, отколкото във всички новоприсъединили се страни-членки на ЕС с едно изключение.

Основните тесни места изглеждат свързани с плащането на ДДС и на осигурителните вноски (по 288 часа за всяко от тях). В сравнение с избраните за сравнение страни, това е много дълго време. Например естонските фирми се нуждаят от 81 часа за изпълнението на всичките 10 процедури по плащането на данъците. Те имат нужда от допълнителни 27 часа за попълване в режим „он-лайн” на заявления по ДДС и 34 часа за оформяне на осигурителните вноски. По аналогичен начин, в Словения има 22 данъчни плащания в сравнение с българските 17. Въпреки това, фирмите успяват да ги направят за 260 часа в сравнение с 616 часа в България. Това говори, че въвеждането на система за плащане на данъци в режим „он-лайн” - както беше отбелязано в доклада “Правене на бизнес” на Световната банка - не е достатъчно за подобряването на данъчна администрация, освен ако насърчаването на електронните плащания не се превърне в основна стратегия за правителството (например, чрез организиране на местни разяснителни кампании, безплатно разпространяване на материали и стимулиране на електронните плащания).

„Наблюдение на предприятията” също така включва известна допълнителна информация относно данъчната администрация. Освен че бяха запитани дали разглеждат данъчните ставки и данъчната администрация като сериозни проблеми, фирмите бяха запитани също така за честотата на данъчните проверки. Според „Наблюдение на предприятията” през 2006 г. около 63% от фирмите са били посетени от данъчни служители. Около половината от тях са били посетени един или два пъти. Големите фирми имат три пъти повече проверки от малките фирми (вж. фигура 50). Дори след отчитане на големината на фирмите, износителите и принадлежащи на чужденци фирми също така имат повече проверки (вж. Приложение 5.1 за иконометричния анализ). Накрая, данъчните проверки изглеждат въздействат на възприятията относно данъчната администрация - фирмите, които се проверяват повече, е по-вероятно да посочат, че данъчната администрация е сериозен проблем, отколкото другите фирми. Това показва, че намаляването на броя на проверките би трябвало да подобри възприятията на фирмите относно данъчната администрация.

Около 2% от фирмите, които са били проверени, посочват, че от тях са били искани или очаквани подкупи. Това показва, че подкупите не са често срещано явление. Не е учудващо обаче, че фирмите, които съобщават, че от тях са били искани или очаквани подкупи, е особено вероятно да посочат данъчната администрация като сериозен проблем - почти половината от малкия брой фирми, съобщили за искането на подкупи, посочват данъчната администрация като сериозна грижа.

Фигура 65: Големите фирми, износителите и фирмите с чужда собственост са изправени пред повече данъчни проверки

Източник: „Наблюдение на предприятията” на Световната банка (2007 г.).

Събеседвания с фирмите и експертите показват наличието на няколко допълнителни опасения. Първо, доста сложното законодателство на ЕС е било въведено бързо и това е понижило капацитета на данъчната администрация. Освен това, макар че данъчната администрация беше реформирана и плащането на данъци се подобри чрез въвеждането на електронни системи, недостатъчно квалифицираният персонал на данъчната администрация, непрозрачната ѝ работа, липсата на срокове за проверките и недостатъчният мониторинг и контрол продължават да представляват препятствия за местните фирми.

Друг повод за безпокойство е, че разрешителният режим за избягване на двойното данъчно облагане не функционира добре. България е една от малкото страни в Европа, които налагат разрешителен режим за избягване на двойното данъчно облагане. Ако данъкът надминава 100000 лева, чуждестранната фирма подава искане до данъчната администрация за избягване на двойното данъчно облагане. Националната агенция за приходите (НАП) може да съобщи в срок от 60 дни дали приема или отхвърля искането. Ако НАП не отговори, тогава се прилага принципът на мълчаливото съгласие. Ако има отрицателен отговор, тогава фирмата може да представи друго искане и да чака други 60 дни, и след това може да се обърне към съда за решаване на проблема. Ако обаче НАП даде положителен отговор на искането на фирмата, данъчната администрация въпреки това може да го отхвърли, когато прави проверката.

Изискванията на частните кредитни институции за данъчната история във връзка с предоставяне на кредити повишиха събираемостта. Банките и другите кредитни учреждения изискват от частните фирми да представят историята на данъчните си плащания като важен критерий за одобряването на кредита.

Препоръки за политики

По-нататъшно намаляване на ставката на осигурителните вноски. Намаляването на осигурителните вноски ще бъде благотворно за икономиката, тъй като то ще намали стимулите на фирмите за прилагане на неформални практики. Въпреки това, намаляването трябва да се извърши по фискално устойчив начин, обръщайки се към решаването на проблема на много големите пасиви на пенсионната система, демографския спад и застаряването на населението.

Намаляване на времето, необходимо за извършването на данъчните плащания. Правителството въведе система за плащането на данъци от фирмите в режим „он-лайн“ за подобряване на достъпа до данъчната администрация и стимулиране на електронните плащания, но необходимото време за данъчните плащания остава високо, което може да се дължи и на изискванията на НАП към отчетността, които трябва да бъдат преразгледани и трябва да бъдат облекчени, за да служат по-добре за целите на събирането на данъците.

По-добър мониторинг на данъчните инспектори по отношение на корупционните практики. Данъчните инспектори биха могли да бъдат обучени по-добре за прилагането на ясно определени ръководни принципи и на кодекс за поведение. Данъчната администрация би могла да стане по-прозрачна чрез въвеждането на ясни ръководни принципи и условия за предоставянето на публични услуги; установяването на практика за мониторинг и контрол над данъчните инспектори може да отстрани някои препятствия за бизнеса.

Опростяване на разрешителният режим на НАП за избягване на двойното данъчно облагане. България би могла да се обърне към европейската практика и да опрости разрешителния режим за избягване на двойното данъчно облагане.

Глава 7: Пазар на труда

От началото на десетилетието досега заетостта се повишава, а безработицата спадна значително (вж. глава 1). През 2000 г. около 52% от хората на възраст между 15 и 64 години бяха заети (вж. таблица 39) и процентът на безработицата беше около 19%. Към 2007 г. процентът на заетостта се повиши до около 62%, а процентът на безработицата спадна до около 7%. По-голямата част от увеличението на заетостта се дължи на спадането на безработицата, тъй като сравнително малко трудово неактивни лица са се присъединили към работната сила (т.е., коефициентът на участие на работната сила се е променил несъществено).

I. Заетост и безработица в България

Заетост по възраст

Както в повечето страни, показателите на заетостта са по-ниски за по-младите и по-старите работници (вж. таблица 39). През 2006 г. около 55% от лицата на възраст от 55 до 59 години и около 44% от лицата на възраст от 60 на 64 години бяха заети. Това е значително увеличение от 2000 г., когато само около една трета от лицата между 55 и 59 години и една пета от лицата между 60 и 64 години бяха заети. Въпреки това, заетостта остава малко по-ниска от средната стойност за другите страни-членки на ЕС.

Таблица 39: Показатели на заетостта по възрастови групи (в %)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
България – всички (15-64)	51.5	50.7	51.1	53.1	55.1	55.8	58.6	61.7
България – 15-24	20.5	21.1	20.5	21.3	22.3	21.6	23.2	24.5
България – 55-59	33.6	35.1	40	43.6	46.6	48.9	54.6	---
България – 60-64	22.1	24	27.7	30.7	33.3	34.7	39.6	---
ЕС-27 - всички (15-64)	62.1	62.5	62.4	62.6	62.7	63.4	64.3	65.4
ЕС-27 – 15-24	37	37.2	36.7	35.9	35.7	35.9	36.3	37.2
ЕС-27 – 55-59	50.3	51.2	52.3	53.6	53.7	54.9	55.9	---
ЕС-27 – 60-64	36.8	37.5	38.2	39.9	40.4	42.3	43.5	---

Източник: ЕВРОСТАТ.

Изоставането за по-младите работници е далеч по-голямо. Едва около 25% от лицата в тази възрастова група бяха заети. Това е доста умерено увеличение след 2000 г., когато 21% бяха заети. Безработицата сред тази група спадна значително след 2000 г. През 2000 г. около 34% от лицата в тази възрастова група като дял от работната сила бяха безработни (вж. таблица 40). Този дял спадна до около 15% към 2007 г. Изключително динамичното спадане на безработицата, съчетано с по-умерено увеличаване на заетостта отразява лекото спадане на икономическата активност на работната сила след 2000 г. Понастоящем повече хора са извън работната сила, като не са нито заети, нито са незаети, които си търсят работа (т.е., безработни).

Не случайно, повечето млади хора, които не са в работната сила, нито пък са безработни, са записани в образователната система (Световна банка, 2008а). Обаче, около една четвърт от младежите между 15 и 24 години не са нито заети, нито в образователна или обучителна програма. Повече от 60% от тези младежи имат също така само основно образование (Световна банка, 2008а). Предизвикателството за тях е да може да бъдат насърчени отново да влязат в образователната система или да придобият квалификация, с която да са конкурентноспособни в икономиката.

Таблица 40: Процент на безработните по възрастови групи в България

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Всичко	16.4	19.5	18.1	13.7	12	10.1	9	6.9
15 - 24	33.7	38.8	37	28.2	25.8	22.3	19.5	15.1
Над 25	14.5	17.2	16	12.2	10.6	8.9	7.9	6.1

Източник: ЕВРОСТАТ.

Може би частично и поради слабите възможности на пазара на труда в страната, много млади хора емигрират от България, било за да работят в чужбина, било за да продължат образованието си. В едно скорошно проучване с анкетиране хора в България бяха запитани за възможните им планове и отношението им към емиграцията. Хората под 30 години имат силно положителни нагласи спрямо емигрирането и са най-склонни да кажат, че имат планове да емигрират. Около 50% от всички потенциални дългосрочни емигранти и около 60% от трудовите емигранти през 2006 г. бяха на възраст между 15 и 29 години.¹⁰⁵

Таблица 41: Разпределение на емигрантите според техните нагласи и възрастови групи през 2006 г.

	Обща извадка	Дългосрочни емигранти	
		Хора, които ще променят местоживеенето си	Трудови емигранти
Общ брой	2500	196	91
Всичко	100.0	100.0	100.0
15 – 17	5	9	16
18 – 24	14	28	26
25 – 29	10	12	18
30 – 34	9	10	4
35 – 39	12	18	12
40 – 44	11	13	11
45 – 49	11	5	8
50 – 54	12	3	10
54 – 60	15	2	13

Източник: Проучване с анкетиране за емиграцията, организирано от Gallup International.

Заетост по полов признак

Както в повечето страни, показателите за заетостта са по-ниски за жените, отколкото за мъжете. Около 56% от мъжете на възраст между 15 и 64 години са заети в сравнение с около 47% от жените (вж. таблица 42). Макар че показателите за заетостта на жените са ниски, те са по-близко до показателите в ЕС-27, отколкото тези за мъжете (таблица 42). Това говори, че показателите за заетостта на мъжете биха могли да бъдат подобрени.

Таблица 42: Показатели на заетостта в България по полов признак за възрастовата група от 15 до 64 години (в %)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
България								
Всичко	51.5	50.7	51.1	53.1	55.1	55.8	58.6	61.7
Мъже	56.1	53.6	54.1	56.7	58.7	60	62.8	66.0
Жени	47.2	47.9	48.2	49.5	51.6	51.7	54.6	57.6
Разлики между ЕС и България								
Всичко	10.6	11.8	11.3	9.5	7.6	7.6	5.7	3.7
Мъже	14.6	17.2	16.3	13.6	11.4	10.8	8.8	6.5
Жени	6.4	6.4	6.3	5.4	3.7	4.3	2.5	0.7

Източник: Indicators for monitoring the European Guidelines, including indicators for additional employment analysis, 2007 compendium, last update 23.10.2007, p. 2; EUROSTAT.

Въз основа на последните данни, коефициентът на заетостта за жените в България би трябвало да достигне средното равнище, наблюдаващо се в другите страни-членки на ЕС. Плановите за повишаване на пенсионната възраст за жените на 60 години от 2009 г. биха могли да допринесат за по-нататъшно увеличение на заетостта на жените.

Заетост по сектори

Между 2003 г. и 2007 г. сумарната заетост се увеличи с около 418000 работни места (вж. таблица 43). Най-големите увеличения бяха в строителството (141000), търговията на едро и дребно, ремонтите на моторни превозни средства и домакински уреди (96000) и промишлеността (90000). Финансовото посредничество и недвижимите имоти, наемите и бизнес услугите нараснаха много бързо в относително изражение (35% и 34% за този период), но започнаха растежа си от много по-ниски бази.

Таблица 43: Промени на заетостта по сектори

	Заетост 2003 (000s)	Заетост 2007 (000s)	Промяна на заетостта 2003-2007	Растеж на заетостта 2003- 2007	% на работната ръка с по- високо обр.	Средна заплата в сектора (като % от средното)
Всичко (в хиляди)	2835	3253	418	14%	25	100
Селско стопанство	286	245	-40	-15%	5	71
Минно дело и кариери	41	36	-6	-15%	12	171
Промисленост	677	767	89	12%	13	90
Електроенергия, газ и ВиК	60	60	0	1%	20	171
Строителство	152	292	141	66%	10	84
Търговия на едро и дребно	423	519	96	20%	20	81
Хотели и ресторанти	129	163	34	23%	11	68
Транспорт, складово стопанство и комуникации	215	220	5	2%	23	128
Финансово посредничество	31	44	13	35%	67	232
Недвижими имоти и бизнес услуги	116	163	48	34%	52	99
Държавна администрация	230	239	9	4%	43	148
Образование	210	218	7	3%	70	100
Здравеопазване и социални услуги	156	162	6	4%	60	106
Други услуги	107	125	18	15%	28	80
Корелация с промяната на заетостта		-			-0.23	-0.34
Корелация с изключение на селското стопанство					-0.42	-0.52

Източник: Национален статистически институт - Наблюдение на работната сила с анкетиране на домакинствата.

Повечето нови работни места бяха създадени в сектори, в които сравнително малка част от заетите лица имат по-високи образователни степени (например, докторски и магистърски степени, бакалаври и специалисти), и където заплатите са на ниско ниво. Корелацията между броя на създадените работни места и процента на работниците с по-високи образователни степени е -0.23, а корелацията между създадените работни места и средната заплата е -0.34. Корелацията е дори още по-силна при изключване на селското стопанство, което изглежда изживява структурен спад (вж. таблица 43). Това отговаря на по-горните резултати от глава 1 и показва, че значителен дял от инвестициите е бил направен в секторите със сравнително ниски заплати. Действително се наблюдава силна положителна корелация между промените в заетостта и инвестициите на секторно ниво (0.63).

Тези резултати подчертават, че значителен дял от инвестициите и създаването на заетост е бил осъществен в сектори, където работната ръка има сравнително ниска квалификация. Като се има предвид силната връзка между производителността на труда и заплатите, това е обезкуражаващо, тъй като ще е необходимо устойчиво нарастване на производителността за повишаване на заплатите и жизнения стандарт.

Следователно, важен въпрос е защо растежът е съсредоточен в тези сектори? Няма съмнение, че търсенето играе важна роля - големият обем на инвестициите в строителството и недвижимите имоти се отразява на високото равнище на търсенето в тези сектори. Въпреки това, възможно е, определящ фактор да е и предлагането на налична работна ръка в другите сектори. Тоест, растежът в секторите с ниски заплати и ниска квалификация отразява факта, че в тези сектори на разположение има много такива работници.

Заетост и безработица по образователно ниво

След 2003 г. показателите на заетостта се подобриха, а безработицата спадна по отношение на почти всички образователни нива. Процентът на безработицата спадна от около 6.7% през 2003 г. до 2.3% през 2007 г. за лицата на възраст от 15 до 64 години с висше образование и от 11.9% на 6.7% за лицата със средно образование. Промените бяха по-слабо изразени за лицата само с основно или начално образование. При това, нивото на заетостта на лицата с основно образование се повиши незначително (от 24.2% на 24.8%) и спадна по отношение на лицата, които имат само начално образование (от 11.8% на 10%).

Таблица 44: Заетост и безработица по образователно ниво и трудов статус

	2003		2007	
	Заетост	Безработица	Заетост	Безработица
Всичко	43.9	12.7	49.9	6.6
Висше образование	68.5	6.7	71.8	2.3
Докторски и магистърски степени; бакалаври	71.2	6.6	76.1	2.4
Степен специалист	61	6.8	56.2	2.2
Средно образование	56.5	11.9	63.5	5.7
Средно професионално	---	---	70.6	5.4
Средно общообр.	45	11.9	51.8	6.5
Основно образование	24.2	19.4	24.8	14.1
Начално или по-ниско образование	11.8	30.4	10	27.6

Източник: Национален статистически институт - Наблюдение на работната сила с анкетиране на домакинствата

Дори през 2003 г. процентът на безработните лица с висше образование беше много нисък, и показателите на заетостта им бяха много високи. Пазарът на труда за тези хора през последните години стана дори още по-ограничен. За разлика от това, процентът на безработните лица със средно образование през 2003 г. беше все още сравнително висок, а показателите на заетостта им бяха на сравнително ниско ниво. Общият процент на безработицата за хора със средно образование беше 11.9%. В рамките на тази група, процентите за лицата с общо средно, техническо средно и професионално средно образование бяха съответно 11.9%, 11.2% и 12.8%. В това отношение, разширяването на заетостта и на инвестициите в сектори, търсещи работници със средно образование, не е за учудване - безработицата в тези сектори за хората с висше образование вече беше на сравнително ниско ниво, а заетостта - сравнително висока.

II. Умения на работната сила

Около 13% от фирмите посочват, че недостатъчно квалифицираните работници са най-сериозното ограничение за тях, а около 34% от фирмите го посочват като сериозно затруднение. Това го прави третото по тежест ограничение според първия критерий и четвъртото по тежест ограничение според втория критерий (вж. гл. 5). Освен това, наблюдаваше се силна връзка между образованието и уменията на работната ръка и производителността. Фирмите с по-голям дял на квалифицирани работници бяха значително по-продуктивни от другите фирми (вж. г. 2).

Загрижеността за квалификацията на работната ръка може да отразява няколко различни проблема. Единият от тях може да се състои в намирането на служители с подходящо формално образователно ниво. Сравнително високите нива на заетост и сравнително ниската безработица сред работната ръка с висше и средно професионално образование говорят, че това вероятно ще бъде проблем в България. Въпреки това, загрижеността за квалификацията на работната сила може също така да отразява безпокойство за качеството на образованието във всяко образователно ниво. Тоест, работодателите биха могли да считат, че качеството на висшето и средното образование е ниско, което затруднява обучението на работниците за изпълнението на специфични задачи или им пречи да се представят на нивото, очаквано от тях. Има известни доказателства, че случаят е именно такъв. Най-новото от проучванията на ОИСР за знанията и уменията на 15 годишни ученици (PISA 2006) класира България на 42-о място от 57 страни, като сега тя остава зад Сърбия и Чили.¹⁰⁶

Възприятията относно уменията на работната сила

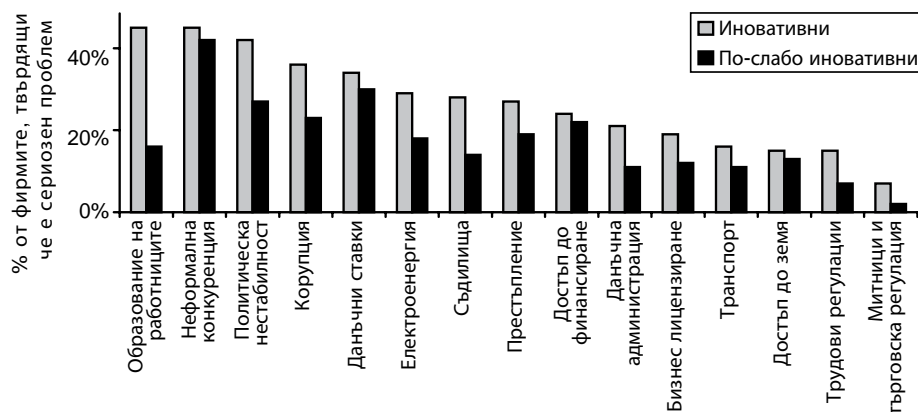
Загрижеността за квалификацията на работната ръка не се ограничава в рамките на отделен сектор от икономиката. Мениджърите на фирми в сектора промишленост и в сектора на другите услуги са по-склонни да посочват, че квалификацията е сериозно ограничение в сравнение с всички други области от инвестиционния климат с изключение на четири области, докато мениджърите на фирмите за търговия на дребно са по-склонни да оценяват квалификацията като сериозно препятствие след други три области на инвестиционния климат.

Макар че това показва широко разпространеното наличие на загриженост за уменията на работната сила, загрижеността е по-сериозна за фирмите в сектора на информационните технологии, отколкото за фирмите в другите сектори. Докато едва около 30 до 40% от фирмите в търговията на дребно, сектора на промишлеността и в сектора на другите услуги посочват, че недостатъчно образованите работници са сериозно ограничение, близо две трети от фирмите в сектора на информационните технологии посочват същото. Освен това, повече от една трета от фирмите в сектора на информационните технологии го посочват като най-голямото ограничение, пред което са изправени.

Има и някои допълнителни разлики. Първо, както е отбелязано в глава 5, фирмите в промишлените подсектори, които не са с висока интензивност на уменията, като например, производството на готови облекла, са по-склонни да посочат, че уменията са проблем, отколкото мениджърите в подсектори, които имат нужда от по-добре образовани работници (например, електрониката и машиностроенето). Това показва убедително, че оплакванията не се отнасят толкова към основното образование – фирмите, които имат нужда от неквалифицирани работници, са по-малко обезпокоени от фирмите, които търсят по-квалифицирани работници. Тоест, това показва, че проблемът е свързан по-скоро с наличността на високо квалифицирани работници, отколкото с качеството на по-ниско квалифицираните работници.

Фирмите, които са по-иновативни (например, такива, които са въвели нови продукти или производствени процеси между 2004 и 2007 г.) са почти три пъти по-склонни да са обезпокоени от уменията и образованието на работната сила, отколкото по-малко иновативните фирми, които не са правили това (45% в сравнение с 16%). Нещо повече, иновативните фирми са по-склонни да посочват квалификацията на работната сила като сериозен проблем, отколкото която и да е друга област на инвестиционния климат (вж. фигура 50). За разлика от това, квалификацията на работниците е едва осмото по ред ограничение за по-малко иновативните фирми. Както е посочено в допълнението към настоящата глава, тези разлики са големи и статистически значими дори след отчитането на другите фактори, които биха могли да въздействат върху възприятията. При силната връзка между производителността и иновациите (вж. гл. 2), това показва, че уменията на работниците вероятно ще станат сериозно ограничение за повишаването на производителността в средносрочен план.

Фигура 66: Докато квалификацията на работниците е най-сериозният повод за безпокойство на иновативните фирми, тя изобщо не се класира сред първите опасения на по-малко иновативните фирми

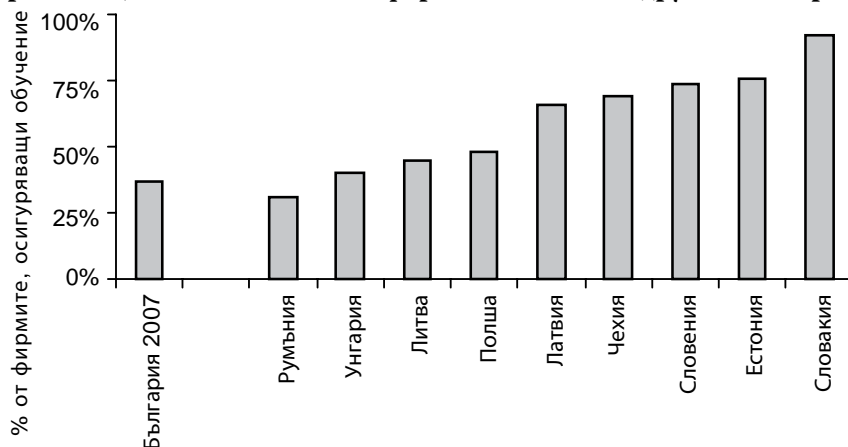
Източник: „Наблюдение на предприятията“ на Световната банка (2007).

Бележка: Иновативни фирми са тези, които са въвели нови продукти или процеси. По-малко иновативните фирми не са правили това. Информацията се отнася само за фирми в промишлеността.

Данни за обучението на ниво фирма

В допълнение към зададения въпрос на фирмите дали са обезпокоени за уменията и образованието на работната ръка, фирмите в промишлеността бяха запитани също така дали осигуряват обучение за своите работници. Около 37% от промишлените фирми в България през 2007 г. посочват, че имат официална програма за обучение на своите работници (т.е., извън обучението на работното място) (вж. фигура 67). Макар че е важно да се вземат предвид малките извадки от промишлеността за проучването „BEEPS 2005”, този резултат е по-нисък, отколкото в повечето от избраните за сравнение страни през 2005 г.

Фигура 67: За българските фирми е по-малко вероятно да осигуряват обучение на работниците си, отколкото за фирмите в повечето други нови страни-членки на ЕС

Източник: „Наблюдение на предприятията” на Световната банка.

Бележка: Включва само производствени предприятия. Данните за България са за 2007 г., а данните за другите страни са за 2005 г.

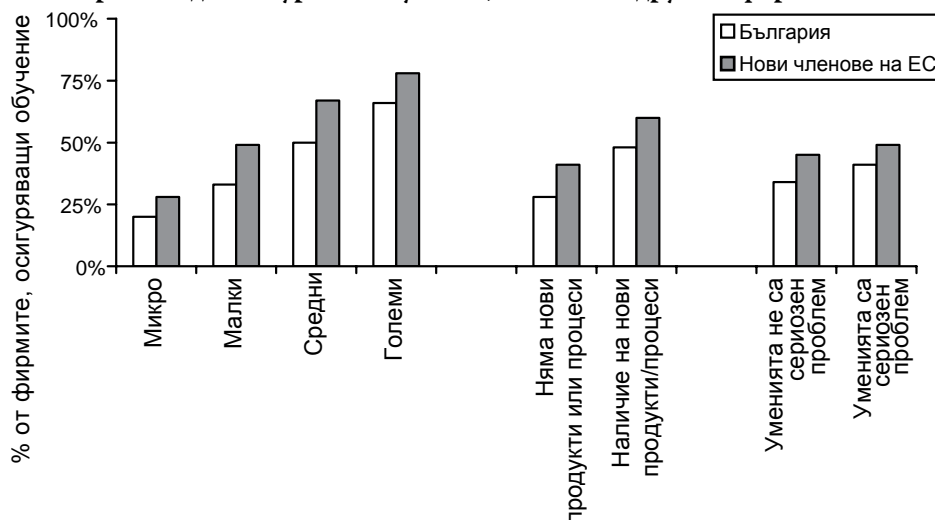
В рамките на българската икономика също така съществуват известни различия по отношение на осигуряването на обучение за техните работниците. Подробен иконометричен анализ е представен в Приложение 7.2, том III. Както в много други страни, по-вероятно е големите фирми - в сравнение с по-малките фирми - да обучават работниците си (вж. фигура 68). Едва около една от всеки пет микрофирми и около една трета от малките фирми осигуряват обучение в сравнение с приблизително половината от средните фирми и около две трети от големите фирми.

Не е изненадващо, че малките фирми, които осигуряват обучение, не са много на брой. Ако постоянните разходи, свързани с фирменото обучение, са големи, разходите за обучението на един работник ще бъдат по-ниски в големите фирми, което ще ги облекчи в осигуряването на обучение. Постоянните разходи биха могли да бъдат свързани с разходите за привличане на външни обучители (например, ако те могат да обучават едновременно цели групи от работници) или с изискванията към помещенията и т.н. Друга възможност е, че големите фирми биха могли да станали големи именно благодарение на обучението на работниците или поради друг общ фактор, като например, „висококачествен мениджмънт” или достъп до ликвидност, който е оказал въздействие както върху растежа на заетостта, така и върху склонността към обучение.

Това отговаря на други проучвания, които също са установили, че малките фирми в България проявяват умереност в плановете си да инвестират в обучение. Според национално представителното „Наблюдение на работната сила” (2007), едва около 54% от фирмите с оборот под 100,000 лв. са имали някакви планове за организиране на обучение за своите служители през 2007 г.

Корелацията между размерите на фирмите и вероятността те да осигуряват обучение на работниците си може да се забележи и в другите нови страни-членки на ЕС (вж. фигура 68). Интересно е да се отбележи, че дори големите фирми в България изостават от големите фирми в другите нови страни-членки на ЕС. Докато повече от три четвърти от големите фирми в другите нови страни-членки на ЕС осигуряват обучение за своите работници, едва около две трети от големите български фирми правят това.

Фигура 68: Големите фирми, по-иновативните фирми и фирмите, загрижени за уменията, е по-вероятно да осигуряват обучение, отколкото другите фирми

Източник: „Наблюдение на предприятията” на Световната банка.

Бележка: Включва само производствени фирми. Данните за България са за 2007 г., а за другите нови страни-членки на ЕС - за 2005 г.

Фирмите, които са въвели нови продукти и процеси, са по-склонни да осигуряват обучение на работниците си в сравнение с фирмите, които не са правили това (вж. фигура 68). Това не е изненадващо, имайки предвид често срещания аспект на иновациите „обучение чрез работа” (Bell и Pavitt, 1992; Desai и Goldberg, 2007). Въвеждането на нови продукти и нови процеси често включва въвеждането на ново оборудване и машини, и това на свой ред ще изисква подготвени работници. Иновациите могат също така да изискват реорганизирането на мениджмънта и производствените линии, и осъвременяването на уменията на работниците (Desai и Goldberg, 2007 г.).

Това подчертава връзката между обучението и иновациите. Фирмите, които са по-иновативни или получават сертификати за качество по ISO, ще трябва да обучават своите работници, за да се приспособят към новите продукти и процеси. Освен това, фирмите, които модернизират производствените си линии или процеси, вероятно имат по-голяма нужда от адаптивни квалифицирани работници, отколкото фирмите, които не се модернизират. В това отношение, правителствените програми за насърчаване на фирмите да предоставят обучение на работниците си вероятно също така ще насърчат фирмите да модернизират технологиите, производствените процеси и качеството.

Накрая, фирмите, които посочват, че квалификацията на работната ръка е проблем, също така са по-склонни да осигуряват обучение, отколкото другите фирми. Докато само около 34% от фирмите, посочващи, че уменията не са проблем, предоставят обучение, около 41% от фирмите, които не го предоставят, посочват същото. Това показва, че загрижеността за квалификацията на работниците не пречи на фирмите да инвестират в обучение. Макар че този резултат е логичен, важно е да се отбележи, че дори сред фирмите, посочващи уменията като проблем, има по-малко фирми, които осигуряват обучение, в сравнение с много от най-добре представящите се нови страни-членки на ЕС.

III. Трудово законодателство

За разлика от уменията или образованието на работниците, според „Наблюдение на предприятията” от 2007 г., трудовото законодателство най-често не се класира сред основните опасения на предприятията. Едва около 20% от фирмите посочват, че трудовото законодателство е сериозно препятствие, което го нарежда като 12-то ограничение според този критерий, а само около 4% от фирмите посочват, че то е най-големият проблем, пред който са изправени. Освен това, трудовото законодателство не се класира сред първите опасения нито според проучването „VEEPS” от 2002 г., нито според „VEEPS” от 2005 г. (Световна банка, 2007а, фиг. 4.4).¹⁰⁷

Липса на гъвкавост в трудовото законодателство

Както се посочва в гл. 5, възприетията са несвършено мерило за тежестта на ограниченията. Макар че „Наблюдение на предприятията” не предоставя много допълнителна информация за въздействието на трудовото законодателство, докладът „Правене на бизнес” на Световната банка (2007b) събира подробна информация по страни за липсата на гъвкавост в трудовото законодателство по целия свят. Настоящият раздел разглежда информацията от доклада „Правене на бизнес” на Световната банка, за да направи сравнение на трудовото законодателство в България с регулирането в други страни.

В съответствие с данните от проучването с анкетиране, които показват, че повечето фирми не разглеждат трудовото законодателство като сериозен проблем, обективните данни от доклада „Правене на бизнес” на Световната банка показват, че трудовото законодателство в България е относително гъвкаво в сравнение с другите страни в региона по отношение на показателите, използвани в доклада „Правене на бизнес”. От 175 страни, за които са събрани данни, България се класира на 57 място. Това е две места зад Чешката република, която се представя най-добре сред новите страни-членки на ЕС, но е над другите страни от Централна и Източна Европа (вж. таблица 45).

Таблица 45: Индекси за липсата на гъвкавост в заетостта през 2007 г.

	Място	Индекс за трудността на назначаването	Индекс за липсата на гъвкавост на работното време	Индекс за трудността на уволняване	Индекс за липсата на гъвкавост в заетостта	Разходи, свързани с работната ръка извън заплатите (% от заплатите)	Разходи за уволняване (в седмици заплата)
България	57	17	60	10	29	23	9
Чехия	55	33	40	20	31	35	22
Словакия	75	17	60	30	36	35	13
Полша	78	11	60	40	37	21	13
Унгария	81	0	80	10	30	34	35
Латвия	96	50	40	40	43	24	17
Литва	124	33	80	30	48	31	30
Румъния	145	78	80	40	66	31	8
Естония	156	33	80	60	58	33	35
Словения	166	78	60	50	63	19	40

Източник: Световна банка (2007b)

Освен общото класиране, показателите от доклада „Правене на бизнес” предоставят по-конкретна информация за различни области от трудовото законодателство и разходите по назначаването и уволняването на зетите лица (вж. Приложение 7.3 за по-подробна дискусия). България се сравнява благоприятно по отношение на гъвкавостта с другите нови страни-членки на ЕС спрямо повечето специфични моменти на показателя за назначаване на работници в доклада „Правене на бизнес”. Общо взето, България се класира като страната с най-гъвкаво трудово законодателство сред новите страни-членки на ЕС по отношение на „липсата на гъвкавост в заетостта”, на трето място по най-ниски „трудова разходи извън заплатите”, и на второ място по „най-ниски разходи за уволняване”.

Индексът „Липса на гъвкавост в заетостта” се подразделя на три подиндекса: „трудност на назначаването”, „трудност за уволняване на зетите лица” и „липса на гъвкавост на работното време”. Българското законодателство е много гъвкаво по отношение на назначаването и уволняването на зетите лица (на трето и първо място сред 10-те нови страни-членки на ЕС).

Трудовото законодателство в България е по-малко гъвкаво по отношение на третия подиндекс - липса на гъвкавост на работното време. Макар че само две страни сред новите членки на ЕС имат по-гъвкаво регулиране в това отношение (Чешката република и Латвия), за разлика от другите показатели, България не се класира по-добре от повечето други страни в региона (вж. таблица 45). Освен това, всички страни се представят сравнително слабо по този показател. По-конкретно, от 175 страни в доклада „Правене на бизнес” на Световната банка от 2008 г., само около 11 страни се класират по-ниско от България (4 от тях са сред новите страни-членки на ЕС). България би могла да подобри представянето си по този индекс, като

намали ограниченията за нощен труд, брой на работните дни и работа през „седмичната почивка“. За повече подробности вж. Приложение 7.3, том III, и материала на Световната банка (2007b).

Показателите в доклада „Правене на бизнес“ не разглеждат конкретно ограниченията за заетостта с непълно работно време. Както се обсъжда по-долу, известни данни говорят, че ограниченията за заетостта с непълно работно време биха могли да се отразяват и върху липсата на гъвкавост в трудовото законодателство по отношение на работното време. Последните промени на регулациите през 2006 г. направиха заетостта с непълно работно време по-привлекателна за работниците. По-специално, едно заето лице на непълно работно време не трябва да се поставя при по-неблагоприятни условия заради непълното време. В частност, заетите лица на непълно работно време: (а) трябва да получават информация за всички вакантни места и незаети длъжности във фирмата; (б) трябва да получават достъп до професионално обучение и (в) не могат да бъдат поставени при по-малко благоприятни условия изключително заради непълното им работно време. Освен това, работните места на непълно работно време трябва да са достъпни на всички нива на заетост, включително на професионални и управленски длъжности. Общо взето обаче тези промени не са направили наемането на работници на непълно работно време по-привлекателно за фирмите.

Отделните компоненти и другите области на регулирането, свързани с тях, но невключени в показателите на доклада „Правене на бизнес“, са обсъдени подробно в Приложение 7.3. По-специално, допълнението разглежда всяка отделна област на показателите, отбелязвайки областите, които въздействат върху класирането на България по всеки от тях, като обсъжда аспектите на трудовото законодателство, които не са включени в показателите на доклада „Правене на бизнес“.

Разлики във възприятията относно трудовото законодателство според вида на фирмите

Макар че трудовото законодателство общо взето не изглежда основен проблем, възможно е то да е особено обременително за някои конкретни видове фирми (например, фирми, които се нуждаят от много гъвкав механизъм по отношение на работното време). Приложение 7.1, том III, разширява иконометричния анализ от гл. 5 върху разглеждане на другите фактори, които биха могли да въздействат на възприятията относно трудовото законодателство.

Една важна разлика се състоеше в това, че по-бързо растящите фирми бяха по-склонни да посочват като проблем трудовото законодателство, отколкото бавно растящите фирми. Докато около 18% от бавно растящите или свиващи се фирми (от гледна точка на заетостта) посочват като проблем трудовото законодателство, близо една четвърт от бързо растящите фирми посочват същото (вж. фигура 69). Разликата е статистически значима и след отчитането на другите променливи, които биха могли да въздействат на възприятията относно трудовото законодателство (вж. Приложение 7.1, том III).

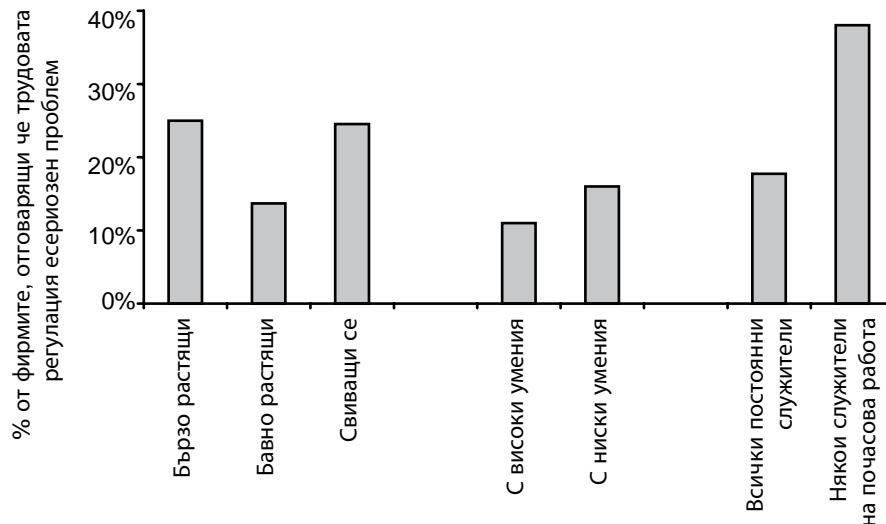
Това не е изненадващо. Фирмите, които са в растеж, са по-склонни да наемат нови работници, така че те вероятно страдат от по-големи затруднения, когато трудовото законодателство е троваво. Фирмите с малък растеж ще считат ограниченията за назначаването и уволняването по-малко обременителни, тъй като те ще имат по-малки нужди от пригаждане на размера на работната си сила и вероятно ще са по-малко склонни да искат полагането на извънреден труд от съществуващите работници.

Фирмите, които свиват дейността си, също така са по-склонни да посочват, че трудовото законодателство е троваво. Това показва, че трудовото законодателство вероятно създава затруднения както за влизането, така и за излизането от пазара на труда и по такъв начин вероятно допринася за проблемите, свързани с преразпределението на ресурсите от бавно нарастващи или смаляващи се сектори към бързо нарастващите сектори. Световната банка (2007a) отбелязва, че преразпределението на ресурсите от този тип в България е било съпроводено с проблеми и поради това е допринесло малко за растежа на производителността.

Макар че растящите и свиващите се фирми са по-склонни да посочват, че трудовото законодателство е сериозно препятствие в сравнение с бавно растящите фирми, важно

е да се отбележи, че дори свиващите се и бързорастящите фирми не класират трудовото законодателство сред най-големите си опасения. Въз основа на процента от фирмите, които го посочват като проблем, трудовото законодателство се класира като осмата най-сериозна загриженост за свиващите се фирми и като деветото най-сериозно ограничение за бързорастящите фирми. В този смисъл, изглежда малко вероятно трудовото законодателство да е сериозен проблем дори за тези фирми.

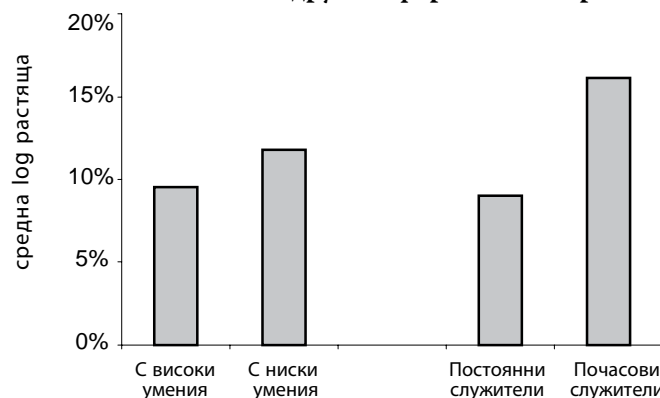
Фигура 69: Мениджърите на по-бързо растящите фирми и фирмите, които наемат неквалифицирани работници и работници на непълно работно време, са по-загрижени от трудовото законодателство в сравнение с другите мениджъри

Източник: „Наблюдение на предприятията“ на Световната банка (2007 г.).

Както се обсъжда по-долу, много малко фирми в „Наблюдението на предприятията“ съобщават, че наемат било работници на непълно работно време, било временни работници (едва около 15% от промишлените фирми посочват, че са прави което и да е от двете през 2007 г.). Това съответства на другите данни, показващи, че практиките в сферата на заетостта не са много гъвкави.¹⁰⁸ Като правим уговорката, че броят на фирмите, които ползват работници на непълно работно време или временни работници е малък, тези фирми са по-склонни да посочват, че трудовото законодателство е проблем в сравнение с другите фирми. Вземайки предвид трудностите, свързани с назначаването на работници на непълно работно време в България (Световна банка, 2007а), вероятно не е изненадващо, че тези фирми са значително по-склонни да посочват трудовото законодателство като сериозен проблем, отколкото другите фирми (38% в сравнение със 17%). Това го класира като седмата най-голяма грижа за тези фирми в сравнение с 13-то място за фирмите без служители на непълно работно време или временни работници.

Фигура 70: Заетостта във фирмите с неквалифицирани работници нарастваше по-бързо отколкото заетостта в другите фирми в България

Източник: „Наблюдение на предприятията“ на Световната банка (2007 г.).

Накрая, фирмите с нискоквалифицирани работници също така са по-склонни да разглеждат трудовото законодателство като проблем, отколкото фирмите с по-квалифицирани работници (вж. фигура 69). Една от възможностите е, че за тези фирми е по-вероятно да се нуждаят от гъвкава работна сила, отколкото фирмите с по-квалифицирани работници. Все пак, възможно

е това да се дължи и на по-бързия среден растеж на тези фирми в сравнение с другите фирми. Както е посочено в глава 1, значителен дял от инвестициите беше направен в сектори със сравнително ниски умения. При това, според наблюдението на предприятията, растежът е бил малко по-бърз сред фирмите с по-неквалифицирани работници (вж. фигура 70). В това отношение, възможно е този резултат частично да отразява както затрудненията, създавани от трудовите регулации, така и по-високите рискове от наемането на нови работници. Още веднъж следва да се изтъкне, че макар загрижеността от трудовото законодателство да е по-голяма сред фирмите с ниско квалифицирана работна сила, то не се нарежда сред най-големите грижи на тези фирми. За всяка от групите то се класира като единадесето ограничение по тежест от всичко 15 ограничения, за които са задавани въпроси в проучването с анкетиране. В това отношение не е ясно дали това е особено голям проблем дори и за тези фирми.

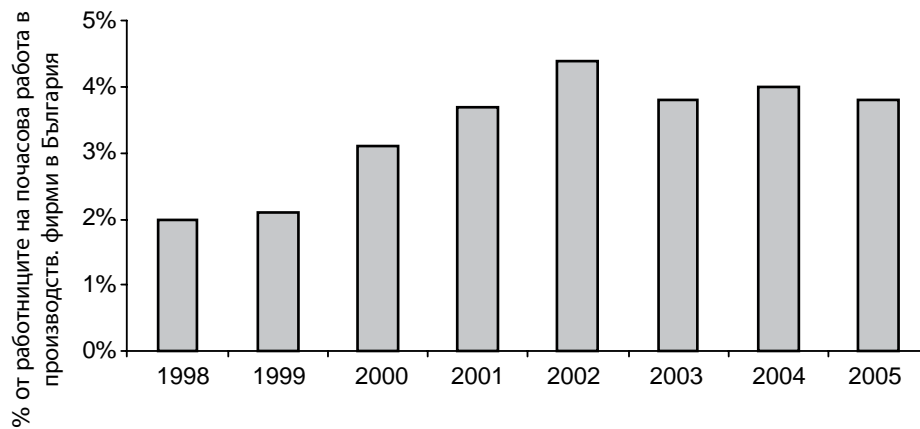
IV. Гъвкавост на пазара на труда

Работната сила в България има ограничени възможности за използването на гъвкави механизми за заетост. Договорите за пълно работно време засега са най-често срещаният вид трудови договори в България. През 2007 г. 92 % от заетите лица имат трудови договори от този тип, като само 6% са на временни договори, а останалите - договори за непълно работно време.¹⁰⁹

Заетост при непълно работно време

Много малко от фирмите в „Наблюдение на предприятията“ съобщават, че имат някакви заети лица на непълно работно време. По-малко от 10% от производствените фирми в „Наблюдение на предприятията“ имат каквито и да е заети лица при непълно работно време. Това изглежда отразява много ниското ниво на заетостта с непълно работно време сред фирмите в България. Заетите лица на непълно работно време след 1998 г. почти винаги са съставлявали по-малко от 4% от заетите лица в средните производствени фирми в България (вж. фигура 71).

Фигура 71: Средно, производствени фирми в България имат малко заети лица при непълно работно време

Източник: Данни от „Наблюдение на предприятията“, предоставено от НСИ.

Бележка: Включени са само производствени фирми.

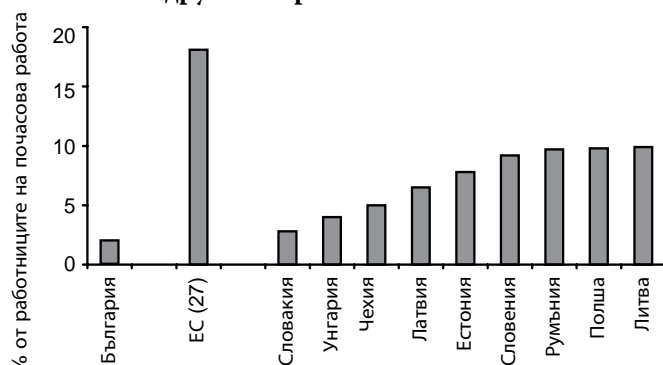
Делът на заетите лица с непълно работно време в България е далеч по-нисък от средната стойност за ЕС (вж. фигура 72). Макар че заетостта с непълно работно време е по-малко разпространена и в другите новоприсъединили се към ЕС страни, отколкото средно в ЕС, тази форма на заетост в България е особена рядкост. Няма много информация или изследвания по въпроса защо заетостта с непълно работно време е така рядко срещана в България дори в сравнение с другите новоприсъединили се към ЕС страни. Националният статистически институт задава въпрос на заетите лица с непълно работно време дали са на непълно работно време „защото нямат работа, или няма налична щатна длъжност“. След 2003 г. около 60% от заетите лица с непълно работно време казват, че е така. Това показва, че макар и повечето заети лица с непълно работно време да искат да имат пълна щатна длъжност, значителен дял от тези хора (около 40%) не желаят заетост с пълен работен ден. Горното обаче не дава никаква информация за това дали хората, които са безработни или по други причини са извън работната сила, биха искали да получат работа с непълно работно време.

Таблица 46. Заети лица на непълно работно време в България

	III трим. 2003	III трим. 2004	III трим. 2005	III трим. 2006	III трим. 2007
Всичко заети лица на непълно работно време	56800	65900	52100	57300	53800
Процент от заетите лица с непълно работно време, които казват, че са на непълно работно време поради липсата на пълни длъжности	60.9	61.2	62.5	58.1	61.2

Източник: Национален статистически институт - Наблюдение на работната сила

Фигура 72: Заетостта при непълно работно време е по-малко разпространена в България, отколкото в другите страни-членки на ЕС

Източник: ЕВРОСТАТ.

Бележка: За разлика от предишната фигура, тази фигура включва всички заети лица (т.е., не само в производствените фирми).

Вземайки предвид горното, има няколко възможни причини за ниския брой на заети лица при непълно работно време:

- *Новият недостиг на работна ръка.* Една от възможностите се състои в това, че наскоро проявилият се недостиг на работна ръка би могъл да застави работодателите да предлагат стабилна заетост с пълен работен ден за привличането и задържането на служителите. Ако работниците считат заетостта при непълно работно време за непривлекателна, може би фирмите, които биха искали да наемат работници на непълно работно време, не са в състояние да направят това. Все пак, това не обяснява ниското ниво на заетост с непълно работно време по време на предишния период с висока безработица (т.е., преди 2003 г.). Освен това, безработицата остава висока сред групите, които традиционно се отнасят положително към заетостта с непълно работно време (например, младежите и по-възрастните заети лица близо до пенсионна възраст).

- *Няма добре развита култура на заетостта с непълно работно време.* Доколкото работодателите не са свикнали с назначаването на служители при непълно работно време, а заетите лица не са свикнали да се ползват тези гъвкави механизми за заетост, работата с непълно работно време би могла да остане на ниско ниво по културални причини. През периода на висока безработица, дори когато хората бяха назначавани официално с непълно работно време, те често бяха принудени да работят цял ден с неформално доплащане за допълнителния труд. Високата безработица означаваше, че беше трудно да се съчетаят едновременно две или повече длъжности с непълен работен ден поради ниското търсене на работна ръка.

- *Извънреден труд.* Както е отбелязано в Приложение 7.4, Кодексът на труда дава възможност за извънреден труд. Възможно е работодателите да предпочитат този вариант за осигуряване на гъвкавост пред заетостта при непълно работно време.

- *Бюрократични пречки за назначаването на служители с непълно работно време.* По време на събеседванията с работодателите, някои от тях споменаха, че бюрократичните пречки за назначаването на заети лица с непълно работно време в България са високи. Те казват, че е почти също толкова сложно да се наеме работник на непълно работно време,

както и работник на пълен работен ден, което го прави по-малко привлекателно, особено по отношение на краткосрочната заетост.

- *Неформалност.* Както беше отбелязано в глава 1, изглежда, че в България съществува многочислена група от „неформално“ заети лица. Ако неформалното наемане на работници при непълно работно време е по-лесно, това би могло частично да обяснява ниския дял на заетите лица при непълно работно време във формалната работна сила (т.е., с официални трудови договори).

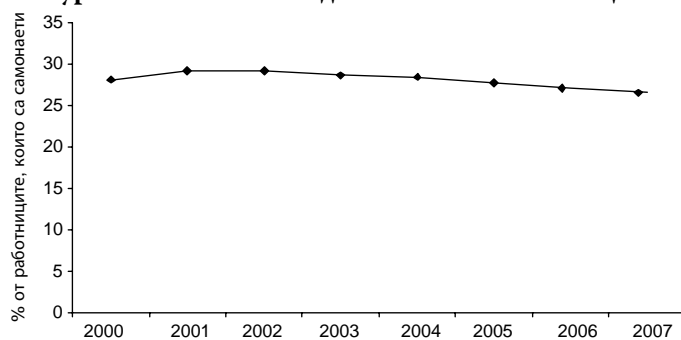
Както беше отбелязано по-горе, скорошните промени в законодателството може би са направили непълното работно време по-привлекателно за лицата, търсещи работа. По-специално, служителите на непълно работно време не могат да бъдат поставяни в по-неблагоприятни условия само поради статуса им с непълно работно време. По-конкретно, заетите лица на непълно работно време: (i) трябва да получават информация за всички вакантни места и незаети длъжности във фирмата; (ii) трябва да получават достъп до професионално обучение и (iii) не могат да бъдат поставяни при по-малко благоприятни условия само въз основа на непълното им работно време. Доколкото ниското ниво на заетост при непълно работно време отразява ниското търсене на такива работни места (т.е., ако основният проблем произтича или от скорошния недостиг на работна ръка, или от културалните нагласи против заетостта при непълно работно време), тези мерки биха могли да разширят заетостта с непълно работно време. От друга страна, ако основният проблем е бюрократичен (т.е., фирмите не желаят да наемат работници с непълно работно време, защото това ги затруднява), въздействието на промените вероятно няма да е голямо.

Без повече информация не е възможно да се идентифицират основните фактори, определящи ниското ниво на заетостта с непълно работно време. Това е друга област, в която провеждането на по-нататъшна аналитична работа би могло да бъде полезно.

Самостоятелна заетост

Самостоятелната заетост е най-висока в областта на селското стопанство, в ловното, горското и рибното стопанство (65% от общата заетост през 2007 г.), и в търговията на едро и дребно (около 22%). Най-висока динамика на самостоятелната заетост беше отбелязана в секторите „Финансово посредничество, недвижими имоти, наеми и бизнес услуги“ и „Строителство“, което се дължи на бума в тези сектори. Все пак, като цяло, броят на самостоятелно заетите лица остава относително нисък в сравнение с общия брой на заетите.

Фигура 73: Относителен дял на самонаетите лица в общата заетост

Източник: Национален статистически институт - Наблюдение на работната сила

През първите години на прехода от централно планирана към пазарна икономика българското правителство насърчаваше предприемачеството и самостоятелната заетост нарастна. В крайна сметка, процесът на преобразуването от еднолични търговци в работодатели или в служители е завършен. Малко вероятно е броят на самонаетите лица в България да се увеличава значително в близко бъдеще. Въпреки това, тъй като гъвкавите механизми за заетост и подвижността на работната ръка са взаимосвързани фактори, би могло също така се предполага, че в момента те са на нива, които едва ли биха могли да се разглеждат като фактори, повишаващи производителността на труда.

V. Заключение и препоръки за политики

Фирмите в България са силно загрижени от образованието и уменията на заетите. Повече фирми посочват тази област като сериозен проблем, отколкото която и да е друга област на инвестиционния климат освен корупцията, нестабилността и нелоялната конкуренция с неформалния сектор. Освен това, квалификацията и уменията изглежда са повод за особено безпокойство за иновативните фирми и фирмите в сектора на информационните технологии. При силната връзка с повишаването на производителността, която имат образованието, уменията на работната ръка и иновациите (вж. глава 2), уменията на работната сила представляват значителен повод за безпокойство.

Ниската безработица сред добре образованите заети лица показва, че подобряването на системите на висшето и средното професионално образование е много важно. Макар че анализът на образователната система излиза извън обхвата на Оценката на инвестиционния климат, два доклада на Световната банка (2007а; 2008а) предлагат начини за усъвършенстване на системата и за поощряването на младите хора да завършат своето образование. Те включват разширяването на мрежата от центрове за обучение на възрастни, професионални училища, частни доставчици на обучителни услуги и другите алтернативни възможности, заедно с пригаждането на техните програми, така че дипломите, получени от завършилите ги специалисти да бъдат признавани и оценявани от работодателите.

Поощряването на млади хора за влизане във висши учебни заведения би било полезно, както за борбата с младежката безработица – която е изключително висока сред слабо образованите младежи – така и за намаляване на пречките за придобиване на квалификация. Възможните алтернативи включват повишаващи се възможности за финансова подкрепа на университетските студенти, подобряване на качеството на средното образование в не-профилираните училища, забавяне на ранната селекция на ученици, позволяване на няколко възможности за влизане във висшата образователна система, и увеличаване броя на професионалните колежи (Световна банка 2008а). Би било добре също така да се подобри пазарната ориентация на програмите за обучение, чрез поощряването на конкуренция сред образователните институции. На последно място, осъществяване на подходяща реформа, като напр. подсилването на университетските връзки с работодатели и подобряването на управлението на университетите би могло да увеличи броя на завършилите естествени и инженерни науки.

В тази връзка би било полезно насърчаването на хората, които нямат завършено средно образование, да повишават своите умения чрез обучение през целия живот. Следователно, полезно би било да се насочат ресурси от държавния бюджет в тази посока, което би разширило базата на наличната квалифицирана работна ръка за индустриите с висока интензивност на уменията и би намалило високата безработица и временната незаетост. Образованието втори шанс може да подобри основните умения на възрастните и да отвори възможност за връщане към формални професионални обучителни програми. Правителството е предприело някои стъпки, за да подобри това, включително и с отварянето отново на формалната обучителна система за тези, които рано напускат образователната система чрез курсове за грамотност, управлявани от Агенцията по заетост и чрез понижаване на минималните изисквания за прием, за да се позволи на тези, които завършват курсовете за грамотност да влязат в обучителните програми. Специално разработеното обучение за възрастни лица над 50 години също така би могло да бъде полезно, тъй като то би могло да повиши качеството на застаряващата работна сила. Въпреки това, разработването на системата за обучение за възрастни над 50 години би трябвало да се обсъди внимателно, така че нейната концепция да отразява най-добрата практика в Европа.

Макар че повишаването на качеството на образованието е важно, също така важно е да се помни, че уменията на работниците не са отговорност единствено на правителството. Фирмите играят жизнено важна роля в подобряването на уменията на своите работници чрез формално и неформално обучение. Малко са обаче фирмите в България, които въпреки това осигуряват обучение за своите работници. Следователно, въпросът е защо става така?

Има няколко възможни съображения за пазарен неуспех, които биха могли да обезсърчат фирмите в осигуряването на обучение. Един проблем е, че мениджърите, особено на малките

фирми, биха могли да не бъдат осведомени за предимствата на обучението, за най-добрите методи за обучение или наличността на предлагането и разходите за провеждането от държавата и частния сектор обучение. Това на свой ред би могло да намали готовността им да инвестират в своите служители. Доколкото проблемът се състои в предоставянето на информация, най-подходящият политически отговор би бил разпространяване на информация за предимствата и ефективността на различните видове обучение. Втори проблем са тежестта и „кражбата“ на квалифицирани работници, ограничаващи склонността на фирмите да обучават работниците си. Това може да се окаже особен проблем в страни като България, където безработицата сред квалифицираните и образовани работници е много ниска. За решаване на тези проблеми са необходими колективни действия, така че фирмите да могат да оползотворят тези допълнителни фактори.

Общо взето, съществуват поне три подхода, които различните страни са използвали за стимулиране на обучението на ниво фирма: (а) внасяните в държавния бюджет отчисления от работните заплати, които фирмите биха могли да си възстановят, ако инвестират в обучението на работниците си (вж. карето по-долу); (б) данъчни стимули за обучение на ниво фирма; и (в) съответни субсидии, осигуряващи средства за компенсиране на разходите за обучението. При ниското ниво на корпоративното данъчно облагане в България прилагането на данъчни стимули би било трудно, ако те не бъдат насочени към отчисленията от работните заплати. Тези два подхода намаляват финансовите ограничения и коригират пазарните несъответствия чрез намаляване на високите разходи за обучение.

По-доброто разбиране на въпроса защо фирмите - дори тези, които разглеждат образованието и уменията на работната ръка като проблем - не осигуряват обучение, би дало важна информация за действителните препятствия пред обучението, и би показало най-ефективния път напред. Събирането на допълнителни подробни данни по тази тема следователно би било извънредно полезно.

Предвид незнанието за това защо фирмите не осигуряват обучение и за това какви са правилните политики, важно е да се осигури пилотен тест и мониторинг на програма, разработена да поощрява обучение на фирмено ниво. Преди да бъдат предназначени огромни публични средства, би било добре да се оцени ефективността на всяка предложена програма. Поради това програмите трябва внимателно да бъдат предложени като пилотни и да им бъде направен мониторинг за да се оцени тяхната ефективност и ефикасност.

Каре 12: Данък образование

Данъците за образованието са много популярно средство за насърчаване на фирменото обучение и се използват в повече от 30 страни, включително Аржентина, Бразилия, Чили и Унгария (Dag и др., 2003). Фирмите се облагат с данък върху заплатите, но получават облекчения или намаления при предоставяне на вътрешно или външно обучение на работниците си.

Международният опит с тези схеми дава основание за няколко важни извода (Dag и др., 2003; Desai и Goldberg, 2007; Middleton и др., 1993).

- Активното участие на работодателите е от жизнено значение за ефективността на тези фондове. В противен случай работодателите ще ги разглеждат просто като допълнителен данък. Един от начините за засилване на ролята на работодателите е осигуряване на участието на работодателите и другите социални партньори в управлението на събраните средства. Участието им осигурява също така приложимостта на знанията, придобити в системата за обучение, спрямо потребностите на основните заинтересовани участници.
- Административната ефективност и прозрачност са също толкова важни. Това означава наличието на ефективна система за събиране на приходите и за бърза и ефективна обработка на исканията за възстановяване на средствата.
- Събраните средства следва да се заделят само за обучение и да не се отклоняват за други цели.
- Следва да се разработи политика за засилване на конкуренцията в предоставянето на обучителни услуги както от публични, така и от частни доставчици на услуги. Ако фондът стане просто средство за осигуряване на финансирането на публичните институти за професионално обучение, той ще загуби доверие.
- Правителствата трябва да играят активна роля в оценяването на ефективността на схемите и в осигуряването на контрол над качеството както сред частните, така и сред публичните доставчици на обучителни услуги.

Трябва да се направи важна уговорка – съществуват убедителни доказателства, че данъците за образованието не са от полза за микропредприятията и малките фирми (Dag и др., 2003). Това може би се дължи на факта, че малките фирми избягват или се стараят да намалят плащането на тези данъци, или на това, че основните бенефициенти са по-добре образованите и по-квалифицираните работници, повечето от които работят в по-големите фирми. Административните разходи по представянето на заявките за възстановяване също така могат да са непропорционално по-високи за малките фирми, което ще ги демотивира при провеждането на обучението. Ако случаят е такъв, малките фирми ще разглеждат данъците за образованието просто като още един допълнителен данък и ще се стараят да го избягват или намалят.

Слабото участие на малките фирми вероятно ще стане предмет за безпокойство в България, като се вземе предвид, че фирменото обучение освен това е по-малко разпространено сред малките фирми, отколкото сред по-големите фирми. Следователно, активните подходи, насочени към подобряването на технологичния капацитет и намаляването на информационните ограничения, са особено важни за тези фирми.

За разлика от образованието и уменията на работната ръка, малобройни са фирмите, които разглеждат трудовото законодателство като сериозно препятствие за своите операции и растеж. Обективните данни обикновено са в съответствие с това. Според доклада „Правене на бизнес“ на Световната банка, България се сравнява благоприятно с другите страни в ЕС по отношение на преобладаващата част от аспектите на трудовото си законодателство. По-специално, България се сравнява благоприятно по отношение на трудността за назначаване и уволняване, като разходите по уволняването са на ниско ниво, когато бъдат изразени в седмични заплати. Това показва, че скорошните промени в трудовото законодателство (вж. Приложение 7.3) може би са намалили бремето на фирмите, създавано от трудовото законодателство. Общо взето, това показва, че реформата в тази област би могла да се разглежда като по-нисък приоритет, отколкото реформата, свързана с образованието и уменията на работниците в краткосрочен план, особено в обстановка на силно търсене на работна сила.

Преразглеждането на останалите разпоредби на трудовото законодателство и регулиране в съответствие с изискванията на ЕС също би могло да бъде полезно (Световна банка, 2007а). Банката препоръчва разработването на нов кодекс на труда, като твърди, че сегашният кодекс е прекалено ограничителен и лишен от гъвкавост. Световната банка посочва, че сега е жизнено важно социалните партньори - работодателите и представителите на работниците и служителите - да получат по-главна роля в определянето на трудовите правоотношения, тъй като именно те са страните, които могат най-добре да разработят правила, даващи възможност за използването на гъвкави механизми за заетост, без да се жертва съответното ниво на социална защита.

В рамките на консултации със социалните партньори, би си струвало да се обсъдят мерки за повишаване на гъвкавостта по отношение на работното време и на заетостта при непълно работно време. Това е другата област, в която България не се сравнява толкова благоприятно с останалите страни по отношение на обективните показатели. Другите данни също така показват, че това е проблем. В България има много малко временно заети и заети на непълно работно време лица, а малобройните фирми, които все пак наемат работници на непълно работно време и временни работници, са значително по-склонни да разглеждат трудовото законодателство като сериозно ограничение, отколкото другите фирми. Продължаването на работата по разглеждане на причините за ниската заетост с непълно работно време и временната заетост би било много полезно.

Друга област, където са възможни подобрения, се отнася към трудовите разходи извън заплатите, като например, плащанията на осигурителните вноски и данъци върху работните заплати. Макар че са по-ниски, отколкото в много от новите страни-членки на ЕС, те са по-високи, отколкото в най-добре представящите се страни-членки на ЕС. Както се посочва в глава 6, по-нататъшното намаляване на осигурителните вноски може да даде облаги, тъй като ще намали стимулите за фирмите да се занимават с неформални практики. Както е отбелязано в доклада “Ускоряване на конвергенцията” (Световна банка, 2007а), това би следвало да бъде направено по финансово устойчив начин. Макар че намаляването на данъците би могло да намали неформалността и да повиши заетостта, за осигуряване на устойчивост може би ще са необходими допълнителни мерки за увеличаване на приходите.

Необходим е мониторинг за функционирането на десетте специализирани трудови борси за ромското малцинство. Що се отнася до работната сила от ромското малцинство, функционирането на наскоро създадените десет специализирани трудови борси за ромското малцинство би могло да се подложи на ежегоден мониторинг за оценяване на ефективността на борсите от гледна точка на броя на предлаганите обучителни модули, броя на ромите, които са посещавали и успешно завършили обучителните програми, оценяване на придобитите квалификационни степени, и накрая, броя на ромите, които са успели да намерят работа на пазара на труда при непълно работно време или на постоянни длъжности.

Глава 8: Достъп до финансиране

Според предишни проучвания, проведени в края на 1990-те и в началото на 2000-те години, мениджърите на фирми посочваха редовно достъпа до финансиране и разходите по ползването на заемно финансиране сред най-големите — ако не и като най-големите — проблеми, изправящи се пред фирмите им (вж. гл. 5). Положението, описано в „Наблюдение на предприятията“ от 2007 г., вече не е такова. Достъпът до финансиране не се нарежда сред първите опасения на мениджърите, дори на мениджърите в производствения сектор, където те са по-обезпокоени от достъпа до финансиране, отколкото мениджърите в другите сектори.

Настоящата глава поставя два въпроса. Подкрепят ли обективните показатели за достъпа до финансиране схващането, че това ограничение е станало по-малко затруднително за дейностите и растежа на фирмите? И, ако е така, защо е така?

I. Финансовият сектор в България

Финансовата криза на 1996-1997 г. доведе до сериозна загуба на доверие в банковата система и нейните институции. Правителството обаче отговори агресивно на кризата, провеждайки редица важни реформи. То въведе механизъм на валутен борд, укрепи юридическата и нормативна рамка, и започна дейност за усъвършенстване и укрепване на прилагането на съдебните решения и принудителното им изпълнение. Новите законови рамки наложиха консервативни изисквания към капиталовата адекватност и ликвидност, намалявайки възможността на банките да предоставят кредити. Заедно с намаленото доверие в банковата система това доведе до голямо свиване на банковите операции след кризата. Към 1996 г. само 30 от 78-те банки, които съществуваха през 1991 г., бяха все още в действие.

Кредитиране на частния сектор

След първоначалното свиване на банковото заемно финансиране, финансовият сектор навлезе в период на стабилизация и след това на растеж. Растежът на частното кредитиране беше много бърз - средно 35% годишно в номинално изражение между 2002 г. и 2007 г. Макар че беше по-бавен, отколкото в новите страни-членки на ЕС с най-високи показатели на номиналния растеж (вж. фигура 74), растежът беше по-бърз от средната стойност (25%).

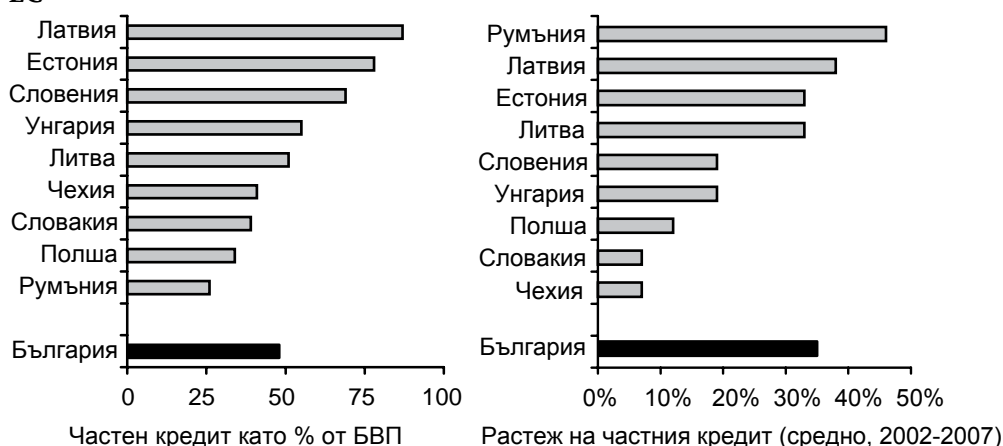
Българската народна банка обяснява бързия растеж с различни фактори, включващи:

- Преструктуриране и приватизация на банковата система, и достъп до чуждестранен капитал, технологии, организационни и административни знания и умения, както и ресурси за предоставяне на заемно финансиране;
- Ниска степен на задлъжнялост на домакинствата и фирмите (в началото на 2002 г., съотношението между задлъжнялостта и БВП възлизаше на 15%);
- Ниски лихвени проценти на международния кредитен пазар.

Към края на 2006 г. кредитирането в частния сектор беше сравнимо с кредитирането в другите нови страни-членки на ЕС (47% от БВП). Макар че е по-ниско, отколкото в най-добре представящите се страни (вж. фигура 74), то беше близо до средната стойност (55% от БВП). Освен това, този бърз растеж продължи и през 2007 г. Към 2007 г. обемът на кредитите беше равен на 68% от БВП - повече отколкото в почти всички най-добре представящи се нови страни-членки на ЕС. Макар че значителна част от кредитния растеж се дължи на увеличеното

кредитиране на домакинствата, около 60% от заемното финансиране в частния сектор през 2007 г. беше в корпоративния сектор (МВФ, 2007b).

Фигура 74: След половин десетилетие бърз растеж, кредитирането в частния сектор беше по-голямо, отколкото в много от другите новоприсъединили се страни-членки на ЕС

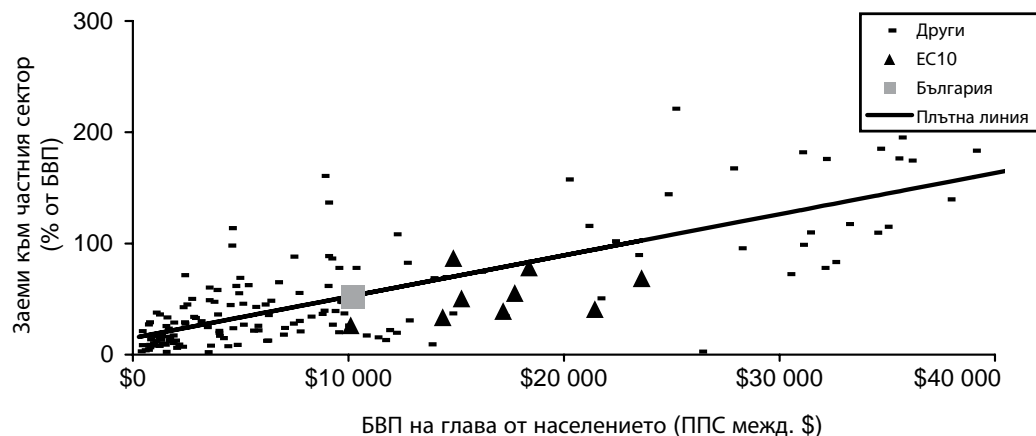

Източник: Световна банка (2008b); Българска народна банка (08b); Международен валутен фонд (2008 г.).

Бележка: Данните за съотношението между кредитирането в частния сектор и БВП са за 2006 г. за всички страни, освен за България (2007 г.). Показателите на средния растеж за всички страни са за 2002-2007 г. освен за Словения и Естония (2002-2006 г.).

Поради загрижеността си от бързия растеж на кредитирането и възможността този растеж да доведе до влошаване на качеството на кредитите и до изостряне на макроикономическите дисбаланси, в началото на 2005 г. Българската народна банка (БНБ) предприе няколко мерки за ограничаване на банковото заемно финансиране. Мерките включваха укрепване на надзора от страна на централната банка, налагането на мерки за ликвидност, усъвършенстване на кредитния регистър и облекчаване на достъпа до него. Накрая, БНБ въведе изискване за допълнителни задължителни резерви на банките при превишаване на растежа на кредитите над 6% за тримесечие. Макар че до края на 2006 г. растежът на банковото кредитиране се забави, МВФ заключи, че тези стъпки бяха слабоефективни, тъй като кредитният растеж до голяма степен се измести към небанковите кредитни институции и трансграничното заемно финансиране (МВФ, 2007b).

Фигура 75: В края на 2006 г. кредитирането в частния сектор в България беше сравнимо с кредитната дейност в другите страни с аналогични нива на БВП на глава от населението

Източник: Световна банка (2008b)

През януари 2007 г. БНБ повиши лимитите. След като кредитният растеж се ускори отново, през септември 2007 г. БНБ повиши размера на задължителните минимални резерви, които банките трябва да поддържат в БНБ, от 8% на 12% от депозитната база на съответната банка. Въпреки това, през последното тримесечие на 2007 г. растежът остана много висок (63% в годишно изражение според данни на БНБ), а дефицитът по текущата сметка на платежния баланс продължи да се увеличава, превишавайки 20% от БВП през 2007 г. (вж. гл. 1).

Макар че кредитният растеж след 2002 г. беше извънредно висок, важно е да се отбележи, че той започна от много ниска база. В края на 2006 г. кредитите в частния сектор в България бяха приблизително сходни със средната стойност в другите страни с аналогични нива на БВП (вж. фигура 75). Бързият растеж през 2007 г. означава, че сега кредитирането е на по-високо ниво, отколкото в другите подобни страни.

Лихвени проценти

Макар че разширяването на банковия сектор увеличи кредитната дейност като цяло, лихвените проценти по предоставените кредити остават високи (вж. таблица 4). Освен това, спредовете в България понастоящем са сред най-високите в новите страни-членки на ЕС.

Таблица 47: Сравнение на показателите на заемното финансиране в новите страни-членки на ЕС

	2001		2003		2005		2007	
	Лихвен процент по депозити	Лихвен процент по кредити	Лихвен процент по депозити	Лихвен процент по кредити	Лихвен процент по депозити	Лихвен процент по кредити	Лихвен процент по депозити	Лихвен процент по кредити
България	2.92	11.11	2.93	8.54	3.08	8.66	3.68	10
Чехия	2.87	7.20	1.33	5.95	1.17	5.78	1.32	5.79
Естония	4.03	7.78	2.40	5.51	2.13	4.93	4.37	6.46
Унгария	8.40	12.12	10.98	9.60	5.17	8.54	6.81	9.09
Латвия	5.24	11.17	3.02	5.38	2.78	6.11	6.06	10.91
Литва	3	9.63	1.27	5.84	2.40	5.27	5.40	6.86
Полша	11.80	18.36	3.71	7.30	2.79	6.83	---	---
Румъния	26.87	45.40	11.02	25.44	6.42	19.60	6.70	13.35
Словакия	6.46	11.24	5.33	8.46	2.44	6.68	---	---
Словения	9.81	15.05	5.95	10.75	3.18	7.80	3.60	5.91

Източник: Международна финансова статистика, МВФ.

Защо спредовете са толкова високи? Причините може би се крият в различни фактори. Може би от голямо значение са системните рискове, като например, макроикономическата нестабилност. Дефицитът по текущата сметка на платежния баланс (21.6% от БВП) в България е много висок и инфлацията през 2007 г. стигна до двуцифрени стойности (вж. гл. 1). Друга възможна причина са слабостите в договорната и информационната обстановка. Например, неясно определените права на кредиторите и трудностите при принудителното изпълнение на тези права, недостатъците в практиките за осчетоводяване и оповестяване, проблемите, свързани с принципите на корпоративното управление и липсата на пълен обхват на дейността на кредитните бюра – всичко това би могло да допринесе за високите лихвени проценти, прилагани спрямо кредитирането на бизнеса. Накрая, ниските нива на конкуренция в банковия сектор биха могли също така да играят роля. Понастоящем в България действат само 29 банки и най-големите пет от тях владеят дял от пазара близо до 60%. Макар че някои от тези проблеми се обсъждат по-нататък в настоящата глава и в Приложение 8.1, един пълен анализ ще бъде извършен по време на предстоящата съвместна мисия на Световната банка и МВФ в България по Програмата за оценка на финансовия сектор (FSAP).

Небанков финансов сектор

След 2005 г. инвестициите и спестяванията в небанковия сектор в България увеличиха значението си. Между факторите, които допринесоха за развитието на капиталовите пазари, са: създаването на регулаторна рамка за взаимните фондове, реформата на пенсионно-застрахователната система, данъчната политика на държавата (даваща възможност за генериране на необлагани с данък приходи) и ограниченията, прилагани от БНБ спрямо заемното финансиране на търговските банки (Българска фондова борса - София, 2008 г.). Въпреки това, капиталовият пазар остава малък по абсолютна стойност.

Лизинговите компании и компаниите за предоставяне на потребителски кредити в България се разшириха. Това допринесе за растежа на кредитирането в небанковия финансов сектор. Според данни на БНБ, пасивите на лизинговите компании са нараснали от 1.6 млрд. лева (0.8 млн. евро) през първото тримесечие на 2006 г. до 2.8 млрд. лева (1.4 млрд. евро) за същия период през 2007 г. и до 5.1 млрд. лева (2.55 млрд. евро) през същия

период на 2008 г. Фактически те са увеличили активите си 2.5 пъти между 2005 г. и 2007 г. (вж. Приложение 8.1). По време на наскоро проведените събеседвания (2008 г.) Комисията за финансов надзор и БНБ предложиха засилването на надзора над лизинговите компании и дружествата за потребителски кредити. Необходимо е по-цялостно разглеждане на това предложение. Предстоящият „Диагностичен преглед на защитата и финансовата грамотност на потребителите“, който ще бъде проведен от Световната банка през есента на 2008 г., би могъл да бъде полезен в това отношение.

II. Възприятия за достъпа до финансиране

Както беше обсъдено в глава 3, фирмите бяха значително по-малко склонни да посочват, че достъпът до финансиране е сериозен проблем през 2007 г., отколкото през предишните години. Докато достъпът до кредитирането и разходите по ползването на заемно финансиране се класират сред първите опасения на фирмите в повечето предшествващи проучвания, те вече се нареждат на 13-то място от 15-те ограничения, когато бъдат подредени според броя на фирмите, посочващи го като сериозен проблем, и на 5-то място от 15-те ограничения, когато ограниченията бъдат подредени според броя на фирмите, посочващи го като най-голямото ограничение за тях.

Тези подобрени възприятия вероятно отразяват бързия растеж на кредитирането, който се наблюдаваше през последните години. Тоест, кредитният растеж може би е успокоил опасенията на фирмите относно достъпа до финансиране. Този въпрос ще бъде обсъден по-подробно в раздела, посветен на обективните показатели на достъпа до финансиране.

Разлики в достъпа до финансиране според вида на фирмите

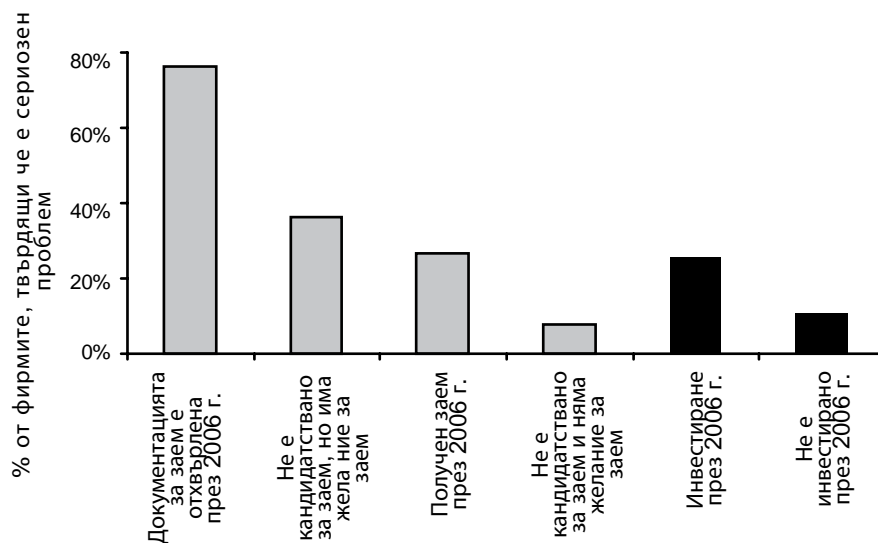
И така, какви видове фирми посочват, че достъпът им до финансиране е сериозен проблем?¹⁰ Както е отбелязано в глава 3, мениджърите на малки фирми и мениджърите на фирми в промишлеността и в сектора на другите услуги са по-склонни да посочват, че достъпът до финансиране е сериозен проблем, отколкото останалите фирми. Въпреки това, другите характеристики на фирмите са също така важни. По-специално, възприятията се отличават между фирмите, които имат и които нямат кредити, и се отличават в зависимост от причината, поради която фирмата не ползва кредит.

За този анализ, фирмите са разделени на четири групи: (а) фирми, които са кандидатствали за кредит през 2006 г. и не са получили отказ; (б) фирми, които са кандидатствали за кредит през 2006 г. и са получили отказ; (в) фирми, които не са кандидатствали за кредит през 2006 г., но посочват, че не искат кредит; и (г) фирми, които не са кандидатствали за кредит през 2006 г., но посочват някаква друга причина за неканидатстването си. Най-често споменаваната причина за фирмите от четвъртата група бяха неблагоприятните лихвени проценти (вж. таблица 47). Приложение 8.2, том III, предлага по-подробен иконометричен анализ, който потвърждава обсъжданите тук графични резултати.

Фирмите, кандидатствали за кредити през 2006 г., но получили отказ, са значително по-склонни да кажат, че достъпът до кредит е сериозен проблем, отколкото другите фирми - над три четвърти от тези фирми посочват достъпа до кредитирането като сериозен проблем (вж. фигура 76). Вероятно това не е изненадващо, като се вземе предвид, че тези фирми са искали да получат кредит, но не са успели да направят това. Фирмите, които не са кандидатствали за кредит, но са посочили друга причина с изключение на липсата на нужда от кредит като основна причина за това, също така са обезпокоени от достъпа до финансиране.

Въпреки това, мениджърите на фирми, които са получили кредити през 2006 г., също така са склонни да посочват, че достъпът до кредитирането е проблем - около една четвърт от тях посочват, че той е сериозен проблем. Това показва убедително, че те са недоволни от получението от тях заем. Например, те биха могли да бъдат недоволни от размера на заема или лихвата. Не е учудващо, че много малко от фирмите, които посочват, че не са кандидатствали за кредит през 2006 г., и не са направили това, защото не са имали нужда от такъв (повече от половината от фирмите в проучването с анкетиране), посочват достъпа до кредитиране като проблем. Това също така не е изненадващо.

Фигура 76: Много фирми, които не ползват кредити, не съобщават, че достъпът до кредит е проблем: най-вероятната причина е, че много от тези фирми не считат, че се нуждаят от кредит

Източник: „Наблюдение на предприятията” на Световната банка (2007 г.).

Интересно е също така да се разгледа дали фирмите, които правят инвестиции, са повече или по-малко склонни да кажат, че достъпът до финансиране е сериозно ограничение (вж. Приложение 8.3, том III). Ако фирмите, които не инвестират, са същите, които имат тенденция да разглеждат достъпа до финансиране като ограничение, това би могло да говори, че проблемите с достъпа до финансиране им пречат да инвестират. От друга страна, ако е вярно обратното (т.е. фирмите, които не инвестират, не разглеждат достъпа до финансиране като ограничение), това показва, че достъпът до финансиране би могъл да не е основното ограничение пред техните инвестиции (т.е. инвестициите се затрудняват от други фактори). Изглежда, че преобладаващата част от фирмите в България, които не инвестират, не разглеждат достъпа до финансиране като сериозно ограничение; това говори, че достъпът до финансиране вероятно не е основната причина, поради която те не инвестират.

Общо взето, този анализ показва, че най-големият проблем за фирмите, посочващи достъпа до финансирането като проблем, би могъл да бъде това, че те изобщо не са в състояние да получат кредит. Средно взето, фирмите, които не са кандидатствали за кредит през 2006 г., са по-малко склонни да посочат достъпа до кредитите като сериозен проблем, отколкото фирмите, които са кандидатствали за тях. Това изглежда е така, защото преобладаващата част от фирмите, които не ползват кредит, не искат такъв. Макар че фирмите, които са получили отказ при искането на кредити, са най-обезпокоени от достъпа до финансиране, те представляват много малка част от фирмите (едва около 25 фирми или 2.5% от извадката). Загрижеността за достъпа до кредитиране от страна на фирми с кредити говори, че тя може да се дължи или на това, че не могат да получат достатъчен обем от кредити, или че тези кредити не се предоставят при толкова благоприятни условия, колкото биха искали мениджърите.

III. Обективни показатели за достъпа до кредитиране

Глава 5 разглежда въпроса дали има систематични разлики във фирмените възприятия според различните видове на фирмите в България. Резултатите показват, че мениджърите на фирмите в сектора промишленост и в сектора на другите услуги обикновено са по-загрижени от достъпа до финансиране, отколкото мениджърите на фирми в секторите на информационните технологии и търговията на дребно. Също така, както и в много други страни, мениджърите на малките фирми обикновено са по-обезпокоени относно достъпа до финансиране, отколкото мениджърите на големите фирми. Дори за малките фирми обаче достъпът до финансиране не се класира сред първите опасения.

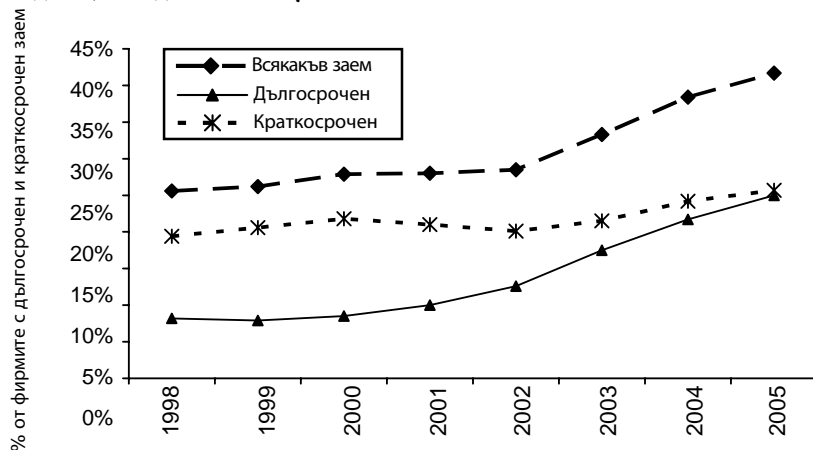
Кредити и овърдрафт

Както се посочва в гл. 5, фирмите в България бяха много загрижени за финансирането си през 2004 г. – достъпът до кредитирането и разходите по ползването на заемно финансиране се класираха като първото и второто най-големи ограничения през годината въз основа на броя на фирмите, посочващи ги като сериозни проблеми. Обективните данни потвърждават това до голяма степен. Разгледани в сравнение с фирми от другите новоприсъединили се към ЕС страни през 2005 г., фирмите в България бяха по-малко склонни да посочват, че са получили кредит, отколкото във всички други страни с изключение на две, като средно взето са финансирани по-малко инвестиции с банково кредитиране, отколкото във всички други страни с изключение на три.

Достъпът въпреки това изглежда се е подобрил значително. Фирмите са станали значително по-склонни да ползват заемни средства от финансовия сектор през последните години (вж. фигура 74). В края на 1998 г. – непосредствено след финансовата криза – около 8% от фирмите в България са имали дългосрочни задължения към финансови институции, а приблизително 26% от фирмите са имали някакви задължения към финансови институции. Процентът на фирмите с дългосрочни кредити остана близо до същото ниво до 2001 г., когато той започна бавно да се повишава. Към 2005 г. около 25% от фирмите имаха дългосрочни задължения към финансови институции и около 40% имат други задължения. Увеличаването между 2003 г. и 2005 г. беше доста рязко.

Данните от „Наблюдение на предприятията“ са в съответствие с това, което също така показва бързия ръст на банковия кредит през този период. Макар че „Наблюдение на предприятията“ дава информация само за банковите кредити, а не за всички видове финансиране от банки и небанкови финансови институции, като при това извадките през 2004 г. и 2005 г. са малки, данните в „Наблюдението на предприятията“ също така показват бързия растеж на кредитирането.

Фигура 77: Достъпът до кредитиране, включително дългосрочно кредитиране (над 1 година), след 1998 г. се увеличи значително

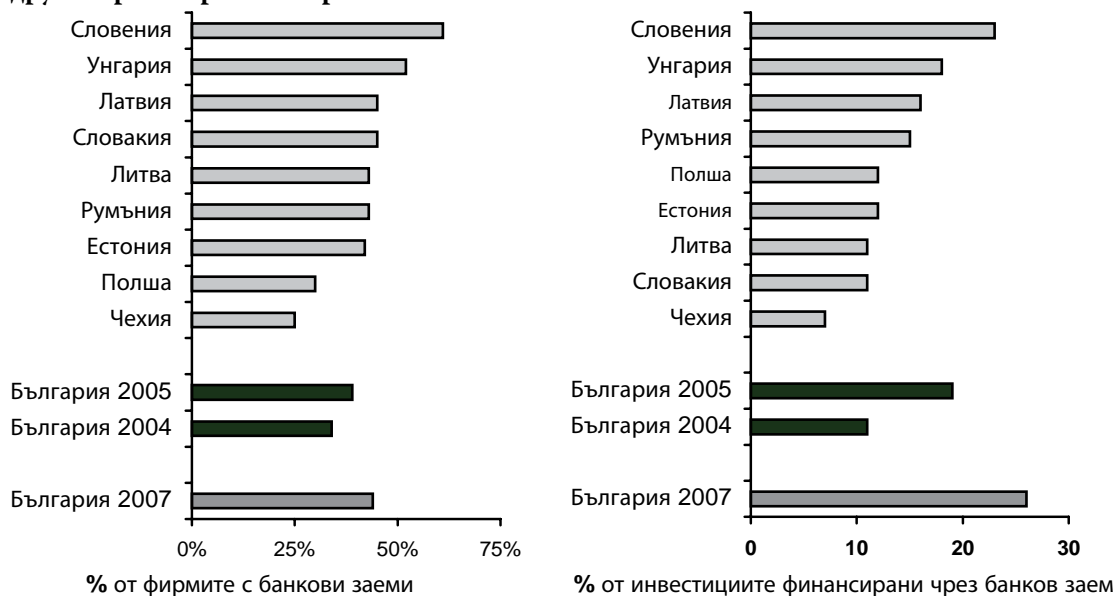

Източник: Данни от наблюдението на предприятията на НСИ

Бележка: Наличието на някакъв кредит означава, че фирмата е имала задължения към финансови институции в края на съответната година. Дългосрочните кредити са кредити над една година, докато краткосрочните кредити са кредити под една година.

Към 2005 г. около 39% от фирмите, включени в Проучването за бизнес обстановката и ефективността на предприятията „ВЕЕПС“ съобщават, че ползват кредит в сравнение с 34% от фирмите през 2004 г. Към 2007 г. 44% от фирмите посочват същото. Ако делът на фирмите, ползващи банково финансиране, е като установения такъв по време на проучването „ВЕЕПС“ от 2005 г., България щеше да се класира в това отношение в средата на групата през 2007 г. По аналогичен начин, макар че през 2004 г. България щеше да се е класирала зад повечето страни (в сравнение с техните класации за 2005 г.) по отношение на средния обем на инвестициите, финансирани с банково кредитиране, тя щеше да се е класирала на второ място през 2005 г., а през 2007 г. тя щеше да се класира на първо място.¹¹¹ В това отношение обективните данни на ниво фирма изглеждат в съответствие както с макроикономическите данни, така и с данните, основаващи се на възприятия. Достъпът до кредитиране в България изглежда значително подобрен в сравнение с началото на 2000-те години.

Фигура 78: През 2007 г. фирмите в България финансираха толкова инвестиции с банково кредитиране и са също толкова склонни да ползват кредити, както фирмите в повечето други страни в региона през 2005 г.

Източник: „Наблюдение на предприятията” на Световната банка; Проучване за бизнес обстановката и ефективността на предприятията („BEEPS”) на ЕБВР и Световната банка.

Причини да не се кандидатства за кредити

Фирмите, които не са кандидатствали за кредит през 2006 г., бяха запитани за причините да не направят това. Най-често срещаната причина за неканидатстване е тази, че не са имали нужда от кредит. Почти две трети от фирмите, които не са кандидатствали - и почти три четвърти от фирмите в сектора на информационните технологии – посочват липсата на нужда. Следващият най-често срещан отговор беше, че лихвените проценти са неизгодни. Около 14% от фирмите - или приблизително 40% от фирмите, които не са посочили липсата на нужда, дават този отговор. Другите отговори не подлежат на обобщаване.

Таблица 48: Повечето фирми, които не са кандидатствали за кредит през 2006 г. съобщават, че нямат нужда от кредит

	Всичко	Прераб. пром.	Търговия на дребно	Информ. технологии	Други услуги
Нямат нужда от кредит	63	60	69	77	63
Процедурите за кандидатстване са прекалено тромави	7	17	6	2	3
Лихвените проценти са неизгодни	14	11	19	5	16
Изискванията към обезпечението са неизпълними	4	6	3	14	3
Размерът или сроковете на предлаганите кредити са недостатъчни	3	1	...	1	5
Не считат, че ще бъдат одобрени	1	3	...	1	...
Други причини	7	3	3	1	11

Източник: „Наблюдение на предприятията” на Световната банка (2007 г.)

Някои от фирмите, които не са кандидатствали за кредит през 2006 г. биха могли вече да са получили такъв, и следователно биха могли да са посочили, че не им е необходимо именно по тази причина. Макар че няма сигурен начин да се узнае дали това е така, изглежда вероятно повечето фирми да не са ползвали кредити. От фирмите, които съобщават, че не са кандидатствали за кредит през 2006 г., приблизително една трета са имали кредити през 2007 г. Това е вярно както за фирмите, съобщаващи, че не са имали нужда от кредит, така и за фирмите, посочващи други причини. Това може би показва, че между 2006 г. и 2007 г. достъпът до кредитирането се е подобрил допълнително за фирмите, които по-рано не са били в състояние да получат заемно финансиране.

Освен това, горното се подкрепя от други данни от „Наблюдение на предприятията“ (2007). От фирмите, които не са кандидатствали за кредит през 2006 г., около 30% са имали одобрени кредити през 2007 г. и приблизително 60% са имали одобрени кредити през 2006 г. За фирмите, които са имали одобрени кредити през 2006 г. – тъй като те са съобщили, че не са кандидатствали за кредит през тази година - това показва, че са кандидатствали за получаването на кредитите по-рано (т.е. например, през 2005 г.), но не са били одобрени до 2006 г. Във всеки случай, изглежда вероятно много от фирмите, които не са кандидатствали за кредит през 2006 г., да не са имали кредит по това време.

Общо взето, тези данни са в съответствие с предишните. Макар че някои фирми все още нямат кредити, много от тях или не искат кредит, или считат, че лихвените проценти са прекалено високи. Това е вярно дори за малките предприятия - около 76% от ръководителите на микропредприятия и 57% от ръководителите на малките предприятия, които не са кандидатствали за кредит, казват, че нямат нужда от такъв, докато допълнителни 17% от всяка от тези групи посочват, че лихвените проценти са прекалено високи. Мениджърите на няколко фирми съобщават, че не са кандидатствали за кредит, тъй като не мислят, че изобщо биха получили (около 1% от фирмите, които не са кандидатствали); не биха могли да получат кредит с достатъчен размер или срок (около 3%); или нямат достатъчно обезпечение (около 4%).

Характеристики на кредитите

Горепосочените резултати показват, че през последните години достъпът до кредит се е подобрил много, макар и не всички фирми, които не ползват кредити, или не искат, или нямат нужда от кредит, или не искат кредит при сегашните лихвени проценти. Това обаче не означава, че фирмите с кредити могат да получат дългосрочни заеми с приемлива лихва.

В допълнение към общите въпроси дали фирмите имат получени кредити или сключени договори за овърдрафт, а ако нямат, каква е причината за това, интересно е също така да се видят характеристиките на тези кредити. Повечето от кредитите са съвсем скорошни — повече от половината от фирмите с кредити са получили последния си кредит през 2007 г. Това е доста показателно, тъй като приблизително половината от събеседванията бяха проведени през третото тримесечие (т.е. преди приключването на годината).

Освен това, над 90% от фирмите с кредити бяха получили кредитите си през 2005 г. или по-късно, като фактически само 3% от фирмите бяха получили своя последен кредит преди 2005 г. Това, разбира се, не предполага, че фирмите не са получавали никакви кредити преди 2005 г. – въпросът беше зададен само за последния кредит. Въпреки това, горното показва, че разширението на кредитната дейност може би е изиграло значително въздействие върху достъпа до финансиране.

Средно взето, наскоро отпуснатите кредити изглеждат доста големи в сравнение както с обема на активите, така и на продажбите. Тъй като предишните кредити вероятно са се отразили както върху обема на активите, така и евентуално върху обема на продажбите, анализът се ограничава в рамките на кредитите, отпуснати през 2007 г. Медианната стойност на кредитите през 2007 г. беше равна на около 104% от балансовата стойност на активите (земя, сгради, машини и оборудване) през 2006 г. Макар че активите на фирмата по балансови стойности могат да въведат в заблуждение, когато оборудването е старо (т.е., балансовите стойности не могат да установят действителната „стойност“ на капитала, използван в производството), медианният размер на кредитите е равен на около една четвърт от сумата, която според мениджъра би била нужна за подмяната на наличните машини и оборудване с нови такива.

Близо 80% от фирмите с кредити посочват, че е било искано обезпечение. Медианната стойност на обезпечението, изисквано за отпускането на кредита, е била равна на около 130% от сумата на кредита, като преобладаващата част от стойността на обезпечението е между 100 и 150% от сумата на кредита. За сравнение, медианната стойност на обезпечението, искано за отпускането на кредит (като процент от сумата на кредита) в България през 2005 г. възлиза на 159%. Това е много висока стойност в сравнение със съседните страни, като например, Хърватия. Според едно подобно проучване като „Наблюдението на предприятията“ в тази страна от 2007 г., медианната стойност на обезпечението възлиза на 121%. Медианната

стойност на обезпечението в Турция според проучването от 2005 г. възлиза на 105%. Тази висока стойност на обезпечаване в България понастоящем би могла да означава, че някои от малките и средни предприятия не могат да получат достатъчно финансиране. Тоест, макар че малко фирми съобщават за проблеми с обезпечението, които са им попречили да получат кредит през 2006 г. (вж. таблица 47), кредитите може би не са толкова големи, колкото биха могли да бъдат, ако изискванията към обезпечението са по-умерени.

Таблица 49: Характеристики на наскоро предоставените кредити

	Брой наблюдения	10-ти процентил	25-ти процентил	Медиана	75-ти процентил	90-ти процентил	Средно
Година на одобряването на кредита	438	2005	2006	2007	2007	2007	2006
Срок на кредита	390	1	12	24	36	60	32
Обезпечение като % от сумата на кредита	316	70	100	130	150	150	128
Размер на кредита в сравнение с активите (общо, по балансова стойност)	69	6%	31%	104%	381%	1294%	393%
Размер на кредита в сравнение с активите (машини и съоръжения, по стойност на възстановяване)	76	2%	8%	24%	53%	114%	59%
Размер на кредита в сравнение с обема на продажбите	159	3%	5%	13%	25%	50%	22%

Източник: „Наблюдение на предприятията” на Световната банка (2007 г.).

Бележка: Сравненията за размера на кредитите в сравнение с активите са само за кредитите, отпуснати през 2007 г. т.е. те сравняват кредитите през 2007 г. с активите през 2006 г. преди закупуването на нови инвестиции от постъпленията по кредитите.

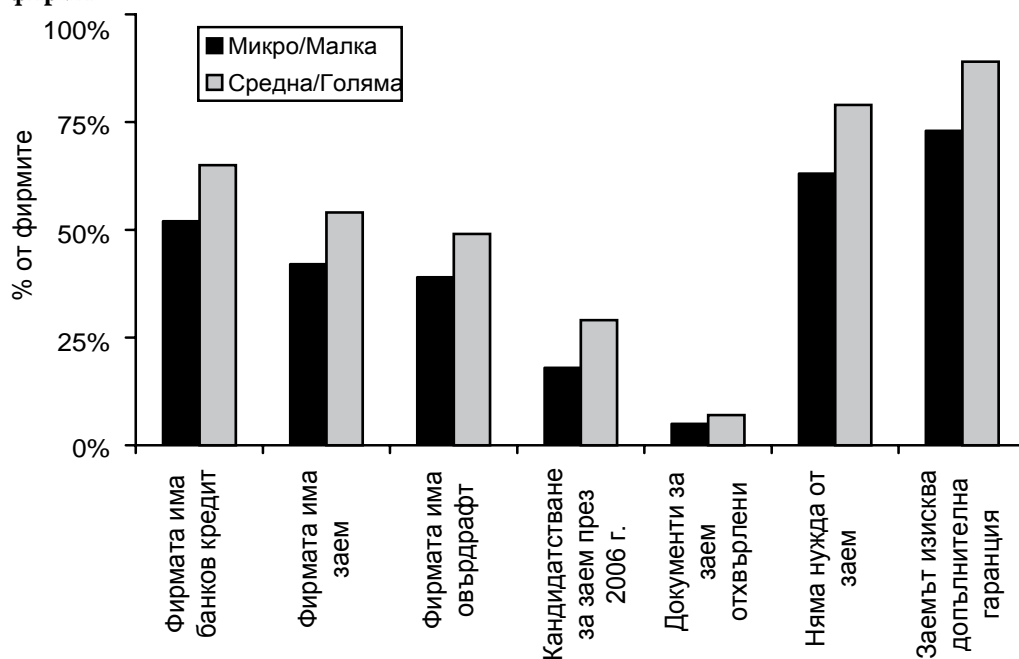
Фирмите бяха запитани също така за типовете обезпечение, които са използвали за последните си кредити - много фирми съобщават за повече от един тип. Най-общата форма на обезпечение, за чието използване съобщават фирмите, са земята и сградите (62% от фирмите съобщават за използването на този тип обезпечение), следвани от активи на собствениците, като например, жилището на собственика (34%). Малките фирми съобщават за използването на машините и оборудването като обезпечение (27%), а много малко фирми съобщават за използването на вземания от материални ценности като обезпечение (1%). В страните с ниско и средно ниво на доходите с най-развити финансови системи фирмите могат да използват като обезпечение движимо имущество и вземания. В това отношение България не изглежда толкова развита като някои страни в смисъл, че използваемите видове обезпечения изглеждат по-ограничени.

Друг белег за все още по-слабото развитие на финансовите пазари в България в сравнение с най-развитите страни със среден доход е свързан с предлагането на дългосрочно финансиране. Средната продължителност на наскоро получените кредити възлизаше на около 24 месеца за фирма с активно ползване на кредити по времето на събеседването за „Наблюдение на предприятията”. Това показва, че краткосрочните кредити са значително по-разпространени, отколкото дългосрочните кредити (т.е. с продължителност от 5 години или повече), и че достъпните кредити са по-привлекателни за финансиране на покриването на краткосрочните нужди от оборотен капитал или краткосрочни инвестиции (например, за закупуване на компютри), вместо за дългосрочни инвестиции. Освен това, тези данни всъщност може би надценяват средния матуридет на кредитите. Тъй като краткосрочните кредити, отпуснати през предшестващите години (т.е., преди една или две години) вече няма да се включат в активните кредити, ако са били одобрени отдавна (например, през 2006 г. или 2005 г.), тези заеми не биха били включени в данните на проучването. Съсредоточавайки се само върху кредитите от 2007 г. (т.е., преобладаващата част от които ще бъдат активни), се оказва, че около 60% от тях са били едногодишни или за по-кратък срок, а само 5% са за повече от пет години.

Разлики в достъпа по тип на фирмите

Общо взето, за по-големите фирми е по-вероятно да ползват банкови кредити, отколкото за малките фирми (вж. фигура 79). По-големите фирми са по-склонни да ползват както банкови кредити, така и механизми за овърдрафт, отколкото по-малките фирми. Разликите са големи и статистически значими дори при отчитане на другите фактори (например, възраст на фирмата, сектор и собственост), които биха могли да се отразят върху достъпа до кредитиране (вж. Приложение 8.3).

Фигура 79: Големите фирми имат по-добър достъп до финансиране, отколкото малките фирми

Източник: „Наблюдение на предприятията“ на Световната банка (2007).

Фактът, че големите фирми имат по-добър достъп до кредитиране, отколкото по-малките фирми, се потвърждава и от други данни. Фирмите бяха по-склонни да кандидатстват за получаване на кредит през 2006 г., а големите фирми, които не са кандидатствали за заем, са по-склонни да посочват, че не са имали нужда от такъв. Накрая, макар че броят на отхвърлените искания за получаване на кредити от големи и средни фирми беше малко по-голям, отколкото този на малките предприятия и микропредприятията (вж. фигура 79), изглежда това е така, защото големите фирми се различават от малките фирми от други гледни точки, които определят отказите за предоставяне на кредит. По-специално, дори след като се отчетат другите фактори, които биха могли да въздействат върху отказите за предоставяне на кредит, изглежда, че вероятността за големите фирми да получат отказ е по-малка, отколкото за малките фирми (вж. иконометричния анализ в Приложение 8.3).

По отношение на фирмите, които са получили кредити, има по-малко данни, че големите фирми се ползват от по-благоприятно третиране. Големите фирми са по-склонни да посочват, че за получаването на заема е било необходимо обезпечение (вж. фигура 79). Освен това, макар че се съобщава за малко по-дълъг среден срок на заемите (36 месеца в сравнение с 30 месеца), разликата не е статистически значима.

Друга интересна разлика е, че за фирмите в сектора на информационните технологии има по-малка вероятност да ползват заеми и механизми за овърдрафт, отколкото за фирмите в другите сектори. След отчитане на другите фактори, фирмите в сектора на информационните технологии бяха със 17 процентни пункта по-малко склонни да ползват кредит и с 22 процентни пункта по-малко склонни да ползват овърдрафт (вж. иконометричния анализ в Приложение 8.3). Те бяха също така с около 10 процентни пункта по-малко склонни да кандидатстват за кредит през 2006 г. Това обаче не изглежда да се дължи на неспособността им да получат достъп до кредитиране. Както беше обсъдено по-горе, за фирмите в сектора на информационните технологии е по-малко вероятно да посочват, че имат проблем с достъпа

до финансиране (вж. Приложение 8.3) и тези фирми в сектора, които не са кандидатствали за кредит, са по-склонни да посочат, че не са имали нужда.

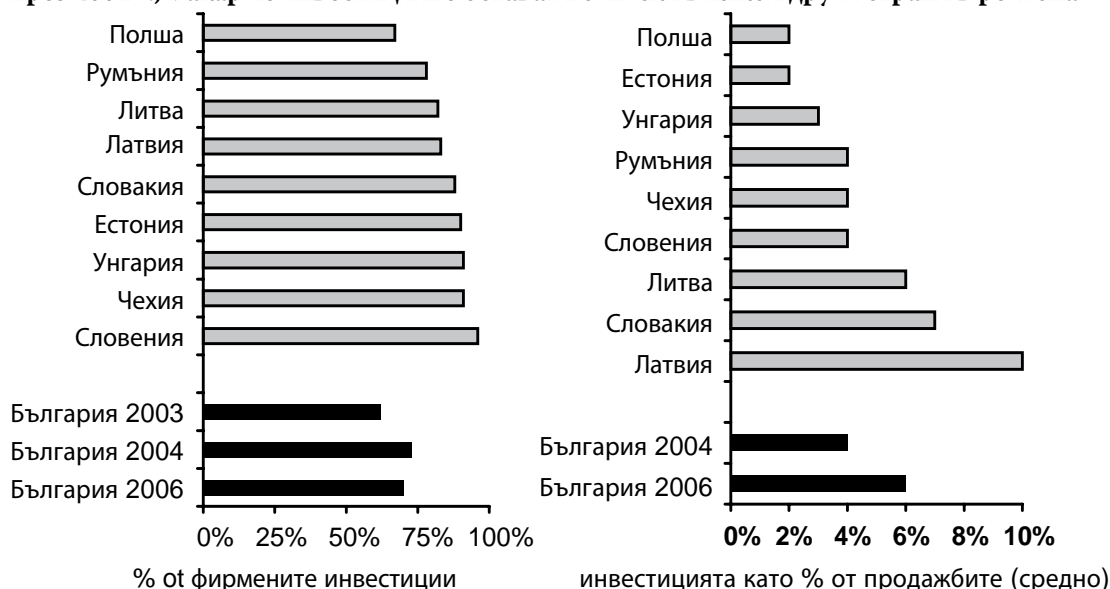
Другите разлики са обсъдени в иконометричното допълнение (вж. Приложение 8.3). Най-забележимата оставаща разлика е, че фирмите със собствена земя изглежда са по-склонни да имат кредити и овърдрафт, и да ползват банкови заеми за финансиране на нуждите си както от оборотен капитал, така и за влагането на инвестиции. Имайки предвид значението на земята като обезпечение, това не би следвало да е изненада. Проблемът на обезпеченията се обсъжда подробно по-долу.

IV. Инвестиции

Основната причина, поради която се интересуваме от достъпа до кредит е, че се интересуваме от инвестициите на ниво фирма. Когато фирмите могат да получат достъп до кредитиране, те могат да инвестират в разширяване на производствените си съоръжения и да наемат повече работници. Следователно, инвестициите са важни като източник на растеж и като средство за постигане на ефективно използване на капитала.

Изложените по-горе резултати показват, че достъпът до кредит в България през последните години се е подобрил значително. Това увеличило ли е инвестициите? Данните от наблюдението на предприятията показват, че изглежда е така. Производствените фирми в България са по-склонни да съобщават за извършването на инвестиции през 2006 г. отколкото през 2003 г. (по време на проучването с анкетиране от 2004 г. фирмите бяха запитани за инвестициите през предишната година) - около 62% от фирмите съобщиха за извършването на инвестиции през 2003 г. в сравнение с повече от 70% от фирмите през 2004 г. и 2006 г. (вж. фигура 83). Макар че в проучването с анкетиране от 2004 г. нямаше сравними данни относно инвестициите на ниво фирма, резултатите от проучванията от 2005 г. и 2007 г. показват, че фирмите наистина инвестираха повече през 2006 г., отколкото през 2004 г. (около 6% от обема на продажбите в сравнение с 4% от обема на продажбите). Предварителната оценка за 2006 г. във всички случаи подценява общия обем на инвестициите през 2006 г., понеже инвестициите като процент от продажбите включват инвестициите в сгради според проучването „VEEPS” от 2005 г., но изпускат инвестициите в сгради според „Наблюдение на предприятията” от 2007 г.

Фигура 80: Българските фирми бяха по-склонни да инвестират през 2006 г., отколкото през 2004 г., макар че инвестициите остават по-ниски в някои други страни в региона

Източник: „Наблюдение на предприятията” на Световната банка.

Бележка: Международните сравнения се отнасят само за производствени фирми. Инвестициите в България като процент от продажбите за 2007 г. биха могли да са подценени, защото изключват инвестициите в сгради. Данните за другите страни освен България са за 2004 г. и са взети от проучването „VEEPS” от 2005 г. Крайните стойности, излизайки с повече от 2 стандартни отклонения извън средната стойност, са изпуснати от изчисляването на средствата за инвестиции като процент от продажбите.

Макар че обемът на инвестициите през последните години в България се увеличи, по-малко български фирми инвестират в машини, оборудване и сгради в България, отколкото в много от другите новоприсъединили се страни-членки на ЕС. В повечето от новоприсъединилите се страни-членки на ЕС над 80% от фирмите имат положителни инвестиции. Макар че това изключва фирмите, които са инвестирали в сгради в България през 2006 г., то не би се отразило много върху резултатите, тъй като твърде малко фирми в България, които не са съобщили за разходи за машини и оборудване, са отчели някакви разходи за земя и сгради. Това означава, че включването на фирмите, направили разходи за земя и сгради, би повишило процента на фирмите с положителни инвестиции само с около 1 процентен пункт.

България се сравнява по-благоприятно по отношение на обема на инвестициите на фирмите, които отчитат положителни инвестиции. Макар че средният обем на инвестициите през 2004 г. като процент от продажбите в България беше по-нисък, отколкото в повечето други страни в региона, той през 2006 г. беше по-висок в България, отколкото в повечето от другите новоприсъединили се страни-членки на ЕС през 2004 г. Освен това, както е отбелязано по-горе, средната стойност за България за 2006 г. включва инвестиции само в машини и оборудване, но не и в сгради. Ако се включат и сградите, България би се сравнила още по-благоприятно.

Освен това, съществуват известни разлики в инвестициите на различните типове фирми. Иконометричният анализ на тези разлики е представен в Приложение 8.4. Най-логичният резултат е, че по-големите фирми инвестират повече от по-малките фирми. По-големите фирми са по-склонни да инвестират и действително инвестират повече като процент от активите си, отколкото това се прави от по-малките фирми (вж. фигура 2). Разликата остава статистически значима и голяма дори след отчитане на другите разлики между големите и малките фирми (вж. Приложение 8.4). Според иконометричния анализ, една фирма със 100 заети лица би имала между 12 и 13% по-голяма склонност да инвестира, и ще инвестира между 23 и 26% повече като процент от активите си.

Националните фирми имат по-голяма склонност да инвестират и действително инвестират повече от принадлежащите на чужденци фирми (вж. фигура 81). Макар че разликата не е статистически значима, след като се отчетат другите разлики (вж. Приложение 8.4), това показва, че принадлежащите на чужденци фирми не изглежда да инвестират повече в България от националните фирми.

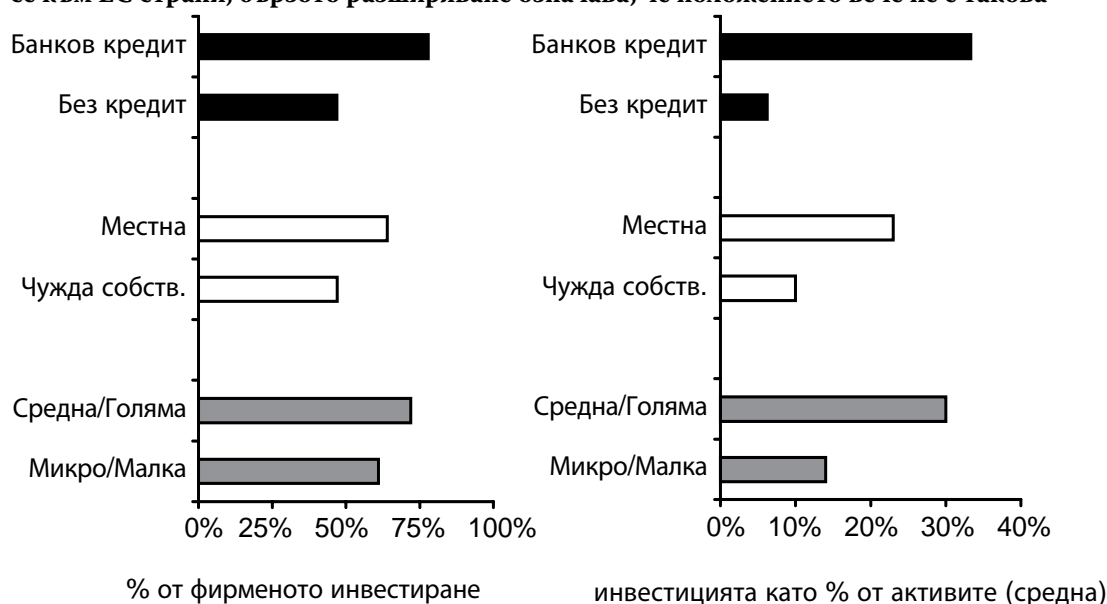
Друг интересен въпрос е дали достъпът до банков кредит увеличава инвестициите. Ако някои фирми са били ограничени от липсата на кредит, тъй като не са имали достъп до банковия кредитен пазар, тези фирми ще проявяват тенденцията да инвестират по-малко от другите фирми. Съществува силна корелация между достъпа до банков кредитиране – особено между ползването на кредит, а не на овърдрафт - и инвестирането. Фирми, които ползват банков кредит, са по-склонни да инвестират и инвестират повече от фирмите, които не ползват такива (вж. фигура 2 и Приложение 8.4). След като в иконометричния анализ бъде включен показател за ползването на заеми от фирмата, разликата между големите и малките фирми по отношение на инвестициите става по-малка и често тя е статистически незначима. Горното показва, че причината за това, че големите фирми инвестират повече, се състои в техния по-добър достъп до кредитиране.

Макар това да говори за ограничеността на фирмите от гледна точка на кредитирането - фирмите със заеми инвестират по-малко от фирмите с банков заеми - трудно е да се прецени дали това е вярно за цялата икономика. Фирмите с инвестиционни потребности са по-склонни да търсят банков кредит, отколкото фирмите, които нямат такива потребности, и по тази причина всякаква корелация между инвестициите и използването на банков кредит би могла да се дължи именно на това, вместо на освобождаването от инвестиционни ограничения благодарение на използването на банков заем.

Има поне една причина да се мисли, че това може би е така. Въпросът за инвестициите пита дали фирмата е инвестирала през 2006 г., докато въпросът за кредитирането пита дали фирмата е ползвала банков кредит по време на събеседването. Ако фирмата е ползвала кредит, тя тогава биваше питана за времето на получаването на последния си кредит. Следователно,

възможно е извадката да се раздели на две групи - фирми, които са получили своя последен кредит през 2007 г., и фирми, които са получили своя последен кредит през 2006 г. и по-рано. Ако достъпът до кредит е важен определящ фактор за инвестициите, фирмите, които са получили последните си кредити след 2006 г., биха били по-малко склонни да инвестират през 2006 г., отколкото фирмите, които са получили своя последен кредит през 2006 г. или по-рано. Разбира се, това доказателство не е напълно убедително, тъй като много от фирмите, които са получили своя последен кредит през 2007 г., може вече да са имали кредит през 2006 г. Въпреки това, изглежда разумно да се приеме, че поне някои от фирмите, които са получили своя последен кредит през 2006 г. - особено като се има предвид разширяването на кредитната дейност през този период – не са имали кредити преди това.

Фигура 81: Макар че по-малко фирми са използвали банкови заеми за инвестиции в България през 2004 г. отколкото в преобладаващата част от другите новоприсъединили се към ЕС страни, бързото разширяване означава, че положението вече не е такова

Източник: World Bank Enterprise Surveys; EBRD-World Bank Business Environment and Enterprise Performance Survey (BEEPS).

Бележка: Крайните стойности, излизащи с повече от 2 стандартни отклонения извън средната стойност, са изключени от средствата за инвестиции като процент от активите.

Общо взето, фирмите, които са получили своя последен кредит след 2006 г. (т.е., след извършването на инвестицията) не бяха по-малко склонни да инвестират и не инвестират по-малко от фирмите, които са получили кредита си през 2006 г. или по-рано. Макар че - както беше обсъдено по-горе – този факт не е убедително доказателство, че причинно-следствената връзка е в обратна посока, той показва, че това е възможно.

V. Институционална среда

Докладът “Правене на бизнес” на Световната банка съдържа два комплекта от показатели, които определят степента на доброто функциониране на кредитния пазар – единият се отнася към кредитния регистър, а другият - към законните права на заемополучателите и заемодалите.¹¹² Кредитните регистри могат да разширят достъпа до кредитиране за корпоративния сектор чрез обединяване и разпространяване на информация за кредитоспособността на заемоискателите. Това позволява на заемодалите да определят по-лесно размера на свързания с новите кредити риск без да се налага да създават лични връзки със заемоискателя. В резултат от това кредитните ресурси могат да се използват по-ефективно (Световна банка, 2007 г.). Това позволява на ръководителите на фирмите да разчитат на своя корпоративен профил, за да получат кредит, вместо на лични връзки.

Таблица 50: България се класира доста добре от гледна точка на индексите за получаване на кредит спрямо избраните за сравнение страни

	Индекс на законните права	Индекс на кредитната информация	Покритие на публичния регистър (като % от броя на възрастните лица)	Покритие на частните кредитни бюра (като % от броя на възрастните лица)
България (София)	6	6	25.4	3
Най-добра практика в ЕС (Обед. кралство)	10	6	0	84.6
ОИСР	6.4	4.8	8.6	59.3
Чехия	6	5	4.2	53
Естония	4	5	0.0	19.7
Унгария	6	5	0.0	6.9
Латвия	8	4	2.6	0.0
Литва	4	6	6.6	7.3
Полша	4	4	0.0	51.5
Румъния	7	5	4.1	10.9
Словакия	9	4	1.2	56
Словения	6	2	2.5	0

Източник: World Bank (2007).

Кредитна информация и обезпечение

Споделянето на кредитна информация и информация за обезпеченията са важни средства за подкрепа на кредитния пазар (Дянков, 2004). Положителната корелация между кредитната информация и развитието на кредитния пазар е добре документирана.

Преди 2007 г., когато беше създадено Българското кредитно бюро „Експириън-Скорекс“, в България нямаше частни кредитни бюра. „Експириън-Скорекс“ работи в тясно сътрудничество с Централния кредитен регистър на БНБ, като събира и преработва положителна и отрицателна кредитна информация от финансови и нефинансови институции, като например, банки, лизингови компании, телекомуникационни оператори, фирми за търговия на дребно и издатели на кредитни карти. Системата на кредитните бюра има за цел предоставяне на точна и надеждна кредитна информация за предишното кредитно поведение на заемополучателите (частни лица и компании), за актуалното състояние и погасяването на задълженията им. През 2007 г. частните бюра обхващаха 3% от възрастното население в България. Това е по-малко, отколкото в преобладаващата част от другите страни в региона.

Недвижимите имоти продължават да бъдат предпочитаната форма на обезпечение, както показват резултатите от „Наблюдение на предприятията“ (вж. таблица 48), макар че кредиторите все повече приемат и движимо имущество като обезпечение. По принцип се счита, че Регистърът на особените залози функционира добре и таксите му не са високи. Въпреки това, има проблеми, свързани с принудителното изпълнение (Дянков, 2004 г.). Принудителното изпълнение по отношение на движимо имущество отнема няколко месеца, докато принудителното изпълнение по отношение на недвижима собственост може да отнеме много по-дълго време. По тази причина банките се опитват да избегнат обръщането към бавната съдебна система. Това е изключително важно, тъй като растежът в строителството и преките чуждестранни инвестиции, насочени към недвижимите имоти, увеличиха търсенето на ипотечни кредити от домакинствата и корпоративния сектор.

Корпоративно управление

Стабилните рамки за корпоративно управление повишават ефективността на използването на капитала във фирмите, спомагат за разширяването на достъпа до капитал, намаляват уязвимостта спрямо кризи, насърчават заделянето на спестявания и затрудняват корупцията.

Анализът на проблемите на корпоративното управление в България беше проведен през 2002 г. от съвместната програма на Световната банка и МВФ за съставянето на доклади за спазването на стандартите и кодексите (Световна банка - МВФ, 2002). Тези доклади оценяват

спазването на принципите на корпоративното управление в дадена страна в сравнение с „Принципите за корпоративно управление” на страните-членки на ОИСР и се основават на шаблон, разработен от Световната банка.

Докладът за спазването на стандартите и кодексите от 2002 г. (ДССК) заключи, че България е постигнала съществени конкретни подобрения в своята законодателна и нормативна рамка, което частично се дължи на подготовката за присъединяване към ЕС. По-специално, докладът подчертава, че българската национална Комисия по ценните книжа и фондовите борси, създадена през 1996 г., и последващите изменения и допълнения както на търговското законодателство, така и на регулирането на търговията с ценни книжа, укрепиха рамките на корпоративното управление. Така например, измененията и допълненията към Закона за публично предлагане на ценни книжа от 2001 г., приети през юни 2002 г., укрепиха съществено правата на акционерите в публични акционерни дружества, т.е., дружествата, чиито акции се търгуват публично.

Оценката обаче препоръчва три допълнителни области за осъществяването на подобрения в областта на правата на миноритарните акционери: (i) насърчаване на организациите и бизнес асоциациите в частния сектор да изготвят кодекс за корпоративно управление; (ii) подобрение на методите за корпоративно управление в корпоративния сектор; и (iii) създаване на институт за директори, който би могъл да осигури обучение и разпространение на международните практики за дейността на бордовете на директорите и надзорните съвети.

Едно особено важно постижение след това беше обединяването на бившата Комисия по ценните книжа и фондовите борси с Държавната агенция за застрахователен надзор и с Агенцията за застрахователен надзор в рамките на един и същ орган – Комисията за финансов надзор. Основната функция на тази институция, която съществува от 2003 г., е да съдейства чрез юридически, административни и информационни средства за поддържането на стабилност и прозрачност на пазарите за инвестиционни инструменти, застраховане и социално осигуряване. Комисията за финансов надзор (КФН) е независима от изпълнителната власт и се отчита пред Народното събрание на Република България. Освен това, КФН стана важен фактор в осигуряването на обучение за държавните органи и частните субекти, които се занимават с въпроси, свързани с регулирането и надзора на финансовия пазар. В допълнение, през последните няколко години бяха приети редица законодателни актове, които въведоха разпоредби за корпоративното управление, подобряващи прозрачността, качеството на управлението и защитата на миноритарните акционери.

Обзорът, проведен в рамките на „Програмата за оценка на финансовия сектор” (FSAP) от съвместната мисия на Световната банка и МВФ през 2002 г., заключи, че Търговският закон осигурява недостатъчна защита за миноритарните акционери. Проблемите включват: акциите могат да дават несъразмерни права за гласуване; събранията на акционерите могат да се провеждат при кворум от едва 5% от капитала; активите могат да се продават или прехвърлят без одобрение нито от съвета на директорите (надзорния съвет), нито от събранието на акционерите; новият капитал може да игнорира разпоредбите на Закона за публично предлагане на ценни книжа. Както се подчертава в доклада на „Програмата за оценка на финансовия сектор”, тези разпоредби са забранени съгласно Закона за публично предлагане на ценни книжа (ЗППЦК), но активите на по-голямата част от средните и големите дружества, в това число, на преобладаващата част от банките и на всички застрахователни компании и пенсионно-застрахователни дружества не се търгуваха публично, и по такъв начин не попадаха в действията на закона за ценните книжа. С измененията и допълненията на ЗППЦК от 2002 г., които до голяма степен бяха следствие от доклада по „Програмата за оценка на финансовия сектор”, беше направена сериозна реформа на правилата, отнасящи се към защитата на миноритарните акционери в публичните акционерни дружества. Извършването на определени сделки, които създават потенциална възможност за злоупотреба с правата на миноритарните акционери, сега се регулира от специални разпоредби (ЗППЦК, членове 114а, 114б и 114в). Въведени бяха също така високи изисквания към изборните членове на органите за управление и подробни правила за работата на ръководните органи (ЗППЦК, членове 116а, 116б и 116в). Създадена беше длъжността *директор за връзки с инвеститорите* (ЗППЦК, член 116г) и бяха разширени възможностите за предприемане на действия на миноритарните акционери срещу решения на органите на дружеството (*actio pro socio*) (ЗППЦК, член 118).

През 2003 г. Търговският закон (обн., ДВ, бр. 58/27 от м. юни 2003 г.) беше подложен на значителни изменения. С тези изменения разпоредбите на българския закон относно корпорациите и акционерите бяха хармонизирани с Директиви I, II, III, VI и XII от вече установените общи правни норми на Европейския съюз (Acquis Communautaire). Усъвършенстването на правилата за управлението на дружествата изпъква като една от жизнено важните промени на реформата. Принципите на корпоративното управление на ОИСР бяха използвани като основа за промените, както се посочва в мотивите на правителството, внесени с писмо № 202-01-84/ 09.12.2002 г.

Тези промени на Търговския закон и на Закона за публичното предлагане на ценни книжа осигуриха въвеждането на разпоредби за корпоративното управление в защита на миноритарните акционери в България.

С новия Закон за пазарите на финансови инструменти и измененията и допълненията в Закона за публично предлагане на ценни книжа от м. юни 2007 г., хармонизирането на българското законодателство със законодателството на Европейската общност в областта на капиталовите пазари завърши. Хармонизацията също така включи транспонирането на Директива 2004/39 ЕС относно пазарите на финансови инструменти, както и хармонизирането с Директива 2004/109/ЕС относно изискванията за прозрачност на информацията на издателите на ценни книжа, които са позволени за търгуване на регулирани пазари, и с Директива 2004/25/ЕС относно предложенията за поглъщане.

Глобалният форум за корпоративно управление (GCGF), учреден съвместно от Световната банка и ОИСР, препоръчва прилагането на високи стандарти и методи за корпоративно управление в развиващите се страни и страните в преход. Този форум обединява международната общност за обсъждане на средства и начини за укрепване на корпоративното управление. На срещата на Форума в Брюксел през м. февруари 2008 г. България послужи като пример в полза на създаването на съвременни правила и регулации за доброто управление на публичните акционерни дружества чрез приемането на Национален кодекс за корпоративно управление.

Българската фондова борса прие Кодекса за корпоративно управление през октомври 2007 г. след консултации с различни бизнес асоциации, академичната общност и мозъчни тръстове, също както и с подкрепата на Глобалния форум за корпоративно управление на Световната банка, който се съгласи с разпоредбите в Кодекса.

Кодексът за корпоративно управление въвежда принципа “спазване на добрите правила или аргументиране”, който означава, че дружествата трябва да спазват Кодекса, а в случай на неспазване, тяхното ръководство трябва да обясни причините за това. Информацията за прилагането на Кодекса трябва да се публикува от дружествата в техните годишни отчети и уебсайтове.

Българският национален кодекс за корпоративно управление, който се основава на принципите на ОИСР, представлява стандарт за най-добрите практики, които през годините са се доказали като ефективни за управлението и контрола на публичните дружества, както се посочва в преамбюла на Кодекса. Той описва управлението на публичните дружества в пет глави (корпоративни бордове, одит и вътрешен контрол, защита на правата на акционерите, разкриване на информация, корпоративно управление и заинтересовани страни) и представлява стъпка напред, тъй като се основава на принципи като отчетност и независимост на корпоративните бордове; защита на правата на акционерите; равнопоставено третиране на международните и на миноритарните акционери; оповестяване на информацията, както и обединяване на интересите на заинтересованите страни (Кодекс на корпоративното управление, 2007).

Понастоящем от Световната банка се подготвя доклад за спазването на стандартите и кодексите (ДССК) за корпоративното управление в България. Той разглежда промените в структурата на корпоративното управление и тяхното въздействие. Предстоящата оценка на финансовия сектор в България също така ще разгледа проблемите на корпоративното управление.

Финансова отчетност

Финансовата дисциплина в България се подобри след въвеждането на валутния борд благодарение на въвеждането на по-стриктен банков надзор от страна на БНБ и по-строги изисквания към кредитната дейност, особено по предоставянето на големи кредити, и поетапно повишаване на изискванията към капиталовата адекватност. Банките бяха заставени да разработят надеждни практики, тъй като БНБ не може да ги рефинансира в условията на валутен борд. Това повиши доверието в системата, а паричните средства, които бяха държани извън банките в твърда валута, се завръщат. Макар че коефициентите на капиталовата адекватност спаднаха, те все пак възлизаха на 13.9% в края на септември 2007 г. в сравнение със законовото изискване от 12%. Освен това, съотношението на необслужваните кредити към общия обем на предоставените кредити спадна от над 10% през 2000 г. до 2.2% към септември 2007 г.

В сравнение с банковия сектор застрахователният пазар е все още недостатъчно развит. Преди законовите реформи от 1997 г. чуждестранното участие в застрахователния пазар беше сериозно ограничено. Понастоящем обаче има няколко застрахователни дружества, които са собственост на чужди застрахователни компании, като например, „Доверие“ АД (основни акционери „BZP Group“ АД и „Булстрад“ АД), „Съгласие“ (основни акционери „Finance Consulting“ АД, Българска стопанска камара, „Химимпорт“ АД), и „Алианц България“ АД (с акционери „Алианц България Холдинг“ АД и Национална електрическа компания АД).

Към 31 декември 2007 г. имаше 79 лицензирани посредници, които бяха членове на борсата. Взаимните фондове започнаха да действат преди 3-4 години. Към 2006 г. съществуваша 40 фонда, управляващи активи на стойност от 150 млн. евро. Взаимните фондове – основната чуждестранна схема за колективни инвестиции, предлагащи публични акции в България, са: Pioneer Funds (Люксембург), чийто дистрибутор в България е Булбанк; Capital Invest Funds (Австрия) – дистрибутор „Ейч Ви Би Банк Биохим“, SGAM Fund (Люксембург) – дистрибутор „Експресбанк“; „Raiffeisen Kapitalanlage-Gesellschaft“ (Австрия) с помощта на „Райфайзен Банк“ – България; OTP International Equities Fund – UBS Fund of Funds с дистрибутор Банка ДСК (по данни на БФБ-София, 2008; Комисия за финансов контрол, 2006; Инвест-България, 2007)

Докладът за спазването на стандартите и кодексите в областта на счетоводната отчетност и одита се очаква да бъде завършен през 2008 г. и ще осъвремени доклада от 2002 г. Той ще направи преглед на българските одиторски и счетоводни стандарти, регулирането на финансовата отчетност, въздействието на промените в Закона за счетоводството от 2003 г., изискващи от включените в списъка дружества, банки, застрахователни дружества, инвестиционни и пенсионни фондове да използват Международните стандарти за финансово отчетване (МСФО); докладът ще направи оценка на въздействието на промените в Закона за счетоводството от 2005 г., на степента на прилагането на изискванията за използването на МСФО от всички частни фирми и организации с идеална цел, на счетоводната и одиторска среда. В заключение, докладът ще обсъди напредъка, постигнат в правилното прилагане на МСФО за тези дружества и ще оцени въздействието от присъединяването на България към ЕС.

VI. Резюме и препоръки за политиката

Банковият кредит за частния сектор се увеличи значително след 2000 г., което намали финансовите ограничения на много фирми в България. Фирмите, включени в „Наблюдение на предприятията“ от 2007 г., бяха по-малко склонни да посочват, че достъпът до финансиране е проблем - в сравнение с фирмите в наблюденията през предишните години - и са по-склонни да ползват банково финансиране. Както субективните, така и обективните данни отговарят на схващането, че бързият ръст на кредитирането е намалил това ограничение.

Някои опасения обаче продължават. Едно особено безпокойство се отнася към стабилността на кредитната експанзия. Макар че подобряването на макроикономическите условия (вж. глава 1) и членството в ЕС вероятно са изиграли важна роля за намаляването на кредитните ограничения, не е ясно дали от значение не са били и други фактори. Ако кредитният растеж се забави в отговор на проблеми в глобалните кредитни пазари или поради вътрешни фактори,

тогава би било реалистично да се допусне, че кредитирането може да се превърне в проблем в бъдеще. При това, вземайки предвид краткосрочния характер на преобладаващата част от заемното финансиране, последствията биха могли да настъпят много бързо. Предстоящата Програма за оценка на финансовия сектор ще предостави жизнено важна информация за стабилността на заемното финансиране и растежа на кредитирането.

Втори проблем е, че условията на голяма част от кредитите не са много привлекателни. Освен, че нямат нужда от кредит, фирмите посочват, като една от най-често срещаните причини за неползване на такъв, високите лихвени проценти (14% от фирмите). Освен това, повечето от кредитите са с много кратки срокове - над 60% от кредитите на фирмите през 2007 г. бяха за срок под една година и само 5% бяха за повече от 5 години. Краткосрочните кредити са по-привлекателни за финансиране на оборотен капитал вместо на дългосрочни инвестиции. Освен това, почти всички фирми използват или недвижими имоти, или личното имущество на собственика като обезпечение за заемите си. Използването на всякакво движимо имущество или вземания като обезпечение за заема.

Последният проблем е в запазването на трудността на достъп на малките и средни предприятия до финансиране в сравнение с по-големите фирми. Макар че кредитната дейност се разрасна във всичките си измерения, за малките и средни предприятия е по-малко вероятно да получат кредит, отколкото за големите предприятия, и заявленията им е по-вероятно да бъдат отхвърлени. Вземайки предвид значението на земята като обезпечение, не е изненадващо, че фирмите със земя са по-склонни да ползват кредити, отколкото фирмите, които нямат земя. Освен това, сравнително високата степен на обезпечението (според „Наблюдение на предприятията” от 2007 г. медианната стойност на обезпечението в България възлиза на 128% от сумата на заема) може би пречи на малките и средни предприятия да получат достъп до достатъчно заемни средства. Това говори, че достъпът до финансиране би могъл да бъде общ принципен проблем на малките и средни предприятия и предприемачи, които не притежават своя собствена земя – в съответствие с факта, че фирмите, притежаващи своя земя, са по-склонни да ползват кредити, отколкото фирмите, които нямат земя.

Препоръките за подобряване на достъпа на фирмите до кредитиране включват:

Допълнителен анализ е нужен за да се установи защо спредовете на банките са високи, а предлагането на дългосрочни кредити е слабо. За да се разбере защо спредовете на банките в България са толкова високи спрямо положението в избраните за сравнение страни и защо дългосрочните кредити са рядкост, е необходим по-нататъшен анализ. Като беше отбелязано по-рано, около 60% от фирмите отговориха, че ползват кредити с матуритети до една година или по-малко и само 5% ползват кредити със срокове над пет години.

Подобряване на достъпа до кредитиране за малките и средни предприятия. Малките и средни предприятия представляват мнозинството от фирмите в българската икономика и по тази причина подобряването на условията за достъпа им до кредити ще облекчи техните инвестиции и растеж. За идентифициране на съществуващите препятствия е необходим по-нататъшен анализ на проблемите с достъпа до кредитиране за малките и средни предприятия.

Разширяване покритието на кредитните бюра. Кредитните регистри могат да облекчат достъпа до кредит за корпоративния сектор чрез събиране и разпространяване на информация за кредитоспособността на заемополучателите, тъй като кредиторите биха могли да оценят по-лесно степента на риска, свързан с отпускането на нов кредит. Следователно, разширяването на покритието на кредитните бюра, което понастоящем е на прекалено ниско ниво (3% от възрастното население), е от голямо значение за кредиторите при по-ефективното оценяване на профила на заемополучателите и свързания риск.

Допълнително да се изследва защо друг вид обезпечения за кредитирането на фирмите, като машини и вземания, не се използват. Като се вземе предвид широкото използване на недвижимите имоти като обезпечение в кредитната дейност и значително по-малката степен на използването на движимо имущество, властите биха могли да обсъдят как да се насърчи използването на други видове обезпечения (например, машини, вземания и др.).

Анализиране на причините за високия размер на изискваното обезпечение за кредитирането на фирмите. Средна стойност на изискваното обезпечение за кредит е равна на около 130% от заема, като в преобладаващата си част размерът се движи между около 100 и 150% от сумата на кредита. Властите могат да обсъдят провеждането на анализ на причините за високата степен на обезпечението.

По-добро разбиране за ролята на лизинговите компании и компаниите за потребителски кредити и тяхното регулиране. Кредитът, предоставян от не-банкови финансови посредници, нарасна много динамично през последните години. Лизинговите фирми и тези за потребителски кредити се увеличиха значително. Те са подложени на по-слаб надзор и е необходимо по-задълбочено проучване на въпроса дали следва да се предложи по-строг надзор над тях.

Насърчаване на развитието на капиталовия пазар. Недоразвитият капиталов пазар в България, който не привлича стабилни чуждестранни инвеститори въпреки влизането на България на пазара на ЕС, ограничава възможностите на местните фирми да привличат средства за инвестиции чрез използването на ценни книжа. Капиталовият пазар би следвало или да привлече солидни чуждестранни инвеститори, или ще бъде застрашен да изгуби местните пенсионни и застрахователни фондове, които ще започнат да бъдат по-активни извън страната, търсейки по-подходящи капиталови пазари.

Разглеждане на препоръките от съответните задълбочени проучвания. Може да бъде обсъдено осъществяване на препоръки, които ще бъдат представени при осъвременяването на Програмата за оценяване на финансовия сектор, Доклада за спазването на стандартите и кодексите в областта на счетоводството и одита, Доклада за спазването на стандартите и кодексите за корпоративното управление, които ще бъдат завършени през есента на 2008 г., и Прегледа на защитата на потребителите на финансови услуги, който ще бъде представен в нач. на 2009 г.

Препоръчва се разработването на доклад за спазването на стандартите и кодексите в системата на несъстоятелността и правата на кредиторите. Държавните органи могат да обсъдят приемането на доклад за спазването на стандартите и кодексите в системата на несъстоятелността и правата на кредиторите. Това е доклад, който може да направи преглед на системата от законови и регулаторни рамки за правата на кредиторите и корпоративната неплатежоспособност, въз основа на „Принципите и насоките за ефективно производство по несъстоятелност и права на кредиторите” на СБ, приети през м. април 2001 г. Насоките включват 35 принципа, разделени на четири основни категории: а) законови рамки за предоставяне на обезпечения и повишаване на сигурността (права на кредиторите, принудително изпълнение и системи за обезпечение); б) законови рамки на несъстоятелността; в) управление на кредитния риск и създаване на среда за корпоративно усъвършенстване и реструктуриране; и г) рамки на принудителното изпълнение (т.е., правоприлагане от страна на съдилищата и регулаторен надзор над практикуващите специалисти).

Обобщена матрица на препоръките за политики

	ПРОБЛЕМ	КРАТКОСРОЧНА ПРЕПОРЪКА	СРЕДНОСРОЧНА ПРЕПОРЪКА
ВНЕДРЯВАНЕ НА ИНОВАЦИИ И ТЕХНОЛОГИИ			
Национална система за иновации	Политиката за изследвания, иновации и технологии е разпокъсана по отношение на координиращи структури и стратегии. Това води до програми с припокриващи се цели, частична съгласуваност и лоша рационализация на ресурсите.	Да се разработи една интегрирана национална стратегия за иновации и изследвания и да се извършва ежегодна оценка на националната система за иновации.	Единна структура за иновации и изследвания може да бъде създадена чрез създаване на един консултативен съвет, в който на високо политическо равнище да бъдат представени правителството, изследователските организации и индустрията.
Дейности за внедряване на иновации и технологии	Ниски разходи за НИРД, около 0,5% от БВП, което е далеч от заложените в Лисабонската програма 3% от БВП за НИРД до 2010 г.	Да се постигне консенсус между правителството, предприятията и изследователските организации за увеличаване на публичните/частните разходи за НИРД.	Да се увеличи публичната НИРД и да се разширят мерките за насърчаване на НИРД в частния сектор.
	Делът на неконкурентното финансиране за НИРД е висок и то не се основава на стратегически планове или показатели за резултати.	Да се разработи план за действие за намаляване на неконкурентното финансиране въз основа на следната практика: институционално или "арбитражно" финансиране на изследвания на изследователски институти и университети, основаващо се на одобрени стратегически планове, съответстващи на националните приоритети в областта на изследванията и въз основа на ясни показатели за резултати.	Може да се въведе многогодишно ангажиране на средствата, което би позволило на изследователските институти и университетите да подхождат по-стратегически в плановете си. Институционалното финансиране може да бъде обвързано не само с предишни резултати, но и с периодични независими оценки на институциите получателите.
	Финансирането за НИРД и иновациите за частния сектор трябва да бъде ефикасно и да не се бави.	Финансирането от НИФ може да се увеличи като брой грантове. Трябва да се избягва дублиране между НИФ и НФНИ.	Необходима е независима оценка на НИФ по модела за оценка на НФНИ.

	ПРОБЛЕМ	КРАТКОСРОЧНА ПРЕПОРЪКА	СРЕДНОСРОЧНА ПРЕПОРЪКА
ВНЕДРЯВАНЕ НА ИНОВАЦИИ И ТЕХНОЛОГИИ			
Внедряване на иновации и технологии във фирмите	Съществува неизползван потенциал за покриване на недостига в производителността чрез внедряване на технологии.	<p>Да се осигурят консултантски услуги или обучение, за да се помогне на местните фирми да се запознаят със споразуменията за лицензиране на технологии и да сключват такива.</p> <p>Да се осигурят техническа помощ и обучителни програми за обновяване на „меки“ технологии, концентрирани върху качеството и организационните процеси, които въздействат върху внедряването на технологии.</p>	<p>Да се създаде мрежа от центрове за внедряване на технологии, работещи за трансфер на подобряващи производителността „меки“ и „твърди“ технологии в българските фирми. Тази мрежа не трябва да се изгражда от нулата, а следва да се възползва от техническите ресурси на съществуващите университети и изследователски институти в България.</p> <p>Да се създадат схеми, съчетаващи грантове със съфинансиране и заеми за технологоемко производствено оборудване за МСП.</p> <p>Да се въведат програми за развитие на доставчици, помагачи на фирмите да се позиционират в световни вериги на стойност, в които могат да се възползват от трансфер на знания и технологии от купувачите.</p>
Приемане на чуждестранни технологии	Съществува липса в комерсиализацията на технологии на ранен етап и предконкурентното финансиране на изследвания.	<p>Може да бъде осигурено начално финансиране за приемане на ранен етап.</p> <p>Правителството може да насърчи създаването на мрежа от бизнес ангели.</p> <p>Правителството може да обмисли въвеждането на мерки за увеличаване на мащаба и качеството на работната сила в НИРД.</p>	<p>Правителството може да улесни създаването на управляван от частния сектор фонд за рисков капитал, чрез лостови инвестиции или други инструменти.</p> <p>Програми на правителството за повишаване на качеството биха дали възможност на фирмите да се позиционират в световни вериги на стойност, в които могат да се възползват от трансфер на знания и технологии от купувачите.</p>
Мека и твърда инфраструктура за трансфер на иновации и знания	Статуквото по отношение защитата на правата върху интелектуална собственост обезкуражава местните иновации и трансфера на технологии чрез чуждестранни инвестиции.		<p>Да се засили режимът за защита на правата върху интелектуална собственост чрез изграждане на капацитет и подобряване на координацията между правоприлагащите агенции.</p>
	Връзката между университет, фирма и изследователски институт не е стабилна.	<p>Да се разработи национална програма за укрепване на връзката между университет, фирма и изследователски институт.</p>	<p>Да се задели финансова подкрепа за сътрудничество във фирмени изследвания, с цел засилване на връзките в националната система за иновации.</p> <p>Да се увеличи подкрепата за научноизследователски институти, когато те си сътрудничат с предприятия.</p> <p>Да се осигурят стимули за засилване на капацитета на университетите за изследвания.</p> <p>Правителството може да промени законодателството, за да позволи на университетите да създават инкубатори и технологични паркове.</p>

	ПРОБЛЕМ	КРАТКОСРОЧНА ПРЕПОРЪКА	СРЕДНОСРОЧНА ПРЕПОРЪКА
ИНФРАСТРУКТУРА ПО КАЧЕСТВОТО			
Оценка на съответствието	Българският пазар за сертифициране и изпитване е вече развит и не изисква предоставяне на услуги за оценка на съответствието от държавата.	Да се обмисли приватизацията на Изпълнителна агенция "Сертификация и изпитване".	
	Нотифицираните органи нямат капацитет.	Правителството трябва да осигури обучение и консултантски услуги за нотифицирани органи.	
	Съществува необходимост от интегриране на международното сертифициране в по-широка схема за оценка на подобренията в качеството във фирмите.	Подкрепата за система за сертифициране на управлението на качеството в българските фирми може да бъде интегрирана в по-широки схеми за оценка на реалното подобряване на качеството във фирмите, а не само на способността на фирмата да покрива изискванията на стандарта.	
Акредитация	Съществуват две независими системи за гаранция за качество за органи по оценка на съответствието, което създава излишъци.		Може да се обмисли консолидиране на системата за акредитиране и системата за определяне на нотифицирани органи.
	ИА "Българска служба за акредитация" е неефективна и трудно се приспособява към условията на пазара. В управителните й органи няма представители на частния сектор и тя не е автономна.		Правителството може да обмисли приватизация на ИА "Българска служба за акредитация", ако не успее чрез сегашния й правен статут да й осигури по-голяма автономия и по-голямо представителство на частния сектор.
	Изпълнителният директор на ИА "БСА" е политическо назначение и има правото да назначава технически служители.	Техническите служители в ИА "БСА" следва да се подбират под надзора на технически съвет и не би следвало да се избират по преценка на лице, назначено от публичния сектор.	
	Сроковете за получаване на акредитация са твърде дълги.	Сроковете за получаване на акредитация биха могли да бъдат съкратени, така че акредитацията да стане по-привлекателна за частния сектор.	
	Пазарът за акредитиране на органи за сертифициране не е достатъчно развит.		ИА "БСА" би могла да инвестира в тази област с подкрепата на правителството.
	Програмите за проверка на уменията са много скъпи и изискват високо равнище на техническа квалификация, каквато предприятията не притежават.		Правителството би могло да предостави подкрепа за програми за проверка на уменията.

	ПРОБЛЕМ	КРАТКОСРОЧНА ПРЕПОРЪКА	СРЕДНОСРОЧНА ПРЕПОРЪКА
ИНФРАСТРУКТУРА ПО КАЧЕСТВОТО			
Акредитация	България не е призната напълно от международните организации в областта на акредитирането.		България трябва да поиска пълно членство в ILAC и IAF България трябва да си осигури присъединяване към всички области на Многостранното споразумение за Европейска организация за акредитация (EA-MLA).
Метрология	Българският институт по метрология (БИМ) предоставя само няколко услуги на търговски лаборатории за калибриране и се концентрира основно върху услуги за вторичния пазар.	БИМ би могъл да разработи стратегия за преход от вторичния пазар на калибриране към първичния пазар на калибриране.	
	БИМ осигурява ограничен технически и научен опит за насърчаване на внедряването на добри практики и иновации във фирмите.	Правилниците на БИМ биха могли да включват стимули за предоставяне на обучение и консултантски услуги.	
	Автономията на БИМ е ограничена.		На БИМ би могла да бъде предоставена по-голяма автономия, за да бъде по-отговорен към нуждите на пазара и за да се приведе оперативната му структура в съответствие с най-добрите европейски практики.
	Законовата метрология е разделена между ДАМТН и БИМ, което изкривява ефикасността на услугата.		Правителството може да обмисли прехвърлянето на всички функции, свързани със законовата метрология (включително надзора), на БИМ, предвид неговия наличен технически опит в научната метрология.
	Правителството не е инвестирало големи средства в съоръжения за научна метрология.		Правителството би могло да инвестира в съоръжения, подходящи за дейностите на национален институт по метрология, без да компрометира ефективността на работата на БИМ.
Стандартизация	В България има голям брой остарели национални стандарти.		БДС трябва да засили усилията за систематично преразглеждане на националните стандарти, с цел намаляване на твърде големия им брой.

	ПРОБЛЕМ	КРАТКОСРОЧНА ПРЕПОРЪКА	СРЕДНОСРОЧНА ПРЕПОРЪКА
ИНФРАСТРУКТУРА ПО КАЧЕСТВОТО			
Стандартизация	Обучението по английски език на служителите, работещи по оценка на съответствието, е ограничено.	България трябва да продължи приемането на европейските и международните стандарти, но следва да осигури наличието на ефективни процеси за превеждането им на български език и за осигуряването на обучение по английски език на служителите, работещи по оценка на съответствието.	
	Участието на частния сектор в дейностите по европейска и международна стандартизация е ограничено.		Правителството трябва да подкрепи участието на частния сектор в дейностите по европейска и международна стандартизация.
РЕГУЛАЦИИ И ДАНЪЧНО ОБЛАГАНЕ			
Регистрация на фирма	Неадекватни практики на централните власти, особено на общините, по отношение на	Необходимо е да се извърши пълна оценка на прилагането на ЗОАРАКСД, да се проучат липсите в закона и да се проследят неадекватните практики на общините и централните власти. Оценката може да определи пакет от специални административни актове, които трябва да бъдат изменени, за да действа законът според духа му.	ЗОАРАКСД трябва да бъде изменен с оглед по-доброто му прилагане. Регулаторните режими на общинско равнище, които не съответстват на закона, трябва да бъдат премахнати. Необходимо е национална система за оценка на регулаторното въздействие, която да наблюдава прилагането на регулаторните режими от централните органи на изпълнителната власт и общинските власти.
	Общинските регистрационни процедури са тромави, продължителни и ненужни.	Общинските регистрационни режими трябва да бъдат премахнати или заменени с уведомителни.	Звеното за по-добро регулиране към Министерския съвет може да наблюдава осъществяването на тази реформа, като се консултира със сдружения на бизнеса и с Националното сдружение на общините в Република България.
	Таксите за регистриране на фирма са твърде високи.	Правителството следва да насърчава онлайн регистрацията в Търговския регистър. Би могло да се разработи специална методология за класифициране на таксите за административни услуги, предоставяни централно. Един стратегически политически документ, полагащ основите на административната практика и предоставящ инструмент за класифициране на таксите за административни услуги, предоставяни централно, би могъл да има за цел всеобщото намаляване на административните разходи за фирмите.	Да се намалят общите административни разходи за фирмите, което ще повиши тяхната конкурентноспособност спрямо фирмите в останалите нови страни-членки на ЕС.

	ПРОБЛЕМ	КРАТКОСРОЧНА ПРЕПОРЪКА	СРЕДНОСРОЧНА ПРЕПОРЪКА
РЕГУЛАЦИИ И ДАНЪЧНО ОБЛАГАНЕ			
Регистрация на фирма	Стъпките в регистрационните процедури са твърде много, а времето за приключването им – твърде дълго.	Изискванията за предварителна регистрация в Търговския регистър трябва да се обсъждат с бизнеса до приемането на ефективна стратегия.	Да се усъвършенства ефективното използване на Търговския регистър и единната идентификация на фирмите, за да се подобри процесът на регистрация на фирми.
	Понастоящем Търговският регистър не функционира добре.	Изграждането на капацитет в Търговския регистър и осигуряването на адекватен персонал са основни елементи за институционалната структура на националната система за регистрация.	Необходимо е да бъдат заделени допълнителни ресурси за подобряване изграждането на капацитет в Търговския регистър, така че той да подобри работата си по обслужване на фирмите.
	В момента се наблюдава дублиране на регулаторните режими на национално и местно ниво, като от фирмите се изисква подаване на едни и същи документи.	Да се извърши преглед на административните процедури и да се подобри координацията между националните и местните власти.	Да се усъвършенстват процедурите за регистриране на фирми чрез функционирането на Административния режим и посредством създаване на система за онлайн наблюдение като инструмент в подкрепа на избягването на неадекватното използване на регулаторните режими. Необходимо е да се работи в тясно сътрудничество със сдруженията на бизнеса и с Националното сдружение на общините в Република България.
Лицензиране	Фирмите срещат трудности при получаването на лицензи за внос и особено лицензи за дейност. Изискването за повторно подаване на вече подадени документи е практика.	Да се усъвършенства процедурата за получаване на лицензи за внос. Да се създадат секторни електронни публични регистри (там, където такива все още не съществуват), които да могат да публикуват информация за лицензите, валидността им и прекратените лицензи. Да се създаде Административен регистър.	Ефективно функциониране на Административния регистър.
	Често се наблюдават проблеми при получаването на лицензи за внос и лицензи за дейност от малки фирми.	Министерството на икономиката и енергетиката трябва да разгледа конкретно бариерите пред малките фирми в процеса на лицензиране.	Да се усъвършенства процесът на получаване на лицензи за внос и лицензи за дейност от малките фирми.
	Съществуващите процедури за лицензиране и инспектиране на производители и търговци на хранителни стоки от животински и неживотински произход са бреме за бизнеса.	Да се разгледат съществуващите процедури и да се подобри координацията между общините, Министерството на здравеопазването и Министерството на земеделието и храните.	Да се създаде функционираща Агенция по безопасност на храните, която да замени старата система на лицензиране и инспектиране на преработвателните фирми и търговците на хранителни стоки и да затвори цикъла "от полето до масата".

	ПРОБЛЕМ	КРАТКОСРОЧНА ПРЕПОРЪКА	СРЕДНОСРОЧНА ПРЕПОРЪКА
РЕГУЛАЦИИ И ДАЊЧНО ОБЛАГАНЕ			
Лицензиране	Проверките след издаване на лиценз на практика липсват, както за лицензи с 5-годишна валидност, така и за лицензи с неограничена валидност.	Могат да се въведат проверки със основа на оценка на риска на общинско равнище в периода след издаването на лиценза. Те могат да доведат до по-ефикасни проверки, отколкото ако се извършват на национално ниво.	
	Системата за категоризация (вид лиценз) в туризма е тромава.	Да се извърши преглед на лицензионните режими в конкретни динамично развиващи се сектори, с оглед възлагане на тяхното издаване на сдружения на бизнеса.	Системата за категоризация може да бъде премахната и трансформирана в обикновена регистрация. Проверките могат да се извършват от общините, докато регистрацията може да бъде възложена на сдружение на бизнеса в областта на туризма. Лицензионните режими в динамично развиващи се сектори да се прехвърлят на сдружения на бизнеса.
Инспекции и сертифициране	Съществува необходимост от изграждане на капацитет в публичните и общинските власти за прилагане на регулаторни режими.	Да се определят ключови общини и национални органи, нуждаещи се от изграждане на капацитет.	Да се предостави обучение за публични и общински власти и да се изгради технически капацитет за прилагане и ефективно поддържане на регулаторни режими, прилагане на процедури и режими за проверки.
	Саморегулацията на туристическата дейност е ограничена.	Да се прехвърли мандатът за регулиране на сектора от Държавната агенция по туризъм към сдружения в сектора, които могат да съставят класации и да разработват стандарти за качество.	
	Ефикасността на инспекциите в преработката на хранителни продукти и търговията с хранителни продукти е незадоволителна.	Да се извърши оценка на ефикасността на инспекциите и да се обмисли централизиране на отговорността за инспекциите в хранително-вкусовия отрасъл.	
	Липсва практиката за извършване на случайни инспекции на база оценка на риска.		Инспекциите на база оценка на риска могат да преобладават в системата за проверки, но могат да бъдат и свързани с ефективното налагане на санкции на нарушителите, които да водят до повече проверки в бъдеще.

	ПРОБЛЕМ	КРАТКОСРОЧНА ПРЕПОРЪКА	СРЕДНОСРОЧНА ПРЕПОРЪКА
РЕГУЛАЦИИ И ДАНЪЧНО ОБЛАГАНЕ			
Инспекции и сертифициране	Таксите за лабораторни тестове в хранително-вкусовия сектор са твърде високи.		Да се въведе ценоразпис с три категории на базата на размера на проверяваната партида.
	Предприятията не се насърчават да търсят доброволна сертификация за извършването на дейността си, която повишава доверието на потребителя в качеството на продукта.		Да се разработи схема от стимули за фирми, които извършват доброволна сертификация на дейността си.
Закриване на фирма	Сроковете за съдебните процедури са твърде дълги, а разходите за закриване на фирма – твърде високи.	Необходимо е да се направи задълбочен анализ на последните промени в Търговския закон, насочени към закриването на фирми.	Процесът на документиране за разследване, обявяване и проверка на активите на длъжник трябва да бъде ускорен, което би намалило времето, необходимо за съдебни процедури и разходите за закриване на фирма.
	Синдиците не са достатъчно мотивирани в дейността си при процедура на фалит.	Възнаграждението на синдика би могло да се обвърже с приходите, генерирани от продажбата на активи.	
	Публичният достъп до търгове за продажба на активи след обявяване във фалит е ограничен.	Районните съдилища да създадат интернет портали, на които да се публикуват решенията на съда и да се обявяват продажбите на активи в случаите, в които държавата не се явява кредитор по публични вземания. Да се използва примерът на Агенцията за събиране на държавни вземания.	
Достъп до земя	Индустриалните зони все още не се рекламират достатъчно като цели на входящите потоци ПЧИ, имащи връзка с местните МСП.	Министерството на икономиката и енергетиката би могло да състави план за действие за свързване на индустриалните зони, експортния потенциал на страната, входящите потоци ПЧИ и местните МСП.	Да се насърчават индустриалните зони чрез схеми за стимули, поощряващи установяването на входящите потоци от ПЧИ и осигуряването на връзка между тях и местни МСП.
	Сроковете за издаване на разрешения за строителство се утежняват от процедурата, свързана с подробните устройствени планове (вж. Закона за устройството на територията)..	Необходимо е да се измени Законът за устройството на територията, с цел подобряване на процедурата за подробните устройствени планове.	Да се извършва редовно наблюдение на системата за разработване на подробни устройствени планове на общинско ниво.

	ПРОБЛЕМ	КРАТКОСРОЧНА ПРЕПОРЪКА	СРЕДНОСРОЧНА ПРЕПОРЪКА
РЕГУЛАЦИИ И ДАНЪЧНО ОБЛАГАНЕ			
Достъп до земя	Градоустройството по черноморското крайбрежие е проблемно.		Министерството на регионалното развитие и благоустройството, в чиято компетентност попада градоустройството, би могло да обмисли разработването "най-добри практики" за технически проекти, въвеждането на пазарни такси за консултанти и осигуряването на съответствие с дългосрочната стратегия за туризъм и устойчиво развитие.
	Големите забавяния и високите разходи за издаване на разрешения за строителство затрудняват бизнеса. Наблюдава се и голямо забавяне при издаването на разрешения за ползване на сгради.	Изглежда наложително да се извърши задълбочена диагностика на проблемите при издаването на разрешения за строителство и разрешения за ползване на сгради. Необходимо е да се въведе лимит на разходите на квадратен метър за разрешение за строителство, основаващ се на икономически анализ.	Експертният съвет по издаване на разрешения за строителство може да бъде прехвърлен към частния сектор.
	Процедурите и прозрачността на издаването на разрешения за строителство не се популяризират и не се наблюдават.	Общините могат да подобрят достъпа до процедурите за издаване на разрешения за строителство, като публикуват на уебсайтовете си пълна информация (Община София би могла да бъде пример за това).	На общинско ниво би могла да бъде въведена онлайн система за проследяване изпълнението на всяка стъпка в процеса на издаване на разрешение за строителство.
	Персоналът в звената в общинските администрации, които се занимават с издаването на разрешения за строителство, е недостатъчен, а ефикасността е ниска.		Броят на служителите трябва да отговаря на търсенето. Една система за проследяване на резултатите на всеки администратор (време за обработка на определен брой заявления) може да подобри ефикасността при издаването на разрешения за строителство.
Съдилища и престъпност	Изпълнението на договорите зависи в голяма степен от продължителността на съдебния процес, която е твърде голяма.		Да се въведе система за наблюдение за проследяване продължителността на съдебния процес по отношение на изпълнението на договорите.

	ПРОБЛЕМ	КРАТКОСРОЧНА ПРЕПОРЪКА	СРЕДНОСРОЧНА ПРЕПОРЪКА
РЕГУЛАЦИИ И ДАНЪЧНО ОБЛАГАНЕ			
Съдилища и престъпност	Разходите по изпълнение на договори са високи, което стимулира фирмите да нарушават договорите.		Да се въведе система за по-ефективно и не толкова скъпо изпълнение на договори.
	Разходите на бизнеса за улична престъпност са високи.	Да се въведе система за наблюдение на ефективността на борбата срещу уличната престъпност.	
Данъчно облагане	Фирмите участват в неформални практики поради високите ставки на социалноосигурителните вноски.	Да се намали размерът на социалноосигурителните вноски, но по бюджетно устойчив начин.	
	Фирмите отделят много време за плащане на данъци.	Да се извърши преглед на изивскванията към отчетността на Националната агенция по приходите.	
	В данъчната администрация липсват ясни насоки и правила за предоставяне на публични услуги.	Могат да бъдат разработени насоки и правила за предоставяне на публични услуги от данъчната администрация.	Може да бъде създадено постоянно наблюдение за корупционни практики.
	Режимът на получаване на разрешение от Националната агенция по приходите за избягване на двойното данъчно облагане затруднява фирмите.		Да се опрости разрешителният режим за двойно данъчно облагане чрез използване на европейските практики.

	ПРОБЛЕМ	КРАТКОСРОЧНА ПРЕПОРЪКА	СРЕДНОСРОЧНА ПРЕПОРЪКА
ПАЗАРИ НА ТРУДА			
Квалификация и обучение на заетите	Квалификацията на заетите се посочва от фирмите като основно притеснение, което важи с особена сила за новаторските фирми и фирмите в ИТ сектора.		Една правителствена стратегия би могла да разгледа подробно подобряването на квалификацията на работниците в новаторските и в ИТ фирмите.
	Високо образованите работници изпитват трудности при намирането на работа.		Важно е да се подобрят системите за висше и средно професионално образование. Учебните програми трябва да бъдат насочени към задоволяване потребностите на пазара. Да се увеличи броят на завършилите научни и инженерни специалности във висшето образование.
	Мениджърите на малки фирми осигуряват малко обучение.	Правителствените власти биха могли да разпространяват информация за ползите и ефективността на различните видове обучение.	
	Като цяло стимулите на фирмите за обучаване на работници са ниски.	Колективните договори могат да включват клауза за предоставяне на обучение на работниците, но и за възстановяване на сумите за обучение в случай, че работникът напусне фирмата. Това трябва да бъде обсъдено по-задълбочено от правителството, сдруженията на работодателите и на работниците.	Може да бъдат въведени данъци за обучение (фирмата се облага с подоходен данък, от който са освободени фирмите, осигуряващи вътрешно или външно обучение на своите работници).
Учене през целия живот	Индустриите, които изискват квалификация, имат нужда от повече работна сила	Правителството, чрез Агенция по заетостта, предприе стъпки за насърчаване на тези, които не са завършили средното си образование да посещават курсове за грамотност. Понижени са минималните входящи критерии, за да се позволи на завършилите тези курсове да влязат в програми за професионално обучение. Тези програми би трябвало да продължат съществуването си.	Специализирано обучение за възрастни над 50 г. би могло да подобри качеството на застаряващата работна сила.
Трудово законодателство	Кодексът на труда трябва да бъде актуализиран, за да отрази настоящите реалности.		На социалните партньори може да бъде предоставена по-голяма роля в определянето на трудовите отношения.

	ПРОБЛЕМ	КРАТКОСРОЧНА ПРЕПОРЪКА	СРЕДНОСРОЧНА ПРЕПОРЪКА
ПАЗАРИ НА ТРУДА			
Трудово законодателство	В България се наблюдава превес на трудовите договори, тъй като много малко фирми наемат работници на временни договори или на половин работен ден.		Гъвкавото работно време може да бъде превърнато в приоритет на дневния ред на социалните партньори. Може да е възможно да се постигне подобрене на несвързаните със заплати разходи за труд, като например социално-осигурителни вноски и подоходни данъци.
Ромско малцинство	10-те специализирани бюра по труда за ромското малцинство, което страда от висока безработица, трябва да бъдат подложени на оценка.		Специализираните бюра по труда трябва да се наблюдават ежегодно, за да се оцени тяхната ефективност.
ДОСТЪП ДО ФИНАНСИРАНЕ			
Инвестиционно финансиране	Достъпът на малките и средни фирми до финансиране е ограничен.	Необходимо е да се анализира достъпът на МСП до кредитиране, за да се определят пречките.	Правителствените органи могат да обмислят прилагането на съответните препоръки, които ще бъдат предложени в резултат на актуализациите на Програмата за оценка на финансовия сектор, Доклада за наблюдение на стандартите и кодексите в областта на корпоративното управление, счедовната отчетност и одитирането в края на 2008 г.
	Налице е засилено използване на недвижими имоти и в определена степен на движимо имущество като гаранция и не толкова широка употреба на други видове обезпечения (напр., машини, вземания и др.)		Властите могат да обсъдят как да окуражат използването на друг тип обезпечение при фирменото кредитиране, освен недвижим или движим имот.
Показатели на финансовата система	Банковите спредове в България са високи спрямо други сравними икономики, а дългосрочните заеми са рядкост.	Явлението високи банкови спредове и малък процент на дългосрочните заеми трябва да бъде изследвано по-задълбочено.	Правителствените органи могат да обмислят прилагането на съответните препоръки, които ще бъдат предоставени от актуализацията на Програмата за оценка на финансовия сектор в края на 2008 г.
	Средният размер на изискваното обезпечение по заем (по данни от проучването на фирмите през 2007 г.) е около 130% от заема, като в повечето случаи варира между 100% и 150% от заема, а това е доста високо ниво.	Властите могат да обмислят извършването на анализ на причините за толкова високия процент на обезпечението спрямо сумата на заема.	Правителствените органи могат да обмислят изготвяне на Доклад за наблюдение на стандартите и кодексите в системата на несъстоятелността и правата на кредиторите.

	ПРОБЛЕМ	КРАТКОСРОЧНА ПРЕПОРЪКА	СРЕДНОСРОЧНА ПРЕПОРЪКА
ДОСТЪП ДО ФИНАНСИРАНЕ			
Финансова институционална структура	Покритието на частното кредитно бюро е ниско (3% от възрастното население).	Властите трябва да поощрят по-голямото покритие на кредитното бюро.	Правителствените органи следва да обмислят прилагането на съответните препоръки, които ще бъдат предоставени от Прегледа на защитата на потребителите във финансовите услуги в началото на 2009 г.
	Кредитите от небанкови финансови посредници нарастват рязко през последните години. Силно се увеличава броят на лизинговите фирми и компаниите за потребителски кредити.	Като цяло надзорът върху лизинговите фирми и компаниите за потребителски кредити не е толкова строг и е необходимо по-задълбочено проучване преди да бъде решено дали се нуждаят от регулиране.	Правителствените органи следва да обмислят прилагането на съответните препоръки, които ще бъдат предоставени от Прегледа на защитата на потребителите във финансовите услуги в началото на 2009 г. и актуализациите на Програмата за оценка на финансовия сектор в края на 2008 г.
	Капиталовият пазар е недостатъчно развит и предоставя на местните фирми ограничени възможности за набиране на инвестиционни средства чрез ценни книжа.		Капиталовият пазар може или да привлече стабилни чуждестранни инвеститори, или да бъде застрашен да загуби местните пенсионноосигурителни фондове, които ще започнат да действат по-активно в чужбина в търсене на по-добри капиталови пазари

Библиография

- Anderson, James H., and Cheryl W. Gray. 2007. "Transforming Judicial Systems in Europe and Central Asia." In Francois Bourguignon and Boris Pleskovic, eds., *Annual World Bank Conference on Development Economics 2007: Beyond Transition*. Washington DC: World Bank, pp. 329--355.
- Arnold, Eric, Neil Brown, Annelie Eriksson, Tommy Jansson, Alessandro Muscio, Johanna Nahlinder, and Rapela Zaman. 2006. "The Role of Industrial Research Institutes in the National Innovation System." Vinnova: Stockholm, Sweden. Available on line at <http://www.vinnova.se/upload/EPiStorePDF/va-07-12.pdf>.
- Arnold, Eric, Howard Rush, John Bessant, and Mike Hobday. 1998. "Strategic Planning in Research and Technology Institutes." *R&D Management* 28(2):89–100.
- Azfar, Omar, and Peter Murrell. Forthcoming. "Identifying Reticent Respondents: Assessing the Quality of Survey Data on Corruption and Values." *Economic Development and Cultural Change*.
- Barrett, Derm. 1994. *Fast Focus on TQM: A Concise Guide to Companywide Learning*. Portland, OR: Productivity Press.
- Bartelsman, Eric, John Haltiwanger, and Stefano Scarpetta. 2004. "Microeconomics Evidence of Creative Destruction in Industrial and Developing Countries." Discussion Paper 1374. Institute for the Study of Labor (IZA), Bonn, Germany. Available on line at <http://ftp.iza.org/dp1374.pdf>.
- Batra, Geeta, Daniel Kaufmann, and Andrew H. W. Stone. 2002. *Investment Climate Around the World: Voices of the Firms From the World Business Environment Survey*. Washington, D.C.: World Bank.
- Bell, Martin, and Keith Pavitt. 1992. "National Capabilities for Technological Accumulation: Evidence and Implications for Developing Countries." In Lawrence H. Summers and Shekar Shah, eds., *Proceedings of the Annual Bank Conference on Development Economics*. Washington DC: World Bank, pp. 257--281.
- Biggs, Tyler, Margaret Miller, Caroline Otto, and Gerald Tyler. 1996. "Africa Can Compete! Export Opportunities and Challenges for Garments and Home Products in the European Market." World Bank Discussion Paper 300. World Bank, Washington DC.

- Blind, Knut, and Andre Jungmittag. 2005. "Trade and the Impact of Innovation and Standards: The Case of Germany and the UK." *Applied Economics* 37(12):1385–1398.
- Brenton, Paul. 2004. "Standards, Conformity Assessment and Trade: Modernization for Market Access." World Bank: Washington DC. Processed.
- BSE-Sofia. 2008. "Analysis of Bulgaria's Capital Markets and Strategy of BSE for Its Development by 2010." BSE-Sofia: Sofia, Bulgaria.
- Bulgarian Industrial Association. 2007. "Existing Regimes on the Business Activities." Bulgarian Industrial Association: Sofia, Bulgaria.
- Bulgarian National Bank. 2007. "Economic Review 4th Quarter 2007." Bulgaria National Bank: Sofia, Bulgaria. Available on line at <http://www.bnb.bg/bnb/home.nsf/fsWebIndex?OpenFrameset>.
- . 2008a. "Balance of Payments of Bulgaria: January-December 2007." Bulgaria National Bank: Sofia, Bulgaria. Available on line at <http://www.bnb.bg/bnb/home.nsf/fsWebIndex?OpenFrameset>.
- Bulgarian National Bank, 2008b. *Macroeconomic Indicators*. Retrieved 4-28-2008b, from National Bank of Bulgaria web site: <http://www.bnb.bg/bnb/home.nsf/fsWebIndex?OpenFrameset>.
- Business Software Alliance. 2006. "Third Annual BSA and IDC Global Software Piracy Study." Business Software Alliance: Washington DC. Available on line at <http://w3.bsa.org/globalstudy//upload/2005%20Piracy%20Study%20-%20Official%20Version.pdf>.
- Butler, J. 2006. "Assessment of Administrative Procedures for Construction Permits in Bulgaria." Foreign Investment Advisory Service: Washington DC.
- Clarke, George R. G, Robert Cull, and Maria Soledad Martinez Peria. 2006. "Foreign Bank Participation and Access to Credit Across Firms in Developing Countries." *Journal of Comparative Economics* 34(4):774–796.
- Clarke, George R. G., James Habyarimana, Michael Ingram, David Kaplan, and Vijaya Ramachandran. 2007. *An Assessment of the Investment Climate in South Africa*. Washington DC: World Bank.
- Cohen, Wesley M., and Daniel A. Levinthal. 1990. "Absorptive Capacity: A New Perspective on Learning and Innovation." *Administrative Science Quarterly* 35(1):128–152.
- Cohen, Wesley M., Richard R. Nelson, and John P. Walsh. 2000. "Protecting the Intellectual Assets: Appropriability Conditions and Why US Manufacturing Firms Patent (Or Not)." NBER working paper 7552. National Bureau of Economic Research, Cambridge MA.
- Commission for Financial Control. 2006. "2006 Report." Commission for Financial Control: Sofia, Bulgaria.

- Dar, Amit, Sudharajah Canagarajah, and Paud Murphy. 2003. "Training Levies: Rationale and Evidence from Evaluations." World bank: Washington DC. Processed.
- Department of Trade and Industry. 2008. "The Empirical Economics of Standards." Department of Trade and Industry: London UK. Available on line at http://www.bsi-global.com/upload/Standards%20&%20Publications/Government/Empirical_Economics.pdf.
- Desai, Raj M., and Itzhak Goldberg, eds. 2007. *Enhancing Russia's Competitiveness and Innovative Capacity*. Washington DC: World Bank.
- Deutsches Institut für Normung e.V. 2000. "Economic Benefits of Standardization: Summary of Results." Deutsches Institut für Normung e. V: Berlin, Germany.
- Djankov, Simeon. 2004. "Doing Business in Bulgaria: Progress, Prospects and Potential for Growth." World Bank: Washington DC.
- Djankov, Simeon, Rafael La Porta, Florencio Lopez-de-Silanes, and Andrei Shleifer. 2002a. "The Regulation of Entry." *Quarterly Journal of Economics* 117(1):1–37.
- Djankov, Simeon, Ira Lieberman, Joyita Mukherjee, and Tatiana Nenova. 2002b. "Going Informal: Benefits and Costs." World Bank: Washington, D.C. Processed.
- Easterly, William. 2008. *The Elusive Quest for Growth*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Eifert, Benn, Alan Gelb, and Vijaya Ramachandran. Forthcoming. "The Cost of Doing Business in Africa: Evidence from the World Bank's Investment Climate Surveys." *World Development*.
- Escribano, Alvaro, and J. Luis Guasch. 2005. "Assessing the Impact of the Investment Climate on Productivity Using Firm-Level Data: Methodology and the Cases of Guatemala, Honduras and Nicaragua." Policy Research Working Paper 3621. World Bank, Washington DC. Available on line at <http://go.worldbank.org/F4W5VBGDR0>.
- Escribano, Alvaro, J. Luis Guasch, Jorge Pena, and Manuel de Orte. 2005. "Investment Climate Assessment on Productivity and Wages: Analysis Based on Firm Level Data from Selected South East Asian Countries." World Bank: Washington DC. Available on line at <http://www.bnm.gov.my/microsites/rcicc/papers/s1.escribano.pdf>. Processed.
- European Association of Research and Technology Organizations. 2005. "Research and Technological Organizations in the Evolving European Research Area." European Association of Research and Technology Organizations: Brussels, Belgium. Available on line at http://www.earto.eu/fileadmin/content/05b_Membership/RTOs_and_the_Evolving_European_Research_Area_WhitePaperFinal.pdf.
- European Bank for Reconstruction and Development. 1999. *Transition Report 1999: Ten Years of Transition*. London, UK: European Bank for Reconstruction and Development.

----- 2003. *Transition Report 2003: Integration and Regional Cooperation*. London, UK: European Bank for Reconstruction and Development.

European Commission. 2001. "Strategic Analysis of the Innovation Relay Centre (IRC) Network." European Commission: Brussels, Belgium.

----- 2002. "Informal Investors and High-Tech Entrepreneurship." European Commission: Brussels, Belgium.

----- 2006a. "Bulgaria - May 2006 Monitoring Report." European Commission: Brussels, Belgium. Available on line at http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2006/monitoring_report_bg_en.pdf.

----- 2006b. "Monitoring Report on the State of Preparedness for EU Membership of Bulgaria and Romania." European Commission: Brussels, Belgium. Available on line at http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2006/sept/report_bg_ro_2006_en.pdf.

----- 2008. "Practical Guide to EU Funding for Research, Development, and Innovation--Draft." European Commission: Brussels, Belgium. Available on line at ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/fp7/docs/practical-guide_en.pdf.

Eurostat, 2007a. *Growth Rate of GDP Volume*. Retrieved 2-14-2008a, from Statistical Office of the European Communities web site: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=0,1136173,0_45570704&_dad=portal&_schema=PORTAL.

Eurostat, 2007b. *Growth Rate of Real GDP Per Inhabitant*. Retrieved 2-12-2008b, from Statistical Office of the European Communities web site: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdec100>.

Friedman, Eric, Simon Johnson, Daniel Kaufmann, and Pablo Zoido-Lobaton. 2000. "Dodging the Grabbing Hand: The Determinants of Unofficial Activity in 69 Countries." *Journal of Public Economics* 76(3):459-493.

Garry, F. W. 1985. "The Quality Road to Productivity." *Design News* 41(0):86-87.

Gelb, Alan, Vijaya Ramachandran, Manju Kedia Shah, and Ginger Turner. 2006. "What Matters to African Firms? The Relevance of Perceptions Data." World Bank: Washington DC. Processed.

Goldberg, Itzhak, Manuel Trajtenberg, Adam Jaffe, and Thomas Muller. 2006. "Public Financial Support for Innovation." Chief Economist's Regional Working Paper Series 1. Europe and Central Asia Region, World Bank, Washington DC. Available on line at http://siteresources.worldbank.org/INTECA/Resources/KE_Study_Final.pdf.

Guasch, J. Luis, Jean-Louis Racine, Isabel Sanchez, and Makhtar Diop. 2007. *Quality Systems and Standards for a Competitive Edge*. Washington DC: World Bank.

- Hackett, Sean M., and David M. Dilts. 2004. "A Systematic Review of Business Incubation Research." *Journal of Technology Transfer* 29(1):55–82.
- Halvorsen, Robert, and Raymond Palmquist. 1980. "The Interpretation of Dummy Variables in Semilogarithmic Equations." *American Economic Review* 70(3):474–475.
- Hart, Marilyn K., and Robert F. Hart. 1989. *Quantitative Methods for Quality and Productivity*. Milwaukee, WI: ASQ Quality Press.
- Hausmann, Ricardo, and Andres Velasco. 2005. "Slow Growth in Latin America: Common Outcomes, Common Causes?" Kennedy School of Government: Boston MA. Processed.
- Hellman, Joel, Geraint Jones, Daniel Kaufmann, and Mark Schankerman. 1999. "Measuring Governance and State Capture: The Role of Bureaucrats and Firms in Shaping the Business Environment." EBRD Working Paper 51. London, UK.
- Humphrey, John, and Hubert Schmitz. 2000. "Governance and Upgrading: Linking Industrial Cluster and Global Value Chain Research." IDS Working Paper 120. International Development Studies, University of Sussex, Brighton UK. Available on line at <http://www.ids.ac.uk/ids/bookshop/wp/wp120.pdf>.
- Iarossi, Giuseppe. 2006. *The Power of Survey Design*. Washington DC: World Bank.
- Institute for Market Economics. 2007. "Procedures for Issuance of Construction Permits." Institute for Market Economics: Sofia, Bulgaria.
- Intergovernmental Organization of the Metre Convention (BIPM). 2003. "Evolving Needs for Metrology in Trade, Industry and Society and the Role of the BIPM." BIPM: Paris, France.
- International Accreditation Forum. 2002. "IAF Guidance on Cross Frontier Accreditation, Issue 1, Version 3." International Accreditation Forum: Cherrybrook, NSW, Australia. Available on line at <http://www.iaf.nu/>.
- International Monetary Fund. 2007a. "Bulgaria: 2007 Article IV Consultation and Staff Report." International Monetary Fund: Washington DC. Available on line at <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2007/cr07389.pdf>.
- , 2007b. "Bulgaria: Selected Issues." International Monetary Fund: Washington DC. Available on line at <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2007/cr07390.pdf>.
- , 2008. *International Finance Statistics*. Washington DC: International Monetary Fund.
- Invest-Bulgaria. 2007. "Bulgaria Investment Guide, 2007." Invest-Bulgaria: Sofia, Bulgaria.
- Jacobs, Scott. 2004. "Modernizing Business Registration in Bulgaria: Options for Change." USAID: Washington DC.

- , 2007. "Bulgaria's Policy for Regulatory Reform in the European Union: Converging with Europe's Best Regulatory Environments." World Bank and Ministry of Economy and Energy, Government of Bulgaria: Sofia, Bulgaria. Available on line at <http://siteresources.worldbank.org/INTBULGARIA/Resources/RIA.pdf>. Processed.
- Jensen, Nathan M., and Quan Rahman Aminur Li. 2008. "Heard Melodies Are Sweet, But those Unheard Are Sweeter: Understanding Corruption Using Cross-National Firm-Level Surveys." Policy Research Working Paper 4413. World Bank, Washington DC. Available on line at <http://go.worldbank.org/FVMFX9KVJ0>.
- Johnson, Simon, Daniel Kaufmann, and Pablo Zoido-Lobaton. 1998. "Regulatory Discretion and the Unofficial Economy." *American Economic Review Papers and Proceedings* 88(2):387–92.
- Jungmittag, A., K. Blind, and Grupp H. 1999. "Innovation, Standardization, and the Long-Term Production Function: A Cointegration Analysis for Germany, 1960-1996." *Zeitschrift Fur Wirtschafts Und Sozialwissenschaften* 119(2):205–222.
- Kaplinsky, Raphael, and Jeff Readman. 2001. *Integrating SMEs in Global Value Chains: Towards Partnership for Development*. Vienna, Austria: United Nations Industrial Development Organization.
- Kaufmann, Daniel, Aart Kraay, and Massimo Mastruzzi. 2007. "Governance Matters VI: Governance Indicators for 1996-2006." World Bank: Washington DC. Processed.
- Kennedy, Peter. 2003. *A Guide to Econometrics: 5th Edition*. Oxford UK: Blackwell Publishing.
- Lee, Wen-Ruey, Mario G. Beruvides, and Y. David Chiu. 2007. "A Study on the Quality-Productivity Relationship and Its Verification in Manufacturing Industries." *The Engineering Economist* 52(2):117–139.
- Lipsey, Robert E. 2001. "Foreign Direct Investors in Three Financial Crises." NBER Working Paper 8084. National Bureau of Economic Research. Available on line at <http://www.nber.org/papers/w8084.pdf>.
- Lopez-Claros, Augusto, Michael E Porter, Xavier Sala-i-Martin, and Klaus Schwab. 2006. *The Global Competitiveness Report 2006-2007*. Geneva, Switzerland: World Economic Forum.
- Lopez-Claros, Augusto, Michael E Porter, and Klaus Schwab. 2005. *The Global Competitiveness Report 2005-2006*. Geneva, Switzerland: World Economic Forum.
- Loungani, Prakesh, and Assaf Razin. 2001. "How Beneficial Is Foreign Direct Investment for Developing Countries?" *Finance and Development* 38(2):6–9.
- Mazzoleni, Roberto, and Richard R. Nelson. 2006. "The Roles of Research at Universities and Public Labs in Economic Catch-Up." LEM Working Paper 2006/01. Laboratory of Economics and Management, Sant'Anna School of Advance Studies, Pisa, Italy. Available on line at <http://www.lem.sssup.it/WPLem/files/2006-01.pdf>.

- Middleton, J. A., A. Ziderman, and A Adams. 1993. *Skills for Productivity: Vocational Education and Training in Developing Countries*. New York: Oxford University Press.
- Moenius, Johannes. 2004. "Information versus Product Adaptation: The Role of Standards in Trade." University of Redlands: Redlands, CA. Available on line at http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=608022. Processed.
- Monge-Gonzales, Ricardo, Julio Rosales-Tijerino, and Gilberto Arce-Alpizar. 2005. "Cost-Benefit Analysis of the Free Trade Zone System - The Impact of Foreign Direct Investment in Costa Rica." Organization of American States: Washington DC. Available on line at http://www.idrc.ca/uploads/user-S/11194501341Ricardo_Monge-Gonzales'_Paper_on_FDI.pdf.
- Oldsman, E. 1997. "Manufacturing Extension Centers and Private Consultants: Collaborators or Competitors?" *Technovation* 17(5):237–243.
- Organization for Economic Co-operation and Development. 1997. *Regulatory Impact Analysis: Best Practices in OECD Countries*. Paris, France: Organization for Economic Co-operation and Development.
- , 2004. "Reviews of National Policy for Education. Bulgaria: Science, Research and Technology." Organization for Economic Co-operation and Development: Paris, France.
- , 2007a. "OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2007." Paris, France: Organization for Economic Co-operation and Development.
- , 2007b. "PISA 2006 Science Competencies for Tomorrow's World." Organization for Economic Co-operation and Development: Paris, France. Available on line at http://www.pisa.oecd.org/document/2/0,3343,en_32252351_32236191_39718850_1_1_1_1,00.html.
- Porter, Michael E, Xavier Sala-i-Martin, and Klaus Schwab. 2007. *The Global Competitiveness Report 2007-2008*. Geneva, Switzerland: World Economic Forum.
- Porter, Michael E, Klaus Schwab, Xavier Sala-i-Martin, and Augusto Lopez-Claros. 2004. *The Global Competitiveness Report 2003-2004*. Geneva, Switzerland: World Economic Forum.
- , 2005. *The Global Competitiveness Report 2004-2005*. Geneva, Switzerland: World Economic Forum.
- Radosevic, Slavo, and Marat Myrzakhmet. 2006. "Between Vision and Reality: Promoting Innovation through Technoparks in Kazakhstan." Economics Working Paper 66. UCL School of Slavonic and East European Studies, University College London, London UK.
- Recanatini, Francesca, Scott Wallsten, and Lixin Colin Xu. 2000. "Surveying Surveys and Questioning Questions: Learning from World Bank Experience." Policy Research Working Paper 2307. World Bank, Washington DC.
- Reichel, Marc, Marialisa Motta, and Evgeni Evgeniev. 2007. "Reforming Administrative Procedures in the Tourism, Food and Road Transportation Sectors in Bulgaria." World Bank and Ministry of Economy and Energy (Bulgaria): Washington DC.

- Renooy, Piet, Staffan Ivarsson, Olga Van der Wusten-Gritsai, and Remco Meijer. 2004. "Undeclared Work in an Enlarged Union." European Commission: Brussels, Belgium.
- Rosenberg, Nathan, and Richard R. Nelson. 1994. "American Universities and Technical Advance in Industry." *Research Policy* 23(3):323–348.
- Schmitz, Hubert, and Peter Knorringa. 2000. "Learning From Global Buyers." *Journal of Development Studies* 37(2):177–205.
- Schneider, Fredrich, and Dominik Enste. 2000. "Shadow Economies: Size, Causes and Consequences." *Journal of Economic Literature* 38(1):77–114.
- Schneider, Friedrich, and Robert Klingmair. 2004. "Shadow Economies Around the World: What Do We Know?" Discussion Paper 1043. Institute for the Study of Labor (IZA), Bonn, Germany.
- Shapira, P. 1996. "Modernizing Small and Mid-Sized Manufacturing Enterprises in the United States and Japan: Public Technological Infrastructure and Strategies." In Morris Teubal, Dominique Foray, Moshe Justman, and Ehud Zuscovitch, eds., *Technological Infrastructure Policy*. Dordrecht, Netherlands: Kluwer Academic Press, pp. 284–335.
- Shetty, Y. L., and Vernon M. Buehler, eds. 1985. *Productivity and Quality Through People: Practices of Well-Managed Companies*. Westport, CT: Quorum Books.
- Shleifer, Andrei, and Robert W. Vishny. 1993. "Corruption." *Quarterly Journal of Economics* 108(3):599–617.
- Siegel, Donald S., Paul Westhead, and Mike Wright. 2003. "Science Parks and the Performance of New Technology-Based Firms: A Review of Recent UK Evidence and an Agenda for Future Research." *Small Business Economics* 20(2):177–184.
- Stern, Nicholas. 2002a. *A Strategy for Development*. Washington DC: World Bank.
- . 2002b. "Development as a Process of Change." World Bank: Washington DC. Processed.
- . 2002c. "The Investment Climate, Governance, and Inclusion in Bangladesh." World Bank: Washington DC. Processed.
- Sumanth, David J., and D. P. S Arora. 1992. "State-of-The-Art on Linkage Between Quality, Quality Costs and Productivity." *International Journal of Materials and Product Technology* 7(2):150–169.
- Svensson, Jakob. 2005. "Eight Questions About Corruption." *World Bank Research Observer* 19(3):19–42.
- Swann, Peter, Paul Temple, and Mark Shurmer. 1996. "Standards and Trade Performance: The UK Experience." *Economic Journal* 106(438):1297–1313.

- Synovate. 2002. "The Business Environment and Enterprise Performance Survey (BEEPS) 2002: A Brief Report on Observations, Experiences and Methodology." Synovate: Nicosia, Cyprus.
- , 2005. "The Business Environment and Enterprise Performance Survey (BEEPS) 2005: A Brief Report on Observations, Experiences and Methodology." Synovate: Nicosia, Cyprus.
- Terziovski, Mile, Danny Samson, and Douglas Dow. 1997. "The Business Value of Quality Management Systems Certification. Evidence From Australia and New Zealand." *Journal of Operations Management* 15(1):1–18.
- Thallam, Satya. 2008. "2008 Report: Intellectual Property Rights Index (IPRI)." Property Rights Alliance: Washington DC. Available online at [http://www.internationalpropertyrightsindex.org/UserFiles/File/022508ot-report%20\(2\).pdf](http://www.internationalpropertyrightsindex.org/UserFiles/File/022508ot-report%20(2).pdf).
- Vargas, M, and R. M. Alievi. 2003. "Learning Trajectories and Upgrading Strategies in the Footwear Productive System of the Sinos Valley/RS." In J. E. Cassiolatto, H. M. Lastres, and M. L. Marciel, eds., *Systems of Innovation and Development*. Northampton MA: Edward Elgar Publishing, Inc, pp. 352--375.
- Westlund, Anders, and Mickael Lothgren. 2001. "The Interactions Between Quality, Productivity and Economic Performance: The Case of Swedish Pharmacies." *Total Quality Management* 12(3):385–396.
- World Bank. 2003. *Doing Business in 2004*. Washington DC: World Bank.
- , 2004a. *Doing Business in 2005*. Washington DC: World Bank.
- , 2004b. *World Development Report 2005: A Better Investment Climate For Everyone*. Washington DC: World Bank.
- , 2007a. "Bulgaria: Accelerating Bulgaria's Convergence: The Challenge of Raising Productivity." World Bank: Washington DC.
- , 2007b. *Doing Business 2008*. Washington DC: World Bank.
- , 2007c. "Reforming Administrative Procedures in the Tourism, Food and Road Transportation Sectors in Bulgaria." World Bank: Washington DC. Available on line at <http://siteresources.worldbank.org/INTBULGARIA/Resources/SPR1.pdf>.
- , 2008a. "Bulgaria: Resourcing the Judiciary for Performance and Accountability." World Bank: Washington DC.
- , 2008b. *World Development Indicators*. Washington, D.C.: World Bank.
- World Bank-IMF. 2002. "Corporate Governance Country Assessment. ROSC." World Bank-IMF: Washington DC.

Бележки

- 1 Европейска банка за възстановяване и развитие (2003); Световна банка (2008b)
- 2 По данни на Българската народна банка средната стойност е била 12.6% през 2007 г., след което се наблюдава увеличение до над 15% към юни 2008 г.
- 3 Данните за 2007 г. са от уебсайта на Евростат.
- 4 Данните за 2007 г. са от Българската народна банка. Разликата между бруто фиксирано формиране на капитала и бруто формиране на капитала се дължи на различното третиране на запасите. През 2006 г. запасите са се повишили значително, което води до значително повишаване на разликата между двата показателя.
- 5 През 2006 г. безработицата е малко по-ниска от средната за ЕС 27 и по-ниска от тази в Германия (10.3%), Франция (9.1%), Полша (13.8%) и Словакия (13%). Очаква се стойността за 2007 г. да бъде почти равна или по-ниска от нивото за ЕС 27. Необходимо е също така да се вземе предвид, че резкият спад на броя на безработните се засилва от демографския фактор, съчетан с нарасналото търсене от страна на работодателите (Евростат, 2008 г.)
- 6 Националният статистически институт не провежда панелни изследвания за домакинствата и липсва адекватна информация за потоците по заетост, за да бъдат промените посочени по-точно.
- 7 Вж. Международен валутен фонд (2007b)
- 8 Така например, Липси (2001) показва, че входящите потоци ПЧИ са били далеч по-стабилни по време на три неотдавнашни валутни кризи отколкото останалите инвестиционни потоци. Лунгани и Разин (2001) обаче отбелязват, че въпреки че потоците ПЧИ изглеждат по-стабилни в сравнение с останалите входящи капиталови потоци, съществува възможност за практическо обръщане на потоците. Според тях “въпреки че е вярно, че машините са ‘застопорени’ и следователно изнасянето им от приемната държава в кратък срок е трудно, финансовите трансакции понякога могат да постигнат обръщане на посоката на ПЧИ. Така например, чуждестранното дъщерно предприятие може да получи заем срещу местно обезпечение и след това да заеме средствата на фирмата майка. По същият начин, тъй като значителна част от ПЧИ е между фирмен дълг, фирмата майка може бързо да изтегли средствата.”
- 9 Вж. Международен валутен фонд (2007b).
- 10 Така например, според Международния валутен фонд (2007a) “разумната бюджетна политика и политика на доходи трябва да се подкрепя, за да се запази устойчивостта на валутния борд, независимо от популярното мнение, че сегашните бюджетни излишъци са прекомерни и че кранчето на публичните разходи трябва да бъде отворено, за да се отговори на високите социални очаквания след присъединяването към ЕС”.
- 11 Проучването е осъществено между 1 и 15 април 2007 г. Анкетирани са хиляда произволно избрани лица (заети, самонаети, ръководители, безработни, пенсионери и други) на възраст на 18 години, живеещи в различни по големина населени места (столичен град, областен град, град и село). Анкетата е извършена чрез интервюта по предварително изготвен въпросник. Проучването не е представително за страната.
- 12 Проучването е осъществено през май 2006 г. от Националния осигурителен институт. Използвана е методология с групова извадка с регионални фактори и разпределение на анкетирани по области, градове и села – 9 анкетирани и до 9 заместника в група. Извадката е формирана въз основа на личния регистър на НОИ. Докладът за проучването е публикуван на уебсайта на НОИ <http://www.noi.bg>
- 13 Проучването на домакинствата обхваща военнослужещите и полицейските служители, както и лицата, наети по граждански договори, докато в проучването на фирмите те не са включени.
- 14 Този въпрос не беше включен в проучването ВЕЕПС през 2005 г., поради което е невъзможно да се направи сравнение с останалите нови страни-членки на ЕС.
- 15 Въпреки че съществува по-малка вероятност микропредприятията да заявят, че са се конкурирали по-малко с неформални фирми отколкото с други фирми, разликата е малка и изглежда се дължи на вариации в извадката. В частност, един t-тест, че средните стойности са еднакви за микропредприятията и за останалите предприятия, не може да отхвърли нулевата хипотеза, че двете средни стойности са еднакви (p-стойност=0.29).

- 16 Вж. бележката за извадката за техническа обосновка на минималния брой за пласт (<http://www.enterprisesurveys.org/Methodology>).
- 17 В частност, тъй като техническата ефикасност се изчислява в регресивна рамка, лошото измерване на капитала може да доведе до изкривяване към смекчаване, а оттам и до изкривени оценка на производителността.
- 18 Така например, много проучвания откриват, че лошите резултати на фирмите в Африка се обясняват с лошата инфраструктура (Biggs и др., 1996; Eifert и др., предстоящо публикуване).
- 19 Националната иновационна стратегия е приета от Министерския съвет на 8 август 2005 г., с решение No.723 (изменено с решение No. 385 от 22 май 2006 г.).
- 20 Два примера за това са биотехнологиите и науките за материалите.
- 21 ЕС 27 включва Белгия, България, Чешката република, Дания, Германия, Естония, Ирландия, Гърция, Испания, Франция, Италия, Кипър, Латвия, Литва, Люксембург, Унгария, Малта, Холандия, Австрия, Полша, Португалия, Румъния, Словения, Словакия, Финландия, Швеция и Обединеното кралство.
- 22 Евростат.
- 23 Cohen, Nelson и Walsh (2000).
- 24 Cohen и Levinthal (1990).
- 25 Евростат.
- 26 UNESCO *Science & Technology Statistics*.
- 27 Различните промишлени сектори се характеризират с различни темпове на технологичен напредък, а оттам и с различни темпове на технологично обновление на равнище фирма. Затова не би било много информативно да се сравняват *съвкупни* равнища на придобиване на технологии по държави, тъй като всяка държава има различен промишлен профил. Така например, може да се очаква, че фирмите в отрасъл електроника, в който продуктивният цикъл е много къс и в който има постоянна НИРД по отношение на производствените технологии, да инвестират в нови технологии за производство по-често отколкото фирмите в металургията, която не е толкова динамичен отрасъл.
- 28 Стандартите са друга важна част от възприемането на чуждестранни технологии и са разгледани в глава 4.
- 29 По данни на Българска народна банка.
- 30 Виж, напр. анализът на Easterly's (2008) за индустрията на облеклото в Бангладеш.
- 31 Бизнес ангелите са богати частни инвеститори, които купуват дялове в малки, високорискови фирми, като в повечето случаи им осигуряват съвети и контакти.
- 32 Един от модулите на Националния фонд за научни изследвания е насочен към тематични приоритети.
- 33 Сумите, определени за България по Структурните фондове за периода 2007-2013 г., са в размер на 6.853 млрд. евро.
- 34 Включва приоритетна ос 1, цели 1 и 3 на приоритетна ос 2. Приоритетна ос 3 на ОП включва и 200 млн. евро за финансов инструмент за МСП, част от които могат да се използват за финансиране на дейности, свързани с иновациите.
- 35 Това е увеличение с 6% на общия размер на Структурните фондове на ЕС за изследвания и иновации за периода 2000-2006 г.
- 36 Съюз за бизнес софтуер (2006).
- 37 Европейска комисия (2006а; 2006б).
- 38 По данни за 2005 г. на БСА и UNESCO Science & Technology statistics.
- 39 По данни от годишните отчети на Max Planck Society и Fraunhofer-Gesellschaft за 2006 г.
- 40 Наричани също изследователски и технологични институти (ИТИ) или изследователски и технологични организации (ИТО).
- 41 Вж. Arnold и други (1998). Международните проучвания показват, че Индустриален институт за научноизследователска и развойна дейност може да осигури широк набор от дейности, свързани с иновациите spanning – изследвания, експериментални разработки, проектиране и инженеринг на приложения, технически услуги, стандарти и сертификация и разпространение на технологии.
- 42 “Programa Calidad Integral y Modernización”.

- 43 Вж. Lee и други (2007), Shetty и Buehler (1985), Garry (1985), Barrett (1994), Hart и Hart (1989), Sumanth и Aroga (1992), Westlund и Löthgren (2001), Escribano и Guasch (2005; 2005).
- 44 Това се случва, когато съдържанието на стандартите обхваща технологични области, в които ограничен брой фирми притежават имуществени права, изключителни знания или изключителни ресурси за използване на технологии.
- 45 Нотифицираните органи са органи за оценка на съответствието, упълномощени да поставят знак "СЕ" на продукти, обхванати от съответното законодателство на ЕС, като по този начин осигуряват свободното им разпространение в ЕС.
- 46 Включва държавите, присъединили се към ЕС през 2004 и 2007 г.
- 47 Качеството на сертификационните служби зависи в голяма степен от качеството на одиторския им персонал. IRCA е най-големият международен сертифициращ орган за одитори на управленски системи. Стандартите на IRCA са високи и сертификатите им носят доверие в квалификацията на одитора.
- 48 Българската служба за акредитация (ИА "БСА") акредитира организации по най-широко използваните и признати европейски и международни стандарти: ISO/IEC 17025, ISO/IEC 17020, ISO/IEC 17021, EN 45012, EN 45011, ISO/IEC 17024, Guide 66.
- 49 За тези органи се твърди, че издават сертификати в срокове от порядъка на една седмица, докато обикновено за извършване на адекватен одит и регистрация на фирма са необходими няколко месеца.
- 50 "Насоки за трансгранична акредитация" на IAF (Международен акредитационен форум, 2002) позволяват на акредитиращите органи да намаляват честотата на посещенията за наблюдение при липса на обосновани жалби, когато са налице определени условия.
- 51 Наричан също Съвет по акредитация.
- 52 Единствената неконсултативна роля на Съвета по акредитация е да номинира членовете на Комисията по възражения, като има правомощия да отменя решения на изпълнителните директори във връзка с прекратяване, отказ или оттегляне на акредитация. Правомощията на Съвета по акредитация обаче са ограничени от факта, че от тримата членове на Комисията по възражения един трябва да бъде служител на ИА "БСА", назначен от изпълнителния директор, и един трябва да бъде член на технически комитет, одобрен от изпълнителния директор.
- 53 Указ No 375 от 29 декември 2006 г. за приемане на устройствен правилник на Изпълнителна агенция "Българска служба за акредитация".
- 54 Европейската организация за акредитация е страна по IAF MLA и ILAC MRA, поради което всички присъединили се към нея страни получават автоматично признание от всички членове на IAF и ILAC MRA.
- 55 Европейската организация за акредитация ще вземе решение за присъединяването на България към допълнителни области на EA-MLA през 2008 г.
- 56 В най-развитите национални институти по метрология (НИМ) е прието всички стандарти, различни от килограма, да са първични стандарти, докато в много други страни с не толкова добре развити научни способности НИМ използват вторични стандарти, тъй като са значително по-евтини и са достатъчни за задоволяване на изискванията за точност на мерките в местната индустрия.
- 57 Това включва всички приложими елементи за управление на качеството на ISO 9001 и се отнася до други технически елементи, свързани с лабораториите за изпитване и калибриране, като квалификация на персонала, валидиране на методите за изпитване и несигурност на справочните материали за мерките.
- 58 Признаването на националните мерки от страните по CIPM MRA разчита на базата данни от "ключови сравнения" на националните мерни стандарти, въз основа на участието в международни и регионални между-лабораторни сравнения.
- 59 Директива 90/384/ЕИО.
- 60 Наричан също Закон за националната стандартизация, обнародван в "Държавен вестник" бр. 88/04.11.2005 г., в сила от 05.05.2006 г.
- 61 Hausmann и Velasco (2005) илюстрират тази теза с аналогия с камила и хипопотами. Те посочват, че малкото животни, които могат да се намерят в Сахара ще бъдат камили, които са се приспособили към живота в пустинята, а не хипопотами, които зависят в огромна степен от наличието на вода. Ако на камилите бъдат зададени въпроси за проблемите на живота в пустинята, отговорите може да не представят адекватно възгледите на липсващите хипопотами.

62 Това изглежда важи както за чувствителни, така и за не толкова чувствителни въпроси. Jensen и др. (2008) показват, че моделите на липса на отговор или даване на неверен отговор намаляват корупцията, измерена в политически репресивна среда. Подобни модели обаче се наблюдават и при не толкова чувствителни въпроси. По-конкретно, Clarke и др. (2006) посочват, че фирмите са склонни да се оплакват повече за достъпа до финансиране в държави с по-голяма политическа свобода, отколкото в останалите държави, след отчитане на другите характеристики на държавите и фирмите.

63 Вж. например Gelb и др. (2006) за работа с данни от Африка, или Hellman и др. (1999) за работа с данни от Източна Европа и Централна Азия.

64 Когато тази променлива се прибави към регресии, коефициентът е положителен и статистически значим и резултатите показват, че при фирмите, които заявяват, че регулациите се прилагат по непредвидим начин, вероятността да заявят, че политическата нестабилност представлява проблем е с 25 процентни пункта по-висока отколкото при останалите фирми. Въпреки че е възможно някои фирмени ръководители да се оплакват повече от други, важно е да се отбележи, че (i) между тази променлива и повечето нерегулаторни променливи (напр., електричество, далекосъобщения, земя или финансиране) няма значима корелация; и (ii) въпреки че не е изненадващо, че между нея и повечето регулаторни променливи и променливи, свързани с регулации, като данъчно облагане, корупция и съдебна система, съществува корелация, тя е много по-силно свързана с политическата нестабилност отколкото която и да било от останалите променливи (регулаторни и нерегулаторни) по отношение на величина и статистическа значимост.

65 Разликата е статистически значима дори след отчитането на други фактори, които биха могли да повлияят на възприятията (вж. Иконометричното приложение).

66 Разликата не е статистически значима след отчитане на други фактори (вж. Иконометричното приложение).

67 Вж. Gelb и др. (2006).

68 Въпросът за данъчното съответствие се задава по начин, който дава на мениджърите възможност да отговорят без да замесят самите себе си. Вместо да бъдат питани за степента на тяхното съответствие, им се задава по-общ въпрос за "фирми като вашата". Формулировката на въпроса е: "твърди се, че много предприятия срещат трудности при пълното изпълнение на данъчните и законовите изисквания; какъв е според вас процентът от общите приходи, който една типична за вашия бранш фирма декларира за данъчни цели". Причините за този подход са обяснени подробно в Iarossi (2006).

69 Вж. например Clarke и др. (2007) за преглед на Южна Африка.

70 Вж. Световна банка (2007с).

71 Първото проучване на бизнес средата и финансовата ефективност на предприятията (BEEPS) (1999) беше част от Световното проучване на бизнес средата (WBES), което е разгледано подробно от Vatra и Stone (2002). Методологията на проучването е разяснена от Европейската банка за възстановяване и развитие (Европейска банка за възстановяване и развитие, 1999). Synovate (2002; 2005) разглежда методологията на проучването BEEPS в две по-късни проучвания.

72 Така например, в ранните проучвания се задаваха отделни въпроси за "разходите за финансиране" и "достъпа до финансиране", докато в проучването от 2007 г. се задаваше въпрос само за "достъпа до финансиране (наличност и разходи)". В първото проучване BEEPS (1999) имаше въпроси за "инфраструктурата" вместо поотделно за "електричество, далекосъобщения и транспорт"; в проучването на предприятията от 2004 г. нямаше въпроси за корупцията, а във всички останали проучвания имаше дълъг списък въпроси за регулаторни пречки.

73 Различните списъци на ограничения са вероятно особено притеснителни когато въпросите са формулирани "какви са най-големите пречки, пред които сте изправен". Дори когато един от възможните отговори е "други", мениджърите на фирми обикновено са склонни да избират сред ограниченията от списъка.

74 Iarossi (2006, стр. 61-62) разглежда формулировките на тези въпроси в контекста на проучванията на бизнес средата.

75 Porter и др. (2007) описват методологията за определяне на извадката.

76 Вж. например описанието на Lopez-Claros и др. (2006, стр. 214-215).

77 Като използват данни от преброяването на ниво фирма за страните от ОИСР, Bartelsman и др. (2004) показват, че процесът на създавателно унищожение засяга пряко производителността, като преразпределя ресурсите към по-производителни приложения, но и непряко, чрез въздействията от повишената пазарна конкуренция.

78 Законът за ограничаване на административното регулиране и административния контрол върху стопанската дейност влезе в сила на 18 декември 2003 г. (ДВ бр. 55 от 17 юни 2003 г., последно изменение ДВ бр. 16 от 15 февруари 2008 г.) От 2003 г. досега законът претърпя няколко изменения, като едно от последните е на чл. 3, алинея 4, според която при

планиране или изготвяне на законопроект, който предвижда въвеждането на лицензионен или регистрационен режим, органът, предложил включването му в законодателната програма на Министерския съвет или отговорен за неговото изготвяне, подготвя мотивирано становище за необходимостта от това регулиране и съответно за възможността за постигане на целите на закона, а именно да улесни и насърчи извършването на стопанската дейност, като ограничи до обществено оправдани граници административното регулиране и административния контрол, осъществявани върху нея от държавните органи и от органите на местното самоуправление (чл. 1, ал. 2).

79 Правителствата подобряват ефективността, ефикасността и прозрачността на регулациите, за да минимализират отрицателните въздействия за фирмите и да максимализират обществения интерес. В този смисъл, оценките на регулаторното въздействие (ОРВ) или оценките на въздействието (ОВ) използват набор от методи, "насочени към извършването на систематична оценка на отрицателните и положителните въздействия от предлагани и съществуващи регулации. ОРВ са обща тенденция в държавите-членки на ЕС във връзка с регулаторното управление и подобряването на регулаторните правомощия на правителствата" (Организация за икономическо сътрудничество и развитие, 1997).

80 Jacobs (2007).

81 Съветът по икономическа политика (СИП) е най-висшият консултативен орган към правителството на България, който одобрява, освен всичко друго, националните стратегически документи и държавните заеми.

82 На 17 март 2008 г. Министерският съвет, под председателството на министър-председателя Станишев, обсъди публично Програмата за по-добро регулиране 2008-2010 г. с национални бизнес сдружения, мозъчни тръстове и Световната банка. След консултациите програмата беше приета (може да бъде намерена на www.strategy.bg). В нея е заложено премахването и намаляването на определен брой административни режими; създаването на институционална структура за осъществяване и контрол на политика за по-добро регулиране; ускоряването на диалога със заинтересованите страни; и подобряването на регулирането на общинско ниво. Програмата съдържа общо 22 мерки, условия и отговорници, включително МС, ресорни министерства, публични агенции и Националното сдружение на общините в Република България.

83 Въпроси за други пречки, като далекосъобщения и ограничения в зонирването, се задават само на фирми за търговия на дребно и ИТ фирми.

84 Вж. Friedman и др. (2000), Djankov и др. (2002a), Djankov (2002b), Johnson и др. (1998), Schneider (2000), Schneider и Klinglmaier (2004), Shleifer и Vishny (1993), Svensson (2005) и Световна банка (2003).

85 Експерти от местния мозъчен тръст Център за изследване на демокрацията (ЦИД) разработват концепцията за реформа на регистъра през периода 2001-2003 г., като извършват анализ на положението и изучават най-добри практики (норвежката система за регистрация е проучена задълбочено). ЦИД участва и в обсъждането на концепцията с правителството и сдруженията на бизнеса; концепцията е заложена в стратегията, приета от Министерския съвет през 2005 г. Концепцията обхваща: а) наличие на единен, стандартизиран и централизиран регистър; б) евтина и бърза регистрация; в) опростени и сигурни процедури; г) електронни бази данни с публичен достъп през интернет; д) уникален идентификатор за всяко лице. Вж. "Коментар на Закона за Търговския регистър", (ЦИД, 2007).

86 В плана за действие за борба срещу корупцията на антикорупционната инициатива 2000 е включено предложение за въвеждане на опростена административна регистрация на търговски дейности и опростен режим за бизнес сделки с недвижими имоти.

87 Н. Пр. Петър Димитров, министър на икономиката и енергетиката, се позова на тези оценки в презентацията си по време на общественото обсъждане на Програмата за по-добро регулиране, Министерски съвет, 17.03. 2008 г.

88 Показателят 'работа с лицензи' се отнася до процедурите, времето и разходите за строителство на склад (1300 кв. м), включително получаването на необходимите лицензи и разрешения, представянето на необходимите уведомления, преминаването през необходимите проверки и включването към мрежите на комунално-битовите доставчици.

89 Важно е да не се забравя, обаче, че по-индиректната формулировка на въпроса през 2005 г. може да затрудни сравнението, както и че фирмите може да са по-склонни да дават неверни отговори в проучването на фирмите от 2007 г. Вж. Iarossi (2006) или Recanatini и др. (2000) за общ преглед на този чувствителен въпрос. Azfar и Murrell (публикуването предстои) разглеждат въпросите за корупцията в частност.

90 Поради малкия брой на фирмите във всички сектори, които получават лицензи, е трудно да се правят сравнения между секторите, с изключение на хранително-вкусовия и шивашкия сектор, в които има голям брой фирми.

91 Reichel, Motta и Evgeniev (2007) критикуват остарялата система за категоризация на хотели, места за настаняване и барове, която изисква от хотели с международно реноме да свалят системите си за качество, за да отговорят на изискванията в България.

- 92 Когато към регресията за достъп до земя от глава 5 се добави модел, посочващ, че фирмата е собственик на земята, коефициентът е статистически значим.
- 93 Данни от НСИ (2006).
- 94 Предварителни данни от НСИ.
- 95 Предварителни данни от НСИ.
- 96 Според един неотдавнашен доклад за помещенията за индустриални нужди в света (2008), наемите в Централна и Източна Европа са се повишили със 7%, докато наемите в Западна Европа са се увеличили с 1.3%. Всъщност, според доклада София е едно от десетте места, в които наемите на недвижими имоти за индустриални цели нарастват най-бързо (увеличение от 9% за 2007 г.) Вж. http://www.doingbusiness.ro/company_news.php?newsid=135. В друг доклад, обаче, се казва, че наемите на недвижими имоти за индустриални цели в България са се задържали непроменени през 2006 и 2007 г., на нива от 3.8 EUR/m² до 5.5 EUR/m², в зависимост от местоположението, инфраструктурата и транспортния достъп (Reichel, Motta и Evgeniev, 2007).
- 97 По данни на Българска агенция за инвестиции (април 2007 г.) Вж. <http://www.investbg.government.bg/>.
- 98 Прагът за инвестиции е 35 млн. лв., ако първоначалната инвестиция бъде осъществена напълно в административните граници на общини, в които процентът на безработица през предходната година е с поне 35% по-висок от средния за страната.
- 99 Закон за устройството на територията (обн. ДВ1/2 януари 2001 г.).
- 100 Според анкети на място със съответните експерти.
- 101 Според анкети на място.
- 102 Българското правителство осигури 7 млн. долара.
- 103 Вж. показателите за управление, разработени от Kaufmann и др. (2007), Проект "Глобално управление", който обединява резултати от различни проучвания и изследвания в шест показателя за управление за 212 държави и територии за периода 1996-2006 г.
- 104 Съдебното дело се отнася до правен спор между 2 фирми в най-големия град в страната (София за България) – непаричен спор между две фирми за сума, равна на 200% от дохода на глава от населението в страната. При този предполагаем казус няма обжалване. Казусът е описан по-подробно от Световна банка (2007b).
- 105 Данните са взети от проучване на имиграцията (национално представително), организирано от "Галъп интернешънъл" през лятото на 2006 г. http://www.mlsp.government.bg/bg/docs/BBSMain%20Report_Emigration%20attitudes_Sept%202006_bg.ppt.
- 106 ОИСР (2007b).
- 107 В проучването ВЕЕПС от 2002 и 2005 г. около 20% от фирмите изразяват притеснения във връзка с трудовите регулации. Тъй като в проучването на предприятията от 2007 г. въпросът се задава по различен начин, е трудно да се направи сравнение на резултатите от двете проучвания. Като цяло, обаче, тъй като в проучванията от 2002 и 2005 г. има по-малко категории, респондентите са склонни да избягват най-крайните категории; този резултат предполага, че процентът на загрижените може да е спаднал спрямо по-ранните проучвания.
- 108 В договорните режими са направени малко изменения и трудовите договори все още преобладават. През 2007 г. дялът на тези договори в заетостта е бил 92%, докато договорите за временна заетост са били 6%, а договорите за наемане на половина работен ден – 2%. Гъвкавите договорни отношения зависят преди всичко от субсидиите за програми и мерки в тяхна подкрепа, поради което осигурената гъвкавост е под оптималното ниво (НОИ).
- 109 Данни от Националната статистическа служба.
- 110 В Приложение 8.2 е представен иконометричният анализ в основата на това обсъждане.
- 111 Важно е да се отбележи, че кредитирането също нарасна бързо между 2005 и 2007 г., така че това не означава, че относителната позиция на България се е подобрила.
- 112 Според доклада за бизнес средата покритието на публичния регистър се определя като брой на лицата и фирмите, обхванати от публичен кредитен регистър, изразени в процент от общото население, а покритието на частното бюро – като брой на лицата и фирмите, обхванати от частното кредитиране, като процент от възрастното население. Индексът за дълбочината на кредитната информация измерва степента, в която правилата на кредитната информационна система улесняват кредитирането въз основа на обхвата на разпространяваната информация, лесния достъп до информация и качеството на информацията, докато индексът на законовите права измерва степента, в която законите за обезпеченията и фалитите улесняват кредитирането.

